

T.C.
CUMHURBAŞKANLIĞI
Devlet Denetleme Kurulu

DENETLEME RAPORU

RAPORUN KONUSU

T.C. Başbakanlık zrller İdaresi Başkanlığı Faaliyetlerinin Denetimi ile zrl Bireyler, Yakınları ve Toplumun Bütün Kesimlerinde zrllk Konusunda Toplumsal Bilinç ve Duyarlılık Oluşturulması Amacıyla Yapılan alıŐmaların Değerlendirilmesi ve Bu Tür alıŐmaların Düzenli ve Verimli Şekilde Yürütülmesi ve Geliştirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler

Tarihi : 27/08/2009

Sayısı : 2009/5

Ekleri :-

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
TABLOLAR LİSTESİ.....	IV
FOTOGRAFLAR LİSTESİ	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1
DENETLEMeye İLİŞKİN BİLGİLER	1
I- DENETLEMENİN KONUSU VE DAYANAĞI	1
II- DENETLEMENİN KAPSAM VE YÖNTEMİ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
ÖZÜRLÜLÜK MESELESİ VE KURUMSAL YAPILANMA	3
I- TARİHSEL SÜREÇ.....	5
II- ÖZÜRLÜLÜĞÜN TANIMLANMASI (TERMİNOLOJİ) SORUNU.....	10
III- ÜLKEMİZDE ÖZÜRLÜLÜKLE İLGİLİ KURUMSAL YAPILANMA.....	16
A. KAMU KURUM VE KURULUŞLARI	17
B. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	44
İKİNCİ BÖLÜM.....	46
ÖZÜRLÜLÜKLE İLGİLİ TEMEL KONULAR.....	46
I-ÖZÜRLÜLERİN BAKIMI	46
A. BAKIM HİZMETİNİN TANIMI VE TÜRLERİ.....	46
B. ÜLKEMİZDE ÖZÜRLÜLERİN BAKIM HİZMETLERİ	57
II- ÖZÜRLÜLERİN EĞİTİMİ.....	66
A. ÖZEL EĞİTİME İLİŞKİN YAPILANMA.....	68
B. MEVZUATIMIZDA ÖZEL EĞİTİMİN SINIFLANDIRILMASI	76
C. ÖZEL EĞİTİMDE REHBERLİK HİZMETLERİ VE PROGRAMLAMA.....	82
III- ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMI.....	85
A. İSTİHDAM MODELLERİ.....	86
B. ÜLKEMİZDE ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMI.....	90
IV- ULAŞ(IL)ABİLİRLİK.....	94
A. YASAL DÜZENLEMELER	97
B. FİİLİ DURUM.....	100
V- ÖZÜRLÜLÜĞÜN İSTİSMARI.....	113
A. BAŞKALARI TARAFINDAN ÖZÜRLÜLÜĞÜN İSTİSMARI.....	114
B. ÖZÜRLÜLER TARAFINDAN ÖZÜRLÜLÜĞÜN İSTİSMARI	121
VI- ÖZÜRLÜLÜĞÜ ÖNLEYİCİ VE İYİLEŞTİRİCİ TEDBİRLER	122
A. ÖNLEYİCİ TEDBİRLER.....	126
B. İYİLEŞTİRİCİ (ÖZÜRLÜLÜĞÜN OLUMSUZ ETKİLERİNİ AZALTICI) TEDBİRLER.....	128
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	133
ÖZÜRLÜLERE DEVLET YARDIMI	133

I- DOĞRUDAN YARDIMLAR	133
A. SAKAT AYLIĞI.....	133
B. İŞ GÖREMEZLİK AYLIĞI.....	134
C. MALULLÜK AYLIĞI.....	134
D. NAKDİ TAZMİNAT VE AYLIK.....	135
E. BAKIM ÜCRETİ.....	136
F. MUHTAÇ AYLIĞI	137
G. DESTEK EĞİTİM YARDIMI	138
H. TAŞIMALI EĞİTİM DESTEĞİ	139
İ. MAHALLİ İDARELERCE YAPILAN YARDIM VE DESTEKLER.....	139
J. NAKDİ YARDIM	140
K. ARAÇ GEREÇ DESTEĞİ.....	141
L. İŞ KAYBI TAZMİNATI.....	142
M. SPOR DESTEĞİ (SPORCU ŞEREF AYLIĞI).....	142
II- DOLAYLI YARDIMLAR	144
A. TEDAVİ GİDERİ.....	144
B. SİGORTA PRİMİ İŞVEREN HİSSESİ.....	145
C. GELİR VERGİSİ İNDİRİMİ (SAKATLIK İNDİRİMİ).....	145
D. MOTORLU TAŞITLAR VE ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ İSTİSNASI.....	146
E. KATMA DEĞER VERGİSİ İSTİSNASI.....	147
F. EMLAK VERGİSİ İSTİSNASI.....	147
G. GÜMRÜK VERGİSİ MUAFİYETİ.....	147
H. UYGUN FİYATLANDIRMA DESTEĞİ	148
İ. ÖZÜRLÜLÜĞÜN ÖNLENMESİ HARCAMALARI	149
J. SINAV DESTEĞİ.....	149
K. PROJE GİDERLERİ.....	150
L. FİZİKİ DÜZENLEME HİZMETLERİ.....	150
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	154
SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	154
I- ÖRGÜTLENMEYLE İLGİLİ SORUNLAR	154
II- DEVLET YARDIMLARI VE DESTEKLERİ İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	168
III- ÖZÜRLÜLERİN BAKIMI İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	169
A. BAKIM PERSONELİNİN NİCELİK VE NİTELİK OLARAK YETERSİZLİĞİ.....	169
B. SAĞLIK HİZMETLERİ İLE BAKIM HİZMETLERİ ARASINDA UYUMSUZLUK.....	171
C. ÖZÜRLÜ AİLELERİNE DESTEKTE YETERSİZLİKLER.....	172
D. BAKIM GÜVENÇE SİSTEMİNİN OLMAYIŞI.....	173
E. KÖTÜ MUAMELE	174
F. MANEVİ BAKIM HİZMETİNİN VERİLMEMESİ	175
G. RESMİ SÜREÇLERDEKİ KARMAŞIKLIK VE AŞIRI BÜROKRASİ.....	175
IV- ÖZÜRLÜLERİN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	176
A. KAYITLA İLGİLİ SORUNLAR	176
B. EĞİTİM SÜRECİNDEKİ SORUNLAR.....	180
C. EĞİTİM SİSTEMİNİN YAPISI İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	185
D. YÜKSEKÖĞRETİM İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	186
V- İSTİHDAMLA İLGİLİ SORUNLAR	186
VI- ULAŞABİLİRLİK İLE İLGİLİ SORUNLAR	189
VII- ÖZÜRLÜLÜĞÜN İSTİSMARI SORUNU	194
VIII- AYRIMCILIK SORUNU	199

IX- ÖZÜRLÜLÜĞÜN ÖNLENMESİ ÇALIŞMALARINDAKİ SORUNLAR	200
X- SOSYAL-PSİKOLOJİK SORUNLAR	203
XI- MÜEYYİDELERİN YETERLİ AÇIKLIKTA BELİRLENMEMİŞ OLMASI	204
XII- AŞIRI BÜROKRASI	205
XIII- ÖZÜRLÜLÜK ALANINDA FARKINDALIK ÇALIŞMALARI.....	206
XIV- SAĞLIK KURULU RAPORLARI İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	209
XV- ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERLE İLGİLİ SORUNLAR.....	210
SONUÇ	212
KAYNAKÇA	229

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Başkanlıkta Çalışan Personelin Unvanlara Göre Dağılımı	22
Tablo 2: Özürlüler İdaresi Başkanlığı Bütçe Ödenekleri	23
Tablo 3: 2007-2009 Yılları İtibarıyla Giderlerin Dağılımı	23
Tablo 4: SHÇEK'in Yıllar İtibarıyla Bütçesi	30
Tablo 5: SYDTF'nin Gelirleri	31
Tablo 6: SYDTF Tarafından Özürlülere Yapılan Araç Gereç Yardımları	32
Tablo 7: YÖK Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Merkezlerinin Faaliyetleri	40
Tablo 8: SHÇEK'in Özürlülere Hizmet Veren Kuruluşları ve Özürlü Sayısı	61
Tablo 9: 2006-2009 Arası SHÇEK'in Bakım Hizmetlerinden Yararlananlar	62
Tablo 10: Yıllar İtibarıyla Özel Bakım Merkezlerinin Sayısı	63
Tablo 11: SHÇEK'e Bağlı Yatılı Kurum Bakımı Hizmeti Veren Resmî Kuruluşlar	63
Tablo 12: 2005-2009 Yılları Arası Bakıcı Personel Sayısı	64
Tablo 13: MEB'e Bağlı Özel Eğitim Okulları	70
Tablo 14: 2005-2008 Yılları Arasında İditme Taraması Yapılan Çocuk Sayısı	130
Tablo 15: 2006-2008 Yılları Arası Sakat Aylığı Ödenen Kişi Sayısı	134
Tablo 16: 2006-2008 Yılları Arası Evde Bakım Hizmeti Verilen Özürlü Sayısı ve Yapılan Ödemeler	136
Tablo 17: 2007-2008 Yılları Arası Özel Kuruluşlarda Bakım Giderleri	137
Tablo 18: Resmî Rehabilitasyon Merkezlerinde Bakım Giderleri	137
Tablo 19: 2006-2009 yılları arası Muhtaç Aylığı Ödemeleri	138
Tablo 20: Taşımali Eğitim Desteğinden Yararlanan Özürlü Sayısı ve Kullanılan Kaynak	139
Tablo 21: SYDGM Tarafından Yapılan Özürlü Araç-Gereç Yardımları	141
Tablo 22: Özürlülere Kızılay Tarafından Verilen Tekerlekli Sandalye Sayıları	142
Tablo 23: Özürlülere Devlet Yardımı İle İlgili Mevzuat	153
Tablo 24: Sosyal Hizmet Alanındaki Kurumların Uzmanlarının Maaşları	156
Tablo 25: Sosyal Hizmet Alanındaki Kurumların Personel Maaşları	157
Tablo 26: SHÇEK'in Taşra Teşkilatı	161

FOTOGRAFLAR LİSTESİ

FOTOGRAF 1: YAYA KALDIRIMLARINDA ENGELLİLERİN GEÇİŞİNİ İMKÂNSIZLAŞTIRAN AĞAÇLAR	102
FOTOGRAF 2: YÜRÜYÜŞ YOLLARINI KAPATAN PARK HALİNDEKİ ARAÇLAR.....	102
FOTOGRAF 3: KAMU KURUMLARINA AİT DİREKLER TARAFINDAN İŞLEVSİZLEŞMİŞ KALDIRIM.....	102
FOTOGRAF 4: TEKERLEKLİ SANDALYE GEÇİŞİNİ İMKÂNSIZLAŞTIRAN KALDIRIM BOZUKLUKLARI.....	103
FOTOGRAF 5: STANDARDI BULUNMAYAN KALDIRIMLAR	104
FOTOGRAF 6: BİR KALDIRIM DIĞERİNE MERDİVENLE BAĞLANMIŞ	105
FOTOGRAF 7: RAMPAYI ANLAMSIZ KILAN ENGELLER.....	105
FOTOGRAF 8: KALDIRIM İÇİNDE KALDIRIM VE EĞİMİ UYGUN OLMAYAN RAMPA.....	106
FOTOGRAF 9: RAMPA İLE KALDIRIMIN UYUMSUZ OLDUĞU DURUM	106
FOTOGRAF 10: ENGELLİ OLMAYANLARIN BİLE GEÇEMEYECEĞİ KALDIRIM.....	107
FOTOGRAF 11: SIK RASTLANAN BİR KALDIRIM GÖRÜNTÜSÜ	107
FOTOGRAF 12: KALDIRIMI TAMAMEN KAPATMIŞ OLAN YAPILAR	108
FOTOGRAF 13: KALDIRIM ÜZERİNE İNŞA EDİLMİŞ İŞYERİ	108
FOTOGRAF 14: ENGELLİLERİN KULLANIMINA UYGUN OTOBÜS TASARIMLARI	110
FOTOGRAF 15: TAŞITLARA BİNMEYİ KOLAYLAŞTIRAN KALDIRIM VE DÜZENLER	110
FOTOGRAF 16: TAŞITLARA BİNMEYİ MÜMKÜN KILAN ARAÇ VE DONANIMLAR	111
FOTOGRAF 17: BÜYÜK BİR KENTTEKİ RAM BİNASI.....	180

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
BEP	Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı
BM	Birleşmiş Milletler
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
DDB	Dernekler Dairesi Başkanlığı
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
ICF	Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (International Classification of Functioning, Disability and Health)
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞ-KUR	Türkiye İŞ Kurumu Genel Müdürlüğü
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KYK	Kredi ve Yurtlar Kurumu
MDRI	Mental Disability Rights International (Uluslararası Zihinsel Özürlülerin Hakları)
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MYO	Meslek Yüksek Okulu
ÖZİDA	Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı
RAM	Rehberlik Araştırma Merkezi
RUSİHAK	Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi
ÖZİDA	Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı
ÖZÜRLÜLER KANUNU	07.07.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü
SYDGM	Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
SYDTF	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları
TSE	Türk Standartları Enstitüsü
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
WHO	Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation)
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

DENETLEMeye İLİŞKİN BİLGİLER

I- DENETLEMENİN KONUSU VE DAYANAĞI

Denetlemenin konusunu esas olarak; "T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığının 2006 ve 2007 yılları faaliyetlerinin denetimi ile özürlü bireyler, yakınları ve tüm toplumda özürlülük konusunda toplumsal bilinç ve duyarlılık oluşturulması amacıyla yapılan çalışmaların değerlendirilmesi ve bu tür çalışmaların düzenli ve verimli şekilde yürütülmesi ve geliştirilmesi için alınması gereken tedbirler" oluşturmaktadır.

Denetleme, Cumhurbaşkanlığı Yüce Katının talimatları uyarınca Devlet Denetleme Kurulu'nun, 05.06.2008 tarih ve 391 ile 05.02.2009 tarih ve 397 sayılı Kararlarına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir.

II- DENETLEMENİN KAPSAM VE YÖNTEMİ

Araştırma, inceleme ve denetim çalışmalarını kavrayacak şekilde yürütülmüş olan denetleme faaliyeti çerçevesinde öncelikle Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA)'nın kuruluşundan bu yana yürüttüğü çalışmalar incelenmiştir.

Özürlülükle ilgili literatür ve mevzuat taraması sonucunda 2005 yılında yapılan mevzuat düzenlemelerinin bu alandaki eksiklikleri büyük ölçüde giderdiği anlaşılmış ancak özürlülere hizmet vermekle görevli çok sayıda kurum ve kuruluş olduğunun tespit edilmesi üzerine mevcut kurumsal yapılar ve bu yapılarla ilgili sorunlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Kurumsal yapılanma yanında ÖZİDA dışındaki kamu kurum ve kuruluşlarının özürlülerle ilgili faaliyetleri incelenmiş ve bu faaliyetlerle ilgili sorunlar tespit edilmiştir.

Son olarak mevzuattan ve uygulamadan kaynaklanan sorunların analizi yapılarak çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Çalışmalar sırasında;

- Sorun alanlarıyla ilgili kurum ve kuruluşların üst düzey yöneticileri ziyaret edilerek müzakerelerde bulunulmuş, ayrıca özürlülerle ilgili olarak yürüttükleri faaliyetler hakkında bilgi ve veriler temin edilmiştir.

- Şikâyetlerin en fazla yaşandığı alanlarda hizmet veren resmî ve özel kurum ve kuruluşlar, bazen bir vatandaş, bazen öğrenci velisi, bazen de randevulu olarak ziyaret edilmiş ve şikâyetlerin gerçeklik düzeyi anlaşılmaya çalışılmıştır.

- Özürlülük alanının istismar edilmesi ile ilgili olarak, bazı kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen denetimlere ilişkin raporlar temin edilmiş ve bu raporlardaki bulgular incelenmiştir.

Ülkemizde özürlülere verilen hizmetler, yapılan yardımlar, faaliyetler ve harcamaların çok azının ÖZİDA tarafından gerçekleştirilmekte olması, kurumun göreceli olarak çok küçük bir bütçeye sahip olması ve ÖZİDA'nın görevlerinin ağırlıklı olarak araştırma, koordinasyon ve politika belirlemeye katkı gibi hususlardan oluşması nedeniyle işbu çalışma araştırma ve inceleme odaklı olarak yürütülmüştür.

Mevzuatımızın özellikle son yıllardaki düzenlemeler sonucunda gelişmiş ülkelerdeki ile eş değer duruma gelmiş olmasına karşın özürlü vatandaşlarımızın yaşam kalitelerinin istenen düzeye ulaşamamış olduğu tespit edildiğinden Raporun Dördüncü bölümünde sorunlar ve çözüm önerileri geniş bir boyutta ele alınmıştır.

Bu nedenle, denetlemenin konusu, *“T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı faaliyetlerinin denetimi ile özürlü bireyler, yakınları ve toplumun bütün kesimlerinde özürlülük konusunda toplumsal bilinç ve duyarlılık oluşturulması amacıyla yapılan çalışmaların değerlendirilmesi ve bu tür çalışmaların düzenli ve verimli şekilde yürütülmesi ve geliştirilmesi için alınması gereken tedbirler”* olarak belirlenmiştir.

Denetleme çalışması, Kurulumuzun 05.06.2008-391 ve 05.02.2009-397 sayılı Kararları uyarınca Üye İsmail Hakkı SAYIN'ın sorumluluğunda yürütülmüştür. Çalışmalar sırasında, 2443 sayılı Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanununun 5 inci maddesi uyarınca geçici uzman olarak Sayıştay Uzman Denetçisi Zekeriya TÜYSÜZ görev yapmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZÜRLÜLÜK MESELESİ VE KURUMSAL YAPILANMA

Zamana ve toplumlara göre farklı yaklaşımlar olsa da özürlülük, bütün zamanların ve toplumların değişmez bir gerçeğidir. Özürlülüğün çok farklı nedenleri olmakla birlikte bu nedenler sabit, zamana ve şartlara göre değişmez değildir. Toplumların sosyo-ekonomik özelliklerine göre, zaman içinde bazı özürlülük sebepleri ortadan kalkabildiği gibi, özürlülüğe sebep olan yeni unsurlar da ortaya çıkabilmektedir. Bu yüzden de, özürlülük oranı ile gelişmişlik arasında bir ilişki kurulması doğru değildir. Gelişmiş ülkelerde bir takım tedbirlerle, belli tür özürlülük sebepleri ortadan kaldırılabilen ancak, yeni koşullar nedeniyle, yeni özürlülük nedenleri ortaya çıkabilmektedir. Çevre kirliliği, güvensiz gıda, sosyal gerilimler, demografik değişimler gibi, özürlülüğe yol açan yeni sebepler ortaya çıkmakta ve özürlülük oranının azalmasına engel olmaktadır. Bu yüzden, gelişmiş ülkelerde özürlülük oranı, gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelere göre daha az değildir.

2002 yılında, Türkiye İstatistik Kurumu ve Özürsüzler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan "Türkiye Özürsüzler Araştırması" sonuçlarına göre, ülkemizde yaklaşık 8,4 milyon özürsüz vatandaş vardır ve bunun toplam nüfusa oranı % 12,29'dur. Özürsüz vatandaşların % 9,7'si süregelen hastalığı olanlar; % 1,25'i ortopedik, % 0,48'i zihinsel, % 0,38'i dil ve konuşma, % 0,37'si işitme, % 0,6'sı görme özürsüz bireydir. Araştırmaya göre özürsüzlerin % 21'i okur-yazar değildir. Özürsüzlerin yalnızca % 13,7'si mesleki eğitimden faydalanabilmektedir.

Yaşlılıkla birlikte özür oranı ve var olan özür derecesi de artmaktadır. Yaşlı nüfus oranının en fazla olduğu Avrupa kıtasında 2000 yılında % 20 olan 60 yaş üzeri nüfusun 2050 yılında % 37'ye çıkacağı hesaplanmıştır. Bu durum, gelecekte özürlülük oranının da artacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Tarih boyunca bütün toplumların mücadele etmek zorunda kaldığı özürlülük, çoğunlukla, özürsüzün kendisinin dışındaki sebeplerden kaynaklanır. Buna karşın, özürlülüğün yüküne, çoğunlukla özürsüzün kendisi ve ailesi katlanır. Oysa, özürlülük, sadece özürsüz veya özürsüz ailesi ile sınırlı olmayıp toplumun geri kalan bireylerini de ilgilendiren bir sorundur. Dolayısıyla, bireylerin özürsüze yaklaşımları medenilik seviyeleri açısından önemli bir göstergedir. Çünkü, insanın gerçek karakteri, bir menfaat beklentisi olup olmamasına göre şekillenen davranışlarında ortaya çıkar. Normal şartlarda özürsüze karşı merhametle yaklaştığı, hatta maddi yardımda bulunduğu görülen bazı insanlar, menfaatlerinin olumsuz etkileneceği ihtimali doğduğu anda özürsüzlerin hayatlarını hiçe sayan davranışlarda bulunabilmektedirler. Örneğin özürsüz bir çocuğa sevgi gösterisinde bulunan ve/veya yardımda

bulunan bir kişi, okulda, kendi çocuğunun sınıfında özürlü bir öğrencinin bulunmasına şiddetle karşı çıkabilmektedir. Bu bakımdan, özürlülüğün, insan karakterine ilişkin önemli bir test aracı olduğu söylenebilir.

Özürlü veya özürlü yakını dışındakilerin, özürlülük sorunu ile yüzleşmeleri, sadece özürlü birini gördükleri anla sınırlıdır. Oysa o an, engellinin yaşadığı sorunlardan sadece biriyle, üstelik de o sorununun sadece bir parçası ile alakalıdır. Engellinin günün her anında yüz yüze olduğu başka bir çok sorun daha vardır. Örneğin bizler, engelliye annesi tarafından okula götürülürken görürüz ve sadece o anın zorluğuna tanık oluruz. Oysa, engellinin okula kabul ettirilmesi, hazırlanması, götürülme esnasındaki fiziki çevreye ilişkin olumsuzluklar (taşıt, kaldırım, yol), okulda sınıfına çıkarılması, sınıfında oturması, dersi takip etmesi gibi farkında olunmayan ve sayılamayacak kadar çok sorun bulunmaktadır. Kaldı ki özürlünün tek sorun alanı eğitim değildir. Bakım, sosyal hayata katılma, gelecek kaygısı gibi daha birçok sorun söz konusudur. Özürlüye karşı ilgisizlik, küçümseme, dışlama, engelleme gibi sorunların nedeni büyük ölçüde bu farkında olmamadır.

Özürlülük sadece bireylerin karakterleri için değil toplumlar/devletler için de bir medeniyet testi aracıdır. Bir ülkenin medenileşme düzeyine ilişkin ölçütler arasında, ülkenin özürlülük meselesine verilen önem yer almamaktadır. Oysa bu, toplumların ve devletlerin medenileşme düzeyine ilişkin önemli bir göstergedir. Günümüzde dezavantajlı kesimlere verilen hizmetlerin türü, boyutu ve niteliği bir gelişmişlik ölçütü olarak değerlendirilmektedir. Dezavantajlı kesimlerin önemli bir bölümünü özürlüler oluşturmaktadır.

Çelişki gibi gözükse de, bir ülkenin cadde ve sokaklarında göze çarpan özürlü sayısının fazla olması, o ülkenin özürlülük meselesine önem verdiğinin bir göstergesi olabilir. Gelişmişlik düzeyine göre özürlülük oranı açasından ülkeler arasında önemli fark olmadığına göre, dışarıda özürlünün fazla gözükmesi, özürlülerin, normal hayat fonksiyonlarını yerine getirme konusunda, göreceli olarak daha az engelle karşılaştıkları, örneğin, okullarda, iş yerlerinde, cadde ve sokaklarda, sosyal mekânlarda kolaylıkla yer alabildiklerini gösterir.

Özürlülüğe yaklaşımda başarılı olan toplumlar, engellilere insani muamelenin gerçekeştirilmesinin yanında, özürlülüğün yükünü hem özürlü birey hem de devlet açasından en aza indirebilmişlerdir. Bu tür toplumlar, özürlülerin; eğitime, istihdama, sosyal hayata, üretime ve kısacası hayatın her alanına her düzeyde katılımını sağlayarak, dezavantajı avantaja çevirebilmektedirler. Özürlülüğe yaklaşımda başarısız olan toplumlar ise, hem özürlünün insanca bir hayat yaşamasından yoksun kalması, hem de özürlülüğün devlete olan maliyetinin en yüksek seviyede gerçekeşmesi gerçeği ile karşı karşıyadırlar. Özürlülerle ilgili, eğitim, sağlık, istihdam, bakım konularında karşılaşılan sorunların nedeni bu başarısızlıktır. Söz konusu başarısızlık, devlete ve topluma ağır bir maliyet olarak yansımaktadır.

Ülkemizde, diğer sosyal alanlarla birlikte özürlülük alanında da, son zamanlarda, önemli politikalar oluşturulmuş ve bu politikalar doğrultusunda yasal düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle 2005 yılından sonra, “yardım temelli” bir anlayıştan, “hak temelli” bir anlayışa geçişin izleri mevzuata yansıtılmaya çalışılmıştır. Özürlü hakları ve özürlülere Devlet tarafından sağlanan yardım ve hizmetler konusunda kayda değer gelişmeler sağlanmış ve Devlet bütçesinden özürlülere ayrılan paylarda önemli artışlar gerçekleşmiştir.

Bununla birlikte bakım, eğitim, istihdam, ulaşılabilirlik gibi birçok konuda özürülülerin karşı karşıya olduğu çok ciddi sorunlar devam etmektedir. Bu sorunların bir kısmı, kurumların, personel ve ekipman olarak yeni politikalara cevap verebilecek donanıma sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak yeni politikaların hayata geçirilememesindeki asıl önemli sorun, kurum yöneticilerinin kendilerini yeni politikalarına uyarlamaları konusundaki isteksizlikleridir. Yöneticiler, mevzuattaki bazı boşluklardan da yararlanarak, özürlülük alanında kendilerine yüklenen sorumlulukları yerine getirmemektedirler. Yapılan çalışmalar, birçok durumda, “yapmış olmak için yapma”nın ötesine geçememektedir. Kurum binasının girişine tekerlekli sandalyeler için rampa gibi çok kolay bir fiziki düzenlemenin bile çoğu kurumda yıllardır yapılmamış olması bunun en basit göstergesidir.

Özürülülerin haklarının korunması ve kendilerine insanca yaşayabilme imkânlarının sağlanması çerçevesinde ihmallerin temelinde, toplumsal farkındalık zafiyeti yatmaktadır. Özürlülük meselesine gerekli hassasiyetin gösterilmesi konusunda çok sık olarak “bilinçlendirme” kavramı kullanılmakta ve bu kapsamda birçok faaliyet yürütülmektedir. Özürlülük meselesini en iyi bilme konumunda olanlar tarafından bile özürlülüğün ihmal veya istismar edildiği örnekler, sorunun bilinmesinden ve kamusal tedbirler alınmasından da öte bir toplumsal duyarlık ve bilinçlendirme sorunu olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, sorunun sadece insanların vicdanlarına ve hislerine terk edilmeyerek topluma ve her kuruma düşen görev ve sorumlulukların çok net bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir.

I- TARİHSEL SÜREÇ

Tarihin değişik dönemlerinde özürlülüğe karşı farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Bazı ülkelerde kimi zaman özürlülük bir ceza ve lanetlenme olarak görülmüş, değişik uygulamalarla özürülüler toplumun dışına itilmiş veya ölüme terk edilmişlerdir. Öte yandan aynı dönemlerde ülkemizde, özürülülerin tedavisi, rehabilitasyonu ve topluma katılımlarının sağlanması amacıyla çeşitli tedbirler geliştirildiği görülmektedir. Bu kapsamda bazı yerlerde camilerin yanına, diğer müesseselerle birlikte bir de “bimarhane” yaptırılmış, buralarda özürülülere barınma hizmeti yanında, tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri de verilmiştir. Örneğin, 1484-1488 yılları arasında inşa edilen Edirne II. Beyazid Dâruşşifası (Bimarhanesi) hastalara, musiki ve su ile tedavi

uygulanan bir müessese idi (Gül, 2006: 276-7). Bu kuruluşlar zaman zaman başka ülkeler tarafından da örnek alınmıştır. Örneğin Fatih Dâruşşifası, 1842'de bir Fransız psikiyatrist tarafından Fransa için model olarak önerilmiştir (Kara, 2006: 198-9). Camilerin genellikle yerleşim yerlerinin merkezinde yer alması, bimarhanelerin de en üst seviyede hayatın içinde olmasını sağlamıştır. Osmanlı döneminde vakıf müessesesi de, özürülülerin korunmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu olumlu örneklerle rağmen, ülkemizde özürülülük alanındaki çalışmaların uzun bir süre boyunca tatmin edici olmaktan çok uzak kaldığını belirtmek gerekir.

Ülkemizde, sosyal yardımların devlet tarafından müesseseleştirilmesi ilk kez II. Abdülhamit döneminde, Darülhayr-ı Ali'nin kurulması ile başlatılmıştır. 1903 yılında Abdülhamid'in tahta çıkışının yıldönümü nedeniyle açılan Darülhayr-ı Ali, 22 Ağustos 1909 yılında kapatılmış, Meşrutiyet döneminde kimsesiz çocuklar için Darüleytamlar açılmıştır. Bu kurumların yetersiz kalması üzerine 1917'de Himaye-i Etfal Cemiyet-i (Çocuk Esirgeme Kurumu) kurulmuştur.

Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi Nizamname-i Esasisi'nde, kurumun görevleri arasında; fakir ve hasta çocukların tedavilerinin sağlanması, Himaye-i Etfal ile uğraşan uluslararası kuruluşlarla bağlantı kurulması gibi faaliyetler sayılmıştır. 1920 yılına kadar Musul dâhil ülkenin bir çok yerinde şube açan Cemiyet, 1920 yılında Londra, 1921 yılında Cenevre'de uluslararası toplantılara temsilci göndermiştir.

İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti çalışmalarını yürütürken, 30 Haziran 1921 tarihinde, Ankara'da yeni bir Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuş ve bu iki kurum arasında zaman zaman sürtüşmeler olmuştur. Bir takım diyalog çabalarının sonuç vermemesi üzerine İstanbul'daki Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1923 yılındaki genel kurulundan sonra yeni bir genel kurul yapmayarak kapanmıştır. Milli Mücadelenin kazanılması üzerine Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti ülke çapında örgütlenmiştir.

1938-39 yılları umumi kongre sonrasında yapılan değişiklik sonucu 1942 yılında yayımlanan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Ana Statüsü'nde, "gündüz bakımevleri tesisi" cemiyetin görevleri arasında sayılmıştır. 7-8 Mayıs 1976 tarihlerinde yapılan 28. Genel Kurulda, Kurumun 67 il ve 450 ilçede örgütlendiği, 33 yuva, 5 anaokulu, 2 orta dereceli okul (hemşire koleji-öğretmen okulu) 14 poliklinik ve 2 aşevi ile hizmetlerini yürüttüğü belirtilmiştir. Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1930 yılında, 3 gündüz bakımeviyle başlayan çalışması ileriki yıllarda artarak sürmüş, 1945 yılında 25'e ulaşmış olan bakımevi sayısı 1960 sonrasında birçok kamu kurum ve kuruluşunun kreşler açması ve özel kreşlerin çoğalmasıyla hızla düşmüştür.

1980 yılına gelindiğinde ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlayan Kurum, 5 Mayıs 1981 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu tarafından kapatılarak yönetimi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına devredilmiştir.

Ülkemizde özürhümlerin sorunları, 1990'lı yıllara kadar Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından sağlanan bakım ve barınma hizmetleri dışında ayrıca ele alınmamış, geleneksel yapı içinde, ananevi yöntemlerle çözülmeye çalışılmıştır.

Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de özürhümlere yönelik çalışmalar, 1980'lerden sonra hız kazanmıştır. Özürhümlere yönelik hizmetlerin koordinasyonu ve izlenmesini sağlamak amacıyla 1981 yılında Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur.¹ 1982 Anayasasında özürhümlerin hakları güvence altına alınmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1990 yılında hazırlanan "Sakatlar İçin Politika Dokümanı"nda, ülkemizde engellilerin fırsat eşitliğine sahip olmamalarının, devlet tarafından sağlanan hizmetlere ulaşmada engelli olmayanlara göre aleyhte sonuçlar ortaya çıkardığı belirtilmiştir.

1996 yılına kadar özürhümlerle ilgili müstakil bir mevzuat çıkarılmamıştır. Özürhümlerle ilgili hususlar, uluslararası yasalar, anayasa ve buna dayanarak çıkarılan; sosyal hizmet ve yardımlar, sağlık, eğitim, iş ve yerel yönetimlere ilişkin kanunlarda yer almıştır. Bunlar arasında, 1930 tarihli 1580 sayılı (eski) Belediye Kanunu, 3360 sayılı (eski) İl Özel İdaresi Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu, 854 sayılı Deniz İş Kanunu, 1475 sayılı İş Kanunu, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ve 16 Mart 1987 tarihli Sakatların İstihdamı Hakkında Tüzük özürhümlerle ilgili hükümler içermektedir.

Yakın zamana kadar sosyal yardımlar, sosyal hizmetlerin bir parçası kabul edilirken bugün sosyal yardımlar ayrı bir başlıkta değerlendirilebilmektedir. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, hem sosyal hizmet hem de yardım kuruluşu olarak çocuk, yaşlı, kadın, özürhümlü ve muhtaç kimselere yönelik hizmette bulunan genel nitelikli bir kuruluş olmasına rağmen, günümüzde, her sosyal hizmet grubu için ayrı bir kurum oluşturulmuştur. Kadınlar için Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, özürhümler için Özürhümler İdaresi Başkanlığı ve yoksunluk ve yoksulluk içinde olanlara yönelik ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü faaliyetlerini sürdürmektedir.

¹ Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulunun Çalışma Usul Ve Esaslarına İlişkin Tüzük 11.12.1985 - 85/10163 no'lu Bakanlar Kurulu Kararı ile, 09.01.1986 tarih ve 18983 nolu Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ülkemizde özörlöölere yönelik ilk geniş çaplı yasal hareket 3 Aralık 1996 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "oybirliği" ile kabul edilmiş olan 4216 sayılı Yetki Kanunu(*) ile başlatılmıştır. Bu Kanunla hükümete, Özörlöölür İdaresi Başkanlığının kurulması ve özörlöölülerle ilgili olarak bazı kanunlarda değişiklik yapmak üzere KHK çıkarma yetkisi verilmiştir. Yetki Kanunu çerçevesinde 25 Mart 1997 tarih ve 571 sayılı Özörlöölür İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK, 30 Mayıs 1997 tarih ve 572 sayılı Özörlöölülerle İlgili Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında KHK ve 30 Mayıs 1997 tarih ve 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında KHK'ler çıkarılmıştır. Yürürlüğe konulan bu üç Kararname özörlöölük alanının temel mevzuatını oluşturmuştur. Özörlöölür İdaresi Başkanlığının kurulmasını sağlayan 571 sayılı KHK ile Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulunun görevi sona ermiştir.

571 sayılı KHK ile Türkiye'de ilk kez adını "özörlöölüler"den alan bir kurum teşkil edilmiştir. Bu Kararnamenin ardından 572 sayılı KHK çıkarılarak özörlöölülere ilişkin bir takım kanuni değişiklikler yapılmıştır. Devamında ise, özel eğitim alanındaki değişiklikleri yeniden düzenleyen 573 sayılı KHK yürürlüğe konulmuştur.

Özörlöölük meselesi kalkınma planlarında da ele alınmıştır. 2001-2005 yıllarını kapsayan 8. BYKP'nın 1033. paragrafında; "Çocuk, yaşlı, özörlöölü, özel ilgiye muhtaç, yoksul ve diğer risk gruplarına yönelik sosyal hizmet ve yardımların geliştirilebilmesi amacıyla, kamuya ait her türlü sosyal hizmet ve yardım programının düzenlenmesi, idaresi ve koordinasyonundan sorumlu yeni bir kurumsal yapılanma oluşturulacaktır" ifadelerine yer verilmiştir.

Özörlöölüler Kanunu olarak anılan ve Raporun bundan sonraki bölümlerinde de bu şekilde adlandırılmış olan 5378 sayılı Özörlöölüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun yürürlüğe girdiği 7 Temmuz 2005 tarihi, özörlöölüler açısından yeni bir dönemin başlangıcıdır.²

Kanun, güncel kavramlar ve tanımlar, insan hakları bağlamında ayrımcılığa karşı korunma, özörlöölülere sağlanacak yeni hizmet ve yardımlar, sağlanan haklar ve yeni kurumsal yapılar gibi birçok yeni düzenlemeyi içermektedir.

Bu çerçevede;

- Sosyal güvencesi olsun olmasın ağır özörlöölülerin, asgari ücretin iki katına kadar bakım ücreti alabilmesi sağlanmıştır.

- Önceden yalnızca Emekli Sandığı ve SSK'ya bağlı ailelerin özörlöölü çocuklarına sağlanan

(*) 03.12.1996 tarih ve 4216 sayılı Özörlöölüler İdaresi Başkanlığı Kurulmasına ve Özörlöölülerin Durumları ile İlgili Çeşitli Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Yetki Kanunu.

² Anılan Kanun, 07.07.2005 tarih ve 25868 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

eğitim desteği, kanundan sonra, sosyal güvencesi olsun olmasın, bütün zrl çocuklara verilmeye başlanmıştır.

- Üniversite ğrencilerinin gereksinimlerinin karşılanması ve sorunlarının çözümüne yardımcı olunması amacıyla, Yüksek ğrenim Kurumu bünyesinde zrller Koordinasyon Merkezi oluşturulmuştur.

- Ülkemizdeki işitme engelliler arasında dil birliğinin sağlanması ve bu kişilerin eğitim-ğretim alabilmesinin kolaylaştırılması amacıyla Türk İşaret Dili Sistemi'nin oluşturulması çalışmalarına başlanmıştır. Hastane, karakol, adliye gibi kurumlarda, işitme engellilerin iletişimlerini kolaylaştırmak üzere işaret dili tercümanı bulunması hüküm altına alınmıştır.

- Borçlar Kanunu ve Noterlik Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılarak, görme zrllerin iki şahit bulundurmadan atmış olduğu imzanın hukuki geçerlilik kazanması sağlanmıştır.

- Bedensel engellilerin, ihtiyaç olması halinde, oturduğu apartmanda fiziki değişiklik yaptırabilmesine imkân sağlanmıştır.

- Kamu binalarının ve toplu taşıma araçlarının 2012 yılına kadar zrllerin kullanımına uygun hâle getirilmesi için kamu kurum ve kuruluşlarına sorumluluk verilmiştir.

- Tek ev için özürlülerden emlak vergisi alınmaması hükme bağlanmıştır.

- Özürlülerin istihdamı ile ilgili önemli haklar tanınmış, zrl personelin, işyerinde kullanması gereken araç-gerecin kurum tarafından sağlanması şartı getirilmiştir.

- Özürlülerin günlük yaşamlarını ve toplumsal hayata katılmalarını kolaylaştırıcı araç-gereç Katma Değer Vergisi muafiyeti kapsamına alınmıştır.

13 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilerek 30 Mart 2007 tarihinde taraf devletlerin imzasına açılan ve aynı tarihte ülkemiz tarafından da imzalanmış olan BM Engellilerin Hakları Sözleşmesinin onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 3 Aralık 2008'de uygun bulunmuştur. Bakanlar Kurulu Sözleşmeyi 27.05.2009 tarih ve 2009/15137 sayılı Kararı ile onaylamış ve bu Karar 14.07.2009 tarih, 27288 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

II- ÖZÜRLÜLÜĞÜN TANIMLANMASI (TERMİNOLOJİ) SORUNU

Özürlülük kavramının Avrupa genelinde standart bir karşılığı bulunmamaktadır (OECD, 2008: 16). Özürlülüğün tanımı konusunda ortak bir görüş bulunmaması, ülkelere göre farklı özürlülük tanımlamaları yapılması sonucunu doğurmaktadır.

5378 sayılı Kanun'da **özürlü**; "Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi" olarak tanımlanmıştır.

Kanunda ayrıca, "hafif özürlü", "ağır özürlü", "bakıma muhtaç özürlü" ayrımı yapılmış ve özürlü bireyler özür oranına göre sınıflandırılmıştır. Buna göre;

"Hafif özürlü; özürlülük ölçütüne göre, hafif özürlü olarak tanımlanan kişiyi,

Ağır özürlü; özürlülük ölçütüne göre, ağır özürlü olarak tanımlanan kişiyi* ,

Bakıma muhtaç özürlü; özürlülük sınıflandırmasına göre resmî sağlık kurulu raporu ile ağır özürlü olduğu belgelendirilenlerden, günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün olan kişileri" ifade etmektedir.

Aynı tanımlamalar, ilgili birçok kanun ve yönetmelikte benzer şekilde yapılmış olmakla birlikte, bazı yasal düzenlemelerde, özürlülük tanımında, konunun niteliğine ve getirilmek istenilen uygulamaya göre farklı yönler ön plana çıkarılmıştır.

Örneğin, Kamu Kurum ve Kuruluşlarında İşçi Olarak İstihdam Edilecek Özürlü ve Eski Hükümlülere Uygulanacak Sınav Yönetmeliği'nin 4/f maddesinde özürlü; "Doğuştan ya da sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan ve koruma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişilerden çalışma gücünün en az % 40'ından yoksun olduğu sağlık kurulu raporu ile belgelenenler" şeklinde tanımlanmıştır. Aynı nitelikteki Eski Hükümlü ve Terör Mağduru İstihdamı Hakkında Yönetmeliğin 3 üncü maddesinde ise özürlü için;

* 16.07.2006 tarihli, Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmeliğin 4/a maddesine göre **ağır özürlü**; "özür durumuna göre tüm vücut fonksiyon kaybı oranı % 50 nin üzerinde olduğu tespit edilen özürlülerden; beslenme, giyinme, yıkanma ve tuvalet ihtiyacını giderme gibi öz bakım becerilerini yerine getirmede, kendi başına hareket etmede veya iletişim kurmada zorluk ya da yoksunluk yaşadığına ve bu becerileri başkalarının yardımı olmaksızın gerçekleştiremeyeceğine tıbbi olarak karar verilen kişiler" dir.

“Bedensel, zihinsel, ruhsal ve sosyal yeteneklerindeki engelleri nedeniyle çalışma gücünün en az yüzde 40’ından yoksun olduğu sağlık kurulu raporuyla belgelenenler” tanımı yapılmıştır.

2006 tarihinde yayımlanan 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Özürlü ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmeliğin 10 uncu maddesinde; *Çalışma güçlerini % 40 ile % 69 arasında kaybedenler “özürlü”, % 70 ve üzerinde kaybedenler ise “başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde özürlü”* sayılmıştır.

“Bakıma Muhtaç Özürlü”, 30.07.2006 tarihli, “Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği”nin 4/b maddesinde; “Özürlülük sınıflandırmasına göre ağır özürlü olduğu belgelendirilenlerden, günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün olan kişi” olarak tanımlanmışken, 30.07.2006 tarihli, “Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik”in 4/c maddesinde; “Bu Yönetmeliğin uygulanmasında, özürlülük sınıflandırmasına göre ağır özürlü olduğu belgelendirilenlerden, günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün olan kişilerden, sosyal güvenlik kurumlarına tabi olmayan; ailesini kaybetmiş olanlar ile ailesi ekonomik veya sosyal yoksunluk içerisinde bulunanlar” şeklinde tanımlanmıştır.

Diğer yandan, farklı yasal düzenlemelerde, özürlü kavramı dışında farklı kavramlar da kullanılmıştır.

Örneğin, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun 25 inci maddesinde “malul sayılma” hali belirtilmiştir. Buna göre; “Sigortalının veya işverenin talebi üzerine Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucularının sağlık kurullarınca usulüne uygun düzenlenecek raporlar ve dayanağı tıbbi belgelerin incelenmesi sonucu, çalışma gücünün veya iş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün en az % 60’ını kaybettiği Kurum Sağlık Kurulunca tespit edilen sigortalı, malullük sigortası bakımından malul sayılır.”

Özürlülükle ilgili mevzuatımızda kullanılan diğer bir kavram ise “sakatlık”tır. Sakatlık kavramı mevzuatımızda özürlü ve engelli kavramına göre daha eski olmakla birlikte hâlen kullanılmaktadır.

28.04.1981 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan, Sakatlık İndiriminden Yararlanacak Hizmet Erbabının Sakatlık Derecelerinin Tespit Şekli İle Uygulanması Hakkında Yönetmelikte, sakatlık dereceleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

Birinci Derece Sakatlık: Çalışma gücünün % 80'inden fazlasını (% 80 dâhil) kaybetmiş bulunan hizmet erbabı birinci derecede sakat sayılır.

İkinci Derece Sakatlık: Çalışma gücünün % 60'ından fazlasını (% 60 dâhil % 80'e kadar) kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ikinci derecede sakat sayılır.

Üçüncü Derece Sakatlık: Çalışma gücünün % 40'ından fazlasını (% 40 dâhil % 60'a kadar) kaybetmiş bulunan hizmet erbabı üçüncü derecede sakat sayılır.

Özürlülük, malullük, sakatlık tanımlamaları, mevzuatta belirlenmiş haklardan yararlanacak kişilerin tespiti açısından önem taşımaktadır.

Diğer bir kavram olan “meslek hastalığı”, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 14 üncü maddesinde; “Sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal özürlülük halleri” olarak ifade edilmiştir.

Özürlü kişinin özürlülük durumunu ifade eden tanımlamalardan;

Özel eğitim gerektiren birey; 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 3/a maddesine göre; çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren bireydir.

Dil ve konuşma bozukluğu olan birey; organik ya da işlevsel nedenlerle dili öğrenmede, konuşmada ve iletişimde yaşanan güçlükler sonucunda eğitimi, öğrenimi ve toplumsal yaşamı olumsuz yönde etkilenen bireyi ifade etmektedir.

İşitme özürlü birey ise; işitme kaybı sonucu, iletişimde yaşanan güçlük nedeniyle eğitimi, öğrenimi ve toplumsal yaşamı olumsuz yönde etkilenen bireyi anlatmaktadır.

19.08.2006 tarihli İşaret Dili Tercümanlığı Hizmeti Verecek Personelin Yetiştirilmesi İle Çalışma Esasları Hakkında Yönetmeliğin 4/b maddesinde, *dil ve konuşma bozukluğu olan birey;* “Organik ya da işlevsel nedenlerle dili öğrenmede, konuşmada ve iletişimde yaşanan güçlükler sonucunda eğitimi, öğrenimi ve toplumsal yaşamı olumsuz yönde etkilenen birey” 4/f maddesinde ise *işitme özürlü birey;* “işitme kaybı sonucu, iletişimde yaşanan güçlük nedeniyle eğitimi, öğrenimi ve toplumsal yaşamı olumsuz yönde etkilenen birey” şeklinde tanımlanmıştır.

Özürlülükle ilgili en fazla tanımın yer aldığı yasal düzenlemelerden biri, 2006 tarihli Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğidir. Yönetmeliğin 4 üncü maddesinde, özürlülükle ilgili bazı kavramlar aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

Ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey: Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki eksiklikleri nedeniyle öz bakım becerilerinin öğretimi de dâhil olmak üzere yaşam boyu süren, yaşamın her alanında tutarlı ve yoğun özel eğitim ve destek

eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey.

Birden fazla yetersizliği olan birey: Birden fazla alanda görölen yetersizlik nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey.

Çok ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey: Bireyin zihinsel yetersizliği yanında başka yetersizlikleri bulunması nedeniyle öz bakım, günlük yaşam ve temel akademik becerileri kazanamaması nedeniyle yaşam boyu bakım ve gözetime ihtiyacı olan birey.

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan birey: Yaşına ve gelişim seviyesine uygun olmayan dikkat eksikliği, aşırı hareketlilik, hiperaktivite ve dürtüsellik belirtilerini en az iki ortamda ve altı ay süreyle gösteren, bu özellikleri yedi yaşından önce ortaya çıkan, özel eğitim ile destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey.

Dil ve konuşma güçlüğu olan birey: Dili kullanma, konuşmayı edinme ve iletişimdeki güçlük nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey.

Duygusal ve davranış bozukluğu olan birey: Yaşına uygun olmayan sosyal ve kültürel normlardan farklı duygusal tepki ve davranışlar göstermesi nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey.

Görme yetersizliği olan birey: Görme gücünün kısmen ya da tamamen kaybindan dolayı özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey.

Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey: Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde hafif düzeydeki yetersizliği nedeniyle özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine sınırlı düzeyde ihtiyaç duyan birey.

İşitme yetersizliği olan birey: İşitme duyarlılığının kısmen veya tamamen kaybindan dolayı konuşmayı edinmede, dili kullanma ve iletişimde yaşadığı güçlükler nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey.

Orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey: Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki sınırlılık nedeniyle temel akademik, günlük yaşam ve iş becerilerinin kazanılmasında özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine yoğun şekilde ihtiyaç duyan birey.

Ortopedik yetersizliği olan birey: Hastalıklar, kazalar ve genetik problemlere bağlı olarak kas, iskelet ve eklemlerin işlevlerini yerine getirememesi sonucunda meydana gelen hareket ile ilgili yetersizlikler nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey.

Otistik birey: Sosyal etkileşim, sözel ve sözel olmayan iletişim, ilgi ve etkinliklerdeki sınırlılığı erken çocukluk döneminde ortaya çıkan ve bu özellikleri nedeniyle özel eğitim ile

destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey.

Özel eğitime ihtiyacı olan birey: Çeşitli nedenlerle bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey.

Özel öğrenme güçlüğü olan birey: Dili yazılı ya da sözlü anlamak ve kullanabilmek için gerekli olan bilgi alma süreçlerinin birinde veya birkaçında ortaya çıkan ve dinleme, konuşma, okuma, yazma, heceleme, dikkat yoğunlaştırma ya da matematiksel işlemleri yapma güçlüğü nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey.

Serebral palsili birey: Doğum öncesi, doğum sırası veya doğum sonrasında meydana gelen beyin hasarının neden olduğu kas ve sinir sistemi bozukluklarına bağlı motor becerilerdeki yetersizliğinden dolayı özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey.

Süreğen hastalığı olan birey: Sürekli ya da uzun süreli bakım ve tedavi gerektiren hastalığı nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey.

Üstün yetenekli birey: Zekâ, yaratıcılık, sanat, spor, liderlik kapasitesi veya özel akademik alanlarda akranlarına göre yüksek düzeyde performans gösteren birey.

Zihinsel yetersizliği olan birey: Zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık gösteren, buna bağlı olarak kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan, bu özellikleri 18 yaşından önceki gelişim döneminde ortaya çıkan ve özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan birey.

Avrupa ülkelerinde kişileri rencide edebileceği göz önüne alınarak, kavramların kullanılması konusunda hassasiyet gösterilmektedir. Örneğin, İngiliz özel eğitim sisteminde zihinsel gerilik, zihinsel özürlülük gibi kelimeler kullanılmamakta, bunun yerine, öğrenme güçlüğü (learning difficulty) kelimesi kullanılmaktadır (<http://www.ozida.gov.tr>, 09.02.2009).

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation – WHO), sağlıkla ilgili durumların tanımlanması için ortak ve standart bir dil ve bir çerçeve oluşturmak amacıyla, 2001 yılında, İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (ICF-International Classification of Functioning, Disability and Health) başlıklı bir rehber hazırlamış ve bunu, 22 Mayıs 2001'deki 54. Dünya Sağlık Örgütü Toplantısında uluslararası kullanım için onaylamıştır. Özürlülükle ilgili geleneksel paradigmanın değiştirildiği bu rehberde, önceden organ eksikliği esasına dayanan tanımlamalar, işlevsel açıdan ele alınmıştır. Bu yaklaşımda, bir işlev açısından özürlü sayılan kişi, başka bir işlev açısından özürlü kapsamı dışında yer alır. Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması, biyolojik, bireysel ve sosyal bağlamlardan gelen sağlıkla ilgili farklı görüşlerin uygun birleşimini sağlamak için bir sentez oluşturmayı amaçlamaktadır (ICF, 2004; 21).

Zamanla, özürlülüğe yaklaşımlardaki farklılıklara göre tanımlarda da bazı değişiklikler meydana gelmiş, bazen aynı kavramın tanımı köklü bir şekilde değişikliğe uğramış bazen de tanıma, yeni anlayışlar doğrultusunda yeni ifadeler eklenmiştir. Örneğin, 31.05.2006 tarihli, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 4/y maddesinde özel eğitim; “Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri, bu bireylerin tüm gelişim alanlarındaki özellikleri ile akademik disiplin alanlarındaki yeterliliklerine dayalı olarak uygun ortamlarda sürdürülen eğitim” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdaki, “özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını” ifadesi, 30.05.1997 tarihinde yürürlüğe giren 573 sayılı KHK'nin 3/b maddesindeki tanımda sadece “eğitim ihtiyaçlarını” ifadesi şeklinde idi.

Özürlülüğün tanımlanmasında Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO), Avrupa ülkelerinin ve gelişmiş ülkelerin yeni yaklaşımı, özürlülük kavramını çok boyutlu toplumsal bir olgu olarak kabul etme ve sadece bireyin uzuv kaybı ya da organın çalışma gücü kaybı şeklinde görmek yerine, sosyal hayatta karşılaşılan güçlükler, çevresel etmenler, vücut yapısı, vücut işlevleri ve etkinliklere katılımın sınırlanması durumunun bütünü ele alan bir tanımlama yapmaktır.

Bu yaklaşıma benzer şekilde, ülkemizde bireysel bir durumu ifade eden “özürlü” veya “özürlülük” kavramları yerine, çevresel koşulların, bireyin toplumsal yaşama katılımını olumsuz etkilemesine vurgu yapmak üzere “engelli” veya “engellilik” kavramları kullanılmaktadır. Bu kavramlaştırma, bireyin aslında çevresel koşulların iyileştirilmemesi nedeniyle engellenmiş, “engelli” haline getirilmiş olduğunu vurgulamaktadır. Özürlülük, kişideki eksikliklere odaklanan bir kavram olarak algılanırken engellilik kavramının, kişinin kendisinden çok, yapılı çevrenin uygun olmaması nedeni ile hayata tam katılımının engellenmesini ifade ettiği kabul edilmektedir. Bu yüzden, ülkemizde son zamanlarda, “engelli” kavramını kullanma eğilimi ağırlık kazanmaktadır. Özürlülük kavramının negatif bir anlam ihtiva ettiği değerlendirilmesinin de bunda rolü vardır.

Özürlülere yönelik hizmet ve yardımlarla ilgili farklı modeller bulunmaktadır. Temel olarak iki farklı modelden bahsedilmektedir. Bu modellerden tarihsel sürece göre ilki “medikal model”, diğeri ise “sosyal model”dir. Medikal model, özürlülüğü, medikal bakım gerektiren kişiye ait bir hastalık, bir yetersizlik ve bireysel biyolojik bir bozukluk olarak görür. Özürlülükle mücadele, tedavi veya kişinin uyumu ve davranış değişikliğini gerçekleştirmeye odaklanır. Medikal bakım, temel öge olarak görülür ve politik düzeyde asıl amaç sağlık hizmetlerini iyileştirmektir. Bunun karşısındaki sosyal model ise özürlülüğü, bireyin topluma tam katılımına odaklanan sosyal bir sorun olarak görür. Bu modelde özürlülük, bireyin bir özelliği olmaktan çok, çoğu sosyal çevre tarafından oluşturulan koşulların karmaşık bir sonucudur. Bu nedenle problemin çözümü sosyal eylem gerektirir ve özürlü kişilerin toplum yaşamının tüm alanlarına

tam katılımı için gerekli çevresel değişiklikleri sağlamak büyük ölçüde toplumun ortak bir sorumluluğudur. Hukuki, fiziki, mesleki ve sosyo-kültürel engelleri ortadan kaldırmayı hedefleyen sosyal model anlayışına göre, özrürlük bir hastalık değil sosyal bir realite ve bir insanlık durumudur. Sosyal modelde birey, kendi özel durumu nedeninden dolayı değil, hayata tam olarak katılımını engelleyen sosyal ve çevresel koşullardan dolayı engelli durumundadır. Bu yüzden de, özrürlülerin hayatlarını kolaylaştırıcı ve çevresel engelleri ortadan kaldırııcı sosyal politikalar ve uygulamalar gerekli görülmektedir. Sosyal bakım modelinde engellilik, engelliler için sosyal bir sonuçtur. Engellilik, işlevsel yetersiz olan bireyin, çevre ortamının olumsuz şartlarıyla karşı karşıya gelmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Özürlü, çevre şartlarından dolayı engelli hâle getirilmektedir. Sosyal modelde işlevsel bozukluk veya yetersizlik, kendi başına bir engellilik teşkil etmemektedir (Seyyar, 2009, ICF, 2004; 21).

Modern anlayış tıbbi model ve sosyal modellerin sentezlenmesini benimsemektedir (Aysoy, 2008: 48). İşlevselliğin çeşitli boyutlarının birleştirilebilmesi için "biyopsikososyal" yaklaşımlara başvurulmaktadır.

Ülkemizde, özrürlük kavramı, 2005 yılında Özürlüler Kanunu çıkıncaya kadar tıbbi (medikal) modele göre ele alınmış olup, özrürlük bireysel bir sorun olarak değerlendirilmiş, kavrama sosyolojik açıdan yaklaşılmamış ve özrürlüğün sosyal ve toplumsal boyutuna tanımlarda değinilmemiştir. Mevzuat ve kamusal alandaki kurumsal yapılanma ve hizmetler de buna göre şekillenmiştir.

III- ÜLKEMİZDE ÖZÜRLÜLÜKLE İLGİLİ KURUMSAL YAPILANMA

Ülkemizdeki bütün kamu kurumlarının özrürlükle ilgili sorumluluklarının bulunduğu söylenebilir. 5378 sayılı Kanununun Geçici 2 nci maddesi ile getirilen; bütün bina, yol ve diğer altyapıları kapsayacak şekilde fiziki mekanların, özrürlülerin erişebilirliğine uygun duruma getirilmesi şartı ile, bütün kamu kurumları, en azından yapılarla ilgili olmak üzere, özrürlük meselesine dâhil edilmiştir.

Bununla birlikte burada bütün kamu kurumlarının özrürlük açısından tek tek incelenmesi mümkün olmadığından, faaliyetlerinin belli bir kısmı özrürlükle ilgili olan kurumlar ele alınacaktır. Özürlülük alanında görevi bulunan başlıca kamu kurum ve kuruluşları şunlardır:

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı

Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü

Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı

Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığı
Maliye Bakanlığı (Gelir İdaresi Başkanlığı)
Sağlık Bakanlığı
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü)
Sosyal Güvenlik Kurumu
Millî Eğitim Bakanlığı
Emniyet Genel Müdürlüğü
Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı
Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü
Ulaştırma Bakanlığı
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü
Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü
Yükseköğretim Kurumu ve Üniversiteler
İl Özel İdareleri
Belediyeler
Türk Dil Kurumu
Türk Standardları Enstitüsü (Yapılı mekan ve kamuya açık ortak alanların ölçüt ve niteliklerini belirler)
İl ve İlçe Trafik Komisyonları

Valilik ve kaymakamlıkların bünyelerinde faaliyet gösteren sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları (bir bakıma kamusal nitelik taşıyan müesseseler olduğundan burada değerlendirilebilir)

Ayrıca, özürlülük alanında faaliyet gösteren çok sayıda sivil toplum kuruluşu da mevcuttur. Bu yüzden, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarını ayrı ayrı ele almak gerekir.

A. KAMU KURUM VE KURULUŞLARI

1. Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA)

a. Yasal Altyapı

Özürülüler İdaresi Başkanlığı, 1997 yılında yürürlüğe giren, 571 sayılı Özürülüler İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuş ve aynı yıl faaliyete başlamıştır.

571 sayılı KHK'nin 1 inci maddesinin 2 nci fıkrasında yer alan, "Başbakan, bu teşkilatın yönetimi ile ilgili yetkilerini gerekli gördüğü takdirde bir Devlet Bakanı vasıtasıyla kullanabilir" hükmü çerçevesinde, ÖZİDA, Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanına bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

b. Kuruluş Amacı ve Görevleri

571 sayılı KHK'nin 1 inci maddesinde ÖZİDA'nın kuruluş amacı;

"Özürllülere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmek için; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, özürllüler ile ilgili ulusal politikanın oluşmasına yardımcı olmak, özürllülerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmak" olarak ifade edilmiştir. Aynı maddede, kurumun Başbakanlığa bağlı olarak görev yapacağı belirtilmiştir.

ÖZİDA'nın misyonu Stratejik Planda; "Özürllülük alanında ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyon sağlamak, özürllüler ile ilgili ulusal politikaların oluşmasına yardımcı olmak, özürllülerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmak suretiyle özürllülere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmektir" şeklinde açıklanmıştır (Stratejik Plan 2008-2012: 2007: 12).

ÖZİDA'nın görevleri, KHK'nin 3 üncü maddesinde;

a) Özürllülüğün önlenmesi, eğitim, istihdam, rehabilitasyon, topluma uyum ve diğer konularda ilgili kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak,

b) Özürllülere yönelik olarak faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlardaki gelişmeleri takip etmek, sorunlarını ve çözüm yollarını araştırmak, bu konuda teklifler hazırlamak ve hazırlatmak,

c) Özürllülerle ilgili konularda inceleme ve araştırmalar yapmak ve yaptırmak, istatistiki bilgilerin toplanmasını ve veri tabanı oluşturulmasını sağlamak, bu konuda projeler hazırlamak ve hazırlatmak, bunları incelemek, değerlendirmek ve uygulamak,

d) Özürllülerle ilgili uluslararası gelişmeleri takip etmek, antlaşma ve sözleşmelerin ülkemizdeki uygulamalarını izlemek ve değerlendirmek,

e) Özürllülerle ilgili kanun, tüzük ve yönetmelik tasarıları ve kanun tekliflerini incelemek, görüş bildirmek ve bu konuda teklifler hazırlamak,

f) Gönüllü kuruluşlar ve yerel yönetimlerle işbirliği yapmak, ortak projeler hazırlamak ve sunulan projeleri desteklemek,

g) Görev alanları ile ilgili konularda görsel ve yazılı basın, yayın ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmak, eğitim amaçlı filmler yaptırmak,

h) Yürürlükte bulunan mevzuata dayanılarak münhasıran özürllülere tanınan hak ve hizmetlerden yararlanmada kullanılmak üzere kimlik kartı hazırlamak

olarak belirlenmiştir.

Görüldüğü üzere ÖZİDA, özürülere doğrudan hizmet sunan, yardım yapan, gelir ve menfaat sağlayan icracı bir kurum değildir.

c. İdari Yapısı

1997 yılında kurulan Özürülüler İdaresi Başkanlığının ana hizmet birimleri ilk kez 571 sayılı KHK ile oluşturulmuştur. Söz konusu KHK'nin 7 nci maddesinde kurumun birimleri aşağıdaki şekilde idi.

Ana hizmet birimleri

- a) Tıbbi Hizmetler Dairesi Başkanlığı,
- b) Eğitim Dairesi Başkanlığı,
- c) Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Dairesi Başkanlığı,
- d) Sosyal Hayata Uyum Dairesi Başkanlığı.

2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Kanun yeniden yapılanmayı da içermiştir. Bu Kanunun 43 üncü maddesi ile 571 sayılı Kanunun 7 nci maddesi değiştirilerek ana hizmet birimleri aşağıdaki şekle dönüştürülmüştür.

- a) Rehabilitasyon ve Eğitim Dairesi Başkanlığı,
- b) Özürülülük Araştırmaları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı,
- c) Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı,
- d) Proje ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı.

571 sayılı KHK'ye göre 4 ana hizmet daire başkanlığı tarafından yürütülen temel hizmetler, 5378 sayılı Kanunla getirilen yeni teşkilat yapısında, Rehabilitasyon ve Eğitim Dairesi Başkanlığının uhdesine verilmiştir. Bu ise, daha önce 4 Daire Başkanı, 12 Şube Müdürü ve çok sayıda özürlü uzmanı, meslek elemanı ve memurlar tarafından yürütülen hizmetlerin 1 Daire Başkanı, 3 Şube Müdürü ve az sayıda özürülüler uzmanı, meslek elemanı ve memurlarla yürütülmesi sonucunu doğurmuştur.

Yukarıda ifade edildiği üzere, ÖZİDA, özürülere yönelik doğrudan hizmet yürüten uygulayıcı bir kurum olmayıp, özürülülükle ilgili sorunların araştırılması ve bu sorunların en aza indirilmesi için çözüm yolları geliştirilmesi ile görevli, araştırma ve koordinasyon işlevi yerine getiren bir kurumdur. Kurumu başkan temsil eder. İki başkan yardımcısı bulunmaktadır. Dört ana hizmet birimi ve üç yardımcı hizmet birimi olmak üzere yedi daire başkanlığı ile bir Strateji Geliştirme Müdürlüğü vardır. Başkanlığın danışma birimi Hukuk Müşavirliğidir.

Başkan ve başkan yardımcıları ile 1. Hukuk Müşaviri (kendi yarası gereği) müşterek kararname ile, daire başkanları başkanın teklifi üzerine ilgili bakan tarafından, diğer personel ise başkan tarafından atanır (KHK-571/26).

Başkanlığın en yüksek danışma kurulu Özürlüler Şûrası'dır. 571 sayılı KHK'nin 20 nci maddesi gereğince, özürlülerle ilgili konularda tetkik ve teklif niteliğinde kararlar almakla görevli olan Şûra iki yılda bir toplanır.³ Şûranın sekreteryaya hizmetlerini Başkanlık yürütür.

Şûra her toplantıda özürlülerle ilgili bir konuyu ele alır. I. Özürlüler Şûrası 29 Kasım-2 Aralık 1998 tarihlerinde toplanmış ve "Çağdaş Toplum, Çağdaş Yaşam ve Özürlüler" konusunu ele almıştır. 26-28 Eylül 2005 tarihlerinde yapılan II. Özürlüler Şûrasının konusu "Yerel Yönetimler ve Özürlüler", 19-23 Kasım 2007 tarihlerinde yapılan III. Özürlüler Şûrası'nın konusu ise "Bakım Hizmetleri" olmuştur. IV. Özürlüler Şûrasının 2009 yılı 2-6 Kasım tarihleri arasında Ankara'da yapılması planlanmış olup konusu "istihdam" olarak belirlenmiştir.

Özürlüler Yüksek Kurulu, bazı kamu kurumu ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşur. Başbakan veya görevlendireceği bir devlet bakanı başkanlığında üç ayda bir olağan toplantı yapan Kurul'un görevleri 571 sayılı KHK'nin 19 uncu maddesinde;

"a) Başkanlıkça hazırlanan, hazırlatılan ve incelenen projelerin öncelik sırasını tespit etmek ve uygulanacak projeleri karara bağlamak,

b) Başkanlığın görev alanına giren konularda üst düzey politikaları belirlemek, bu konuda Başkanlığa görüş ve önerilerini bildirmek" olarak belirtilmiştir.

571 sayılı KHK ile oluşturulan diğer bir yapı da Özürlüler Yüksek Kurulu (ÖYK)'dur. ÖZİDA, ÖYK'nin sekreteryaya hizmetlerini de yerine getirmekle görevlidir (571/18).

Başkanlığın, mevcut kadro sayısı 156 olup, 2009 yılı itibarıyla 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa tabi olarak fiilen çalışmakta olan personel sayısı 113'tür. Ayrıca 8 adet sözleşmeli personel çalıştırılmaktadır.

Başkanlıktaki araştırma, inceleme ve proje çalışmaları, özürlüler uzmanları tarafından yürütülmektedir. Uzmanlar, 4 yıllık fakülte ve yüksek okul mezunları arasından merkezi sınav ile "Özürlüler Uzman Yardımcısı" olarak göreve başlarlar ve üç yıllık eğitimin ardından "Özürlüler Uzmanı" unvanını alırlar (571/28, 29). 2009 Haziran ayı itibarıyla Kurumda 19 özürlüler uzmanı ve 3 özürlüler uzman yardımcısı görev yapmaktadır.

³ Şûranın teşekkülü, çalışma usul ve esaslarına ilişkin yönetmelik, 08.12.2001 tarih ve 24607 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan, Özürlüler İdaresi Başkanlığı Özürlüler Şûrası Yönetmeliği'nde belirlenmiştir.

ÖZİDA'nın harcamalarına ilişkin muhasebe hizmeti, Maliye Bakanlığı'na bağlı Başbakanlık Merkez Saymanlık Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Kuruma iç denetçi kadrosu verilmemiştir.

Aşağıdaki tabloda, 2009 yılı Haziran ayı itibarıyla ÖZİDA'daki personel durumu yer almaktadır.

UNVANI	DOLU	BOŞ	TOPLAM
BAŞKAN	1	-	1
BAŞKAN YARDIMCISI	2	-	2
I.HUKUK MÜŞAVİRİ	1	-	1
HUKUK MÜŞAVİRİ	-	1	1
AVR. BİRL. VE DIŞ İLİŞ. DAİ. BŞK.	1	-	1
REHABİLİTASYON VE EĞT DAİ. BŞK.	1	-	1
ÖZÜR. AR. VE İSTATİSTİK DAİ. BŞK.	1	-	1
PROJE VE KOOR. DAİ. BAŞKANI	1	-	1
PERSONEL DAİRESİ BAŞKANI	1	-	1
İDARİ VE MALİ İŞLER DAİRESİ BAŞKANI	1	-	1
MÜDÜR (Strateji Geliştirme Müdürü)	1	-	1
ŞUBE MÜDÜRÜ	16	2	18
DAİRE TABİBİ	1	-	1
ARAŞTIRMACI	1	9	10
ÖZÜRLÜLER UZMANI	19	6	25
MALİ HİZMETLER UZMANI	3	1	4
EĞİTİM UZMANI	3	4	7
SİVİL SAVUNMA UZMANI	1	-	1
ÖZÜRLÜLER UZMAN YRD.	3	5	8
MALİ HİZMETLER UZMAN YRD.	2	-	2
ÇOCUK GELİŞİMCİ	2	-	2
FİZYOTERAPİST	1	-	1
MÜTERCİM	-	1	1
ODYOLOG	1	-	1
ÖĞRETMEN	2	-	2
PSİKOLOG	2	-	2
SOSYAL ÇALIŞMACI	3	-	3
HEMŞİRE	1	-	1
ŞEF	8	4	12
MEMUR	2	6	8
BİLGİSAYAR İŞLETMENİ	11	-	11
V.H.K.İ.	13	1	14

SANTRAL MEMURU	-	2	2
AYNİYAT SAYMANI	1	-	1
TEKNİSYEN	1	-	1
ŞOFÖR	3	-	3
HİZMETLİ	2	1	3
TOPLAM	113	43	156
657 sayılı DMK 4/B'ye göre Sözleşmeli Personel			
ÇÖZÜMLEYİCİ	-	2	2
SİSTEM PROGRAMCISI	1	1	2
PROGRAMCI	2	-	2
UZMAN	2	-	2
TEKNİKER	1	1	2
TOPLAM	6	4	10

TABLO 1: BAŞKANLIKTA ÇALIŞAN PERSONELİN UNVANLARA GÖRE DAĞILIMI

d- Mali Yapısı

Genel bütçe kapsamında yer alan ÖZİDA faaliyetlerini esas olarak her yıl bütçe kanunu ile belirlenen ödeneklerle sürdürmektedir. Ayrıca, 571 sayılı KHK'nin 36 ncı maddesi ile 3294 sayılı Kanunun 4 üncü maddesine eklenen fıkra gereğince, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu gelirlerinin % 5'i Fon Kurulunun onayı ile Başkanlıkça özörlölere yönelik olarak hazırlanan veya hazırlatılan projeler için kullanılabilir. İhtiyaç halinde Başbakanlık Tanıtma Fonu Genel Sekreterliğinden de ödenek talep edilmek suretiyle kaynak sağlanabilir. Uygulamada, bu kaynağın kullanımı, ÖZİDA'nın bütçesine para aktarma şeklinde olmayıp proje bazlı kullanım söz konusudur. Bu kapsamda, özörlö öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınması hizmetleri fondan karşılanmaktadır.

Öte yandan, çeşitli uluslararası fonlardan bazı projeler için kaynak temin edilebilir.

ÖZİDA'nın yapısı ve faaliyetlerinin niteliği gereği, bütçe rakamları oldukça mütevazıdır. Dolayısıyla, son yıllarda, diğer sosyal yardımlarda olduğu gibi, özörlölük alanındaki devlet desteklerinde önemli artışlar sağlanmasına rağmen (SHÇEK'in 2005 yılı ödeneği 36.321.201'den, 2009'da 911.985.500'e çıkmıştır), ÖZİDA'nın ödeneklerinde, yıllara göre önemli artışlar gerçekleşmemiştir. Özörlölük ve özörlölere yönelik sosyal yardım harcamalarının ÖZİDA bütçesinde yer almadığı, hizmet veren ve yardım sağlayan kuruluş bütçelerinde gözüktüğünü belirtmek gerekmektedir. Aşağıda görüleceği üzere, harcamalarının büyük bölümü personel giderlerinden oluşmaktadır. İkinci sırada mal ve hizmet alımları gelmektedir.

ÖZİDA'nın kuruluşundan itibaren yıllara göre bütçe ödenek tutarları aşağıdaki gibidir:

Yıllar	Ödenekler (TL)
1997	76.300
1998	178.380
1999	259.600
2000	809.000
2001	1.038.000
2002	2.449.000
2003	2.796.000
2004	3.064.000
2005	3.624.000
2006	3.638.100
2007	4.582.790
2008	4.395.000
2009	5.916.000

TABLO 2: ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIĞI BÜTÇE ÖDENEKLERİ

Bütçelerin hizmet alanlarına göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Görüleceği üzere personel giderleri en ağırlıklı gider kalemidir. Kurumun görevleri göz önüne alındığında bu durumun olağan karşılanması gerekmektedir.

GİDERLER (TL)	2006	2007	2008	2009
Personel Giderleri	1.877.000	2.066.000	2.221.000	2.621.000
Sosyal Güv.	258.000	309.000	316.000	337.000
Mal ve Hiz. Gid.	1.285.000	1.578.000	1.428.000	1.925.000
Cari Tran.	28.000	30.000	31.000	33.000
Sermaye Gid. (Proje)	190.000	600.000	400.000	1.000.000

TABLO 3: 2007-2009 YILLARI İTİBARIYLA GİDERLERİN DAĞILIMI

Özürlüler İdaresi Başkanlığının harcamalara ilişkin muhasebe hizmeti, Başbakanlık Merkez Saymanlık Müdürlüğü tarafından yürütüldüğünden Kurumun ayrıca bir "muhasebe yetkilisi" yoktur. Kurumun iç denetçisi olmadığından iç denetim yapılmamaktadır. Dış denetim ise Sayıştay tarafından gerçekleştirilmektedir. Sayıştay tarafından Kurumun harcamaları ile ilgili şu ana kadar herhangi bir tenkit yapılmamıştır.

Kurumun harcamalarının ayrıntıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Zaten küçük ölçekte bir bütçe ve harcama yapısına sahip olan Kurumun harcamalarında benzer kurumlara nazaran yıllara göre önemli değişimler söz konusu değildir.

GİDER TÜRÜ	2006 YILI		2007 YILI		2008 YILI	
	ÖDENEK	HARCAMA	ÖDENEK	HARCAMA	ÖDENEK	HARCAMA
Personel Giderleri	1.877.000	1.807.593	2.066.000	1.999.378	2.220.500	2.191.239
Sosyal Güvenlik Kurumu Prim Gider.	258.000	248.484	309.210	275.718	315.500	293.778
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	1.285.000	1.074.091	1.577.580	1.443.749	1.428.000	1.364.465
Tüketime Yönelik Mal ve Malz. Alıml.	225.300	147.750	116.200	102.172	153.150	142.535
Yolluklar	55.000	38.377	82.500	40.875	77.500	62.576
Görev Giderleri	4.500	1.215	4.100	2.811	5.250	2.446
Hizmet Alımları	662.400	623.932	673.600	659.752	835.000	828.454
Temsil ve Tanıtma Giderleri	90.375	52.066	473.100	436.528	36.000	31.111
Menkul Mal Gayrimaddi Hak Alımları	62.000	40.140	62.000	50.433	76.100	68.476
Gayrimenkul Bakım ve Onarım Gider.	9.200	9.143	8.500	7.354	62.000	61.985
Tedavi ve Cenaze Giderleri	176.225	161.468	157.580	143.824	183.000	166.882
Cari Transferler	28.100	28.100	30.000	30.000	31.000	31.000
Sermaye Giderleri	190.000	146.995	600.000	600.000	400.000	248.384
Genel Toplam	3.638.100	3.305.263	4.582.790	4.348.845	4.395.000	4.128.866

e- Temel Faaliyetler ve Projeler

Özürllüler İdaresi Başkanlığı tarafından, 2000-2009 yılları arasında yürütölen başlıca projeler aşağıda yer almaktadır.

PROJENİN ADI	PROJENİN MAHİYETİ
Türk işaret dilinin oluşturulması ve uygulanması projesi	<p>Bu proje ile ölkemizde ilk defa işitme özürllülerin iletişim ve eğitimlerini kolaylaştırmak üzere Ulusal İşaret Dilinin oluşturulması amaçlanmaktadır. Projede Türk Dil Kurumu Başkanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ve Türkiye İşitme Engelliler Millî Federasyonu Başkanlığı ile işbirliği yapılmaktadır.</p> <p>2000 yılında başlatılan proje hâlen devam etmektedir.</p>
Ulusal yeni doğan işitme taraması projesi	<p>Bu proje ile işitme kaybı olan bebeklerin en erken dönemde tespit edilmesi, takibinin yapılması ve rehabilitatif programlardan yararlanarak konuşma ve lisan becerisini normal işiten akranları ile aynı seviyede kazanmasının sağlanması amaçlanmaktadır. Bunun için Sağlık Bakanlığı ve üniversiteler ile işbirliği yapılmaktadır. (Sağlık Bakanlığı tarafından yürütölmekte olup veriler ÖZİ Özürllülük Araştırmaları ve İstatistik Dai.Bşk.da toplanmaktadır.)</p> <p>2000 yılında başlatılan proje hâlen devam etmektedir. Proje çıktılarına ait bilgiler, özürllülüğün önlenmesi ile ilgili bölümde (İkinci Bölüm VI-B) yer almaktadır.</p>
Özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin okullara erişiminin sağlanması için ücretsiz taşınması projesi	<p>İlk kez 2004-2005 eğitim yılının II. Döneminde, Millî Eğitim Bakanlığı ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü işbirliği ile gerçekleştirilen proje, özürllü öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınmalarını amaçlamaktadır. III. Dönemin sonunda yapılan analizlere göre, Proje uygulamasında başarılı sonuçlar elde edilmiş, okullara kayıtlı özürllülerin eğitime devamlarında % 85 oranında artış kaydedilmiştir.</p> <p>Projenin ilk aşamasında 2004-2005 öğretim yılı ikinci dönemi için sadece özel eğitim okullarında eğitim öğrenim gören zihinsel engelli ve otistik çocukların (6901 öğrencinin) okula erişiminde taşıma hizmeti sağlanmıştır. Projenin ikinci aşamasında 2005-2006 eğitim-öğretim yılında özel eğitim okullarına ve özel sınıflara devam eden 16.171 öğrencinin okullara erişimi sağlanmış ve 9,7 milyon YTL, 2006-2007 eğitim-öğretim yılında 21.863 öğrenci taşınmış ve 18,9 milyon YTL, 2007-2008 eğitim-öğretim yılında 24.314 özürllü öğrenci taşınmış ve 25 milyon YTL, 2008-2009 eğitim-öğretim</p>

	<p>yılında 27.178 öğrenci taşınmış ve yaklaşık 35 milyon TL ödeme yapılmıştır. 2009-2010 eğitim-öğretim yılında da 30.000 öğrencinin taşınması ve 51 milyon TL ödenek ayrılması planlanmıştır (Projenin maliyeti, Özürlüler İdaresi Başkanlığının Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndaki payından Millî Eğitim Bakanlığına aktarılan kaynakla karşılanmaktadır.)</p> <p>2005 yılında başlatılan proje devam etmektedir.</p>
Bakım alanında çalışan ve çalışacak personelin eğitimi ve desteklenmesi	<p>Projenin konusu, bakım alanında çalışan ve çalışacak personelin alanla ilgili temel bilgilerle donanmasını sağlamak, bu alanda uzmanlaşmayı desteklemek, verilen hizmetlerin kalitesini ve verimliliğini artırmak, bu kişilere eğitimin yanı sıra destek hizmetleri sunmaktır. Müfredat programı MEB'ce onaylanmıştır.</p> <p>Projenin maliyeti 120.000 TL'dir.</p> <p>Proje, 2005-2007 yıllarında uygulanmıştır.</p>
Engelli bireylerin işgücü piyasasına katılım sistemleri AB Socrates Grundtvig Programı	<p>Projenin konusu; özürllülerin iş yaşamına katılımı yönünde yasal düzenlemeler, istihdam sistemleri ve karşılaşılan problemlerin paylaşılmasıdır.</p> <p>Projenin maliyeti 35.403 €'dur.</p> <p>Proje, 2005-2007 yıllarında uygulanmıştır.</p>
Her şey zihindedir AB Socrates Grundtvig Programı	<p>Projenin konusu; akıl sağlığı ve zihinsel zorluklar yaşayan bireylerin eğitim sistemi içerisinde daha iyi desteklenebilmesi amacıyla uygulayıcıların eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi ve iyi örneklerin paylaşılmasıdır.</p> <p>Projenin maliyeti 17.599 €'dur.</p> <p>Proje, 2005-2007 yıllarında uygulanmıştır.</p>
Özürlü dostu belediyeler	<p>2006 yılında gerçekleştirilen proje, ÖZİDA tarafından belirlenen alanlarda, özürllülere verdikleri hizmetlerde başarılı bulunan belediyelere ödül verilmesini kapsamaktadır. 16 büyükşehir belediyesi için gerçekleştirilmiştir.</p>
Ulusal özürllüler veritabanı projesi	<p>Özürlülerle ilgili olarak yapılacak çalışmaların ve planların, etkin ve verimli bir biçimde yapılabilmesi için özürllülerle ilgili güncel ve geçerli bilgilerin araştırmalar yoluyla elde edilmesine ve derlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu projenin temel hedefi, çeşitli kurumların elde ettiği özürllülere ilişkin bilgileri tek bir yerde toplayacak "Ulusal Özürllüler Veritabanı"nın oluşturularak, özürllülere ait bilgilerin etkin bir şekilde kullanılmasıdır. "Ulusal Özürllüler Veritabanı", özürllülere hizmet veren kamu kurum ve kuruluşları tarafından ortak kullanılacak, kurum yetkilileri, hizmet alanı kapsamında veritabanına ulaşabilecektir. Veritabanındaki özürllülere ait bilgiler, ülkemizde özürllülük alanında hizmet veren kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, sivil toplum örgütleri ve özel sektör kuruluşları arasında hızlı ve doğru bir şekilde paylaşılabilir. Bunun sonucu olarak da ülkemizde özürllülük konusundaki politikaların doğru belirlenmesi ve özürllülere yönelik hizmetlerin planlı, düzenli ve hızlı bir şekilde sağlanması amaçlanmaktadır.</p> <p>2006 Harcama Tutarı: 146.995 TL</p> <p>2007 Harcama Tutarı: 600.000 TL</p> <p>Toplam Tutar: 746.995 TL</p> <p>2006 yılında başlatılan proje tamamlanmış olup veri girişleri devam etmektedir.</p>

Engelsiz Türkiye projesi	<p>Özörlölere ilişkin oluşturulan yeni mevzuat hakkında kamu, yerel yönetim idarecileri ve diğer yetkililere yönelik bilgilendirme toplantıları ile özörlü bireyler ve aileleriyle, ilgili sivil toplum kuruluşlarına yönelik konferanslar düzenlenmesi suretiyle mevzuatın optimum düzeyde uygulanabilirliğinin sağlanması ve özörlülük konusunda toplumsal bilinç ve duyarlılığın oluşturulması amacıyla hazırlanan “Engelsiz Türkiye Projesi”; Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüklerince işbirliği yapılarak hayata geçirilmiştir. Proje kapsamında bugüne kadar 57 ilde toplantılar gerçekleştirilmiş olup 81 ilde devam edecektir.</p> <p>2007 yılında başlatılan proje hâlen devam etmektedir.</p>
“Özörlülük eğitimi: Toplum özörlülüğü nasıl anlıyor?” projesi	<p>Projeyle toplumun özörlülük konusunda sahip olduğu bilgi, tutum, önyargı, özörlüleri kabul düzeyi ve özörlülere yaklaşımları konusundaki bilgilere ulaşılması hedeflenmiştir. TÜİK tarafından belirlenen örneklem grubuna yönelik olarak yapılan araştırma, toplumun çeşitli kesimlerinin farklı değişkenlere göre tutumlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Proje 2008 yılında tamamlanmış olup Şubat 2009 ayı içerisinde kamuoyuna tanıtımı yapılmış ve sonuçları açıklanmıştır.</p> <p>2008 Harcama Tutarı: 100.170,20 TL</p>
ICF sınıflandırma sisteminin uyarlanması eğitimcilerin eğitimi projesi	<p>2008’de gerçekleştirilen proje kapsamında, özörlülüğün değerlendirmesinde ICF yaklaşımının kullanılmasını sağlamak amacıyla Dünya Sağlık Örgütü ve ICF konusunda çalışmalar yürüten çeşitli uzmanların katılımı ile bir eğitim programı gerçekleştirilmiştir. Bu programa farklı disiplinlerden ve sektörlerden uzmanlar katılmıştır.</p> <p>ICF sınıflandırma sisteminin ülkemizde özörlülüğün değerlendirmesinde kullanılması için çalışmalar devam etmektedir.</p> <p>Proje için 2008 yılında yapılan harcama tutarı, 55.746 TL’dir.</p>
II. Türkiye özörlüler araştırması hazırlık çalışması projesi	<p>Proje, 2002 yılında yapılan Türkiye Özörlüler Araştırması’nın soru kağıdının ve sonuçlarının incelenip analiz edilerek, gereksinim duyulan yeni ve güncel bilgilerin tespit edilmesini ve elde edilecek verilerin kendi içinde karşılaştırmaya imkân verecek şekilde yeterli düzeyde alınabilmesini hedeflemektedir.</p> <p>Hazırlık çalışması 2008 yılında yapılan iki çalıştayla sonuçlanmış olup 2009 yılında yapılacak II. Türkiye Özörlüler Araştırması’nın alt yapısını oluşturmuştur.</p> <p>2008 yılında gerçekleştirilen proje için 82.470 TL harcanmıştır.</p>
Örnek engelsiz kent projeleri	<p>Projeyle, belediyelerin sorumluluk alanı içerisinde bulunan kentsel yerleşim bölgesinde seçilen örnek alanlarda, hareket kısıtlılığına sahip kişilere yönelik çevre düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi ve bu düzenlemelerin daha sonra kent bütününe ve ülke geneline yaygınlaştırılmasına yönelik bilincin geliştirilmesi hedeflenmiştir.</p> <p>Bu amaçla örnek alanlar olarak belirlenen Konya Büyükşehir, Karaman, Ankara Keçiören ve Sakarya Hendek belediyeleri ile projeler uygulanmıştır.</p> <p>Proje, 2008-2009 yıllarını kapsamaktadır.</p>
Örnek engelsiz öğrenci yurdu projesi	<p>Projeyle, seçilen örnek bir yüksek öğrenim yurdunda, özörlü öğrenciler için ulaşılabilirlik düzenlemelerinin yapılması ve tüm yurtlarda yaygınlaştırılmasına yönelik bilincin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla geliştirilen örnek yurt projesi, Ankara Atatürk Yurdunda Kredi ve Yurtlar Kurumu işbirliğiyle 2008 yılında gerçekleştirilmiştir.</p>

II. Türkiye özürllüer araştırması projesi	<p>2002 yılı nüfus verileri esas alınarak yapılan Türkiye Özürllüer Araştırmasının üzerinden 7 yıl geçmiş olması nedeni ile veriler güncelliğini yitirmiştir. Ülkemizdeki genç nüfus ve doğurganlık oranındaki yükseklik, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci ile birlikte ortaya çıkan detaylı bilgi gereksinimi, 2002 yılında yapılan araştırmada bazı eksiklikler nedeni ile verilere tam olarak ulaşılamamış olması gibi nedenler özürllüer araştırmasının yenilenmesi gerektirmiştir.</p> <p>Projenin bütçe bilgileri aşağıdaki gibidir.</p> <p>2009 Bütçe Teklifi: 969.000 TL</p> <p>2010 Bütçe Tahmini: 1.087.000 TL</p> <p>2011 Bütçe Tahmini: 1.300.000 TL</p> <p>2009'da başlatılan proje hâlen devam etmektedir.</p>
Özürllüerle ilgili sivil toplum kuruluşlarının uygulamalarının desteklenmesi ve Özürllüer İdaresi Başkanlığının kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi projesi	<p>Adı, "Özürllüerlerin Toplumsal Entegrasyonunun Geliştirilmesi" olarak değiştirilen proje, IPA-1-2009 Programlaması altında bir Hibe Projesi'dir. Proje, Türkiye'de sivil toplum ve devlet kurumları arasındaki diyalogu güçlendirmek, özürllüer için sivil toplum kuruluşlarının AB fonlarından etkin bir şekilde yararlanmasını sağlamak, özürllüer politikasına yön verilmesinde aktif katılımlarını temin etmek ve Başkanlığın kurumsal kapasitesini güçlendirmek amacıyla hazırlanmıştır.</p> <p>Projenin maliyeti 3.500.000 €'dur.</p> <p>Proje 2010-2012 yıllarını kapsamaktadır.</p>
Çok Programlı Özel Eğitim Projesi	<p>Başbakanlık Özürllüer İdaresi Başkanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü arasında imzalanan protokole göre, 2006 yılında başlatılan proje ile, değişik özür grubundaki öğrencilerin, modern teknolojiyle donatılmış imkânlarla çağdaş bir eğitim almaları hedeflenmiştir.</p> <p>Projenin maliyetinin kişi ve kuruluşlardan sağlanacak bağışlarla karşılanması planlanmıştır. Bağışların, Millî Eğitim Bakanlığının "Eğitime % 100 Destek Kampanyası" kapsamında açılacak banka hesabında toplanarak harcanması düşünölmüştür.</p> <p>Proje doğrultusunda, dönemin Özürllüer İdaresi Başkan Vekili ile İMG Turizm Organizasyon Limited şirketi arasında bir protokol yapılmış ve kurumun bağlı olduğu Devlet Bakanı ve Millî Eğitim Bakanlığı temsilcilerinin katılımı ile proje tanıtım programları düzenlenmiştir. Ancak daha sonra, projenin, Kurumun görev alanına girmediği ve dolayısıyla şirketle yapılan protokolün geçersiz olduğu gerekçesiyle Kurum Başkanının görevine son verilmiş ve hakkında soruştırma ve incelemenin yapılması hususu Başbakanlığa iletilmiştir.</p> <p>Başbakanlık Teftiş Kurulunca yapılan inceleme ve soruştırma sonucunda düzenlenen raporda, idari, cezai ve hukukî yönden gereğinin yapılması, Kurulun, 07.11.2006 tarih ve Teftiş.M:113 sayılı Oluru ile kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Başbakanlık tarafından Başkan Vekili ve diğer ilgililer hakkında Ankara Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulmuş ve Başsavcılık, Başkan Vekili ve ilgili şirket temsilcileri hakkında "görevi kötüye kullanma" suçundan dolayı ceza davası açmıştır.</p> <p>Başbakanlık Teftiş Kurulunca, bankalarda açılan hesaplarda toplanan bağışların toplam 21.670,92 YTL olduğu tespit edilmiştir. Anılan Protokol kapsamında, Özürllüer İdaresi Başkanlığınca herhangi bir harcamada bulunulmamıştır. Proje ile ilgili olarak Kurum bütçesinden sadece, temel atma töreni için davetiye bastırılması karşılığı olarak 519 YTL (Ödeme Emri Belgesi: 05.07.2006/20060039594) ve bir tanıtım filmi yaptırılması</p>

	<p> için 17.523 YTL (Ödeme Emri Belgesi: 14.07.2006/20060043087) tutarında harcama yapılmıştır.</p> <p> Projenin temeli atılmış fakat bahsedilen gelişmeler nedeni ile devam ettirilememiştir. İlgililer hakkında açılan dava hâlen devam etmektedir. İlgili Bakanlık ve Millî Eğitim Bakanlığının projeyi sahiplenmemesi nedeni ile, yapılan çalışmalar sonuçsuz kalmıştır. Şirketin o ana kadar yapmış olduğu harcamalar nedeniyle açmış olduğu alacak davalarının tek muhatabı başkan vekili olarak kalmıştır.</p>
--	---

2. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK)

Ülkemizde özürülülerin bakım ve rehabilitasyon hizmetleri, tıbbi bakımın önemli bir kısmı dışında, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun 9 uncu maddesinde Kurumun görevleri aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

a) Sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili esasları, sosyal hizmetler politikası ve hedeflerine uygun olarak tespit etmek, çalışma plan ve programlarını hazırlamak, uygulamak ve bu konuda ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşlar arasında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı adına koordinasyon ve işbirliği sağlamak.

b) Öncelikle çocuğun aile içinde yetiştirilmesi ve desteklenmesi için aileyi eğitim, danışmanlık ve sosyal yardımlarla güçlendirmek, korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç çocuk, özürülü ve yaşlıların tespiti, bunların korunması, bakımı, yetiştirilmesi ve rehabilitasyonlarını sağlamak üzere gerekli hizmetleri yürütmek, bu hizmetler için 3 üncü maddede sayılan sosyal hizmet kuruluşlarını 4 üncü maddede belirtilen esaslar çerçevesinde kurmak ve işletmek. ...

d) Yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük düzeyde dahi sürdürmekte güçlük çeken kişi ve ailelere kaynakların yeterliliği ölçüsünde aynı ve nakdî yardımlarda bulunmak amacıyla gerekli hizmet ve programları geliştirmek ve uygulamak.

Genel Müdürlük, özürülü bireylere yönelik hizmetlerini, yatılı hizmet üreten "Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri" ve gündüzlü hizmet üreten "Aile Danışma ve Rehabilitasyon Merkezleri" aracılığı ile sunmaktadır. 2828 sayılı Kanuna, 5378 sayılı Kanunla eklenen ve 2007'de 5579 sayılı Kanunla değiştirilen Ek 7 nci madde hükmüne göre;

"Her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamı esas alınmak suretiyle; kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı bir aylık net asgarî ücret tutarının 2/3'ünden daha az olan bakıma muhtaç özürülülere, resmî veya özel bakım merkezlerinde ya da ikametgâhlarında bakım hizmeti verilmesi sağlanır.

Bakıma muhtaç özürülülere sunulacak bakım hizmetlerinin kapsamına, bakım hizmetinden yararlanabileceklerin başvuru şekline ve bu hizmetleri verecek olan gerçek ve tüzel kişilerin izin, çalışma, denetim, ücretlendirme ile bakım hizmeti karşılığı yapılacak ödemelere ilişkin usul ve esaslar; Kurumun koordinatörlüğünde, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Özürülüler İdaresi Başkanlığınca müştereken çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Bakıma muhtaç özürülülere sunulacak bakım hizmetinin karşılığı olarak belirlenecek kişi başına aylık bakım ücreti tutarı, iki aylık net asgarî ücretten fazla olamaz.

Bakıma muhtaç özürllülerden Kurumca ve diğer resmî kurumlarca bakılanlar dışında kalanlara ilişkin bakım ücreti, bu amaçla Kurum bütçesine konulacak ödeneklerden karşılanır.⁴

İllerde “İl Sosyal Hizmetler Müdürlükleri” Genel Müdürlüğü temsil etmek, kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak ve bu kuruluşların görev alanı dışında kalan özürllülerle ilgili hizmetleri yürütmekle görevlidirler.

Genel Müdürlük, özürllülerin, öncelikle aile ortamında; aile yanında bakımı sağlanamayan bakıma muhtaç özürllülerin ise bakım merkezlerinde bakımlarını sağlamaktadır. SHÇEK’in bakım hizmetlerine ilişkin geniş bilgi, “Bakım Hizmetleri” başlığıyla İkinci Bölümde yer almaktadır.

Genel Müdürlük bütçesinden karşılanmak üzere, bakıma muhtaç özürllüye sahip ailelerin bakmakla yükümlü olunan birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı, bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3’ünden daha az olan bakıma muhtaç özürllülerin isterler ise ikametgâhlarında, isterler ise resmî veya özel bakım merkezlerinde bakımlarının sağlanması güvence altına alınmıştır. Hâlen bakıma muhtaç özürllüye ikametgâhında bakım hizmeti veren akrabasına veya vasisine her ay bir aylık net asgari ücret tutarında, şayet bakım hizmetini özel bakım merkezi veriyor ise her ay iki aylık net asgari ücret tutarında ödeme yapılmaktadır.

Özürllüler Kanunu ile, bakıma muhtaç özürllülerden ailesini kaybetmiş olanlar ile ailesi ekonomik veya sosyal yoksunluk içerisinde bulunanlara sunulacak bakım hizmetinin karşılığı olarak her ay için kişi başına iki aylık net asgari ücret ödenmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda, ailesinin yanında bakılamayacak derecede özürllü ve bakıma muhtaç olan kişilerin bakımı için SHÇEK’in bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin yeterli olmadığı durumlarda, özel bakım merkezlerinden hizmet satın alınmaktadır. Kurumsal yatılı bakımda, özel bakım merkezine, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından her ay için iki asgari ücret tutarında ödeme yapılmaktadır. Son üç yıla ilişkin bakım giderleri, Üçüncü Bölümde, “Bakım Ücreti” başlığı altında verilmiştir.

Özel kişi ve kuruluşlarca özel bakım merkezi açılması Genel Müdürlüğün iznine tabidir. Bu şekilde açılan özel bakım merkezlerindeki her bakıma muhtaç özürllü için Genel Müdürlük bütçesinden iki asgari ücret tutarına kadar ödeme yapma imkânı sağlanmıştır. Bakım merkezi açmak için Genel Müdürlükten ruhsat alma zorunluluğu getirilmesi, Genel Müdürlüğü, özürllülerin bakım hizmetleri konusunda tek sorumlu kurum haline getirmiştir.

⁴ Söz konusu Yönetmelik, “Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik” adıyla, 07.08.2008 tarih ve 26960 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Genel Müdürlük 2006 yılından itibaren, bakım hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesine yönelik olarak özürlü bireylerin yatılı kurum bakımı hizmeti almasına yardımcı olacak “Engelsiz Yaşam Merkezi Projesi”nin yaygınlaştırılmasına çalışmaktadır. Bu proje ile, fiziki koşulları iyi düzenlenmiş, engellilerin müstakil evlerde yaşamalarını sağlayan ve bir çok sosyal ihtiyaçlarına cevap verebilen ortamların oluşturulması hedeflenmektedir.

2005 yılından itibaren, özürlülük alanındaki çalışmalara verilen önceliğe paralel olarak Genel Müdürlüğün bütçesinde de önemli ölçüde artış sağlanmıştır. Bütçe miktarındaki artış yıllar itibarıyla aşağıdaki tablodan görülebilir.

Yıllar	Ödenekler
2005	36.321.201
2006	65.775.164
2007	140.749.884
2008	528.339.071
2009	911.985.500

TABLO 4: SHÇEK'İN YILLAR İTİBARIYLA BÜTÇESİ

Özürlülere kimlik kartı verme hizmetini de SHÇEK yerine getirmektedir. 19.07.2008 tarih ve 26941 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Özürlüler Veri Tabanı Oluşturulmasına ve Özürlülere Kimlik Kartı Verilmesine Dair Yönetmeliğin 7 nci maddesi gereğince, özürlü kimlik kartı almak isteyenler, sağlık kurulu raporu ile birlikte, bağlı bulunduğu sosyal hizmet il müdürlüğüne müracaat etmekte ve kendilerine özürlü kimlik kartı buralardan verilmektedir.

3. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM)

14.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kurulmuştur. 09.12.2004 tarihine kadar Fonun idari işleri, Başbakanlığa bağlı bir birim olarak faaliyet gösteren Fon Genel Sekreterliği eliyle yürütülmüştür.

09.12.2004 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5263 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunla Fon Genel Sekreterliği, Başbakanlığa bağlı bir Genel Müdürlük olarak teşkilatlandırılmış, böylece Fon idaresi bu tarihte kurumsal bir yapıya kavuşmuştur.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü bünyesinde, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları olmak üzere iki farklı yolla özürlülere yardım yapılmaktadır.

a. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF)

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunun kuruluşunu teşkil eden 3294 sayılı Kanunda fonun amacı aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş kişilere yardım etmek,
- Sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak,
- Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek.

Kanuna göre, SYDTF'nin gelirleri şunlardır:

- Kanun ve Kararnamelerle kurulu bulunan veya kurulacak olan fonlardan Bakanlar Kurulu kararıyla % 10'a kadar aktarılacak miktarlar,
- Gelir ve kurumlar vergisi tahsilat toplamının % 2.8'i,
- Trafik para cezalarının % 50'si,
- RTÜK gelirlerinin % 15'i,
- Bütçeye konulacak ödenekler,
- Her nevi bağış ve yardımlar,
- Diğer gelirler.

Fonda toplanan kaynak, Fon Kurulunda alınan kararlar doğrultusunda ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü eliyle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına aktarılmakta ve yardımlar Vakıflar tarafından vatandaşlara ulaştırılmaktadır.

Fonun gelirleri yıllar itibarıyla aşağıdaki gibidir.

YILLAR	GELİRLER (TL)	GİDERLER (TL)
2003	826.583.000	651.990.000
2004	1.260.574.000	1.347.846.000
2005	1.357.521.871	1.304.664.099
2006	1.379.511.063	1.389.547.995
2007	1.597.593.985	1.413.757.199
2008	2.037.888.054	1.797.079.768

TABLO 5: SYDTF'NİN GELİRLERİ

Fondan, Özürlülerin araç gereç ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yardımlar yapılmaktadır. Bu kapsamda, 2003-2009 yılları arasında özürlülere aşağıdaki araç-gereç yardımları yapılmıştır.

Araç-Gereç Yardımları	Kişi Sayısı	Aktarılan Kaynak (TL)
Motorlu Özürlü Araçları	508	1.003.951
Akülü Özürlü Araçları	226	684.331
Tekerlekli Sandalye	282	159.537
Elektronik Protez	38	700.095
Protez	2.221	3.969.864
İşitme Cihazları	6.170	6.139.716
Konuşma Cihazları	81	96.527
Görme Özürlülere Bilgisayar	26	94.425
Kabartmalı Daktilo	3	7.000
Teleskopik Gözlük	1	2.030
Diğer Özel Araç ve Gereçler	1.074	921.965
Toplam	10.626	13.735.221

TABLO 6: SYDTF TARAFINDAN ÖZÜRLÜLERE YAPILAN ARAÇ GEREÇ YARDIMLARI

Kaynak: <http://www.sydgm.gov.tr/tr/> (29.04.2009)

Fonun özürlülere yönelik bir yardım şekli de özürlü öğrencilerin okullarına ücretsiz olarak taşınmasıdır. Bu hizmet giderleri, 3294 sayılı Kanunun 4 üncü maddesi gereğince, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu gelirlerinden ÖZİDA'ya ayrılan % 5'lik paydan karşılanmaktadır.

Örgün eğitime devam eden, özel eğitime gereksinim duyan ve ilk ve ortaöğretimde okuyan özürlü öğrencilerimizin ücretsiz olarak taşınıp, eğitimlerinin sağlanması amacıyla Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak yürütülen taşıma projesi kapsamında özürlü öğrencilere kaynak aktarılmaktadır. Bu kapsamda, 2004-2005 eğitim-öğretim yılında 6.900 özürlü öğrenci için 1.945.503 TL, 2005-2006 eğitim-öğretim yılında 16.171 özürlü öğrenci için 16.563.641 TL, 2007 yılında 28.500 öğrenci için 21.075.018 TL, 2008 yılında ise, 25.933 özürlü öğrenci için 30.370.000 TL kaynak kullanılmıştır.

b. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, 3294 sayılı Kanunun amacına uygun çalışmalar yapmak ve ihtiyaç sahibi vatandaşlara nakdî ve aynı yardımda bulunmak üzere her il ve ilçede kurulmuştur.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğünün taşradaki faaliyetleri Türkiye çapında 973 il ve ilçede, illerde vali ve ilçelerde kaymakam başkanlığında oluşturulmuş Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla yürütülmektedir.

Vakıfların karar organları, "Vakıf Mütevelli Heyeti"dir. İl ve ilçelerdeki tüm yardım programları, mütevelli heyet kararları ile uygulanmaktadır. Valilerin başkanlığındaki İl Vakıflarının Mütevelli Heyetleri; Belediye Başkanı, Defterdar, İl Millî Eğitim Müdürü, İl Sağlık Müdürü, İl Tarım Müdürü, İl Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Müdürü, İl Müftüsü, bir köy muhtarı, bir mahalle muhtarı, 3294 sayılı Kanunda belirtilen amaçlara yönelik faaliyette bulunan iki sivil toplum kuruluşu temsilcisi ve iki hayırsever vatandaştan oluşmaktadır.

Kaymakamların başkanlığındaki İlçe Vakıflarının Mütevelli Heyetleri ise; Belediye Başkanı, Mal Müdürü, İlçe Millî Eğitim Müdürü, Sağlık Bakanlığının ilçe üst görevlisi, varsa İlçe Tarım Müdürü, İlçe Müftüsü, bir köy muhtarı, bir mahalle muhtarı, 3294 sayılı Kanunda belirtilen amaçlara yönelik faaliyette bulunan bir sivil toplum kuruluşu ve iki hayırsever vatandaştan oluşmaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Özel Hukuk Tüzel Kişiliği şeklinde örgütlenmişlerdir ve bu nedenle Genel Müdürlük ile aralarında bir hiyerarşi yoktur.

Vakıfların denetimi, hesap yönünden Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce; idari yönden ise İçişleri Bakanlığı'nca yapılmaktadır. Ayrıca, 5263 sayılı Kanunla Vakıfların harcamalarını, iş ve işlemlerini araştırmak, incelemek, izlemek ve denetlemek görev ve yetkisi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'ne de verilmiştir.

SYDV'lerin gelirleri şunlardır:

1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan aktarılan miktar,
2. Her nevi fitre-zekat-kurban derileri ve bağırsak yardımları,
3. İşletme ve iştiraklerden elde edilecek gelirler,
4. Diğer gelirler.

Fonda toplanan kaynak, Fon Kurulu kararları ile ülke genelinde kurulu bulunan vakıflara aktarılmakta, bu kaynakların yanı sıra vakıfların kendi gelirleri de kullanılarak, ihtiyaç sahibi yoksul vatandaşlara ayni ve nakdî yardımlar ulaştırılmaktadır.

Vakıflara başvuruda bulunan özürü vatandaşlara, belli değerlendirmeler ve bütçe imkânları çerçevesinde ayni ve nakdî yardım yapılmaktadır (<http://www.sydgm.gov.tr/tr/-29.04.2009>).

4. Sağlık Bakanlığı

1987 yılında yürürlüğe giren 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'nun 3 üncü maddesinin (j) bendinde; "Vatandaşların hastalıklardan korunma, sağlıklı çevre, beslenme, ana çocuk sağlığı ve aile planlaması ve benzeri konularda eğitilmeleri ve takipleri bütün kamu kuruluşlarının sorumluluğu, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, özel ve gönüllü kuruluşların işbirliği içerisinde gerçekleştirilir" denilmektedir. Aynı maddenin, 572 sayılı KHK'nin 24 üncü maddesi ile değişik l bendinde ise, "Özürlü çocuk doğumlarının önlenmesi için, gebelik öncesi ve gebelik döneminde tıbbi ve eğitsel çalışmalar yapılır. Yeni doğan bebeklerin metabolizma hastalıkları için gerekli olan testlerden geçirilerek risk taşıyanların belirlenmesine ilişkin tedbirler alınır" hükmüne yer verilmiştir.

Sağlık Bakanlığı, özellikle özürsüzlüğün önlenmesine yönelik öteden beri bazı çalışmalar yürütmektedir. 1993 yılında yürürlüğe giren 3960 sayılı Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu'nun, 5378 sayılı Kanunun 36 ncı maddesi ile değiştirilen 1 inci maddesinde aşağıdaki hüküm yer almaktadır:

"Devlet, kalıtsal kan hastalıklarından thalessemia ve orak hücreli anemi dâhil olmak üzere, bütün kalıtsal kan hastalıklarıyla ve özürsüzlüğe yol açan diğer kalıtsal hastalıklarla koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında mücadele eder. Bunun için gerekli ödenek Sağlık Bakanlığı yılı bütçesine konulur.

Kalıtsal kan hastalıklarıyla ve özürsüzlüğe yol açan diğer kalıtsal hastalıklarla koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında mücadele için gerekli önlemler ve bu konuda uygulanacak usul ve esaslar Sağlık Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir"

5378 sayılı Kanunda özürsüzlüğün önlenmesine yönelik olarak ayrı bir düzenleme de getirilmiştir. Kanunun 11 inci maddesine göre; yeni doğan, erken çocukluk ve çocukluğun her dönemi fiziksel, işitsel, duyuşsal, sosyal, ruhsal ve zihinsel gelişimlerinin izlenmesi, genetik geçişli ve özürsüzlüğe neden olabilecek hastalıkların erken teşhis edilmesinin sağlanması, özürsüzlüğün önlenmesi, var olan özürün şiddetinin olabilecek en düşük seviyeye çekilmesi ve ilerlemesinin durdurulmasına ilişkin çalışmaların planlanması ve yürütülmesinden Sağlık Bakanlığı sorumludur.

Özürsüzlük konusunda Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmalara, Raporumuzun "Özürsüzlüğün Önlenmesi" başlıklı bölümünde geniş olarak yer verilmiştir.

5. Millî Eğitim Bakanlığı

Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki bütün okullarda, kaynaştırmalı eğitim kapsamında özürsüzlü öğrenciler yer alabilmektedir. Bakanlığın sadece özürsüzlü öğrencilere hizmet veren birimi ise Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'dür. Özel Eğitim Rehberlik ve

Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı, özür grubuna göre kurulmuş okullar bulunmaktadır.

Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde özür lülere hizmet veren bir birim de Rehberlik ve Araştırma Merkezleridir (RAM). RAM'lar, engelli öğrencilerin durumlarının değerlendirilmesi ve tanılmasını yaparak kendilerine en uygun eğitim ortamlarına yönlendirilmeleri hizmetini yerine getirmektedir.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin ruhsat, denetim ve ödemeleri de 2006 yılından bu yana Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. İkinci Bölüm).

6. Mahalli İdareler

Gerek 5378 sayılı Kanun gerekse özel kanunlarında il özel idareleri ve belediyelere, özür lülere ilgili bir takım görevler verilmiştir.

2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun Belediyenin görev ve sorumlulukları başlıklı 14 üncü maddesi gereğince, belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda özür lü, yaşlı, düşkün ve dar gelirli durumuna uygun yöntemler uygulanır. Kanunun, 38 inci maddesinin (n) bendinde ise; bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, özür lülere yönelik hizmetleri yürütmek ve özür lüler merkezini oluşturmak Belediye Başkanının görevleri arasında sayılmıştır.

Belediyenin giderlerinin sayıldığı 60 ıncı maddenin (i) bendinde; dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özür lülere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar da belirtilmiştir.

Belediye Kanunu'nun 75 inci maddesine göre; Belediye, belediye meclisinin kararı üzerine yapacağı anlaşmaya uygun olarak görev ve sorumluluk alanlarına giren konularda; kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamu yararına çalışan dernekler, özür lü dernek ve vakıfları, Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınmış vakıflar ve 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu kapsamına giren meslek odaları ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirebilir.

77 nci maddede ise; Belediyenin; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özür lülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulayacağı hüküm altına alınmıştır.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda da benzer hükümler yer almaktadır.

Kanunun, Büyükşehir, ilçe ve ilk kademe belediyelerinin görev ve sorumluluklarının

sayıldığı 7 nci maddesinin (d) bendinde; "... yaşlılar, özürllüer, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak; ..." ifadesi yer almaktadır.

5378 sayılı Kanununun 40 ıncı maddesi ile, 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 18 inci maddesinde yapılan değişiklikle, Büyükşehir Belediyelerine "Özürllü Hizmet Birimleri" kurma sorumluluğu getirilmiştir. 5216 sayılı Kanununun 18 inci maddesinin (m) bendinde; bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, özürllülerle ilgili faaliyetlere destek olmak üzere özürllü merkezleri oluşturmak, Büyükşehir belediye başkanının görevleri arasında sayılmıştır. Özürllü hizmet birimleri ile ilgili yönetmelik 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵

2 nci maddenin (j) bendinde ise; dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özürllülere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar, Büyükşehir belediyesinin giderleri arasında sayılmıştır.

5378 sayılı Kanunla 5216 sayılı Kanuna eklenen Ek 1 inci maddede; "Büyükşehir belediyelerinde özürllülerle ilgili bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri vermek üzere özürllü hizmet birimleri oluşturulur. Bu birimler, faaliyetlerini özürllülere hizmet amacıyla kurulmuş vakıf, dernek ve bunların üst kuruluşlarıyla işbirliği hâlinde sürdürürler" denilmektedir.

Yine 5378 sayılı Kanununun Geçici 3 üncü maddesi ile Büyükşehir belediyelerine, toplu taşıma alanında da görevler yükletilmiştir. Madde hükmü şöyledir: "Büyükşehir belediyeleri ve belediyeler, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerinin özürllülerin erişilebilirliğine uygun olması için gereken tedbirleri alır. Mevcut özel ve kamu toplu taşıma araçları, bu Kanununun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde özürllüler için erişilebilir duruma getirilir".

Kanununun Geçici 2 nci maddesinde yer alan; "Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanununun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren **yedi yıl içinde** özürllülerin erişilebilirliğine uygun duruma getirilir" hükmü, Büyükşehir belediyelerini de öncelikli olarak ilgilendirmektedir.

Ayrıca 5378 sayılı Kanununun 13 üncü maddesinde, belediyelerin yürütecekleri sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetlerinden bahsedilmiştir. Madde hükmü şöyledir: "Sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri belediyeler tarafından da verilir. Belediyeler bu hizmetlerin

⁵ Büyükşehir Belediyeleri Özürllü Hizmet Birimleri Yönetmeliği, Resmî Gazete: 16.08.2006/26261. Diğer yerel yönetimler için bir yönetmelik öngörülmediğinden bu yönetmelik, diğer belediyeler ve il özel idareleri için de; özürllülere yönelik ve özürllülük alanında neler yapabilecekleri hususunda yol gösterici bir rehber niteliğindedir.

sunumu sırasında gerekli gördüğü hallerde, halk eğitim ve çıraklık eğitim merkezleri ile işbirliği yapar. Özürünün rehabilitasyon talebinin karşılanamaması halinde özür, hizmeti en yakın merkezden alır ve ilgili belediye her yıl bütçe talimatında belirlenen miktarı hizmetin satın alındığı merkeze öder”.

İl özel idaresinin görevleri arasında özür, özürlülere yönelik bir görev bulunmamakla birlikte 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 6. ve 43/h maddeleri dikkate alındığında, belediyelere verilen benzer görevlerin İl Özel İdarelerine de verildiği anlaşılmaktadır.

5302 sayılı Kanununun 6 ncı maddesinde; “İl özel idaresi hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda özür, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır” ifadesine yer verilmiştir. Aynı Kanununun 43 üncü maddesinin h) bendinde, İl özel idaresinin giderleri arasında; yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özür, özürlülere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar sayılmıştır.

7. Üniversiteler

5378 sayılı Kanununun 15 inci maddesinde; “Hiçbir gerekçeyle özür, özürlülerin eğitim alması engellenemez. Özür, çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve özür, olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır” denildikten sonra, özür, üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatlarını kolaylaştırabilmek için Yükseköğretim Kurulu bünyesinde araç-gereç temini, özel ders materyallerinin hazırlanması, özür, özürlülere uygun eğitim, araştırma ve barındırma ortamlarının hazırlanmasının temini gibi konularda çalışma yapmak üzere Özür, Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Merkezi kurulacağı” hükmüne yer verilmiştir. Özür, Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Merkezinin çalışma usul ve esasları, Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurumu ile Özür, Özürlüler İdaresi Başkanlığınca müştereken hazırlanan, Yükseköğretim Kurumları Özür, Özürlüler Danışma Ve Koordinasyon Yönetmeliği'nde belirlenmiştir.⁶

Çalışmalar sırasında YÖK'ten Özür, Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Merkezinin faaliyetleri hakkında bilgi talep edilmiştir. YÖK Başkanlığı tarafından talebimizin üniversitelere sirküle edilmesi sonucunda aşağıdaki tabloda özet gösterilen hizmetlerin yapıldığı anlaşılmıştır:

⁶ Söz konusu Yönetmelik, 20.06.2006 tarih, 26204 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.

Üniversite Adı	Yapılan Çalışmalar
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	1. Rampaların ve engelli tuvaletlerinin yapılması 2. Kütüphaneye bilgisayar sisteminin ve yazılım programının kurulması
Kırıkkale Üniversitesi	1. Kitap okuma günlerinin ve farkındalık toplantılarının düzenlenmesi 2. Rampaların ve engelli tuvaletlerinin yapılması 3. Yurt ve burs desteğinin verilmesi, "kısmi zamanlı öğrenci" statüsünde işe yerleştirilmesi
Anadolu Üniversitesi	1. "Engelliler Yüksek Okulu"na katılımın sağlanması için YÖK ile temasa geçilmesi ve ön kayıt için 160 olan baraj puanının 130'a indirilmesi 2. Engelli öğrencilerin sayısının, eğitim durumunun ve sorunlarının tespiti ve çözümüne ilişkin anketlerin yapılması 3. Kütüphaneye bilgisayar sisteminin ve yazılım programının kurulması 4. Rampa, asansör, ankesörlü telefon, park yerleri ve engelli tuvaletlerinin yapılması
Erciyes Üniversitesi	1. Engelli öğrencilerin sayısının, eğitim durumunun ve sorunlarının tespiti ve çözümüne ilişkin toplantıların yapılması 2. Gönüllü öğrenciler tarafından sesli kitapların temin edilmesi 3. Giyim, ev eşyası ve kırtasiye yardımı
Trakya Üniversitesi	1. Kütüphaneye bilgisayar sisteminin ve yazılım programının kurulması 2. Mediko-Sosyal Merkezi'nde engelli öğrencilerin sıra beklemeden tedavi hizmetlerinden yararlanması 3. İşitme engellilerine yönelik dudak okuma videosu, resim/ses dosyaları, oyun ve yazı ile şekillenen bilgisayar programı
Aksaray Üniversitesi	1. Engelli öğrencilerin sayısının, eğitim durumunun ve sorunlarının tespiti ve çözümüne yönelik olmak üzere tarama çalışmasının yapılması 2. Görme engelli profili tarama çalışmalarına yönelik AB projelerinden yararlanmak üzere Altı Nokta Körler Derneği ile görüşmelerin yapılması
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1. Rampa ve asansörlerin yapılması 2. İngilizce dil eğitimi verilmek üzere "Engelli öğrencilerle engelsiz üniversitelere doğru" isimli AB projesinde yer alınması 3. Kütüphaneye ekran okuyucu bilgisayar programının temin edilmesi 4. Yemek bursu ve "kısmi zamanlı öğrenci" statüsünde işe yerleştirilmesi
Dicle Üniversitesi	Engellilerin mevcudu ve ihtiyaçları tespit edilerek, DPT destekli SODES kapsamında dört sosyal değişim projesinin hazırlanması
Nevşehir Üniversitesi	"Özürlü Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlüklerin Belirlenmesi" konulu çalışmanın sonucunda annelere yönelik eğitim programının uygulanması
Uludağ Üniversitesi	1. Engelli öğrencilerin sayısının, eğitim durumunun ve sorunlarının tespiti ve çözümüne yönelik olmak üzere çalışmalar yapılması 2. Burs desteği ve staj imkânı sağlanması 3. Kütüphaneye görme engelli öğrenciler için CD'ye okunmuş kitapların ve materyallerin alınması 4. Çeşitli AB projelerinin yürütülmesi ve katılımların sağlanması

Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi	1. Rampaların yapılması 2. Özürlülerle ilgili web sayfasının ilgili web sitesinde hazırlanması
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1. Engelli personel ve öğrencilerin sayısının tespiti 2. Merkez kütüphanesinden kampüs içerisinde bulunan engelli öğrenciye kurye sistemi ile ödünç kitap verilmesi
Uşak Üniversitesi	1. Engelli öğrencilerin sayısının, eğitim durumunun ve sorunlarının tespiti ve çözümüne yönelik olmak üzere çalışmaların yapılması 2. Rampaların ve engelli tuvaletlerin yapılması
Tunceli Üniversitesi	Üniversite bünyesinde engelli öğrencilere yönelik bir birim bulunmamaktadır.
Galatasaray Üniversitesi	1. Rampa, engelliler için asansör ve tuvaletlerin yapılması 2. Bilgisayar altyapı desteğinin sağlanması
Niğde Üniversitesi	Rampa, park yerleri, engelliler için asansör ve tuvaletlerin yapılması
Hakkari Üniversitesi	Üniversite bünyesinde engelli öğrencilere yönelik bir birim bulunmamaktadır.
Ankara Üniversitesi	1. Mediko-Sosyal Merkezi'ne ulaşım için servis hizmetinin verilmesi 2. Görme engellilere okuma odası tahsisi 3. Boğaziçi Üniversitesi bünyesindeki GETEM'de bulunan sesli kitaplardan yararlanılması
Harran Üniversitesi	1. Rampa, park yerleri, asansör ve tuvaletlerin yapılması 2. Kabartmalı aylık yemek menülerinin konulması ve özel tasarlanmış sandalye ve masaların alınması
Kocaeli Üniversitesi	1. Engelli öğrencilerin sayısının, eğitim durumunun ve sorunlarının tespiti ve çözümüne yönelik olmak üzere anketlerin yapılması 2. "Engelsiz Kampus Projesi"nin hazırlanması 3. "Engelli Öğrenciler Sınav Genelgesi"nin hazırlanması ve uygulanması
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1. Engelli öğrencilerin sayısının, eğitim durumunun ve sorunlarının tespiti ve çözümüne yönelik olmak üzere anketlerin yapılması 2. Rampalarının ve engelli tuvaletlerinin yapılması 3. Kütüphaneye sesli kitap alımı
Akdeniz Üniversitesi	1. "Zihinsel ve Hareket Engelli Bireyler için Sağlıklı Yaşam Mutlu İnsan" projesinin hazırlanması 2. 2009 yılında "Özel Olimpiyat Oyunları"nın düzenlenmesi
Dumlupınar Üniversitesi	1. Engelli öğrencilerin sayısının, eğitim durumunun ve sorunlarının tespitinin yapılması 2. Yemek bursunun verilmesi 3. "Özürlü Öğrenciler Birimi" isimli web sitesinin oluşturulması
Çukurova Üniversitesi	1. Engelli öğrencilerin sayısının, eğitim durumunun ve sorunlarının tespiti ve çözümüne yönelik olmak üzere çalışmaların yapılması 2. Rampaların, asansörün ve sınırlı sayıda engelli tuvaletlerin yapılması

Süleyman Demirel Üniversitesi	<ol style="list-style-type: none">1. Engelli personelin ve öğrencilerin sayısının, eğitim durumunun ve sorunlarının tespiti ve çözümü için çalışmaların yapılması2. Orienteering Kulübü işbirliğiyle "Engelli Orienteering" için çalışmaların yapılması ve panellerin düzenlenmesi3. Türkiye Oryantiring Federasyonu'nun eşgüdümü ile Trail (patika) Orienteering yarışmalarının düzenlenmesi4. Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Merkezi tarafından hazırlanan "Engelliler Seramik Eğitim Projesi" Türkiye İş Kurumu çalışmaları neticesinde 20 kursiyere sertifika verilmesi
--------------------------------------	---

TABLO 7: YÖK ÖZÜRLÜLER DANIŞMA VE KOORDİNASYON MERKEZLERİNİN FAALİYETLERİ

8. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü

Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğüne, özurlulerle ilgili olarak, spor tesisi, spor eğitimi, spor teknolojileri, yayın, spor adamı yetiştirme, kurumsal iş birliği gibi konularda çalışmalar yapma görevi de verilmiştir. 1986 yılında yürürlüğe giren 3289 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanununun 2 nci maddesinin (o) bendi gereğince; özurlü bireylerin spor yapabilmelerini sağlamak ve yaygınlaştırmak üzere; spor tesislerinin özurlulerin kullanımına da uygun olmasını sağlamak, spor eğitim programları ve destekleyici teknolojiler geliştirmek, gerekli malzemeyi sağlamak, konu ile ilgili bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları ile yayınlar yapmak, spor adamları yetiştirmek, özurlü bireylerin spor yapabilmesi konusunda ilgili diğer kuruluşlarla işbirliği yapmak, anılan Genel Müdürlüğün görevleri arasına girmiştir.

2008 tarih ve 5774 sayılı Başarılı Sporculara Aylık Bağlanması ile Devlet Sporcusu Unvanı Verilmesi Hakkında Kanunun ilgili maddeleri uyarınca, uluslararası müsabakalarda başarı sağlayan sporculara, aylık bağlanması sağlanmıştır.

Kanunun, "Sporcu Şeref Aylığı" nı düzenleyen 3 üncü madde hükmünde; kanun kapsamına giren amatör sporcularla uluslararası düzeyde başarılı olmuş sporcu teknik direktör ve antrenörlere Bakanlar Kurulu Kararı ile "Sporcu Şeref Aylığı" adı altında aylık bağlanacağı belirtilmiştir. Anılan kişilerin aylık bağlanmasına hak kazanmaları ile ilgili bilgi ve belgeler Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü tarafından kayıt altına alınmakta ve aylık bağlanma işlemleri bu Genel Müdürlükçe takip edilmektedir.

9. Sosyal Güvenlik Kurumu

Bireylerin geleceğini teminat altına almak için devlet tarafından en yaygın olarak uygulanan iki sistemden biri sosyal sigorta, diğeri ise sosyal yardım sistemidir. Sosyal sigortalar belli bir katılım ve prim karşılığında asgari geçim ve gelir garantisi sağlanması anlamına gelmektedir. Sosyal sigortaların kapsamı dışında kalan veya sosyal sigortalara dâhil olup yeterince korunamayan gruplar, çeşitli sosyal risklere karşı sosyal yardım mekanizmaları

ile korunmaya çalışılmaktadır. Sosyal sigortalar ile sosyal yardımlar arasındaki temel fark, finansman şeklidir. Sosyal sigortalar sisteminde yararlanıcıların belli bir prim ödemeleri zorunlu iken sosyal yardımlar tamamen devlet bütçesinden karşılanır. Sosyal yardımlar, asgari bir yaşam seviyesine ulaşamamış durumdaki kimselere karşılıksız sağlanan aynı ve nakdî yardımlardan oluşur.

(<http://www.sgk.gov.tr/wps/wcm/connect/sgklibrary/SGK/Teskilat/PrimsizOdemelerGM>, 21.03.2009).

Sosyal Güvenlik Kurumu Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü tarafından yapılan ödemeler, sosyal yardım kapsamındaki ödemelerdir. Genel Müdürlük bu kapsamda özürlü bireylere de bazı ödemelerde bulunmaktadır.

1976 yılında yürürlüğe giren 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun'a 5378 sayılı Kanunun 25 inci maddesi ile eklenen Ek madde 1'e göre; özürlülere, 300 gösterge rakamının her yıl bütçe kanunu ile tespit edilecek katsayı ile çarpımından bulunacak tutarın, özür derecelerine göre, tamamı, % 300'ü veya % 200'ü oranında aylık bağlanmaktadır. Ayrıca, aylık bağlanan 18 yaşından küçük ve herhangi bir sosyal güvenlik kurumunun tedavi yardımı kapsamında olmayan özürlüler tedavi hakkından da yararlanır (Üçüncü Bölümde ayrıntılı olarak açıklanmıştır).

Sosyal Güvenlik Kurumu, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 63 üncü maddesi gereğince, koruyucu sağlık hizmetleri, tıbbi bakım ve tedavileri gibi sağlık hizmetlerinin finansmanını sağlar.

10. Vakıflar Genel Müdürlüğü

5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 52 nci maddesinde; "muhtaç ve engellilere aylık bağlamak" kurumun görevleri arasında sayılmıştır. Bu madde hükmü kapsamında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından özürlülere muhtaç aylığı ödemeye devam edilmektedir.

27.09.2008 tarih ve 27010 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Vakıflar Yönetmeliği'nin 72 nci maddesinde, muhtaç durumdaki engellilere **muhtaç aylığı** bağlanacağı belirtilmiştir. Bu hüküm gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, % 40 ve üzeri engelli olan muhtaçlara nakdî yardımda bulunmaktadır (Yardımanın miktarı ve yıllar itibarıyla, yardımdan faydalanan kişi sayısı ve toplam yardım miktarları, Raporun Üçüncü Bölümünde yer almaktadır).

Ayrıca, aynı Yönetmeliğin 68 inci maddesine göre, engelli çocuklar için açılmış olan eğitim kurumlarındaki çocuklara aşevi hizmeti verilebilmektedir.

11. Türkiye İş Kurumu

4857 sayılı İş Kanunu'nun 30 uncu maddesi gereğince, işverenlerin, bu madde ile belirlenen miktarda işyerlerinde özürlü işçi çalıştırma yükümlülüğüne uymamaları halinde aynı Kanununun 101 inci maddesinde belirtilen miktarda ödemek zorunda oldukları para cezaları özörlöülerin ve eski hükömlöülerin mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyonu, kendi işini kurmaları, özörlöünün iş bulmasını sağlayacak destek teknolojileri ve bu gibi projelerde kullanılacağı hüköüm altına alınmıştır. Söz konusu para cezalarının ne şekilde kullanılacağı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlöğünün koordinatörlöğünde, değişik kurum ve kuruluşların temsilcilerinden oluşan bir komisyon tarafından karara bağlanmaktadır.

Bu kapsamda, 2006-2008 yılları arasında Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlöğü tarafından 352 proje onaylanmış ve 10713 kursiyerin katıldığı bu projelere toplam 15.530.802 TL kaynak aktarılmıştır.

12. Diğer Kurum Ve Kuruluşlar

5378 sayılı Kanunla, **Türk Dil Kurumu Başkanlığına**, işaret dili oluşturma görevi verilmiştir.

Kanunun 15 inci maddesinde; "İşitme özörlöülerin eğitim ve iletişimlerinin sağlanması amacıyla Türk Dil Kurumu Başkanlığı tarafından Türk işaret dili sistemi oluşturulur. Bu sistemin oluşturulmasına ve uygulanmasına yönelik çalışmaların esas ve usulleri Türk Dil Kurumu Başkanlığı koordinatörlöğünde, Millî Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlöğü ve Özörlöüler İdaresi Başkanlığınca müştereken çıkarılacak yönetmelikle belirlenir" denilmiştir. Söz konusu yönetmelik 2006 tarihinde çıkarılmıştır.⁷ Yönetmeliğin 6 ncı maddesi ile işaret dili oluşturma görevi Türk Dil Kurumuna (TDK) verilmiştir. TDK, henüz işaret dili oluşturma çalışmalarını tamamlamamıştır.

Ayrıca, 1983 yılında çıkarılan 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun Ek 8 inci maddesinde, işaret dilinin öğretilmesi ve işaret dili bilen personelin İl Müdürlöüklerinde görevlendirilmesi yönünde hüköüm getirilmiştir. Bu hüköüm gereğince 2006 yılında bir yönetmelik çıkarılmıştır.⁸

Özörlöülere ait taşıtların ehliyet ve plaka işlemlerini **Emniyet Genel Müdürlöğü** yürütmektedir. Özörlöülerle ilgili olarak, 18.07.1997 tarih ve 2353 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Karayolları Trafik Yönetmeliği ile il ve ilçe trafik komisyonlarına da bazı görevler

⁷ Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması Ve Uygulanmasına Yönelik Usul Ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik, Resmî Gazete tarihi: 14.04.2006, sayısı: 26139.

⁸ İşaret Dili Tercümanlığı Hizmeti Verecek Personelin Yetiştirilmesi İle Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik, Resmî Gazete tarihi: 19.08.2006, sayısı: 26264.

verilmiştir. Yönetmeliğin 18 inci maddesinin (d) bendine göre; gerçek ve tüzel kişiler ile Resmî ve özel kurum ve kuruluşlara ait otopark olmaya müsait boş alan, arazi ve arsaları geçici otopark yeri olarak ilan etmek ve bunların sahiplerine veya üçüncü kişilere işletilmesi için izin vermek, izin verilen otoparklar ile karayolu üzerindeki diğer park yerlerinde özürsüzler için işaretlerle belirlenmiş bölümler ayrılmasını sağlamak, il ve ilçe trafik komisyonlarının görevleri arasındadır.

Yönetmeliğin 53 üncü maddesinde, özürsüzlere, üzerinde sakatlara mahsus işaret bulunan plaka verileceği ve bu özürsüzlere kullanacakları araçların tescil işlemleri ile ilgili yapılacak işler belirtilmiştir. Özürsüzlere ithal araç işlemleri ise **Gümrük Müsteşarlığı** tarafından yürütülmektedir.

Özürsüzlere kamu kurumlarında işe alınması ile ilgili de kurum ve kuruluşlara bazı görevler verilmiştir.

5378 sayılı Kanununun 14 üncü maddesiyle, çalışan veya iş başvurusunda bulunan özürsüzlere karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması zorunlu tutulmuştur.

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 572 sayılı KHK ile değişik 50 nci maddesinde, kamu kurum ve kuruluşlarının özürsüzlere için yapacakları sınavların, özür grupları ve bunların ulaşabilirlikleri göz önüne alınarak yapılacağı, sınav sorusu hazırlamak ve değerlendirmek üzere özel sınav kurulu teşkil edileceği belirtilmiştir.

Kanununun 53 üncü maddesinde, "özürsüzlere mesleklerine uygun münhal kadrolara atanması, mesleklerini icra veya infaza yardımcı araç ve gerecin kurumlarınca temin edilmesi esastır" denilmektedir.

Kanununun 189 uncu maddesinde, malullük aylığı bağlanan Devlet memurlarından çalışma gücünün artırılabilmesi umulanların eski sınıflarında veya yeni sınıf veyahut meslekte çalışabilmelerini sağlamak üzere işe alıştırılmaya tabi tutulabileceği ifade edilmiştir.

657 sayılı Kanuna, 5378 sayılı Kanunla eklenen Ek 39 uncu maddede ise; "Devlet memurlarının, hayatını başkasının yardım veya bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede özürsüz olduğu sağlık kurulu raporu ile tespit edilen eşi, çocukları ile kardeşlerinin, memuriyet mahalli dışında resmî veya özel eğitim ve öğretim kuruluşlarında eğitim ve öğretim yapacaklarının özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından belgelendirilmesi hâlinde, ilgilinin talebi üzerine eğitim ve öğretim kuruluşlarının bulunduğu il veya ilçe sınırları dâhilinde kurumunda bulunan durumuna uygun boş bir kadroya ataması yapılır" hükmüne yer

verilmiştir.

Bahsedilen hükümler çerçevesinde, bütün kamu kurum ve kuruluşlarına, özürhüleri istihdamı ve çalıştırılması ile ilgili görev ve sorumluluklar yükletildiği açıktır. Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığı, özürhüleri devlet memuru olarak işe yerleştirilmelerinin takip ve denetiminden sorumludur.

Ulaştırma Bakanlığına, alt yapı, ulaştırma sistemleri, iletişim hizmetleri alanlarında özürhüleri yönelik görevler verilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığının, tatil yerleri ve konaklama alanlarının özürhüleri kullanımına uygun hâle getirilmesi için sorumlulukları bulunmaktadır.

B. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20.12.1993 tarihinde kabul edilmiş olan Sakatlar İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kuralların (UN-The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Person with the Disabilities) 18 inci maddesi özürhüleri örgütlenmesi ile ilgilidir. Maddede, “Devletler, sakatlara, kendilerini ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde temsil edecek olan örgütleri kurma hakkı vermelidirler. Devletler ayrıca sakatları ilgilendiren konularda, örgütlerin yol gösterici rollerinin önemini kabul etmek zorundadır” denilmektedir.

13 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilen, 30 Mart 2007 tarihinde taraf devletlerin imzasına açılan ve aynı tarihte ülkemiz tarafından da imzalanmış olan BM Engellilerin Hakları Sözleşmesinin⁹ (Convention on The Rights of Persons with Disabilities) “Giriş” bölümünün (o) bendinde, taraf devletlerin, engellilerin kendilerini doğrudan ilgilendirenler de dâhil olmak üzere politika ve programlarla ilgili karar alma süreçlerine etkin olarak katılabilmeleri gerektiğini dikkate alarak sözleşme hükümleri üzerinde anlaşmaya vardıkları vurgulanmıştır.

Sözleşmenin 4 üncü maddesinin 3 numaralı bendinde ise; “Taraf Devletler, işbu Sözleşme’nin uygulanmasını sağlayacak yasalar ve politikaların geliştirilmesi ve yaşama geçirilmesi ile engellilere ilişkin diğer karar alma süreçlerinde engelli çocuklar da dâhil olmak üzere engellilere onları temsil eden örgütler aracılığıyla sürekli danışacak ve etkin bir şekilde bu sürece dâhil edeceklerdir” denilmektedir.

Genel olarak iki tür özürhü örgütü bulunmaktadır. İlki, çoğunlukla özürhüleri tarafından

⁹ Söz konusu sözleşmenin onaylanması Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 03.12.2008 tarih ve 5825 sayılı Kanunla uygun bulunmuş, 27.05.2009 tarih ve 2009/15137 sayılı BKK ile onaylanmıştır (R.G.: 14.07.2009/27288) .

desteklenen fakat onlar tarafından yönetilmeyen örgütler, diğeri ise, özürllüer tarafından yönetilen kendine yardım (self-help) örgütleridir. Bunlar kısaca, özürllüelerin örgütleri (organisation of disabled people) ve özürllüelere yönelik örgütler (organisation for disabled people) olarak nitelendirilebilir.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 56 ncı maddesinde Dernekler; "gerçek veya tüzel en az yedi kişinin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları" olarak tanımlanmıştır.

Kanunun 56 ve 57 nci madde hükümleri gereğince fiil ehliyetine sahip herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Kanunun 96 ncı maddesine göre, kuruluş amaçları aynı olan en az beş dernek, amaçlarını gerçekleştirmek üzere üye sıfatıyla bir araya gelerek federasyon, 97 nci maddesine göre de, kuruluş amaçları aynı olan en az üç federasyon, amaçlarını gerçekleştirmek üzere üye sıfatıyla bir araya gelerek konfederasyon kurabilirler. 98 inci maddeye göre, dernekler, bağlı oldukları federasyonun; federasyonlar da bağlı oldukları konfederasyonun genel kurulunda en az üçer üye ile temsil olunurlar. Temsilci üyeler, ilgili derneklerin ve federasyonların genel kurullarınca seçilirler.

Özürllülük alanında örgütlenmenin oldukça yeni sayılabileceği ülkemizde, 1950'lere kadar özürllü örgütlenmesi korumacı bir temelde yürütülmüştür. Özürllüelere yönelik örgütlenme açısından ülkemizdeki yapılanma, diğere ülkelerle benzerlik arz eder. Diğere ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de özürllüelerin kendilerine yardım örgütleri diğere örgütlerle karşılaştırıldığında oldukça güçsüzdürler. Özürllülük alanında faaliyet gösteren çok sayıda dernek olmasına rağmen bu derneklerin kurumsallaşma düzeyi oldukça düşüktür. Bu yüzden derneklerle ilgili birçok sorun yaşanmaktadır. Özürllüelere hizmet etmek amacıyla kurulmuş olan derneklerden bazılarının asıl faaliyet alanı ile ilgili çalışmaları çok sınırlı kalmakta, bazı dernekler tarafından özürllülük konusu istismar edilebilmektedir. Raporun İkinci Bölümünde bu konu ele alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZÜRLÜLÜKLE İLGİLİ TEMEL KONULAR

I-ÖZÜRLÜLERİN BAKIMI

A. BAKIM HİZMETİNİN TANIMI VE TÜRLERİ

1. Bakım Kavramı

Özürlülere bakım hizmeti sunulmasında en önemli ilke; kişiye kaliteli bir yaşamın sağlanabilmesidir. Zamana ve mekâna göre değişebilen yaşam kalitesi; bakım sunulan kişinin fonksiyonelliğinin sağlanması, teknolojiden yararlandırılması, sosyal yaşama katılımının artması oranında yükselmektedir. Genel olarak kişinin bakım gereksinimi olup olmadığının veya hangi tür bakıma ihtiyacı olduğunun belirlenmesinde kişinin özür durumu, derecesi, psikolojik, fiziksel, sosyal ve ekonomik özellikleri belirleyici olmaktadır. Bu yüzden, bakım hizmetlerinin sunumunda kişinin biyolojik, fiziksel, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları dikkate alınarak hizmet planlanması gerekmektedir.

5378 sayılı Kanunda bakım hizmetlerinin felsefesi; “Özürlü kişilerin yaşamlarını öncelikle buldukları ortamda sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hâle gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan ihtiyacı olanların geçici veya sürekli bakım altına alınması veya bunlara evde bakım hizmeti sunulması” şeklinde açıklanmıştır (md. 6).

Bakım hizmeti, “Bakıma muhtaç kişiye evde veya kurumda sunulan profesyonel destek hizmetleri” şeklinde de tanımlanmaktadır (ÖZİDA, 2007: 39).

2006 yılında yürürlüğe giren “Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Resmî Kurum Ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği”nin 28 inci maddesinde *bakım hizmetleri*; “bakıma muhtaç özürünün bakımına yönelik olarak kişisel bakım hizmetlerini ve psiko-sosyal destek hizmetlerini kapsar” şeklinde tanımlanmıştır.

Bakımla ilgili diğer bir hizmet rehabilitasyondur. Rehabilitasyon hizmetleri, özürlü bireylerin kapasitelerini veya daha önceden var olup da şu anda kullanamadıkları vücut ve bilişsel fonksiyonlarını mümkün olan azami seviyede kullanabilmelerini sağlamak için yapılan sistemli çalışmalar bütünüdür. Bakım hizmetleri ise, özürlü bireyin bağımsız olarak yapamadığı günlük yaşam aktivitelerinde bir başkasının yardımını almasını ifade etmektedir.

5378 sayılı Kanunun 10 uncu maddesinde; “Rehabilitasyon hizmetleri toplumsal hayata

katılım ve eşitlik temelinde özürliülerin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak verilir. Rehabilitasyon kararının alınması, planlanması, yürütülmesi, sonlandırılması dâhil her aşamasında özürliü ve ailesinin aktif ve etkili katılımı esastır.

Rehabilitasyonun her alanında ihtiyaç duyulan personelin yetiştirilmesine yönelik eğitim programları geliştirilir ve bu personelin istihdamı için gerekli önlemler alınır” hükmü yer almaktadır.

Özürliü bakımı, bakıma muhtaç özürliü bireyleri kapsamaktadır. Bakıma muhtaç özürliü, 2006 tarihli, Bakıma Muhtaç Özürliülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelikte; “Özürliülük sınıflandırmasına göre ağır özürliü olduğu belgelendirilenlerden, günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün olan kişilerden, sosyal güvenlik kurumlarına tabi olmayan; ailesini kaybetmiş olanlar ile ailesi ekonomik veya sosyal yoksunluk içerisinde bulunanlar” şeklinde tanımlanmıştır (md. 4/c).

2. Bakım Türleri

Özürliülerin bakımı hizmetlerini, genel olarak, formal ve informal olmak üzere iki şekilde ele almak mümkündür. İnfomal bakım, özürliünün kendisi ve ailesi tarafından, herhangi bir sağlık kuruluşundan destek almadan, geleneksel yöntemlerle yapılan bakımdır. Formal bakım ise, özel veya resmî sağlık kuruluşları tarafından, bu alanda uzman kişilerce, tıbbi ekipman veya alandaki sağlık görevlilerinin desteği ile yerine getirilen bakımdır.

Literatüre bakıldığında, bakım hizmetleri, ana başlıklar itibarıyla, tıbbi bakım, rehabilitasyon, sosyal bakım, psikolojik bakım, spiritüel (manevi) bakım ve mesleki bakım olarak ele alınmaktadır (ÖZİDA, 2007: 39-40).

Özürliü, yaşlı ve bakıma muhtaç bireyler ve aileleri; evde veya kurumda günlük bakım ve sosyal adaptasyonun devamı için psikolojik, sosyal, fizyolojik ve tıbbi destek hizmetlerine ihtiyaç duymaktadırlar.

Ülkemizde bakım hizmetleri; kurumsal bakım-evde bakım ve yatılı-gündüzlü bakım olarak ele alınmaktadır.

Kurumsal bakım, sosyal ve ekonomik yoksunluk içinde bulunan veya evde bakımı tercih etmeyen veya evde bakıma uygun olmayan bireylerin sağlık, sosyal, psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması ve sosyal aktivitelerinin artırılmasının hedeflendiği, bir toplu bakım modelidir. Kurumsal bakım hizmeti, kamu ve özel sektör kuruluşları tarafından, sürekli veya kısa süreli, yatılı veya gündüzlü olarak verilebilmektedir.

Evde bakım hizmeti, kişinin ev ortamında ve ailesi ile birlikte yaşamını sürdürmesini mümkün kılan bakım şeklidir. Bu durum hizmetlerin sunumunda kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca kişilerin mutluluğunu ve hayata bağlılığını artırdığına inanıldığından, son zamanlarda evde bakım hizmeti, öncelikli bakım modeli olarak kabul görmekte ve yaygınlaştırılmasına çalışılmaktadır. Evde bakım modeli, ülkemizin sosyo-kültürel şartları ve aile yapısı açısından da uygun bir bakım modelidir.

Bakım hizmeti ihtiyaç tespiti, planlama ve değerlendirme süreçlerinden itibaren bir bütün olarak ele alınarak, sağlıklı bir bakım sistemi kurmak amacıyla farklı hedef grupları ve bakım türleri için ülkemizin yapısına göre bakım politikası oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda ülkemizde 2005 yılından itibaren bir dizi mevzuat çalışması yapılmıştır.

Yukarıda belirtildiği üzere; bakım hizmetleri farklı ölçütlere göre sınıflandırılabilir. Aşağıda tıbbi esaslı sınıflandırma, bakımın yapıldığı yere göre sınıflandırma ve bakım hizmetinin veriliş şekline göre sınıflandırma yapılmıştır:

a) Bakım Hizmetinin Tıbbi Yönden Sınıflandırılması

Hizmet sunumuna göre tıbbi bakım hizmetlerinde bakım türleri, hastalığın teşhisi ve tedavisi dikkate alınarak yapılan sınıflandırmada özürülülerin bakımı, “erken dönemdeki bakım” ve “geç dönemdeki bakım” olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

aa. Erken Dönemdeki Bakım

Erken dönemdeki bakım özrünün oluşumundan itibaren ilk üç-altı aylık dönemi içerir. Hastane veya klinik ya da rehabilitasyon merkezinde sağlanabilir.

Hastane veya klinikteki bakım, tıbbi ve rehabilitasyon ağırlıklıdır. Hastanın medikal durumu stabilize olduğunda sona erer.

Rehabilitasyon Merkezlerindeki bakım (akut bakım) ise özürülünün mevcut potansiyelini en üst seviyeye çıkarmak için ekip çalışmasını içerir. Rehabilitasyon daha çok, erken dönem hedeflere varmayı amaçlayan bir süreçtir.

ab. Geç Dönemdeki Bakım

Geç dönemdeki sekonder komplikasyonların ortaya çıkmaması için yapılan takip ve gerektiğinde bireyin yatırılarak değerlendirilmesini içerir. Geç dönemdeki bakım, değişik kurumlarda farklı yöntemlerle sağlanabilir.

b) Bakımın Yapıldığı Yere Göre Sınıflandırma

Özürülünün bakımının yapıldığı yer esas alındığında kurumsal bakım ve evde bakımdan

söz edilebilir.

ba. Kurumsal Bakım (Sürekli veya Süreli):

Kurumsal bakım, içinde profesyonel ekibin bulunduğu sağlık kurum ve kuruluşlarında uygulanan ve rehabilitasyonda geç dönem hedefleri gözetilen bakım dönemidir.

Kurum bakımı, evde bakım için durumu daha ağır olan veya evde bakım istemeyen bireylerin bireysel, sosyal, psikolojik ihtiyaçlarının giderildiği, boş zamanlarını değerlendirici etkinliklerin yapıldığı, sosyal ilişkilerinin ve aktivitelerinin artırıldığı, toplu bakımın yapıldığı faaliyetlerdir.

- **Hastaneler veya Klinikler:** Özürlü bireyin kronik sorunlarına yönelik tedavi, rehabilitasyon ve bakım hizmetlerinin verildiği genel kurum ve kuruluşlardır.

- **Hastalığa Özel Merkezler:** Özürlü bireyin özrüne yönelik tedavi, rehabilitasyon ve bakım hizmetlerinin verildiği özel dal merkezleridir.

- **Rehabilitasyon Merkezleri (Kronik):** Daha çok rehabilitasyon hizmetlerine yönelik profesyonellerin bulunduğu ve hizmet verdiği merkezlerdir.

- **Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri ile Huzurevleri:** Bedensel, zihinsel ve ruhsal özürleri nedeni ile normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olan kişilerin işlevsel kayıplarını gidermek ve kendi kendilerine yeterli olmasını sağlayan beceriler kazandırmak veya bu becerileri kazanamayanlara devamlı bakmak üzere kurulan kurum ve kuruluşlardır.

Huzurevleri, muhtaç yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak ve bakmak, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile kurulan kurum ve kuruluşlardır.

bb. Evde Bakım

Evde bakım, özürlü, yaşlı, süreğen hastalığı olan veya nekahet dönemindeki bireyleri buldukları ortamda destekleyerek, sosyal yaşama ayak uydurabilmelerini sağlamak, yaşamlarını mutlu ve huzurlu bir biçimde sürdürerek topluma tam katılımlarını gerçekleştirmek ve bakıma gereksinim duyan bireyin aile üyeleri ve özellikle de ailedeki kadın üzerindeki yükünü hafifletmek için birey ve aileye sunulan psikososyal, fizyolojik ve tıbbi destek hizmetleri ile sosyal hizmetleri içeren bir bakım modelidir.

Gelişmiş ülkelerde özürlülere ve yaşlılara yönelik evde bakım hizmetleri, genellikle kendi evlerinde kalan ve temel günlük bakım aktivitelerini yerine getirmekte güçlük çeken bireylere, sosyal hizmet birimleri tarafından verilir. Evde bakım hizmetleri süresine göre, hizmetin türüne göre, özürünün durumuna göre, bakıma muhtaçlık derecesine ve fiziksel çevre koşullarına göre farklılık arz etmektedir. Evde bakım içerisinde evde yardım, evde takip hizmetleri, ev sağlık hizmetleri, süreli bakım, evlere yemek servisi, telefonla yardım servisi ve

evlere bakım-onarım hizmeti gibi hizmetler yer almaktadır.

Evde bakım hizmetleri, bakıma gereksinim duyan bireylerin kendi evlerinde ya da çevrelerinde bağımsız olarak yaşamlarını sürdürebilmelerini ve böylece, yaşam kalitelerini artırmayı amaçlamaktadır (ÖZİDA, 2007: 48-9).

Refah seviyesi yüksek olan ülkelerde, bakım hizmetlerinin sunumunda öncelikli olarak bireylerin tercihleri göz önünde bulundurulmaktadır.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 19 uncu maddesinde "Engelli kişiler nerede ve kiminle yaşayacaklarına kendileri karar verme hakkına sahiptir. Belirli bir yerde özel yaşama düzeyine zorlanamazlar" ifadesine yer verilmiştir. Sözleşme, özürlü hizmetlerinin sunulmasında aile bütünlüğünün korunmasını esas kabul etmiştir. Sözleşmenin, "Hane ve Aile Hayatına Saygı" başlıklı 23 üncü maddesine göre, taraf devletler;

- Özürlü çocukların aile yaşamlarıyla ilgili olarak diğer bireylerle eşit haklara sahip olmasını sağlamalıdır. Taraf Devletler bu hakları yaşama geçirmek ve özürlü çocukların saklanması, terk edilmesi, ihmal edilmesi ve ayrı tutulmasının önüne geçmek üzere özürlü çocuklara ve ailelerine erken ve kapsamlı bilgi, hizmet ve destek sunmalıdırlar.
- Bir çocuğun ailesinin istemi olmadan ailesinden ayrılmasını sağlamalıdır. Bunun istisnası yargısal denetime tabi yetkili mercilerin çocuğun üstün yararı gereğince ailesinden ayrılmasının gerekli olduğuna uygulanan yasa ve usuller uyarınca karar vermesidir. Hiçbir koşulda çocuğun veya ebeveynlerinden biri ya da hepsinin özürlü olması nedeniyle çocuk anne ve babasından ayrı tutulamaz.
- Özürlü çocuğun çekirdek ailesinin çocuğa bakamaması durumunda, çocuğa geniş anlamda aile üyeleri, bunun mümkün olmadığı takdirde aile ortamını sağlayacak bir sosyal çevrede alternatif bakım sağlanması için her türlü çabayı göstermeyi taahhüt ederler.

Aynı şekilde, 5378 sayılı Özürsüzlüler Kanunu'nun 4 ve 9 uncu maddelerinde, Birleşmiş Milletler Özürsüzlü Kişilerin Haklarına Dair Bildiri'nin 9 uncu maddesi ve BM Zihinsel Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşmenin 4 üncü maddesine göre özürsüzlülere yönelik hizmetlerin sunumunda aile bütünlüğünün korunması esas kabul edilmiştir.

Zihinsel rahatsızlıkları olan kişilerin yerleşimleri için tasarlanan birimlerin, toplumdaki aynı yaşta, cinsiyette ve kültürdeki insana sağlanan çevre ve yaşam koşullarına mümkün olduğunca yakın koşullarda olması, Avrupa Konseyi tarafından da gerekli görülmüştür.

Evde bakım; diğer bakım türlerinin sağladığı katkıların yanında, aile bütünlüğünün korunmasına ve böylece bireyin normal hayatındaki sosyal etkinliklerini sürdürebilmesine imkân tanımaktadır. Kurumsal bakıma oranla daha az maliyetlidir, ancak evde bakım kurumsal bakımın bir alternatifi olarak görülmemelidir. Her iki bakım türü de ülkemiz için gereklidir. Her iki bakım türünde yer alan özürsüzlülerin bakıma muhtaçlık dereceleri, ihtiyaçları birbirinden

farklılık göstermektedir.

Evde bakım kapsamında verilen hizmetler

Evde yardım: Bu hizmet ile kendi evlerinde yaşayan ve düzenli bakım ve takibe gereksinim duyan bireylerin, ev ortamına götürülecek çeşitli hizmetler yoluyla yaşam kalitesinin artırılması amaçlanmaktadır. Evde yardım hizmeti kapsamında, ev temizliği, çamaşırların yıkanması ve ütülenmesi, ilaçların temin edilmesi, alışverişin, ev dışı işlerin yapılması ile sosyal ve psikolojik destek yer almaktadır. Evde yardım hizmetinin süresi evde bakıma gereksinim duyan bireyin yaşı, sağlığı, öz bakım becerilerini yerine getirebilme durumu ile hareket veya duyu kaybına göre değişebilmektedir.

Evde yardım hizmetinin yerine getirilmesi sürecinde görev alan yardımcıları genellikle referans yoluyla belirlenirler. Bu kişiler aynı zamanda toplum bakımı uzmanları olarak da bilinirler.

Evde takip hizmeti: Evde takip hizmeti genellikle günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmekte güçlük çeken bireylere profesyonel hemşirelik becerisi gerektirmeyen (tırnak kesimi, saç-sakal tıraşı, banyo ve beslenme vb.) çeşitli gereksinimlerinin karşılanması amacıyla, görevli personel yardımıyla sağlanan bir hizmet türüdür.

Evde takip hizmeti özel sektör ve gönüllü kuruluşlar tarafından yürütülebilmektedir. Bu hizmet için gerekli finansmanın önemli bir bölümü, belediyelerin sosyal hizmet birimleri tarafından karşılanabilir. Hizmetin yerine getirilmesi sürecinde özürlü ve yaşlı bakımı alanında eğitilmiş kişiler yer almakta ve evlerinde yaşayan bireylere günlük ziyaretlerde bulunarak yardım sağlamaktadırlar.

Evde tıbbi bakım hizmetleri: Evde tıbbi bakım hizmeti programları, tıbbi bakım, hemşirelik, mesleki rehabilitasyon, fizyoterapi, psikolojik tedavi, konuşma terapisi için sunulan programlardır ve hastaların kendi evlerinde bakımı ve izlenmesini içerir. Bu hizmetlerin birçoğu özel sektörde belirli bir vizite ücreti karşılığında, tıbbi bakım personeli tarafından ya da özel hemşirelik hizmeti bakımı yoluyla yerine getirilmektedir. Bu genellikle hasta için daha konforlu ve ayrıca hastane bakımından daha ekonomik bir sistem sunmaktadır.

Sürekli bakım: Sürekli bakım, özürlü ve yaşlı bireye sahip olan ailelerin dinlenmeleri ve kendilerine zaman ayırmalarına yönelik geçici bir bakım hizmetidir. Hizmet verme sürecinde genellikle özürlü ve yaşlı bakımı alanında uzmanlaşmış kişiler ve hemşireler yer almaktadır.

Evlere yemek servisi: Bu hizmet, kendi yemeklerini yapamayacak durumda olan ya da geçici bir süre ile kendi yemeğini hazırlayamayan bireylerin evlerine sıcak yemek servisi götürülmesi şeklinde verilmektedir.

Evlere bakım ve onarım hizmeti: Bu hizmet, kapı ve pencere tamiri, anahtar ve camların değiştirilmesi, elektrik ve su tesisatı onarımlarını kapsamaktadır. Amaç, evde yardım ve desteğe gereksinim duyan bireyin, ev hayatında sıkça rastlanan küçük çaplı tamirat ve onarım gerektiren işlerinin daha hızlı ve daha ucuza yapılmasını sağlamaktır.

Telefonla yardım servisi: Telefonla yardım hizmeti, özel bir telefon hattının normal telefona bağlanmasından oluşan bir sistem ile verilmektedir. Yalnız yaşayan bireyler bu hizmetten ihtiyaç duydukları acil durumlarda düğmeye basarak yardım almak amacıyla yararlanabilmektedirler. Bu sistem yaşlı bireyin telefonuna o kişiyi telefonla bakım merkezine (telecare) bağlayacak bir alet takılarak kurulmaktadır. Bu sistemin kurulmasından sonra yaşlı bireye evde kullanabileceği, boynuna da takılabilen bir düğme verilerek, acil durumda bu düğmeye basması söylenmektedir. Başvuru esnasında acil durumlarda arayabilecekleri en yakın kişilerin ya da akrabalarının, arkadaşlarının, doktorunun, telefon numarası başvuru formuna kaydedilmektedir. Acil durumda (örneğin, yaşlı bireyin düşmesi halinde) kişi düğmeye basarak "telecare" merkezine bir sinyal gönderir. Telecare merkezine gelen sinyal sonucunda merkezdeki operatör yaşlı veya özürlü bireyin verdiği telefon numaralarındaki kişilere ulaşarak bu kişilerin yaşlı bireyin evine ulaşmasını sağlar. Operatör aynı zamanda doktorunu, sağlık merkezini, ambulansı ve polisi de arar. Bu sistemin kurulması ile birey haftanın yedi günü yirmi dört saat bu hizmetten faydalanabilmektedir. Bu hizmetten faydalanan özürlü bireylerin doktorundan "telecare" merkezine bireyin durumunu bildirir bir rapor vermesi istenmektedir. Acil durumda sinyal ulaştıktan sonra bu rapor doğrultusunda sağlık merkezine özürlü birey hakkında bilgi verilmektedir.

Buna ek olarak, evde bakım hizmetlerini organize eden merkezdeki uzman meslek elamanı kişinin günlük yaşamını takip etmek, varsa günlük yaşam aktivitelerini yerine getirirken ortaya çıkan sorunlarının çözümünde onu desteklemek amacıyla her gün yaşlının durumunu telefonla takip etmektedir.

Özetle, evde bakım hizmetleri hasta bakımı, rehabilitasyon ve kişisel bakım yanında önleyici hizmetleri de kapsayan çok yönlü uygulamalar bütünüdür. Evde bakım hizmeti hastalık, özürlülük, yaşlılık ve gebelik durumunda aileye verilen her türlü desteği kapsar. Temizlik, yemek pişirme, alışveriş gibi günlük ev yardımları, gerekli durumlarda bireyin giyinme, banyo, hareket ettirilmesi gibi kişisel yardımlar; hasta bakımı, konuşma veya fizyoterapi gibi profesyonel yardımlar evde bakımın genel kapsamını oluşturmaktadır. Evde bakımın en temel hedefi, muhtaç bireyin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayarak, aileye destek vermek ve böylece hem bir bütün olarak ailenin, hem de tüm aile üyelerinin işlevselliğini artırmaktır.

Evde bakım, gerek teşhis ve tedavi sonrası bakım sürecinde, gerek kronik bir hastalığın

takibinde, gerekse herhangi bir sağlık problemi olmaksızın koruyucu sağlık ve tetkik hizmetlerinin verilmesi süreçlerinde, ihtiyaç sahiplerine kendi ortamlarında sağlık bakımı hizmetlerinin verilmesidir. Evde bakım, doktorun teşhis ve tedavisi sonrasında, ilgili tıp profesyonelleri ile koordinasyon içinde, profesyonel bir kadro ile evde, iş yerinde veya hastanın bulunduğu diğer mekânlarda verilir.

Evde sağlık bakımı hizmetlerinin birçok faydasından bahsedilebilir. Bunlar genel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

- Sağlık servisini kişinin ayağına getirir,
- Kişiye özel bir bakım sağlar,
- Bakım alan aileyi bir arada tutar,
- Bakım maliyetlerini düşürür, kaynak ve zaman tasarrufu sağlar,
- Hasta ve yakınlarını bakım konusunda eğitilmiş hâle getirir,
- En üst düzeyde bağımsızlık sağlar (ÖZİDA, 2007: 48-55).

Ayrıca hastane bakımı sonrasında evde bakıma devam edilmesi gerekebilmektedir. Evde bakım çalışmalarında gönüllü çalışmalar da mümkündür.

Evde bakımda disiplinlerarası yaklaşım

Koruyucu, önleyici, tedavi edici ve geliştirici bir bakım modeli olan evde bakım; özür, hasta ve yaşlı bireylere yaşadıkları ortamda verilen psiko-sosyal destek, tıbbi ve kişisel bakım hizmetlerinin yanı sıra ev ortamının dışında da gereksinim duydukları serbest zaman değerlendirme, tatil, ulaşım gibi aktiviteleri yerine getirebilmeleri için sağlanan yardım ve destek hizmetlerini içerir. Çok geniş bir uygulama alanı olan evde bakım bu yönüyle doktor, hemşire, sosyal hizmet uzmanı, psikolog, diyetisyen, fizyoterapist, iş-uğraşı terapisti, ev ekonomisti ve diğer sosyal hizmet elemanlarının aktif olarak yer aldığı ve disiplinlerarası ekip çalışmasını gerektiren bir hizmettir.

c) Bakım Hizmetine Yaklaşım Açısından Sınıflandırma

Bakım hizmetleri, gündüzlü bakım, toplum temelli bakım, manevi bakım ve rehabilitasyon hizmetleri olarak da sınıflandırılabilir.

ca. Gündüzlü Bakım Hizmetleri

Gündüzlü hizmetler, bakıma muhtaç kişinin kendisine olan saygısını artırarak güçlenmesini ve bağımsız yaşamasına yardım ederek yaşam kalitesinin yükseltilmesini amaçlar. Özür, toplumla bağlarını koparmadan sosyal, eğitsel, mesleki ve serbest zaman değerlendirme faaliyetleri aracılığıyla gelişmelerine destek olur. Bu hizmetlerin verildiği kurumlardan birisi gündüz merkezleridir. Bu merkezler değişik amaçlara yönelik olduğu gibi, tek bir amaca (örneğin; serbest zaman değerlendirme gibi) yönelik olarak da hizmetlerini

planlayabilir. Temel amaçları, sağlık, spor, beslenme, rehabilitasyon, diyet, kişisel bakım, hukuksal ve mali sorunlara yardım, serbest zamanların değerlendirilmesi, tatil ve gezilerin düzenlenmesine yönelik hizmet ve programları sunmak olan bu merkezler, hizmetlerini sürekli çeşitlendirmek durumundadır.

Gündüzlü merkezler, gelişmiş ülkelerde yaygın bir hizmet olup, kendi evlerinde tek başlarına ya da çocuklarıyla yaşayan ve gündüz kendisine bakacak kimsesi olmayanlara, gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik gündüz saatleri içerisinde bakım ve destek hizmetleri sunmaktadır. Bu merkezlerde yaşlıların kişisel temizlikleri ve tıbbi takipleri yapılmakta, öğle yemekleri verilmekte, fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri ile sosyal aktivite ve gezi imkânları sunulmakta, ayrıca psiko-sosyal destek de verilmektedir.

Gündüzlü bakım hizmetleri açısından iyi bir noktada bulunan İngiltere ve Galler'de evlerinde yaşayan yaşlılara yönelik, evde yardımdan sonra en yaygın hizmet yaşlılar tarafından gündüz merkezi ya da gündüz hastanesi olarak anılan yerlerden alınan hizmetlerdir.

Banyo yaptırma, basit tıbbi refakat, ilaçların verilmesi ya da fizyoterapi gibi hizmetler bu merkezlerde yaygın olarak sunulmaktadır. Yaşlılar, gündüz merkezi ve gündüz hastanesi hizmetlerini yerel yönetim ya da gönüllü kuruluşlardan alabilirler. Gündüz merkezlerinin temel sorumluluğu, öğle yemeğinin tedarik edilmesi ve basit bazı bakım hizmetlerini yerine getirmektir. Pek çok öğle yemeği kulübü bir gündüz merkezi içerisinde yer almaktadır.

cb. Toplum Temelli Bakım

Bakım hizmetinin sürdürülebilirliği açısından az gelişmiş ülkelerde, profesyonel bakım personelinin yetersiz olmasına dayalı olarak, çocuk, genç, yaşlı her yaş grubundan bakım ve sosyal desteğe gereksinim duyan bireyi, yatılı sosyal hizmet kurumlarının izole edici ve psiko-sosyal açıdan örseleyici olumsuz etkilerinden uzak tutmak için onları alıştıkları ve sosyal ilişkilerini sürdürdükleri yaşam alanı içerisinde çeşitli hizmetlerle destekleyerek, yaşamlarını kendi evlerinde ve aile çevresinde sürdürmelerini sağlamak amacıyla, alanın uzmanı olmayan kişilerin ve ailelerin kısa sürede eğitilerek bakım hizmetinin verilmesine ve bu soruna geçici çözüm bulunmasına yönelik toplum temelli bakım modellerine geçilmektedir.

Toplum temelli bakım, hem yaşlı bireylere hem de özürlü ve süregelen hastalığı olan bireylere yönelik bir hizmet modelidir. Özürlü bireylere yönelik hizmet dağılımını geliştirmeyi, onlara daha eşit fırsatlar sağlamayı ve özürülülerin haklarını iyileştirmeyi ve korumayı amaçlayan toplum temelli rehabilitasyon yaklaşımının en önemli unsurlarından biri de, özürülülerin sosyal çevre içerisinde dinamik bir unsur olarak yaşamlarına devam etmelerini sağlayan toplum temelli bakım anlayışıdır.

Bakıma gereksinim duyan bireye, bağımsızlığını koruması ve kendi ayakları üzerinde

durabilmesi için gerekli bilgi ve sosyal yaşam becerileri kazandırma, yaşamını kendi evinde sürdürebilmesi için gereksinim duyduğu destek ve yardımları sunma ve sosyal işlevselliğini yerine getirebilmesi için çalışma, rekreasyon ve diğer imkânlardan yararlanmasını sağlama işlevlerine sahip olan toplum temelli bakım bu yönüyle ekip çalışmasını gerektiren bir hizmet modelidir.

Uzun dönemli kurum bakımının gerek bireyler üzerindeki olumsuz etkileri (yalnızlaşma, sosyal izolasyon, duygusal çökmüşlük, depresyon, yabancılaşma vb.), gerekse maliyetinin yüksek olmasından dolayı toplum temelli bakım modellerine geçilmekte, kurum bakımı ise devam etmekte, ancak evde verilecek desteğe rağmen bakılamayacak derecede yardıma gereksinim duyan bireyler için bir seçenek olmaktadır. Örneğin, çok sayıda yaşlının bir arada kaldığı huzurevlerinde yaşlıların tek tek kişisel ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması amacıyla yönelik bireysel bakım planları geliştirmek oldukça güçtür. Bireysel otonomi ve kontrol düşüktür. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde 20. yüzyılın ortalarından itibaren toplu bakım esasına dayalı huzurevi yapımı azalmış, İsveç, İsviçre, İngiltere, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde bu tarihten sonra evde bakım ve gündüzlü hizmetler gelişmeye başlamıştır (ÖZİDA, 2007: 46-8).

cc. Manevi (Spiritual) Bakım

Modern bilim, insanın, ruh ve beden varlığı ile bir bütün olduğunu kabul etmektedir. İnsanlar, fiziki ihtiyaçları kadar ruhla ilgili manevi ihtiyaçlarını da karşılama arayışı içindedirler. Manevi ihtiyaçların karşılanması için en fazla başvurulan araçlardan biri tarih boyunca "din" olmuştur. Din, bütün toplumlar için değişmeyen bir olgudur. Herhangi bir sorun karşısında bütün somut tedbirlere başvuran insanlar genellikle, son tedbir olarak da dini inançlara sığınır. Bazı insanlar ise, her somut tedbiri manevi bir duygu ile de destekleme eğilimindedir. En yaygın olarak bilinen "dua ritüeli" bunun örneğidir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde, özürülülerin bakımı kapsamında, modern tıbbın yanında manevi (spiritual) tedbirlere de başvurulmaktadır.

Manevi bakım uygulamasında, din adamlarından destek alınabildiği gibi, akademisyenler veya gönüllü kuruluşlar da destek verebilmektedir.

cd. Rehabilitasyon

Özürülülerin bakım hizmetlerinin, rehabilitasyonu da içermesi gerekmektedir. Aralarında çok kesin bir çizgi olmamakla birlikte, rehabilitasyon, özürülünün psikolojik durumunu daha fazla dikkate alan ve onun moral motivasyonunu artırmak suretiyle hayata daha sıkı tutunmasını sağlayan ve mutluluğunu azamileştirmeyi hedefleyen bir yöntemdir.

Rehabilitasyon, doğuştan ya da sonradan hastalık, kaza ve yaralanmalar nedeniyle

bedensel, zihinsel ve ruhsal sağlığı geçici ya da devamlı bozulmuş, kendi kendini idare, davranış ve çalışma yeteneklerini kaybetmiş bir kişinin, fonksiyonel yeteneklerinin tıbbi, psikolojik, ekonomik, sosyal ve mesleki yönden en yüksek seviyeye kadar yeniden yükseltilmesini ve bu durumdaki hastanın yaşama adaptasyonunun yeniden sağlamasını amaçlayan çok amaçlı tedavi ve koordine tedbirlere yönelik çalışmalardır (ILO, 1981: 107).

Rehabilitasyon; koruyucu, tıbbi, mesleki ve psiko-sosyal rehabilitasyon olmak üzere başlıca dört alanı ilgilendirir.

Bakım ve rehabilitasyon hizmetleri sadece ev veya bakım kurumuyla sınırlı olmayıp, insan hayatını ilgilendiren her alanda, kesintisiz bir şekilde sürdürülmesi gereken hizmetlerdir. Bu kapsamda, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin sürdürüleceği başlıca alanlara aşağıda kısaca değinilmiştir.

zrlnn işyerinde gerekli ergonomik düzenlemeler ve modifikasyonlar yapılır, korumalı işyeri modelleri geliştirilir, büro tipi egzersizler veya grup egzersizleri uygulanır, uygun yardımcı cihaz kullanımı desteklenir.

zrlnn eğitim aldığı okulda çevresel ve mimari düzenlemeler yapmak, okul içindeki transferlerini kolaylaştırıcı uygulamalarda bulunmak, uygun ders araç ve gereçlerini sağlamak, gerekli kk tıbbi müdahaleleri uygulamak ve özrün ilerlemesine neden olacak durumlardan korumak için tedbirler alınır.

zrlnn ulaşabilirliği sağlanarak topluma yeniden adaptasyonu ve entegrasyonu için kamusal ve sosyal alanda çalışmalar yapılır.

Özürlülerin bakım ve rehabilitasyonlarına yönelik olarak bazı yöntemler uygulanmaktadır. Bunlardan bazılarına aşağıda zet olarak değinilmektedir:

-Bilinçlendirme: zrlnn özrü hakkında kendisi ve ailesine verilecek bilgilendirme, öneri ve eğitimi kapsar.

-Mimari ve çevresel düzenlemeler: zrlnn ev, işyeri, okul, sosyal ve kamusal alanlara ulaşabilirliğini artırma ve bu konuda engelleri kaldırmaya yönelik çevresel ve mimari düzenlemeleri içerir.

-Sosyal Kaynaştırma: zrlnn toplumsal izolasyonunu engellemeye yönelik yapılan her türlü sosyal ve kültürel programları içerir.

-Rekreasyon Evleri: zrlnn boş zamanlarını değerlendirmek, hobi alanları yaratmak ve rekreasyonel aktivite olanağı sağlamak için düzenlenmiş evlerdir.

-Sosyal Kulüpler ve Spor Aktiviteleri: zrl bireylerin fiziksel kondisyonunu artırmayı, sportif aktivitelere özendirmeyi ve topluma yeniden uyumu sağlamayı amaçlar.

Bakım ve rehabilitasyon hizmetleri kapsamında sosyal bakım kavramının önemli bir yeri vardır. **Sosyal Bakım**, özellikle sosyal hizmetler ve sağlık alanında bakıma gereksinim duyan bireylerin yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla bakım hizmetlerine yönelik yöntemler öneren bir bilim dalıdır.

Bakıma muhtaç insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve kaliteli hizmetler sunabilmek için sosyal hizmetlerin, tıp ve sosyal psikoloji olmak üzere diğer sosyal bilim dalları ile bütünleşmesi kaçınılmazdır. Bu çerçevede; sosyal bakım biliminin amacı, bakıma gereksinimi olan bireylerin farklı ihtiyaç ve beklentilerine göre kaliteli bakım hizmetlerinin sunulmasını sağlayan altyapının oluşmasını ve gelişmesini hızlandırmaktır.

B. ÜLKEMİZDE ÖZÜRLÜLERİN BAKIM HİZMETLERİ

1. Yasal Düzenlemeler

Ülkemizde, sosyal hukuk devletinin bir gereği olarak, özürlü hakları ve özürülülerin korunması yasal güvence altına alınmıştır. Başta Anayasamızın 61 inci maddesinin “Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır” hükmü olmak üzere, özürülülerin bakımı ve korunması konusunda çok sayıda yasal düzenleme mevcuttur.

Bakım hizmeti konusuna kalkınma planlarında da yer verilmiştir. 7. Beş Yıllık Kalkınma Planının “Nüfus ve Aile Planlaması” başlıklı 2 numaralı bölümünde, “Çocuk yetiştirme, yaşlı ve engelli üyelerin bakımı konularında ailenin eğitilerek desteklenmesi sağlanacaktır” denilmiştir. 2001-2005 yıllarını kapsayan 8. BYKP nın 824. paragrafında da yer verilen bu ifadeye, “aile ile ilgili kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanacaktır” ifadesi eklenmiştir.

Ülkemizde özürülülere yönelik bakım hizmetlerinin planlanması geliştirilmesi ve yasal mevzuat oluşturulmasına ilişkin düzenlemeler Özürülüler İdaresi Başkanlığı koordinasyonunda ilgili kurumlarla işbirliği içerisinde yürütülmektedir. Bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin özürülü vatandaşlara ulaştırılması ise Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü başta olmak üzere, belediyeler, vakıflar, dernekler, Darülaceze ve benzeri kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Genel Müdürlüğün görev, yetki ve sorumlulukları ve faaliyetlerine ilişkin esas ve usuller, 27.05.1983 tarih ve 18059 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile düzenlenmiştir.

2828 sayılı Kanuna istinaden hazırlanan “Özürülülerin Tespiti, İncelenmesi, Bakım ve Rehabilitasyonuna Dair Yönetmelik”, 19.08.1993 tarih ve 21673 sayılı Resmî Gazete’de

yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁰

Ülkemizde son zamanlara kadar, özürülerin bakımı konusunda ağırlıklı olan tıbbi model (medikal model) anlayışı, mevzuat, yapı ve uygulamalara da yansımış ve bunun neticesi olarak özürülük, eksiklik, tedavi edilebilecek bir hastalık olarak görülmüştür. Bu anlayış, özürülerin, sorunları farklı kurum ve kuruluşlarca çözümlenecek, farklı kurum ve kuruluşlardan özel hizmet alacak, normalin dışındaki kişiler olarak görülmelerine yol açmıştır.

2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Özürüler Kanunu ve sonrasında diğer mevzuat düzenlemeleri ile bu anlayış değiştirilmeye çalışılmıştır. Özürüler İdaresi Başkanlığı ve diğer ilgili kurumlar tarafından yürütülen çalışmalarda, bakım hizmetlerinde multidisipliner bir yaklaşımla, sosyal modele geçiş yönünde ilerlemeler kaydedildiği görülmektedir.

Yürütülen çalışmalar sonucunda 5378 sayılı Kanunun 2005 yılında yürürlüğe girmesinin ardından, bakım konusunda daha kapsamlı düzenlemeler yapılmış, 2006 yılında aşağıdaki yönetmelikler yürürlüğe konulmuştur.

1. Bakıma Muhtaç Özürülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik (30.07.2006 tarih ve 26244 sayılı Resmî Gazete).

2. Bakıma Muhtaç Özürülere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği (30.07.2006 tarih ve 26244 sayılı Resmî Gazete).

3. Bakıma Muhtaç Özürülere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği (30.07.2006 tarih ve 26244 sayılı Resmî Gazete).

2007 yılında, bakım hizmetlerini düzenleyen bu Yönetmeliklerde kapsamlı değişiklikler içeren aşağıdaki yönetmelikler çıkarılmıştır.

1. Bakıma Muhtaç Özürülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik (23.10.2007 tarih ve 26679 sayılı Resmî Gazete).

2. Bakıma Muhtaç Özürülere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik (23.10.2007 tarih ve 26679 sayılı Resmî Gazete).

3. Bakıma Muhtaç Özürülere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik (23.10.2007 tarih ve 26679 sayılı Resmî Gazete).

Evde bakım hizmetleri, bir sağlık ve sosyal hizmet modeli olarak ülkemizde yeni

¹⁰ Söz konusu Yönetmeliğin bazı maddelerinde değişiklik yapılması ile ilgili olarak 05.10.2007 tarih ve 26664 sayılı Resmî Gazete'de yönetmelik değişikliği yayımlanmıştır.

yaygınlaşmaya başlayan bir uygulamadır. Ülkemizde, özellikle 5378 sayılı Kanunla getirilen anlayış, özürünün öncelikle kendi ortamından koparılmadan bakımının gerçekleştirilmesi esasına dayanmaktadır. 5378 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin (c) bendinde, “Özürülere yönelik hizmetlerin sunulmasında aile bütünlüğünün korunması esastır”, 9 uncu maddesinde ise, “Öncelikle kişinin sosyal ve fiziksel çevresinden ayrılmaksızın hizmetin sunulması esas alınır” ifadelerine yer verilmiştir.

5378 sayılı Kanunun 30 uncu maddesi ile 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununa eklenen Ek 7 nci maddede, “Sosyal Güvenlik Kurumlarına tabi olmayan, bakıma muhtaç özürülülerden ailesini kaybetmiş olanlar ile ailesi ekonomik veya sosyal yoksunluk içerisinde bulunanlara bakım hizmetinin resmî veya özel bakım kurumlarında ya da ikametlerinde verilmesi” hükmü getirilmiştir. Söz konusu uygulamaya istinaden, özürülü bireyler arasında ayrımı ortadan kaldırmak ve daha geniş kapsamlı hizmet verebilmek amacıyla 5579 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 2 nci maddesi ile “Sosyal Güvenlik Kurumlarına tabi olanların da bakım hizmetinden yararlanması” sağlanmıştır.

5378 sayılı Kanunda, evde bakım veya kurum bakımı olmak üzere iki farklı bakım hizmeti modeli öngörülmüş, Kanunun 6 ve 9 uncu maddeleri ile özürülü kişilerin geçici ve sürekli olarak kurumda veya evde bakım hizmetlerinden yararlanacağı hüküm altına alınmıştır.

Bakıma Muhtaç Özürülülere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği'nin 28 inci maddesinde bakım hizmetlerinin kapsamı şu şekilde belirlenmiştir:

a) Kişisel bakım hizmetleri;

- 1) Banyo yaptırılması,
- 2) Tuvalet ihtiyacını gidermede yardım edilmesi ve gerektiğinde temizliğinin yapılması,
- 3) Tırnaklarının kesilmesi,
- 4) Saçlarının taranması,
- 5) Dişlerinin temizlenmesi,
- 6) Yemek ve içecek ihtiyacının giderilmesi,
- 7) El, yüz ve ayak temizliği,
- 8) Sakal tıraşının yapılması,
- 9) İstenmeyen tüylerin temizlenmesi,
- 10) Elbiselerinin giydirilmesi ve çıkarılması,
- 11) Burun ve kulak temizliğinin yapılması,
- 12) Yatağının temizlenmesi ve düzeltilmesi,
- 13) Odasının temizlenmesi,
- 14) Çamaşırlarının yıkanması.

b) Psiko-sosyal destek hizmetleri;

1) Bakıma muhtaç özürlü ailesinin, özürlüyü ve özür durumunu kabullenmesine, bilgilendirilmesine yönelik kişisel veya grup çalışması yöntemiyle verilecek hizmetler,

2) Bakıma muhtaç özürünün özrünü, mevcut durumunu ve yerleştirildiği ortamı kabullenmesine, bilgilendirilmesine ve gelişim alanlarında desteklenmesine yönelik kişisel ve grup çalışması yöntemiyle verilecek hizmetler,

3) Özürlü ve ailesinin sosyal hakları ve mevcut kaynakların kullanılmasına yönelik kişisel ve grup çalışması yöntemiyle verilecek hizmetler,

4) Özürünün bağımsız yaşamasına, sosyal hayata uyumuna ve katılımına yönelik sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif etkinlikler ile düzenlenecek bu tür etkinliklere katılabilmesi için refakat hizmetleri,

5) Özürünün terk edilme, reddedilme, özür durumunu kabullenememe, ümitsizlik, intihar etme, yalnızlık, sevgisizlik gibi olumsuz duygulardan kurtarılmasına ve depresyon ve stres gibi durumların yaşanmasının engellenmesine yönelik kişisel veya grup çalışması yöntemiyle verilecek hizmetler.

Bakım hizmetleri, “koruyucu”, “önleyici”, “tedavi edici” ve “geliştirici” gibi farklı hedeflere yönelebilir. Bakım hizmeti bu hedeflerden sadece birine yönelebileceği gibi, birden fazla hedefi de içerebilir.

2. Bakım Hizmeti Uygulamaları

Ülkemizde özürülerin bakım ve rehabilitasyon hizmetleri, tıbbi bakımın önemli bir kısmı dışında, kurumsal bakım hizmetleri olarak ele alındığında; Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, belediyeler, dernek ve vakıflar ve diğer kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Genel Müdürlük, özürü bireylere yönelik hizmetlerini, yatılı hizmet üreten “Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri” ve gündüzlü hizmet üreten “Aile Danışma ve Rehabilitasyon Merkezleri” ile illerde Genel Müdürlüğü temsil eden, kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlayan ve bu kuruluşların görev alanı dışındaki hizmetleri de yürüten “İl Sosyal Hizmetler Müdürlükleri” aracılığı ile sunmaktadır.

Genel Müdürlük, korunmaya ve bakıma muhtaç özürülerin, mevzuat gereği, öncelikle aile ortamında bakılıp, korunmalarının sağlanması yönündeki çalışmalara yönelmiştir. Bununla birlikte, aile yanında bakım tedbirlerine rağmen ailesi yanında bakımı sağlanamayan bakıma muhtaç özürülerin bakımları, SHÇEK’e bağlı ya da özel bakım merkezlerinde sağlanmaktadır.

Özürülerin bakım hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla, özürülerin durumlarını tespit etmek, en doğru bakım hizmetlerinin verilmesi için gerekli

inceleme ve yönlendirmeleri yapmak üzere mevzuatımızda, Bakım Hizmetleri Değerlendirme Heyeti¹¹ adında bir kurul öngörülmüştür. Bu kurulun, bakım hizmetleri ile ilgili olarak, aileleri takip etmesinde¹² bazı güçlükler yaşanmaktadır.

Ailesi yanında bakımı mümkün olmayan bakıma muhtaç özürllülere hizmet veren kuruluşlarda, özürllü bireylerin bakımına, beslenmesine, korunmasına, becerilerinin geliştirilmesine ve sosyal hayata uyumuna ilişkin bakım ve sosyal rehabilitasyon hizmetleri sunulmaktadır. Bakım hizmetleri kapsamında; özürllülerin beslenmesi, korunması, temizliği gibi birincil yaşam ihtiyaçları giderilmektedir. Sosyal rehabilitasyon hizmetleri kapsamında da; özürllülerin var olan yeteneklerinin ve becerilerinin korunması ve geliştirilmesi için egzersiz çalışmaları; atletizm, yüzme, basketbol, futbol gibi sportif çalışmalar; resim, müzik, folklor, tiyatro gibi sanatsal ve kültürel etkinlikler; seramik işleri, el işi, galoş üretimi, ahşap doğrama, tarımsal çalışmalar gibi iş uğraşı faaliyetleri ile geziler, kutlamalar, eğlenceler gibi sosyal etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalar dâhilinde özürllüler, ulusal ve uluslararası yarışmalara ve etkinliklere katılmaktadırlar.

SHÇEK'e bağlı rehabilitasyon ve bakım merkezlerindeki önemli bir kısmı, ailelerin yoksulluk nedeniyle sokağa terk ettiği ya da kuruma verdiği özürllülerdir. Bu kişilerin çoğu bağımsız olarak yaşama imkânı bulunmayan, ömür boyu bakıma muhtaç olan ve bu yüzden de kuruluşlarda kalmak zorunda olan kişilerdir. 2009 yılı itibarıyla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğünün hizmet sunduğu özürllüler ve kurumlara ilişkin genel bilgiler aşağıdaki gibidir:

Hizmetin adı	Kuruluş sayısı	Hizmet alan özürllü sayısı
Ailesi yanında bakım	-	136.089
Resmî Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	57	3.850
Resmî Aile Danışma ve Rehabilitasyon Mrk.	12	274
Özel Bakım Merkezi	23	1.038
Toplam	92	141.251

TABLO 8: SHÇEK'İN ÖZÜRLÜLERE HİZMET VEREN KURULUŞLARI VE ÖZÜRLÜ SAYISI

¹¹ 2006 tarihli, Bakıma Muhtaç Özürllülerin Tespiti Ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmeliğinin 4/ç maddesinde *Bakım Hizmetleri Değerlendirme Heyeti*; "Müracaatı yapılan bakıma muhtaç özürllünün ikametgâhında veya bakım merkezlerinde bakım raporu hazırlayan, bakıma muhtaç özürllünün bakım hizmetlerinin hangi türünden yararlanacağına karar veren, uygun ortama yerleştirmeyi öneren, bakım hizmetlerine yönelik gözlem, inceleme, kontrol yapan ve sonucunda bakım hizmetleri değerlendirme raporu hazırlamakla görevli heyet" olarak tanımlanmıştır. Yönetmeliğin 10 uncu maddesine göre; Bakım hizmetleri değerlendirme heyeti; sosyal çalışmacı, psikolog, çocuk gelişimci, tabip, hemşire veya sağlık memuru unvanına sahip kişiler arasından farklı mesleki unvanlara sahip üç kişiden Vali onayıyla oluşturulur. Aynı maddede heyete, bakıma muhtaç özürllünün; kişisel bakım hizmetlerini, psiko-sosyal ve sağlık durumunu dikkate alarak bakım ihtiyacını ve bakım ihtiyacının nasıl giderileceğini belirleyerek bakım raporunu hazırlama görevi verilmiştir.

¹² Bakıma Muhtaç Özürllülerin Tespiti Ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmeliğinin 7 nci maddesinde, il/ilçe müdürlükleri tarafından özürllü ve ailesi hakkında düzenlenen sosyal inceleme raporunun *Bakım Hizmetleri Değerlendirme Heyeti*'ne ulaştırılması üzerine, heyetin özürllüyü ikametgâhında ziyaret ederek bakım raporu hazırlayacağı belirtilmiştir.

5378 sayılı Özürlüler Kanunu ile ülkemizde ilk kez özürlü bireylere bakım güvencesi getirilmiş ve özürlüye bakan kişi ve kuruluşlara bakım ücreti ödemelerine başlanmıştır.

Mevzuatta yapılan düzenlemelerle, bakıma muhtaç özürlüye sahip ailelerin bakmakla yükümlü olunan birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı, bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olan bakıma muhtaç özürülerin isterler ise ikametgâhlarında, isterler ise resmî veya özel bakım merkezlerinde bakımlarının sağlanması güvence altına alınmıştır. Hâlen bakıma muhtaç özürlüye ikametgâhında bakım hizmeti veren akrabasına veya vasisine her ay bir aylık net asgari ücret tutarında, şayet özel bakım merkezi bakım hizmeti veriyor ise her ay iki aylık net asgari ücret tutarı kadar ücret ödenmektedir.

2006 yılında fiilen başlanılan bu hizmetlerden yıllar itibarıyla yararlanan bakıma muhtaç özürlü sayısı şu şekildedir:

Yıllar	İkametgâhında bakılan
2006	56
2007	30.638
2008	120.000
2009 (Ağustos itibarıyla)	186.457

TABLO 9: 2006-2009 ARASI SHÇEK'İN BAKIM HİZMETLERİNDEN YARARLANANLAR

5378 sayılı Kanunda, özürülere yönelik bakım hizmetlerini, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nden ruhsat alan gerçek ve tüzel kişiler ile kamu kurum ve kuruluşlarının verebileceği değerlendirilerek bakım hizmetlerinden sorumlu tek bir kurum öngörülmüştür.

Özürlülerin bakımı konusunda ülkemizdeki ana hedef, mümkün olduğunca aile yanında bakım sağlanmasıdır. Ailesinin yanında bakılamayacak derecede özürlü ve bakıma muhtaç olan kişilere SHÇEK'in bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin yeterli olmadığı durumlarda, özel bakım merkezlerinden hizmet satın alınmaktadır.

Diğer bir hedef ise, özel bakım merkezlerinin geliştirilmesidir. Bakıma muhtaç özürülere sunulacak bakım hizmetlerinin özel kişi ve kuruluşlarca açılacak özel bakım merkezlerinde de sunulması hedefine ulaşılması için 2005 ve 2006 yıllarında yapılan yasal düzenlemelerle bakıma muhtaç özürülere Genel Müdürlüğün izni ile açılan özel bakım merkezlerinde de bakım hizmeti verilmesi sağlanmış ve bunların geliştirilmesi için önemli teşvikler getirilmiştir. Bu kapsamda, her bakıma muhtaç özürlü için iki asgari ücret tutarına kadar ödeme yapılabilmesi sağlanmıştır. Ayrıca, 16.03.2009 tarih ve 27171 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Bakıma Muhtaç Özürülere Yönelik Özel Bakım Merkezleri

Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile, kamu kurumlarına ait bakım merkezlerinde kalanlara sağlanan, giyecek yardımı, harçlık ve sağlık hizmetlerinin özel bakım merkezlerindekiyle de sağlanması mümkün hâle getirilmiştir.

Kamuya ait bakım merkezlerindeki her bir özürli için yapılan aylık harcama 2.500 TL iken, özel bakım merkezlerinde bu rakamın 1.000-1.500 TL arasında olduğu SHÇEK yetkililerince ifade edilmiştir. SHÇEK, bakım hizmetlerinin özel bakım merkezleri tarafından yeterli seviyede yerine getirilmesinin gerçekleşmesi halinde bakım merkezlerinin tamamen özel bakım merkezlerine devredilmesini hedeflemektedir. Raporun başında belirtildiği üzere kreşler için de benzer bir durum söz konusu olmuştur. 1960'tan sonra SHÇEK dışında diğer kamu kurumlarının da kreş açması ve özel kreşlerin çoğalması sebebiyle SHÇEK'e ait kreş sayısı hızla azalmıştır.

2007 yılında ilk bakım merkezi hizmete açılmış olup, 3 yılda özel bakım merkezi sayısı 23 olmuştur. Özel bakım merkezleri ve buralarda bakılanların sayısı, yıllar itibarıyla aşağıdaki gibidir.

Yıllar	Özel Bakım Merkezi Sayısı	Özel bakım merkezinde bakılan
2007	10	351
2008	20	768
2009 (Ağustos ayı itibarıyla)	23	1.678

TABLO 10: YILLAR İTİBARIYLA ÖZEL BAKIM MERKEZLERİNİN SAYISI

Genel Müdürlüğe bağlı yatılı kurum bakımı hizmeti vermekte olan resmî kuruluşların sayısında da son yıllarda artış sağlanmıştır. 2002 yılı sonunda 21 olan kuruluş sayısı bugün itibarıyla 57'ye ulaştırılmıştır. 2009 yılı sonuna kadar da 18 kuruluşun daha hizmete açılması planlanmıştır.

Yatılı hizmet veren bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin yıllar itibarıyla sayısı aşağıdaki gibidir:

Yıllar	Yatılı Kuruluş Sayısı
2002 yılı ve öncesinde açılan toplam	21
2003	22
2004	32
2005	35
2006	41
2007	47
2008	57
2009 (Şubat başı itibarıyla)	57

TABLO 11: SHÇEK'E BAĞLI YATILI KURUM BAKIMI HİZMETİ VEREN RESMÎ KURULUŞLAR

Gündüzlü hizmet veren aile danışma ve rehabilitasyon merkezleri:

Özürülerin bakımı ile ilgili yeni yaklaşımda bakım; sadece özürünün kendisinden ibaret bir olgu olarak ele alınmamaktadır. Bu yaklaşımda, özürünün ailesinin de rahatlatılmasını sağlayacak yöntemlerin uygulanması hedeflenmektedir. Bunun sonucu olarak Genel Müdürlüğe bağlı gündüzlü hizmet veren aile danışma ve rehabilitasyon merkezlerinde 2006 yılına kadar ağırlıklı olarak bireysel çalışma ve seanslı (saatlik) hizmet yöntemiyle özürü bireylere haftada bir-iki gün, iki-üç saatlik eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri verilmekte iken özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin Millî Eğitim Bakanlığı sorumluluğunda yürütülmesine ilişkin düzenlemeler de dikkate alınarak bu kuruluşlardaki hizmetler yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile ağırlık olarak grup çalışması ve yarım veya tam gün hizmet yöntemiyle, mümkün olduğunca tüm mesai günlerinde nitelikli bakım ve rehabilitasyon hizmeti sunulması sağlanmıştır. Bu hizmet için gerekli olan her altı özürü için bir bakıcı personel istihdamı ve öğle yemeği temini sağlanmıştır. Böylece özürü bireye sahip ailelerin ve özellikle özürülerin annelerinin rahatlatılması, kendilerine zaman ayırmalarının sağlanması ve özürü bireyin daha uzun süre (mümkün ise gün boyu) kuruluş hizmetlerinden yararlandırılması sağlanmıştır.

Bakıcı personel:

Bakıma muhtaç özürü lere hizmet veren resmî kurumlardaki bakıcı personel, 2005 yılında 1003 iken, 2009 yılı şubat ayı itibarıyla 3489'a çıkmıştır. 2006 yılından itibaren özürü bireylere bakım hizmetini verecek bakıcı personelin bakım hizmetleri konusunda eğitimli ve sertifika sahibi olması sağlanmıştır. Bakıcı sertifikası olanlar ile lise ve üniversite mezunu olanlara daha fazla ücret ödemesi yapılarak daha nitelikli bakıcı personel istihdamı sağlanmıştır. Bu şekilde de bakım hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Yıllar	Bakıcı personel sayısı
2005	1003
2006	2131
2007	3025
2008	3382

TABLO 12: 2005-2009 YILLARI ARASI BAKICI PERSONEL SAYISI

Böylece bakım hizmeti verilen ortalama her altı özürü birey için her vardiyada bir bakıcı personel istihdam edilmesi amacıyla gerekli personel planlaması yapılmıştır. Her vardiyada ortalama altı özürü lüye bir bakıcı personel istihdamı uygulamasına 2009 yılında da devam edilerek bakım hizmetlerinin daha iyi şartlarda sunulması sağlanmıştır. Bu durumda bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bakılan özürü lü sayısının yüzde ellisi oranında bakıcı personel istihdam edilmektedir.

Bakıcı personelin nicelik olarak artırılması yanında niteliğinin de geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda, 2006 yılından itibaren özürlü bireylere bakım hizmetini verecek bakıcı personelin bakım hizmetleri konusunda eğitilmiş ve sertifika sahibi olmasına çalışılmaktadır. Bakıcı sertifikası olanlar ile lise ve üniversite mezunu olanlara daha fazla ücret ödenmesi suretiyle, nitelikli bakıcı personel istihdamı hedeflenmektedir.

Özürülerin bakım kalitelerini yükseltmek amacıyla, "Engelsiz Yaşam Merkezi Projesi" adında bir proje geliştirilmiştir. Özürüler İdaresi Başkanlığı'nca gelişmiş ülke örnekleri incelenerek geliştirilen modelde, özürlü bireylerden öncelikle bakıma ve korunmaya muhtaç olan ailesi ile birlikte yaşamayanlara, ailenin yerini mümkün olduğunca doldurmayı sağlayacak barınma ortamlarının oluşturulması hedeflenmiştir.

Bu proje temelinde SHÇEK, özürülere hizmet sunan resmî kuruluşların fiziki şartlarının iyileştirilmesi için 2006 yılından bu yana, bakım hizmetlerinin sunulmasına ilişkin esasları ve standartları belirleme ve uygulama konusunda çalışmalar yürütmektedir. Bu doğrultuda özürlü bireylerin yatılı kurum bakımı hizmeti almasına yardımcı olacak "Engelsiz Yaşam Merkezi Projesi"nin yaygınlaştırılması planlanmıştır. Projeye göre inşa edilecek bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde; özürlü bireylerin, üçer kişilik dört yatak odası, oturma odası, mutfak, yemekhane, banyo, tuvalet ve personel odası bölümlerinden oluşan toplam oniki kişilik 280 metrekarelik, müstakil, tek katlı ve bahçeli evlerde bakımları sağlanacaktır. Ayrıca Engelsiz Yaşam Merkezi Projesi dâhilinde inşa edilen idare binasında, özürlü bireylerin rehabilitasyonu için gerekli olan bireysel ve grup çalışması odaları, iş-uğraşı odaları, fizyoterapi salonu, hidroterapi havuzu gibi birimler bulunmaktadır. Bu birimler aracılığı ile özürlü bireylerin var olan yeteneklerinin geliştirilmesine ve sosyal hayata uyumuna yönelik çalışmalar yapılması planlanmıştır. Engelsiz yaşam merkezi uygulamasına Bursa'da başlanmış olup, 2009 yılında 8 engelsiz yaşam merkezinin daha hizmete girmesi planlanmıştır.

Evde Bakım:

Ülkemizde evde bakım hizmetleri, yerel yönetimler, gönüllü kuruluşlar ve özel kuruluşlar tarafından sağlanmaktadır. Ülkemiz için yeni olan bu hizmetlerin organizasyonu Sağlık Bakanlığı tarafından 10 Mart 2005 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik" kapsamında yürütülmektedir. Evde bakım hizmetlerinin potansiyel yararlanıcıları özürüler, ağır ve kronik hastalar ve yaşlılardır.

Ülkemizde özürülerin çoğuna aileleri tarafından bakılmaktadır. Geleneksel yapıda özürülere daha çok sahip çıkılmakta iken, şehirleşme ve yoksullaşmanın da etkisiyle ailelerin özürülerine bakma oranı azalmıştır.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na kurumda bakım için, yılda ortalama

3.500 civarında özürlü başvurusu yapılmakta iken “evde bakım hizmeti” adıyla yapılan maddi yardımlar sonucunda bu sayının son yıllarda 2000'lere düştüğü görülmektedir.

II- ÖZÜRLÜLERİN EĞİTİMİ

1982 Anayasasının 42 nci maddesinde, “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz” denilmiş, ilköğretimin, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunlu ve Devlet okullarında parasız olduğu belirtilmiştir. Aynı maddede, “Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle **özel eğitime** ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” ifadesine yer verilmiştir.

5378 sayılı Kanununun 15 inci maddesinde; “Hiçbir gerekçeyle özürülülerin eğitim alması engellenemez. Özürlü çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve özürlü olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır” hükmü yer almaktadır.

Özürülülerin eğitimi konusuna kalkınma planlarında da yer verilmiştir. 9. BYKP'nın 623. paragrafında, “Özellikle kırsal kesimdeki kız çocukların, özürülülerin ve düşük gelirli ailelerin çocuklarının eğitim ihtiyaçlarının karşılanması desteklenerek bu kesimlerin eğitime erişimleri kolaylaştırılacaktır” denilmiştir.

Ülkemizde özürülülerin eğitimi “özel eğitim” terimi ile ifade edilmektedir. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 4/y maddesinde **özel eğitim**; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını¹³ karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri, bu bireylerin tüm gelişim alanlarındaki özellikleri ile akademik disiplin alanlarındaki yeterliliklerine dayalı olarak uygun ortamlarda sürdürülen eğitim olarak tanımlanmıştır.

Engellilerin eğitimi, normal eğitimden farklı olarak, farklı özellik ve gereksinimleri olan engelli bireylerin öğrenme gereksinimlerinin karşılanabilmesi için, özel program, yöntem ve tekniklere, uygun araç-gereç ve fiziksel düzeneklere, uygun ortam ve insan kaynağına ihtiyaç gösteren, özel nitelikli bir eğitimidir. Özel eğitim ile, engelli bireylerin, kendine yeterli, mümkün olduğunca üretken olabilmeleri ve kaliteli bir yaşam sürebilmeleri hedeflenmektedir.

Ülkemizde özel eğitim gerektiren çocukların eğitimine 1889 yılında İstanbul Ticaret Mektebi bünyesinde işitme engelli çocuklara eğitim veren bir okulun açılması ile başlanılmıştır. Daha sonra bu okula görme engellilerle ilgili bir bölüm eklenmiş, okul 30 yıl eğitim verdikten

¹³ 573 sayılı KHK'nin 3/b maddesindeki tanımda sadece “eğitim ihtiyaçlarını” ifadesi yer almakta idi.

sonra kapatılmıştır. 1921 yılında Özel İzmir Sağırılar-Körler Okulu açılmış ve 1950 yılına kadar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak özel eğitim hizmetlerini sürdürdükten sonra aynı yıl Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. 1950 yılından 1980 yılına kadar Özel Eğitim Hizmetleri, İlköğretim Genel Müdürlüğü bünyesinde bir şube müdürlüğü tarafından yürütülmüştür.

Eğitim sistemimizde rehberlik kavramı II.Dünya Savaşı'ndan sonra yer almıştır. 1955 yılında, eğitimde ve özellikle rehberlikte kullanılacak ölçme araçlarını geliştirmek üzere, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'na bağlı bir Test-Araştırma Bürosu kurulmuştur. Bu büro rehberlikte bazı ölçme araçları üzerinde çeşitli çalışmalar yapmış, ancak sonraki yıllarda kapatılmıştır.

06.08.1980 tarihinde Özel Eğitim Genel Müdürlüğü kurulmuş, 27.02.1982 tarihinde Daire Başkanlığına, 13.12.1983 tarih ve 179 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Başkanlığına dönüştürülmüştür. Aynı yıl çıkarılan 2916 sayılı "Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu"nda, özel eğitime muhtaç çocukların yetiştirilmelerine dair esaslar belirlenmiştir. Ülke genelinde özel eğitim ve rehberlik alanında ihtiyaçların artması sonucu, hizmeti daha etkin ve yaygın olarak yürütebilmek amacıyla 30.04.1992 tarih ve 3797 sayılı Kanunla hâlen faaliyette olan **Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü** (bu bölüm boyunca Genel Müdürlük olarak anılacaktır) kurulmuştur. 1997 tarihinde yürürlüğe giren 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile engellilere ilişkin özel eğitim esasları belirlenmiştir.

5378 sayılı Kanunun ardından özürülülerle ilgili olarak yapılan birçok düzenleme yanında, özel eğitimle ilgili de 2006 yılında, "Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği" çıkarılmıştır.

1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 4 üncü maddesinde, eğitim kurumlarının herkese açık olduğu belirtilmiş, aynı Kanunun 8 inci maddesinde ise, eğitimde herkese fırsat eşitliği sağlanacağı, özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınacağı ifade edilmiştir.

Özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimlerine ilişkin esasları düzenlemek amacıyla 1997 yılında, 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname çıkarılmış ve 06.06.1996 tarih ve 23011 sayılı mükerrer Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu KHK'nin 3 üncü maddesinde **özel eğitim gerektiren birey**; çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey, **özel eğitim** ise; özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve

yöntemleri ile onların özür ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitim olarak tanımlanmıştır.

A. ÖZEL EĞİTİME İLİŞKİN YAPILANMA

Ülkemizde engellilerin eğitimi ile ilgili yapıyı, özel eğitim kurumlarında eğitim ve normal eğitim kurumlarında eğitim (kaynaştırılmalı eğitim) olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür.

1. Özel Eğitim Kurumlarında Eğitim

573 sayılı KHK'de, özel eğitimin temel ilkeleri belirlenmiş ve özel eğitim gerektiren bireylerin, belli tanılamalar ve planlamalar sonucunda kendi durumuna en uygun eğitim merkezine yerleştirileceği belirtilmiştir (md. 4-5).

KHK'nin 23 üncü maddesinde, "Özel eğitim okul ve kurumları ile rehberlik araştırma merkezleri Bakanlıkça açılır" denilmiş, gerçek ve tüzel kişilerin de özel eğitim gerektiren bireyler için, özel okul veya kurum açabilecekleri ifade edilmiştir.

08.02.2007 tarih ve 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 2 nci maddesinde **özel eğitim okulu**; "özel eğitim gerektiren bireylere hizmet veren, özel olarak yetiştirilmiş personelin bulunduğu, geliştirilmiş eğitim programlarının uygulandığı özel öğretim kurumu" olarak tanımlanmıştır.

Özel eğitime muhtaç bireylerin eğitim-öğretim hizmetlerini düzenlemek üzere 2006 yılında yürürlüğe giren, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 4 üncü maddesinin (ü) bendinde **özel eğitim okul ve kurumları**; *özel eğitime ihtiyacı olan bireylere hizmet veren, özel olarak yetiştirilmiş personelin bulunduğu, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemlerin uygulandığı, Bakanlığa bağlı her tür ve kademedeki yatılı ve gündüzlü resmî ve özel okul ve kurumlar* olarak tanımlanmaktadır.

573 sayılı KHK'nin özel eğitim okullarında eğitime ilişkin 13 üncü maddesi şöyledir: "Benzer yetersizlikleri olan akranları ile birlikte ayrı bir okul veya kurumda eğitim görmeleri gereken özel eğitim gerektiren öğrencilerin eğitimi, uygun kaynaştırma modelleri ile düzenlenerek, özel eğitim okul ve kurumlarında sürdürülür".

Ülkemizde özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar için üç tür özel eğitim kurumu bulunmaktadır.

1. Özel Eğitim Okulları (zihinsel, işitme, görme, ortopedik, otistik),
 2. Özel, Özel Eğitim Okulları,
-

3. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri

a. Özel Eğitim Okulları

Özel eğitim okulları, Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesindeki, özürllülere eğitim hizmeti veren okullardır.

Genel Müdürlük bünyesinde özürllü eğitimi, Özel Eğitim Dairesi Başkanlığı, rehberlik hizmetleri ise Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı bünyesinde yürütülmektedir.

Bu daire başkanlıkları aşağıdaki birimlerden oluşmaktadır.

Özel Eğitim Dairesi Başkanlığı

1. Program Geliştirme ve Kaynaştırma Eğitim Şubesi
2. Bedensel Engellilerin Eğitimi Şubesi
3. Zihinsel Engellilerin Eğitimi Şubesi
4. Sosyal ve Duygusal Güçlüğü Olanların Eğitim Şubesi
5. Özel Yeteneklilerin Eğitimi Şubesi

Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı

1. Eğitsel ve Mesleki Rehberlik Şubesi
2. Kişisel ve Psikososyal Hizmetler Şubesi
3. Psikolojik Ölçme Araçları Şubesi
4. Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM) Şubesi

Genel Müdürlüğe ait okullar, aşağıdaki tabloda yer aldığı üzere, özür türüne göre oluşturulmuş ve o özür grubundaki öğrencilere eğitim veren okullardır. Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü sadece kendisine bağlı okullardaki engellilerin eğitim programlarını hazırlamakta ve bu okulların ödeneklerini vermektedir. İllerde bu okullar İl Millî Eğitim Müdürlüklerine bağlı olduğu için Genel Müdürlükle olan bağı, mevzuat, işbirliği, teftiş ve denetim açısından çok güçlü değildir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığına bağlı diğer okullardaki özürllü öğrencilerin eğitimi, bu Genel Müdürlüğün faaliyet alanı dışındadır. İlköğretime devam eden engelli öğrencilere ilişkin mevzuat düzenlemeleri ve eğitim hizmetleri, İlköğretim Genel Müdürlüğü, ortaöğretime devam eden engelli öğrencilere yönelik düzenleme ve hizmetler ise Ortaöğretim Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

Genel Müdürlüğe bağlı özel eğitim okullarının özür grubuna göre sayıları aşağıdaki gibidir (Bazı hastanelerin bünyesinde yer alan özel eğitim okulları da Genel Müdürlüğe bağlıdır).

OKULUN TÜRÜ	OKUL SAYISI
Eğitilebilir Zihin Engelliler Okulları	73
Öğretilebilir Zihin Engelliler Okulları(Gündüzlü)	127
Yetişkin Zihin Engelliler İş Eğitim Merkezleri	5
İşitme Engelliler Meslek Liseleri	17
İşitme Engelliler İlköğretim Okulları	49
Görme Engelliler İlköğretim Okulları	15
Görme Engelliler Basımevi Ve Akşam Sanat Okulu	1
Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulları	3
Ortopedik Engelliler Meslek Liseleri	2
Özel Yetenekliler Bilim Ve Sanat Merkezleri	52
Kaynaştırma Okulları	1
Otistik Çocuklar Eğitim Merkezleri	28
Hastane İlköğretim Okulları	46
Toplam Okul Sayısı	419

TABLO 13: MEB'E BAĞLI ÖZEL EĞİTİM OKULLARI

Bakanlığa bağlı okullardaki özürlü öğrenci sayısı; 29.526'dır. Millî Eğitim Bakanlığının verilerine göre, ülke genelinde toplam özürlü öğrenci sayısı (İlk-orta öğretim) ise, 283.027'dir.

b. Özel, Özel Eğitim Okulları

Engelli öğrenciler, devlet okullarının yanında özel sektöre ait okullarda da öğrenim görebilmektedirler. Ancak, uygulamada, normal özel eğitim kurumları genellikle engelli öğrenci kabul etmediğinden, bu imkân çok geniş değildir.

Özel özel eğitim okulları, özel sektör tarafından işletilen ve sadece engelli öğrencilerin devam ettiği okullardır. Bu okullar, diğer özel sektör okulları ile aynı statüye sahip ve aynı hukuki prosedürlere tabidirler. Bu okullardan mezun olan öğrenciler de diploma alabilmektedirler.

573 sayılı KHK'nin 23 üncü maddesinde, gerçek ve tüzel kişilerin de özel eğitim gerektiren bireyler için özel okul veya kurum açabilecekleri ifade edilmiştir. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği gereğince, özel eğitim kurumlarının resmî olma zorunluluğu yoktur. 1983 tarih ve 2828 sayılı "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun 25 inci maddesinde de, "Özel eğitim gerektiren korunmaya muhtaç çocukların eğitim ve öğretimleri Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî ve özel eğitim-öğretim kurumlarında sürdürülür.

Korunmaya muhtaç özürlü çocukların eğitimleri Millî Eğitim Bakanlığı ile birlikte planlanır” denilmiştir.

c. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri (Özel özel eğitim kursları)

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri olarak bilinen kurslar, 30.04.1992 tarih ve 3797 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanununun 22 nci maddesine, 08.06.1965 tarih ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 27 nci maddesine ve 30.05.1997 tarih ve 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye dayanılarak hazırlanan Millî Eğitim Bakanlığı Özel Özel Eğitim Kursları Yönetmeliğine göre ve Özel Öğretim Kurumlarına Ait Standartlar Yönergesine göre hizmet vermektedirler.

5378 sayılı Kanun ile, 625 sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunu'nun 1 inci maddesindeki, özel hukuk tüzel kişileri veya özel hukuk hükümlerine göre yönetilen tüzel kişiler tarafından açılan eğitim ve öğretim kurumları arasına "özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri" de eklenmiştir.

08.02.2007 tarih ve 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 2 nci maddesinde **özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi**; “özel eğitim gerektiren bireylerin konuşma ve dil gelişim güçlüğü, ses bozuklukları, zihinsel, fiziksel, duyuşsal, sosyal, duygusal veya davranış problemlerini ortadan kaldırmak ya da etkilerini en az seviyeye indirmek, yeteneklerini yeniden en üst seviyeye çıkarmak, temel öz bakım becerilerini ve bağımsız yaşam becerilerini geliştirmek ve topluma uyumlarını sağlamak amacıyla faaliyet gösteren özel öğretim kurumları” olarak tanımlanmıştır.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, engelli çocukların işlev kayıplarını gidermek veya en aza indirmek ve kendilerine yeterli olma becerileri kazandırmak suretiyle sosyal hayata uyum sağlamalarını kolaylaştırmak amacıyla hizmet veren kuruluşlardır. Örgün öğretim kurumlarına devam eden engelli öğrenciler bir yandan da bu merkezlere devam edebilmektedirler. Bu merkezlerde engelli bireylere, 6 saat bireysel ve 4 saat grup olmak üzere ayda 10 saate kadar eğitim ve rehabilitasyon hizmeti verilebilmektedir.

3797 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanuna 24.07.2008 tarihinde 5793 sayılı Kanunla eklenen Ek Madde 3'te;

“Özürlü sağlık kurulu raporu düzenlemeye yetkili sağlık kurum veya kuruluşlarınca verilen sağlık kurulu raporuyla asgari % 20 özürlü olduğu tespit edilen ve özel eğitim değerlendirme kurulları tarafından da eğitimsel değerlendirme ve tanılamaları yapılarak 08.02.2007 tarih ve 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamında açılan özel eğitim okulları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde verilen destek eğitimini almaları uygun görülen; görme, işitme, dil-konuşma, spastik,

zihinsel, ortopedik veya ruhsal özürli bireylerin; eğitim giderlerinin her yıl Maliye Bakanlığınca belirlenen tutarı, Millî Eğitim Bakanlığı bütçesine bu amaçla konulan ödenekten karşılanır. Bu özürli bireylerin, özür grupları ve dereceleri ile özür niteliğine göre eğitim programlarının kapsamı ve eğitim süreleri, Özürli İdaresi Başkanlığının görüşü alınmak suretiyle Bakanlıkça hazırlanacak ve bu Kanunun yayımını izleyen 6 ay içinde yürürlüğe konulacak yönetmelikle belirlenir.

Söz konusu eğitim hizmetini sunan veya yararlananların, gerçek dışı beyanda bulunmak suretiyle fazladan ödemeye sebebiyet vermeleri durumunda bu tutarlar, iki katı ve kanuni faiziyle birlikte ilgililerden müteselsilen geri tahsil edilir. Bu fiillerin özel eğitim okulları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri tarafından tekrarı halinde, ayrıca kurum açma izinleri iptal edilir” hükmü yer almaktadır.

Tüm vücut fonksiyon kaybı oranı % 20 ve üzerinde bulunanlar ve özel eğitim hizmetlerinden faydalanabilmek isteyen kişiler, kendilerine düzenlenen Özürli Sağlık Kurulu Raporu ile İl Millî Eğitim Müdürlüklerine başvururlar. Özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmak isteyen kişiler için verilecek raporlarda; ayrıntılı teşhis ile tüm vücut fonksiyon kaybı oranı ve raporun sürekli olup olmadığı ile süreli raporlarda kontrol süresi mutlaka yazılır.

Özürliülerin, özel, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine gidebilmeleri için Rehberlik ve Araştırma Merkezleri’nden (RAM)¹⁴ hangi eğitimi alacağına ve hangi eğitim kurumuna yerleştirileceğine karar veren Eğitsel Değerlendirme ve Tanılama Raporu almaları gerekmektedir. RAM’lar, daha önce yetkili bir sağlık kurumundan alınmış olan sağlık kurulu raporu ile kendisine müracaat eden ve özürli olduğu tanılanan öğrencinin durumunu, bir değerlendirme kurulu marifetiyle akademik beceriler, sosyal beceriler, özbakım becerileri, zihinsel yeterlilik açılarından değerlendirir ve “özel eğitim değerlendirme kurulu raporu”¹⁵ düzenler. Bu rapor il veya ilçe Millî Eğitim müdürü tarafından onaylanır (Yönetmelik md.

¹⁴ 573 sayılı KHK’nin 21 inci maddesinde Rehberlik ve Araştırma Merkezleri şöyle ifade edilmiştir:

“Rehberlik ve araştırma merkezleri, eğitim-öğretim kurumlarındaki rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülebilmesine ilişkin gerekli her türlü çalışmaların yanı sıra özel eğitim gerektiren bireyleri de tanılamada belirtildiği şekilde inceler, tanırlar, yerleştirilebilecekleri en uygun eğitim ortamını önerir ve bu bireylere rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sunar. Nüfus ve hizmet potansiyeline göre merkez ve diğer ilçelerde de rehberlik ve araştırma merkezleri açılabilir”.

2006 tarihli Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 49 uncu maddesinde “Rehberlik ve araştırma merkezleri; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitsel değerlendirme, tanılama, izleme ve yönlendirme hizmetlerini yürüterek birey için en az sınırlandırılmış eğitim ortamını önerir, birey ve ailesine destek eğitim ile rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sunar” denilmektedir. Aynı yönetmeliğin 7/2 nci maddesinde; “Bireyin eğitsel değerlendirme ve tanılaması rehberlik ve araştırma merkezinde oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından nesnel, standart testler ve bireyin özelliklerine uygun ölçme araçlarıyla yapılır. Tanılamada bireyin; tıbbî değerlendirme raporu ile zihinsel, fiziksel, ruhsal, sosyal gelişim öyküsü, tüm gelişim alanlarındaki özellikleri, akademik disiplin alanlarındaki yeterlilikleri, eğitim performansı, ihtiyaçları, eğitim hizmetlerinden yararlanma süresi ve bireysel gelişim raporu dikkate alınır” hükmü yer almaktadır.

¹⁵ Söz konusu rapor, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 7/4 maddesi gereğince, Yönetmeliğin 1 nolu ekinde belirtilen formata göre hazırlanacaktır.

22/g). Bu raporlarla öğrenci, uygun akademik ortama, kendisine uygun okula, eğitim programına yönlendirilir veya yerleştirilir. Özel eğitim hizmeti almak amacıyla özel, özel eğitim rehabilitasyon merkezlerine devam eden öğrencilere, MEB bütçesine konulan ödenekten, ilgili yıl Bütçe Uygulama Talimatlarında belirtilen miktarlarda ödeme yapılmaktadır. Bu şekilde ödenecek aylık tutar, 6 saat bireysel ve 4 saat grup olmak üzere en fazla 10 saat olabilmektedir. Devlet katkısı olan 10 saatten daha fazla eğitim aldırarak isteyen aileler, özel özel eğitim rehabilitasyon merkezinin ders saati ücretini ödeyerek talep ettiği saat kadar hizmet satın alabilir.

2009 yılında her bir kişi için merkezlere, katma değer vergisi hariç olmak üzere, bireysel eğitim için (6 saat) aylık 307 TL, grup eğitimi için ise (4 saat) 87 TL olmak üzere toplam 394 TL ödenmektedir. Ödeme doğrudan kuruluşa yapılmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı özel eğitim okullarında ve kaynaştırma hizmeti verilen okullarda ve özel eğitim sınıflarında "kaynak oda" ya da "destek eğitim odası" olarak bilinen ortamlarda verilen bireysel eğitim, personel yetersizliği nedeniyle yürütülemediği için ve özel özel eğitim okullarındaki hizmet kalitesinin düşüklüğü nedeniyle özel eğitim hizmetlerine destek amacıyla özel eğitim rehabilitasyon merkezleri kurulmuştur. Bireysel eğitim için her ay eğitim yardımı ile her bir öğrenci için toplam 394 TL özel eğitim ve rehabilitasyon desteği ödenmesi özel eğitim rehabilitasyon merkezlerinin sayılarının 2007 yılından itibaren hızla artış göstermesine neden olmuş, bu merkezlerin sayısı 2009 yılı Nisan ayı itibarıyla 1.678'e çıkmıştır. Özel özel eğitim okullarının sayısı ise 161'e ulaşmıştır.

Bu ödeme, 5378 sayılı Özürlüler Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihe kadar sadece sosyal güvencesi olan SSK ve Emekli Sandığı mensupları için yapılmakta idi. Bu tarihten sonra, sosyal güvencesi olmayanlar da kapsama dâhil edilmiştir (Ayrıntılı bilgi, Devlet Yardımları bölümünde yer almaktadır).

2. Normal Eğitim Kurumlarında Eğitim (Kaynaştırma Eğitimi)

573 sayılı KHK'nin 3/c maddesinde **kaynaştırma**; Özel eğitim gerektiren bireylerin diğer bireylerle karşılıklı etkileşim içinde bulunmalarını sağlamak ve eğitim amaçlarını en üst düzeyde gerçekleştirmek için geliştirilmiş eğitim ortamları olarak tanımlanmıştır.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 23 üncü maddesinde ise kaynaştırma yoluyla eğitim şöyle tanımlanmıştır:

"Kaynaştırma yoluyla eğitim; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimlerini, destek eğitim hizmetleri de sağlanarak yetersizliği olmayan akranları ile birlikte resmî ve özel; okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yaygın eğitim kurumlarında sürdürmeleri esasına dayanan

özel eğitim uygulamalarıdır".¹⁶

Kararname ve yönetmelik düzenlemelerinden de anlaşılacağı üzere, kaynaştırma eğitimi, özürlü öğrencilerin, özürlü olmayan öğrencilerle birlikte aynı sınıflarda öğrenimlerini sürdürdüğü yapıyı ifade etmektedir. Dolayısıyla, özel eğitim kurumları dışındaki bütün eğitim-öğretim kurumlarındaki özürsüzlülerin eğitimi kaynaştırma eğitimidir.

573 sayılı KHK'de, özürsüzlülerin eğitim-öğretimiyle ilgili olarak yaygın eğitim içinde "kaynaştırma eğitimi" sistemi benimsenmiştir. KHK'nin 11 inci maddesinde özel eğitim

¹⁶ Yönetmeliğin 23 üncü maddesinin 2 nci bendinde, kaynaştırma yoluyla eğitim uygulamalarında dikkate alınacak hususlar belirtilmiştir. Buna göre;

a) Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin, eğitimlerini öncelikle yetersizliği olmayan akranları ile birlikte aynı kurumda sürdürmeleri sağlanır.

b) Özel eğitime ihtiyacı olan bireyler kaynaştırma yoluyla eğitimlerini, yetersizliği olmayan akranları ile birlikte aynı sınıfta tam zamanlı sürdürebilecekleri gibi özel eğitim sınıflarında yarı zamanlı olarak da sürdürebilirler. Yarı zamanlı kaynaştırma uygulamaları, öğrencilerin bazı derslere yetersizliği olmayan akranlarıyla birlikte aynı sınıfta ya da ders dışı etkinliklere birlikte katılmaları yoluyla yapılır.

c) Eğitim hizmetleri, bireylerin eğitim performansına ve öncelikli ihtiyaçlarına göre planlanır.

ç) Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden öğrenciler, yetersizliği olmayan akranlarıyla aynı sınıfta eğitim görmeleri hâlinde kayıtlı buldukları okulda uygulanan eğitim programını; özel eğitim sınıflarında ise sınıfın türüne göre bu Yönetmeliğin 26 ncı ve 27 nci maddelerinde belirtilen eğitim programını takip ederler. Öğrencilerin takip ettikleri programlar temel alınarak eğitim performansı ve ihtiyaçları doğrultusunda BEP hazırlanır.

d) Kaynaştırma yoluyla eğitim uygulaması yapılan okul ve kurumlarda, bu Yönetmeliğin 73 üncü maddesinde yer alan hükümler doğrultusunda BEP geliştirme birimi oluşturulur.

e) Kaynaştırma yoluyla eğitim uygulamaları yapılan okul ve kurumlarda öğrencinin yetersizliğine uygun fiziksel, sosyal, psikolojik ortam düzenlemeleri yapılır. Bu okul ve kurumlarda öğrenciye verilen eğitim hizmetlerinin etkin bir biçimde yürütülebilmesi amacıyla özel araç-gereç ile eğitim materyalleri sağlanır ve destek eğitim odası açılır.

f) Kaynaştırma uygulamaları yapılan okul ve kurumlardaki personel, diğer öğrenciler ve onların aileleri özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin özellikleri hakkında okul idaresince yapılan planlama doğrultusunda RAM, BEP geliştirme birimindeki ilgili kişilerce bilgilendirilir.

g) Okul ve kurumlarda, kaynaştırma yoluyla eğitim alacak bireylerin bir sınıfa en fazla iki birey olacak şekilde eşit olarak dağılımı sağlanır.

ğ) Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden bireylerin bulunduğu sınıflarda sınıf mevcutları; okul öncesi eğitim kurumlarında özel eğitime ihtiyacı olan iki bireyin bulunduğu sınıflarda 10, bir bireyin bulunduğu sınıflarda 20 öğrenciyi geçmeyecek şekilde düzenlenir. Diğer kademelerdeki eğitim kurumlarında ise sınıf mevcutları; özel eğitime ihtiyacı olan iki bireyin bulunduğu sınıflarda 25, bir bireyin bulunduğu sınıflarda 35 öğrenciyi geçmeyecek şekilde düzenlenir.

h) Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden öğrencilerin destek eğitim hizmeti almaları için gerekli düzenlemeler yapılır. Bu doğrultuda destek eğitim hizmetleri, sınıf içi yardım şeklinde olabileceği gibi destek eğitim odalarında da verilebilir.

ı) Özel eğitim okul ve kurumlarına devam eden öğrencilerin kaynaştırma uygulamaları kapsamında, yetersizliği olmayan akranlarının devam ettiği okul ve kurumlarda bazı derslere ve sosyal etkinliklere katılması için gerekli tedbirler alınır.

i) Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden öğrencilerin yetersizlik türü, eğitim performansı ve ihtiyacına göre; araç-gereç, eğitim materyalleri, öğretim yöntem ve teknikleri ile ölçme ve değerlendirmede gerekli tedbirler alınarak düzenlemeler yapılır.

j) Kaynaştırma uygulamaları ilköğretim programlarını uygulayan özel eğitim okul ve kurumlarında; yetersizliği olmayan öğrencilerin, yetersizliği olan öğrencilerle aynı sınıfta eğitim görmeleri yoluyla ya da yetersizliği olmayan öğrenciler için bu okul ve kurumların bünyesinde ayrı sınıf açılması şeklinde de uygulanabilir.

k) Yetersizliği olmayan öğrenciler, istekleri doğrultusunda, çevrelerindeki özel eğitim okullarında açılacak sınıflara kayıt yaptırabilirler. Bu sınıfların mevcutları 5'i özel eğitime ihtiyacı olan birey olmak üzere okul öncesi eğitimde en fazla 14, ilköğretim ve ortaöğretimde 20, yaygın eğitimde 10 öğrenciden oluşur.

l) Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden öğrencilerin bulunduğu ilköğretim okullarında bu öğrencileri örgün eğitime hazırlamak amacıyla gerektiğinde hazırlık sınıfları açılabilir. Bu sınıflardaki eğitim-öğretim hizmetleri, bu Yönetmeliğin 48 inci maddesindeki hükümler doğrultusunda yürütülür.

gerektiren bireyler için yaygın eğitime ağırlık verileceği belirtilmiş, 12 nci maddesinde ise “kaynaştırma eğitimi” olarak ifade edilen modelin uygulanacağı şu şekilde ifade edilmiştir: “Özel Eğitim gerektiren bireylerin eğitimleri, hazırlanan bireysel eğitim planları doğrultusunda akranları ile birlikte her tür ve kademedeki okul ve kurumlarda uygun yöntem ve teknikler kullanılarak sürdürülür.”

Ülkemizde, özel eğitim okulları dışındaki devlet okullarının tamamında kaynaştırma eğitimi uygulanmaktadır. Kaynaştırma eğitimi kapsamında yer alan özürlü öğrenciler “eğitilebilir” durumdaki özürlü öğrencilerden oluşmaktadır. Zeka bölümleri çeşitli ölçeklerle sürekli olarak (45-75) arasında olan engelli çocuklar eğitilebilir olarak kabul edilmektedir.¹⁷

Kaynaştırma eğitimi tam zamanlı ve yarı zamanlı olabilmektedir. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 23/b maddesine göre *tam zamanlı kaynaştırma*, özel eğitime ihtiyacı olan öğrencinin eğitimini, yetersizliği olmayan akranları ile birlikte aynı sınıfta sürdürmesidir. *Yarı zamanlı kaynaştırma* ise, öğrencilerin bazı derslere yetersizliği olmayan akranlarıyla birlikte aynı sınıfta ya da ders dışı etkinliklere birlikte katılmaları yoluyla yapılır.

Eğitilebilir özürlü çocukların yanında öğretilebilir olarak nitelendirilen bir grup daha vardır. Bu grupta yer alan özürlü öğrenciler için normal eğitim kurumlarında, kaynaştırma eğitiminin yanında “özel eğitim sınıfı” denilen bir model daha uygulanmaktadır.¹⁸ Zeka bölümü çeşitli ölçeklerde 25-44 arasında olup da sağlık kurumlarıyla işbirliği içerisinde gerçekleştirilebilecek özel eğitim ve rehabilitasyona muhtaç olan engelli çocuklar öğretilebilir grupta yer alırlar.

Öğretilebilir çocuklar için de normal öğretim kurumlarında öğrenime devam etme imkânı vardır. Bu grupta yer alan çocuklara, 573 sayılı KHK'nin yukarıda anılan 20 nci maddesi gereğince, normal öğrenim gruplarında **özel eğitim sınıflarında (özel alt sınıf)** eğitim hizmeti verilmektedir. Bu uygulamanın kaynaştırma eğitiminden farkı, ilkinde özürlü öğrenci normal sınıfta yer alırken, alt sınıfların tamamen özürlü öğrencilerden oluşmasıdır.

573 sayılı KHK'nin 20 nci maddesine göre; durumları normal akranları ile birlikte eğitim görmeye uygun olan özel eğitim gerektiren bireyler, eğitim ve öğretimlerini resmî ve özel okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim okullarında sürdürürler. Bu okullarda özel eğitim

¹⁷ Rehberlik araştırma merkezlerinde kullanılan zekâyı ölçen testlerden (örneğin WISC- R) elde edilen puanların sınıflaması sonucu belirlenmiş orandır. Dünyada kullanılan standart testlerden biri olup ülkemize uyarlaması yapılmıştır. Sınıflamalar her ülkede aynıdır. Ancak ülkemizde testlerin eskimiş olmasından standardizasyon çalışmalarının eski tarihlerde yapılmış olmasından, test materyalinden, testörden ve test ortamından kaynaklı sorunlar çıkmaktadır. Özel eğitim gerektiren bireylerin sadece IQ zeka durumlarına bakarak okula yerleştirilmelerinin doğru bir uygulama olmadığı düşünülmektedir. Bu konuda zeka testleri, akademik beceri, sosyal beceri, psikolojik durum, sosyal hayata uyum, günlük yaşam becerileri ve öz bakım becerileri konusunda eğitimle sınırlı olan bir alanda özürlü öğrenciler için test materyalleri geliştirilmeli ve Rehberlik Araştırma Merkezleri mevzuatı gereği yeniden yapılandırılmalıdır.

¹⁸ 573 sayılı KHK'nin 18 inci maddesine göre, özel eğitim okullarında da birden fazla özrü olan çocuklar için özel eğitim sınıfı açılabilir.

gerektiren bireylere özel eğitim desteği sağlamak üzere yardımcı derslikler oluşturulur, özel araç-gereç ile eğitim materyalleri sağlanır ve diğer özel tedbirler alınır.

Durumları ayrı bir sınıfta eğitilmeyi gerektiren öğrenciler için özür ve özelliklerine göre okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim okullarında **özel eğitim sınıfları** açılır.

Çıracılık ve yaygın eğitim faaliyetlerinde de bu tür uygulamalara yer verilir.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 4/v maddesinde özel eğitim sınıfı; “Okul ve kurumlarda, durumları ayrı bir sınıfta eğitim görmeyi gerektiren öğrenciler için yetersizlik türü, eğitim performansları ve özelliklerine göre açılan sınıflar” olarak tanımlanmıştır.

Yönetmeliğin 28 inci maddesinin **destek eğitim odası** açılması ile ilgili hükmü şöyledir.

“Okul ve kurumlarda, yetersizliği olmayan akranlarıyla birlikte aynı sınıfta eğitimlerine devam eden özel eğitime ihtiyacı olan öğrenciler ile üstün yetenekli öğrenciler için özel araç-gereçler ile eğitim materyalleri sağlanarak özel eğitim desteği verilmesi amacıyla destek eğitim odası açılır.”

B. MEVZUATIMIZDA ÖZEL EĞİTİMİN SINIFLANDIRILMASI

Özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimi, 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında KHK’da ve Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde, erken çocukluk dönemi eğitimi, okul öncesi eğitimi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, yaygın eğitim, evde eğitim şeklinde ele alınmıştır.

1. Erken Çocukluk Dönemi Eğitimi

KHK’nin 6 ncı maddesinde; “Erken çocukluk dönemindeki özel eğitim hizmetleri ailenin bilgilendirilmesi ve desteklenmesi temeline dayalı olarak evlerde ve kurumlarda sürdürülür” denilmektedir.

Yönetmeliğin 35 inci maddesinde, erken çocukluk dönemi eğitimi, 0-36 ay arasındaki bireyleri kapsayan eğitim olarak ifade edilmiştir.¹⁹

¹⁹ 35 inci maddenin devamında, erken çocukluk dönemi eğitimi hizmetlerinin yürütülmesinde aşağıdaki hususların dikkate alınacağı belirtilmiştir:

- a) Erken çocukluk dönemi eğitimi hizmetleri, bu dönemdeki eğitimin daha sonraki eğitim kademelerinde istenilen hedeflere ulaşılmasındaki önemi dikkate alınarak planlanır.
- b) Erken çocukluk dönemi eğitimi, bireyin eğitimi ve bireyin eğitimine katkı sağlamak amacıyla ailenin bilgilendirilmesi ve desteklenmesi yoluyla yapılır.
- c) Erken çocukluk dönemi eğitimi hizmetleri okul ve kurumlarda veya gerektiğinde evde yürütülür.
- ç) Erken çocukluk dönemi eğitimi hizmetlerinin planlanması ve koordinasyonu özel eğitim hizmetleri kurulu tarafından yapılır. Erken çocukluk dönemindeki bireylerin yetersizliği olmayan akranları ile birlikte eğitim almalarına yönelik tedbirler alınarak buna uygun düzenlemeler yapılır veya açılacak bağımsız birimlerde bu eğitim hizmetleri verilebilir.

Ancak bu aylardaki çocukların ve ailelerinin eğitimlerine yönelik olarak ülkemizde bazı üniversitelerin ilgili birimleri dışında Millî Eğitim Bakanlığının bir eğitim hizmeti ve yapılması bulunmamakta, aileler çaresizlik içinde okul öncesi eğitimi ya da okul dönemindeki eğitimi beklemek zorunda bırakılmaktadır. Erken çocukluk döneminde tıbbi tanı almış, teşhis konulmuş birçok engelli çocuk ailesi, ilk yıllarda hizmet alamadıkları için, her başvurdukları kurumdan geri çevrilmeleri nedeni ile, “öğrenilmiş çaresizlik” belirtisi olarak, engelli çocuk eğitim çağına geldiğinde de okula göndermekten kaçınmakta ya da sadece özel eğitim rehabilitasyon merkezine göndermekle yetinmektedir.

2. Okul Öncesi Eğitimi

573 sayılı KHK'nin 7 nci maddesinde, tanısı konulmuş özel eğitim gerektiren çocuklar için okul öncesi eğitim zorunlu tutulmuştur.²⁰ Özel eğitim okulları ile diğer okul öncesi eğitim kurumlarında verilecek bu eğitimin süresi, çocukların gelişim ve bireysel özellikleri dikkate alınarak uzatılabilir.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 29 uncu maddesinde de, 37-72 ay arasındaki özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin okul öncesi eğitimi zorunlu tutulmuş ve bireylerin gelişim ve bireysel özellikleri dikkate alınarak okul öncesi eğitim dönemi süresinin bir yıl daha uzatılabileceği ifade edilmiştir.

Ülkemizde anaokula giden özürlü öğrenci sayısı oldukça düşüktür. Millî Eğitim Bakanlığının engelli öğrencilerin okul öncesi eğitiminde, program ve personel açısından yetersiz olduğu ve bu alanda mevzuatın gereğini yerine getirme ve hizmet üretmekte isteksizlik olduğu gözlenmektedir.

3. İlköğretim

573 sayılı KHK'nin 8 inci maddesinde, okul öncesi eğitimini tamamlayan veya zorunlu ilköğretim çağına gelmiş özel eğitim gerektiren çocuklar için hazırlık sınıfları açılabileceği belirtilmiştir. Maddede hazırlık sınıfının amacı; “öğrencilerin gelişim ve bireysel özellikleri ile gereksinimleri doğrultusunda onları örgün eğitimi izleyebilecekleri duruma getirmek” olarak ifade edilmiştir. Aynı maddede, zorunlu ilköğretim programlarının amaçlarını gerçekleştirecek durumda olmayan bireyler için gelişim alanlarındaki performans düzeyleri dikkate alınarak

d) Erken çocukluk dönemi eğitimi hizmetlerinin planlanması ve yürütülmesi için öncelikle bireyin ve ailenin eğitim ihtiyaçları belirlenir.

e) Bakanlık, erken çocukluk dönemindeki bireylerin tespiti ve tanınması ile bu bireylere sunulacak hizmetlerin gerçekleştirilmesinde ilgili kurum ve kuruluşlar ile iş birliği yapar.

²⁰ Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 4/z-aa) maddesinde, *Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin zorunlu öğrenim çağı; okul öncesi dönemi de içine alan 3-14 yaş grubundaki özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim-öğretim süresini kapsayan dönem olarak kabul edilmiştir.*

hazırlanmış eğitim programlarının uygulanacağı kurumlar açılacağı belirtilmiştir.

Yönetmeliğin 30 uncu maddesinde ilköğretimde özel eğitime ilişkin olarak aşağıdaki açıklamalar yer almaktadır:

(1) Özel eğitime ihtiyacı olan bireyler ilköğretimlerini, öncelikle kaynaştırma uygulamaları yoluyla akranları ile bir arada sürdürebilecekleri gibi özel eğitime ihtiyacı olan bireyler için açılan ilköğretim okullarında da sürdürebilirler.

(2) İlköğretim programlarının amaçlarını gerçekleştirecek durumda olmayan bireyler ise eğitimlerini, gelişim alanlarındaki performans düzeylerine göre hazırlanmış eğitim programlarının uygulandığı özel eğitim okul ve kurumlarında sürdürürler.

(3) İlköğretim okullarını bitiren öğrenciler genel, mesleki ve teknik ortaöğretim okullarına yönlendirilirler. İlköğretim programlarına denk olmayan eğitim programlarını tamamlayan özel eğitime ihtiyacı olan öğrenciler ise özelliklerine uygun okul ve kurumlara yönlendirilirler.

(4) Çeşitli nedenlerle ilköğretimlerini tamamlayamayan, zorunlu öğrenim çağı dışına çıkan bireyler Millî Eğitim Bakanlığı Açık İlköğretim Okulunda eğitimlerini sürdürebilirler. Özel eğitim gerektirdiğini Özel Eğitim Hizmetleri Kurulundan alınacak belge ile belgelendirenlerde yaş kaydı aranmaz.

4. Ortaöğretim

573 sayılı KHK'nin 9 uncu maddesinde, özel eğitim gerektiren bireylerin, ortaöğretimlerini özel eğitim okullarında ve/veya diğer genel ve mesleki teknik ortaöğretim okullarında sürdürebilecekleri belirtilmiştir.

Yönetmeliğin ortaöğretimde özel eğitime ilişkin 31 nci maddesi hükmüne göre;

1. Özel eğitime ihtiyacı olan bireyler ortaöğretimlerini, öncelikle kaynaştırma uygulamaları yoluyla akranları ile bir arada genel ve mesleki ortaöğretim kurumlarında sürdürebilecekleri gibi özel eğitime ihtiyacı olan bireyler için açılan ortaöğretim kurumlarında da sürdürebilirler.

2. Merkezi sınavla öğrenci almayan genel, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarına yönlendirme kararı alınan özel eğitime ihtiyacı olan bireyler, ilgili birimlerle yapılacak iş birliği çerçevesinde kontenjan sağlanarak yatılı okulların pansiyonlarına MEB'ce sınavsız yerleştirilirler.

3. Genel ve mesleki ortaöğretim kurumlarına yönlendirme kararı alınanlardan, yatılı okumak isteyen öğrenciler için, ikamet adresine göre yakın yatılı okulların olanakları da değerlendirilerek yeterli kontenjan sağlanır.

4. İlköğretimlerini tamamlayan ancak çeşitli nedenlerle ortaöğretime devam edemeyen bireyler, uzaktan öğretim yoluyla Millî Eğitim Bakanlığı Açık Öğretim Lisesi veya Millî Eğitim Bakanlığı Mesleki Açık Öğretim Lisesinde eğitimlerini sürdürebilirler. Millî Eğitim Bakanlığı Açık Öğretim Lisesi veya Millî Eğitim Bakanlığı Mesleki Açık Öğretim Lisesine devam eden ve özel eğitime ihtiyacı olduğunu özel eğitim hizmetleri kurulu kararıyla belgelendiren bireylerin eğitim sürecinde ve başarılarının

değerlendirilmesinde özel tedbirler alınarak düzenlemeler yapılır.

Söz konusu madde hükmünde mesleki eğitim, ortaöğretimin içinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, mesleki eğitimde, özürlü öğrencileri ilgilendiren bazı farklı uygulamalar söz konusudur.

Çıraklık eğitimi almak isteyen özürülülerin hangi meslek dalında eğitim alacaklarına, rehberlik araştırma merkezlerinde, özürülülerin eğitsel değerlendirme ve tanılmasını yapan özel eğitim değerlendirme kurulu karar verir. Kurul karar verirken, özürülünün ilgi, istek, yetenek ve becerileri ile sağlık kurulu raporunu dikkate alır (5378/16. md.).

1986 tarih ve 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'nun 39 uncu maddesine göre; MEB, özel eğitime muhtaç kişilere iş hayatında geçerliliği olan görevlere hazırlayıcı özel meslek kursları düzenler. Kursların düzenlenmesinde ve uygulanmasında bu kişilerin ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri dikkate alınır.

Aynı Kanununun 10 uncu maddesinde ise, 14 yaşını doldurmuş ilköğretim okulu mezunlarının çırak olabilmelerine imkân tanınmıştır. Çırak olabilmek için ilgilinin bünyesi ve sağlık durumunun gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olması zorunludur. Bu şart gereğince Millî Eğitim Bakanlığına bağlı çıraklık eğitimi okullarına kaydolabilmek için, ilgilinin hangi işi yapabileceğini belirten sağlık kurulu raporu aranmaktadır.

Buna göre, bir işletme ile sözleşme yapmış olan öğrenci (bu ön şarttır), bahsedilen nitelikteki sağlık kurulu raporu ile eğitim kurumuna müracaat ettiğinde kaydı yapılmaktadır. Bu öğrenciler, haftada bir gün okula devam etmekte, dört gün ise iş yerine gitmektedirler.

Özürülülerin mesleki eğitiminin, mesleki rehabilitasyonu da kapsamı gerekir. 5378 sayılı Kanununun 13 üncü maddesinde bu gereklilik belirtilmiştir. Buna göre;

Özürülülerin yeteneklerine göre mesleğini seçme ve bu alanda eğitim alma hakkı kısıtlanamaz. Özürülülerin yetenekleri doğrultusunda yapabilecekleri bir işte eğitilmesi, meslek kazandırılması, verimli kılınarak ekonomik ve sosyal refahının sağlanması amacıyla meslekî rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmasının sağlanması esastır.

Gerçek veya tüzel kişilerce açılacak olan özel meslekî rehabilitasyon merkezleri, yetenek geliştirme merkezleri ve korumalı işyerlerinin değişik tipleri ile özel işyerlerinde bireylerin bireysel gelişimleri ve yeteneklerine uygun iş veya becerilerini geliştirici tedbirler alınır. Bu alandaki hizmetler ihtiyaçlara göre iş ve meslek analizi yapılarak hizmet satın alınması suretiyle temin edilebilir. Buna ilişkin usul ve esaslar, Millî Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Özürülüler İdaresi Başkanlığınca müştereken çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri belediyeler tarafından da verilir. Belediyeler

bu hizmetlerin sunumu sırasında gerekli gördüğü hallerde, halk eğitim ve çıraklık eğitim merkezleri ile işbirliği yapar. Özürünün rehabilitasyon talebinin karşılanamaması halinde özürlü, hizmeti en yakın merkezden alır ve ilgili belediye her yıl bütçe talimatında belirlenen miktarı hizmetin satın alındığı merkeze öder.

2009 yılı Haziran ayı itibarıyla 315 mesleki eğitim merkezinde 187 bin öğrenci vardır. Bu öğrencilerin ne kadarının engelli olduğunu tespit etmek mevcut sistem içerisinde mümkün olamamıştır.

5. Yükseköğretim

573 sayılı Özel Eğitim Hakkında KHK'nin, 10 uncu maddesinde; "Özel eğitim gerektiren bireylerin ilgi, istek, yetenek ve yeterlilikleri doğrultusunda ve ölçüsünde yükseköğretim imkânlarından faydalanabilmeleri için gerekli özel tedbirler alınır" denilmiştir.

5378 sayılı Kanununun 15 inci maddesinde, özürlü üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatlarını kolaylaştırabilmek için Yükseköğretim Kurulu bünyesinde araç-gereç temini, özel ders materyallerinin hazırlanması, özörlölere uygun eğitim, araştırma ve barındırma ortamlarının hazırlanmasının temini gibi konularda çalışma yapmak üzere Özörlöler Danışma ve Koordinasyon Merkezi kurulacağı hüküm altına alınmıştır.²¹

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 32 nci maddesinde ise şu hüküm yer almaktadır:

"(1) Ortaöğretimlerini tamamlayan özel eğitime ihtiyacı olan bireyler; RAM'lar, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri yürütme komisyonu veya rehberlik ve psikolojik danışma servisi tarafından yüksek öğretime yönlendirilirler.

(2) Yüksek öğretime giriş sınavlarında ve değerlendirmede bu bireylerin yetersizlik türü ve özelliklerine uygun düzenlemeler yapılması konularında ilgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılır."

6. Yaygın Eğitim

Yaygın eğitim, örgün eğitim dışında kalan ve her yaş ve düzeydeki bireylere yönelik eğitim faaliyetlerini ifade etmektedir. 573 sayılı KHK'nin 11 inci maddesinde, özel eğitim gerektiren bireyler için yaygın eğitim programlarına öncelik verileceği belirtilmiştir.²²

²¹ Madde hükmünde, "Özörlöler Danışma ve Koordinasyon Merkezinin çalışma usul ve esasları, Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurumu ile Özörlöler İdaresi Başkanlığınca müştereken hazırlanan yönetmelikle belirlenir" hükmüne göre hazırlanan yönetmelik, "Yükseköğretim Kurumları Özörlöler Danışma Ve Koordinasyon Yönetmeliği" adıyla 20.06.2006 tarih ve 26204 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlöğe girmiştir.

²² Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 33 üncü maddesinde yaygın eğitim hizmetlerinin yürütömesinde dikkate alınacak hususlar şöyle ifade edilmiştir:

7. Evde Eğitim

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 34 üncü maddesinde evde eğitim hizmetleri şu şekilde düzenlenmiştir.

“(1) Okul öncesi ve ilköğretim çağındaki özel eğitime ihtiyacı olan bireylerden eğitim-öğretim kurumlarından doğrudan yararlanamayacak durumda olanlara evde eğitim hizmeti verilmesi esastır. Bu hizmetlerin verilmesinde aşağıdaki hususlar dikkate alınır:

a) Evde eğitim hizmetleri özel eğitim hizmetleri kurulu tarafından planlanır.

b) Özel eğitim hizmetleri kurulu tarafından evde eğitim hizmeti almasına karar verilen bireylerin kaydı, bir ilköğretim okulu veya özel eğitim okuluna/kurumuna yapılır ve okula/kuruma devam etme şartı aranmaz.

c) Bu hizmetler, gezerek özel eğitim görevi yapan öğretmen tarafından sürdürülür. Ancak, bireyin eğitim ihtiyaçları doğrultusunda okul öncesi, sınıf ve alan öğretmenleri de görevlendirilir.

ç) Evde eğitim hizmetinden yararlanan birey, kayıtlı bulunduğu okulda uygulanan öğretim programlarından sorumludur. Ancak BEP geliştirme birimince, bu programlara dayalı olarak bireyin eğitim performansına göre, ihtiyaç duyduğu alanlarda bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlanır.

d) Evde eğitim alan bireyin başarı durumunun değerlendirilmesi, kayıtlı bulunduğu okuldaki diğer öğrenciler gibi yapılır. Ancak, bireyin durumu ve özelliğine göre değerlendirme şekli, yöntem ve tekniklerinde öğretmen tarafından gerekli değişiklikler yapılır ve özel tedbirler alınır.

e) Evde eğitimde, ailelerin bilgilendirilmesi, desteklenmesi ve eğitimin her aşamasına katılımları sağlanır.

f) Evde eğitim süreci birey, aile ve öğretmenin iş birliği ile planlanır.

g) Aile, etkili bir eğitimin gerçekleştirilmesi için uygun eğitim ortamının hazırlanmasını sağlar.

ğ) Bireyin evde eğitim almasını gerektiren şartların ortadan kalkması durumunda bu hizmet sona erdirilir.”

“a) Yaygın eğitim hizmetleri; bireylerin temel yaşam becerilerini geliştirmek, öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak, onları işe ve mesleğe hazırlamak amacıyla yönelik programların hazırlanması ve uygulanması biçiminde yürütülür.

b) Yaygın eğitim programları, ailenin, bireyin eğitimine etkin katılımını sağlamaya ve temel yaşam becerilerini kazanmasına yönelik bilgi ve beceriler içerecek şekilde hazırlanır.

c) Yaygın eğitim programları; bireylerin gelişim özellikleri ve yeterlilikleri doğrultusunda bulunduğu çevrenin imkânları ve iş piyasasının talepleri dikkate alınarak uygulama ağırlıklı planlanır.

ç) Yaygın eğitim hizmetleri, illerde oluşturulan il mesleki eğitim kurulu ile resmî ve özel kurum ve kuruluşların iş birliğiyle planlanır ve uygulanır.

d) Kaynaştırma uygulamaları kapsamında özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin, diğer resmî ve özel kurum ve kuruluşlarla yapılacak iş birliği çerçevesinde yaygın eğitim programlarından yararlanmaları sağlanır.

e) Özel eğitim okul ve kurumlarında açılan yaygın eğitim programlarına katılan bireylerin işe ve ibateleri eğitimleri süresince Bakanlıkça karşılanır. Ayrıca, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin aile eğitimi programlarına katılan birinci derecedeki yakınları ya da velisi de aynı haktan yararlanır.

f) Yaygın eğitim kurumlarında özel eğitime ihtiyacı olan bireyler için özel eğitim sınıfları oluşturulabilir”.

C. ÖZEL EĞİTİMDE REHBERLİK HİZMETLERİ VE PROGRAMLAMA

İlk ve ortaöğretimde, özel eğitim gerektiren öğrencilerin eğitim ve öğretimleri, “bireyselleştirilmiş eğitim programı” (BEP) doğrultusunda yapılmaktadır. BEP, özürülü öğrencinin kişisel durumuna uygun olarak hazırlanmış ve öğrencinin velisinin onayı ile uygulanan eğitim planıdır. BEP, 1975’li yıllarda Amerika’da uygulamaya başlanmış bir eğitim yöntemidir.

573 sayılı KHK’de özel eğitim gerektiren bireylere yönelik eğitim programlarından bahsedilmiştir. KHK’nin, “özel eğitimin temel ilkeleri” başlıklı 4/f maddesinde, özel eğitim gerektiren bireyler için **bireyselleştirilmiş eğitim planı** geliştirilmesi ve eğitim programlarının bireyselleştirilerek uygulanması esası getirilmiştir.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 68 inci maddesinde de, “Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin devam ettiği okul ve kurumlarda Bakanlıkça hazırlanan genel ve mesleki eğitim programları ile özel eğitim okul, kurum ve sınıflarında içerikleri öğrencilerin özelliklerine göre hazırlanmış özel eğitim programları da uygulanır” hükmüne yer verilmiştir.

Yönetmeliğin 69 uncu maddesinde **bireyselleştirilmiş eğitim programı**; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin gelişim özellikleri, eğitim performansları ve ihtiyaçları doğrultusunda hedeflenen amaçlara yönelik hazırlanan ve bu bireylere verilecek destek eğitim hizmetlerini de içeren özel eğitim programı, olarak tanımlanmaktadır.

Bireyselleştirilmiş eğitim programı, RAM’ların bünyesindeki özel eğitim değerlendirme kurulu ve BEP geliştirme biriminin²³ iş birliğiyle hazırlanmaktadır.

573 sayılı KHK’nin 14 ve 15 inci maddelerinde; özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler için hazırlanacak eğitim programları hakkında aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir.

“Özel eğitim gerektiren bireylere, her tür ve kademedeki eğitim ortamlarında devam ettiği

²³ BEP geliştirme birimi, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 23/d ve 72 nci maddeleri gereğince, kaynaştırma yoluyla eğitim uygulaması yapılan okul ve kurumlarda, özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin eğitimlerini sürdürdükleri okul ve kurumlarda eğitim performansları ve ihtiyaçları doğrultusunda BEP’lerini hazırlamak amacıyla oluşturulacağı belirtilen birimdir. Yönetmeliğin 72 nci maddesine göre BEP geliştirme birimi, okul/kurum müdürü veya görevlendireceği bir müdür yardımcısının başkanlığında;

- a) Bir gezerek özel eğitim görevi yapan öğretmen,
- b) Bir rehber öğretmen,
- c) Bir eğitim programları hazırlamakla görevlendirilen öğretmen,
- ç) Öğrencinin sınıf öğretmeni,
- d) Öğrencinin dersini okutan ilgili alan öğretmenleri,
- e) Öğrencinin velisi ve
- f) Öğrenciden oluşur.

BEP geliştirme biriminin görevleri, Yönetmeliğin 73 üncü maddesinde belirtilmiştir.

eğitim programlarının amaçlarını gerçekleştirmek üzere özel eğitim desteği verilir. Bu amaçla bireysel ve grupta eğitim imkânları sağlanır.

Herhangi bir eğitim kurumuna devam edecek durumda olmayan zorunlu eğitim çağındaki özel eğitim gerektiren bireylere yetersizlikten etkilenme düzeyine bakılmaksızın temel yaşam becerilerini geliştirme ve oğrenme ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik eğitim programları uygulanır.

Özel eğitimde, eğitim programları bireylerin eğitsel performansları dikkate alınarak ve programın amaçları bireye uyarlanarak uygulanır.

Özel eğitim okul ve sınıflarında normal okul programları uygulanır, ancak; oğrencilerin özellikleri ve oğrenme yeterlilikleri dikkate alınarak, söz konusu programlarda denkliği bozmayacak şekilde düzenlemeler yapılır. Özel eğitim okul ve sınıf programları, oğrencileri, eğitimlerini normal okullarda akranlarıyla birlikte sürdürecek yeterliliklere ulaştırmayı amaçlayan bir yaklaşımla hazırlanır.

Özel eğitim okul ve sınıflarında süreleri ve içerikleri oğrencilerin özelliklerine göre hazırlanmış özel eğitim programları da uygulanabilir. Bu programları tamamlayanlara verilecek diploma veya sertifikaların denkliği ile st oğrenim kurumlarına devam gibi konular ve oğrenciye sağlayacağı haklar MEB’ce belirlenir.

Özel eğitim gerektiren bireyleri ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda iş hayatında geçerliliği olan görevlere hazırlayıcı iş ve meslek eğitim programları; uygulama ağırlıklı ve bireyin o işi veya mesleği amaçlanan yeterlilikte yapmasını sağlayacak şekilde sürdürülür.”

Yönetmeliğin 10 uncu maddesi ise aşağıdaki gibidir:

“(1) zel eğitime ihtiyaı olan her birey için Ek-1/a’da yer alan Eğitim Planı rneği hazırlanır. Eğitim planında, bireyin tüm gelişim ve akademik disiplin alanlarındaki performansı ile öncelikli eğitim ihtiyaçlarına göre belirlenen yıllık amaçlar yer alır.

(2) Eğitsel değerlendirme ve tanılması ilk kez yapılan her bireyin eğitim planı özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından hazırlanır.

(3) Eğitim planı yeniden hazırlanırken oğrencinin o yıla ait bireysel gelişim raporu ile bir önceki eğitim planı dikkate alınır.

(4) Resmî okul ve kurumlara devam eden oğrencilerin eğitim planı her yıl BEP geliştirme birimi tarafından yenilenir.

(5) Eğitim ve/veya destek eğitim hizmeti verilen özel özel eğitim okul ve kurumlarındaki bireylerin eğitim planı her yıl özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından yenilenir.”

Özel eğitim gerektiren bireylerin durumlarının değerlendirilmesi ve en uygun eğitim kurumuna ve sınıfına yerleştirilmesini tespit görevi, Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM)’ne verilmiştir. 573 sayılı KHK’nin 21 inci maddesine göre merkez ve diğer ilçelerde de Rehberlik ve Araştırma Merkezleri aılabilmektedir.

RAM’lar, zel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü içinde

Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'na bağlı, Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM) Şubesi'nin ilçelerdeki birimleridir.

573 sayılı KHK'nin 21 inci maddesinde rehberlik ve araştırma merkezlerinin işlevleri şöyle ifade edilmiştir: "Rehberlik ve araştırma merkezleri, eğitim-öğretim kurumlarındaki rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülebilmesine ilişkin gerekli her türlü çalışmaların yanı sıra özel eğitim gerektiren bireyleri de tanılamada belirtildiği şekilde inceler, tanılar, yerleştirilebilecekleri en uygun eğitim ortamını önerir ve bu bireylere rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sunar".

KHK'nin 22 inci maddesinde ise, örgün ve yaygın eğitim kurumlarına devam eden bireylere, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri götürmek üzere eğitim-öğretim kurumlarında kurulan rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri servislerinin, kurumlarındaki özel eğitim gerektiren bireylere de eğitim ihtiyaçları ve özelliklerine göre rehberlik ve danışma hizmetlerini yürütürken bölgelerindeki rehberlik ve araştırma merkezi ile diğer ilgili kurumlarla işbirliği yapacakları belirtilmiştir.

5378 sayılı Kanununun 16 ncı maddesinde, "Özürülerin eğitsel değerlendirme ve tanınması il Millî Eğitim Müdürlükleri rehberlik araştırma merkezlerinde uzman kişilerden oluşan ve özürü ailesinin yer aldığı özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından yapılır ve eğitim planlaması geliştirilir. Bu planlama her yıl yeniden değerlendirilerek gelişmeler doğrultusunda gözden geçirilir" denilmiştir.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 7 nci maddesinde, eğitsel değerlendirme ve tanılanın rehberlik ve araştırma merkezinde yapılacağı ifade edilmiştir. Bireyin eğitsel değerlendirme ve tanınması; rehberlik ve araştırma merkezinde oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından, belli kriterlere göre yapılır ve bireyin tüm özellikleri ve yeterlilikleri ile eğitim ihtiyaçları belirlenerek **en az sınırlandırılmış eğitim ortamına**²⁴ ve özel eğitim hizmetine karar verilir. Eğitsel değerlendirme ve tanılama sonucunda özel eğitime ihtiyacı olduğu belirlenen bireyler için Özel Eğitim Değerlendirme Kurul Raporu hazırlanır. Bu rapor, özel özel eğitim kurumlarından eğitim ve destek eğitim hizmeti alan öğrenciler için her yıl yenilenir. Yönetmeliğin 12 nci maddesine göre, bu rapor doğrultusunda özel eğitime ihtiyacı olan birey, uygun resmî okul veya kuruma yerleştirilir. Bu yerleştirmede; bireylerin öncelikle yetersizliği olmayan akranlarının devam ettiği sınıf olmak üzere, özel eğitim sınıfı, gündüzlü özel eğitim okulu/kurumu, yatılı özel eğitim okulu/kurumu gibi en az sınırlandırılmış ortamdaki başlamak şartıyla en çok sınırlandırılmış ortama doğru eğitimlerini sürdürmelerini sağlayacak çözümlere dikkat edilir.

²⁴ Yönetmeliğin 4/1 maddesine göre **en az sınırlandırılmış eğitim ortamı**; özel eğitime ihtiyacı olan bireyin; toplumla bütünleşmesini sağlamaya yönelik sosyal, öz bakım, dil ve iletişim alanlarındaki davranışlar ile düzeyine uygun akademik ve mesleki bilgi ve becerileri kazandırmak amacıyla destek eğitim hizmetlerinin de verildiği ve mümkün olduğunca yetersizliği olmayan akranlarıyla bir arada olmasını sağlayan en uygun eğitim ortamıdır.

Yönetmeliğin 22 nci maddesinin (e) bendine göre, eğitsel değerlendirme ve tanılama amacıyla yapılacak başvurular en geç 60 gün içinde karara bağlanır.

RAM'ların iki temel görevinden birisi rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri vermek, diğeri ise özel eğitim gerektiren bireylerin eğitsel değerlendirme ve tanınmasını yaparak öğrencileri durumlarına uygun okullara yönlendirmektir.

Yönetmeliğin 7 nci maddesinde, Millî Eğitim Müdürlükleri, örgün ve yaygın eğitim kurumları, sağlık kuruluşları, üniversiteler, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı birimler ve yerel yönetim birimleri, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitsel değerlendirme ve tanınması amacıyla RAM'a yönlendirilmesinden sorumlu tutulmuşlardır.

III- ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMI

Çalışmanın insan için, gelir elde etmenin ötesinde işlevleri vardır. Üreten birisi olmak, kişinin kendisine saygı ve güven duymasının en temel koşullarından birisidir. Her birey için geçerli olan bu durum, bir engelli için daha fazla önem taşımaktadır. Üretmeden sadece tüketen biri olarak yaşamak zorunda olmak, toplum hayatına katılımda zaten sorunlar yaşayan engelli birey için, sosyal statü sahibi olmayı iyice zora sokan bir faktördür. Bu faktör, özürülülerin istihdamı meselesini önemli bir hâle getirmektedir.

Engelli olmanın, birçok yaşamsal zorluklarının yanında önemli de bir mali yükü vardır. Engelli olmaması halinde bir kişi üretime katılıp aile bütçesine katkı sağlayabilecekken, engelli durumda katkı sağlamak bir yana, tedavi giderleri, eğitim, erişebilirlik gibi birçok konuda karşı karşıya olduğu zorluklardan dolayı fazladan harcamaya ihtiyaç duymaktadır. Üstelik bir de bakıma muhtaç bir engelli söz konusu olduğunda, engelli ile birlikte aile fertlerinden en az birinin daha kısmen veya tamamen üretimin dışında kalması kaçınılmaz olmaktadır.

Özürülü istihdamı konusu, gelişmiş ülkeler de dâhil, bütün dünyanın karşı karşıya olduğu önemli bir sorundur. Bu yüzden, özürülülerin istihdamına ilişkin önemli uluslararası girişimlerde bulunulmuştur.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından onaylanan 159 sayılı "Özürülülerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında Sözleşme", ILO 99 sayılı "Özürülülerin Mesleki Rehabilitasyonu Tavsiye Kararı", ILO 168 sayılı "Özürülülerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında Tavsiye Kararı", Birleşmiş Milletler "Özürülüler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar", "Avrupa Sosyal Şartı", "Özürülülerin Mesleki Değerlendirilmelerine İlişkin Şart", Amsterdam Antlaşması'na dayalı olarak kabul edilen "İşte ve İstihdamda Eşit Muamele Direktifi", "Lizbon Stratejisi" ve Birleşmiş Milletler "Özürülü Kişilerin Hakları Sözleşmesi" gibi uluslararası sözleşme ve normlarda, özürülülerin istihdamı

için özel önlemler ve programlar geliştirilmesine çalışılmış, özürülülerin iş bulma, o işte süreklilik kazanma ve ilerleyebilmesi için gerekli araç-gerecin, bireysel yardım gereksinimlerinin karşılanması gerektiği konusunda tedbirler öngörülmüştür. Antlaşmayla öngörülen, sosyal korumanın sağlanması ve sosyal dışlanmayla mücadele politikalarının nasıl ve hangi araçlarla gerçekleşeceği 2000-Lizbon Stratejisi ile belirlenmiştir. Sosyal dışlanma ile mücadele etmenin en iyi yolu olarak istihdam sağlanması kabul edilmektedir. Özellikle nitelikli istihdamı teşvik için becerilerin geliştirilmesi ve ömür boyu eğitimin desteklenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, Avrupa Birliğine üye ülkelerde, son yıllarda özürülüler arasında var olan yüksek işsizlik oranları nedeniyle özürülülerin açık iş gücü piyasasına katılımlarını destekleyecek politikalar geliştirilmesi yönünde önemli çabalar gösterilmiştir.

Bununla birlikte alınan bütün önlemlere rağmen gelişmiş Avrupa ülkelerinde dahi özürülülerin istihdamında istenen seviyeye ulaşılamamıştır. Bugün Avrupa'da, ücretli istihdam içerisinde yer alan özürülüler, çalışma çağındaki özürülü nüfusun 1/3'ünden daha azdır.

A. İSTİHDAM MODELLERİ

Özürülülerin istihdamı konusunda bazı modeller uygulanmaktadır. Bu modeller aşağıda kısaca açıklanmıştır.

1. Kota Sistemi/Kota-Ceza Sistemi

İş yerlerini, çalıştırdığı personelin belli bir oranı kadar özürülü istihdam etmeyi mecbur kılan bir programdır. Genellikle belli bir sayının üstünde personele sahip iş yerlerini kapsamaktadır. Belirlenmiş kriterlere göre çalıştırması gereken kadar özürülü çalıştırmayan iş yerlerine para cezası uygulanmaktadır. Bu şekilde tahsil edilen paralar bir fonda toplanmakta ve özürülülerin istihdamını geliştirme amacıyla kullanılmaktadır. Avrupa ülkelerinde, I. Dünya Savaşı'nda sakat kalanlar için uygulanması gündeme gelmiş, II. Dünya Savaşından sonra ise yasal düzenlemelerle uygulanmasına çalışılmıştır. Bu model birçok Avrupa ülkesi tarafından uygulanmış olmakla birlikte Portekiz gibi uygulamayı reddeden ülkeler de olmuştur. İngiltere, uygulamada başarılı olunamadığı gerekçesi ile modeli uygulamaktan vazgeçmiş, Hollanda ise gönüllü uygulamayı tercih etmiş ve bundan sonuç alınamaması halinde kota modelini uygulayacağını belirtmiştir (Mutluoğlu, 2003: 35).

Ülkemizde de en yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biri olan kota sisteminin, birçok Avrupa ülkesinde ve ülkemizdeki uygulama sonuçları, bu yöntemin beklentilere cevap vermediğini göstermektedir (Alkan-H.Filiz: 183).

2. Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon

Özürümlerinin, iş piyasasında geçerliliği olan ve kişisel yetenek ve becerilerine uygun bir işte eğitilmelerini ifade etmektedir. Mesleki eğitim programları özel mesleki eğitim merkezlerinde uygulandığı gibi normal mesleki eğitim okullarında da uygulanabilmektedir. Avrupa ülkelerinde bu programlar, hastanelerin rehabilitasyon bölümleri, yerel yönetimlerin ve gönüllü kuruluşların rehabilitasyon birimleri, özel veya resmî meslek edindirme merkezleri tarafından yerine getirilmektedir. Özel kişi veya kuruluşlar tarafından işletilen mesleki eğitim birimlerine devlet mali destek sağlamaktadır.

3. Destekli İstihdam (Supported Employment)

Son yıllarda adından söz edilmeye başlanan istihdam şekillerinden biri de destekli istihdam, bireysel destek ve iş yeri düzenlemelerini içerir. Destekli istihdam, çalışan veya çalışacak özürümlü kişi ve işveren arasında rehberlik ve danışmanlık yapan üçüncü bir kişinin bulunması esasına dayanmaktadır. Bir kurum veya merkez tarafından mesleki eğitim gördürülen ve rehabilite edilen özürümlüyü, bu kurum veya merkezden, iş danışmanı veya rehberi diye tanımlayabileceğimiz birinin (Koç), kendisine iş için başvuran özürümlünün yetenek ve kapasiteleri hakkında işvereni bilgilendirir. İşveren tarafından uygun görülüp işe alınan özürümlerinin iş sürecinde karşılaştığı sorunlar, yine bu danışman (iş koçu) desteği ile çözüme kavuşturulur. Koç, özürümlünün işe yönelik eksiklikleri varsa bunları gidermeye çalışır. Bu yöntem bir danışman gözetiminde (desteğinde) işletildiği için adını bu şekilde almıştır. Daha çok Kuzey Avrupa ülkelerinde başvurulan bir yöntemdir. Özürümlünün işini tek başına yerine getirebilir bir duruma gelmesine kadar devam eder. Ülkelerin çoğunda mesleki rehabilitasyon gibi diğer programların bir parçası, Amerika'da ise geleneksel rehabilitasyon programlarına alternatif olarak uygulanan program, ağır derecede özürümlü olanların iş piyasasına entegrasyonunun sağlanmasını amaçlamaktadır.

4. Korumalı İstihdam (Sheltered Employment)

Normal rekabete açık olmayan korumalı bir çevrede özürümlülere istihdam imkânı sağlayan değişik programları içerir. Daha ziyade iş bulması imkânsız olan ağır özürümlülere yönelik ve kâr amacı gütmeyen bir istihdam şeklidir. Ağırlıklı olarak, yöneticiler dışındaki çalışanların özürümlü olduğu imalat atölyelerinde uygulanır. Açık istihdam hedefi olmaması nedeni ile eleştirilen bir modeldir. Farklı uygulamaları söz konusudur. Yaygın olan üç şekli vardır. 1) Özürümlü açık istihdamda işe yerleştirilir fakat onun için korumalı bir yer oluşturulur. 2) Özürümlü normal bir işe yerleştirilir fakat bölgedeki korumalı bir işyeri ondan sorumlu olur. 3) Özürümlüler, korumalı işyerinde, bir amirin idaresi altında bir üretim birimine yerleştirilir ve personel tarafından süpervizyon hizmeti sağlanır. Korumalı istihdam Avrupa Birliği ülkelerinin

çoğunda uygulanmaktadır. Bu tür işyerlerinin altyapısı özürllülerin çalışmasına uygun hâle getirilerek özürllü istihdamı sağlar. Almanya'da 1999 yılı itibarıyla mesleki eğitim, mesleki rehabilitasyon ve istihdam sağlayan korumalı iş yeri statülü 646 özürllü çalışma atölyesi vardır. Buralarda çalışan özürllü sayısı 175.000 olup, bunun % 80'i zihinsel, % 12'si ruhsal özürllüdür (Seyyar, 2006: 29-33).

5. Sübvans Edilen İstihdam (Subsidized Employment)

Özürllülerin istihdamında karşılaşılan mali engelleri aşmak için başvuru bu modelde, özürllü çalışanların iş yerlerine maliyetlerinin azaltılarak, işverenler tarafından istihdam edilmelerinin cazip hâle getirilmesi amaçlanmaktadır. İşverenlerin, özürllü çalışanlardan dolayı katlanmak zorunda oldukları maliyetleri azaltmak amacıyla ücret sübvansiyonu yapılması ve özürllülerin sigorta primlerinin devlet tarafından karşılanması en yaygın olarak başvuru destek biçimleridir (Mutluoğlu, 2003: 35-7).

Yukarıda da bahsedildiği gibi özürllülük, iş sahibi olma, üretime katılma ve gelir elde etmede bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bununla birlikte, uygun bir eğitim ve strateji sayesinde bu dezavantaj, belli durumlarda, avantaja dönüştürülebilmektedir. Bazı özürllü gruplarında yer alan bireylerin bazı vücut fonksiyonları, normal bireylere göre daha gelişmiş veya daha yüksek kapasiteye sahiptir. Örneğin, ortopedik özürllü grubundaki bireylerden, ayağı sakat olanların genellikle kol güçleri daha gelişmiş durumdadır. Bu tür engelliler, sadece kol gücüyle çalışılan iş kollarında (paketleme fabrikası gibi) daha üretken olabilmektedirler. Bazı zihinsel özürllüler, bir takım rutin işlerde normal bireylere göre daha az bıkkınlık gösterir veya sıkılır. Görme engelliler, normal bireylere göre daha güçlü bir hafızaya sahiptirler. İşitme engelliler, gürültülü ortamlardan daha az rahatsız olurlar. Dolayısıyla, iyi bir iş gücü planlaması ve uygun bir eğitimle, özürllülerin dezavantajlarının belli ölçülerde avantaja dönüştürülmesi mümkündür. Bazı ülkelerde bu konuda önemli çalışmalar yapılmış ve verimli sonuçlar alınmıştır.

6. İşverenlerin İsteğine Bağlı Özürllü Çalıştırma

Bu sistemde işverenler herhangi bir yönlendirme veya zorlama olmaksızın arz ve talep koşulları çerçevesinde gönüllü olarak özürllüleri istihdam etmektedirler (Alkan, :181-3). Bu yöntemle kamu ve özel kurum ve kuruluşlar özürllü-özürsüz ayrımı yapmaksızın ihtiyaçları doğrultusunda personel alabilmektedir.

7. İşe Girebilme Önceliğinin Tanınması

Bir işyerinde sakatlanan kişilerin, aynı işyerinde durumlarına uygun işlerde çalıştırılmak üzere öncelikle işe alınmalarının öngörüldüğü yöntemdir. Sakatlandıktan sonra işten ayrılıp da sonradan sakatlığı kalkınların işveren tarafından başkalarına tercih edilerek işe alınmaları da önceliğinin tanınması yöntemidir. İşverenler, çalışırken iş göremez duruma düşen

özürlülerden, gerekli tedavi ve rehabilitasyon sonucunda çalışabilir olanlara yeniden iş verebilir.

8. Bazı İşlerin Özürlülere Kotalanması

Ülke genelinde seçilecek bazı işlerin tüm ya da kısmen özürlülerin istihdamı için ayrılması yöntemidir. Diğer bir ifade ile; tahsis ve sınırlı tahsis yöntemidir. Örneğin şans oyunları, gazete bayiliği, simitçilik, elektrik ve su endekslerinin takibi gibi işlerin tamamı veya bir bölümü özürlülere tahsis edilerek (kotalanarak) özürlülerin istihdam edilmesidir. Ankara Büyükşehir Belediyesi bu yöntemle, simitçi tezgahlarını özürlülere dağıtmıştır (Altan-Ö.Zühtü, 2001: 6).

9. Ücret Paylaşımli İstihdam (sübvans edilen sistem)

İşverenlerin özürlü istihdamındaki isteksizliği nedeni ile, özürlü kişilerin çalışma hayatında yer almasını sağlamak için başvuru bu yöntem, istihdam edilen özürlünün ücretinin belirli bir bölümünün devletçe karşılanması esasına dayanır. Özürlünün diğer çalışanlarla aynı performansı göstermediği ve verimliliği istenilen düzeyde olmadığı veya özürlü çalıştırmak için ilave düzenlemelerin yapılması gerektiği ve bunların işverene artı maliyet getirdiği düşüncesinden hareketle böyle bir paylaşım modeli ortaya çıkmıştır. Çalışan özürlünün ayrımcılığa tutulmayıp, gelirinde düşüş olmaması amacıyla ücretin yarısına kadar miktarın devletçe karşılanması yoluyla özürlü istihdamı teşvik edilmektedir (Mutluoğlu: 36).

10. Evde Çalıştırma

Daha çok ağır özürlülere uygun bir yöntem olarak görülmektedir. İş yerine gidip gelmekte zorlanan, çalışan grupla entegrasyonu sağlayamayan ve/veya kendisine çalışabilecek uygun iş yeri ortamı bulamayan özürlülerin istihdam edileceği bir yöntemdir.

Günümüzde özürlü-özürsüz ayrımı yapılmaksızın özellikle toplu çalışma ve mesai gerektirmeyen, parça hesabıyla işlerin evlerde yaptırılması özürlülerin bu şekildeki istihdamını kolaylaştırmıştır. Teknolojik gelişmenin çeşitlendirdiği çalışma biçimleri, web tasarımı ve pazarlamada olduğu gibi, evlere birer atölye veya büro işlevi yükleterek evde çalışmayı yaygınlaştırmıştır.

11. Kendi İşini Kurma

Ülkemizde, özürlü bireyler tarafından kurulmuş olan ve başarılı bir şekilde işletilen iş yeri örnekleri, az da olsa mevcuttur.

12. Kooperatif Çalışma Yöntemi

Özürlülerin kendi aralarında örgütlenip, kimi zaman çeşitli kamu kurumlarının

desteğini alarak kendilerine iş ortamı oluşturması ve bir iş yerine sahip olmasına kooperatif çalışma yöntemi denilmektedir. Kooperatif çalışma şekli, iş birliği içinde kendi işini kurma yöntemidir (Alkan- H.Filiz: 183).

B. ÜLKEMİZDE ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAMI

2002 Özürllüler Araştırmasına göre, ülkemizde her beş özürllüden yalnızca biri (% 21.7) iş gücü piyasasında yer almaktadır. Erkek özürllüler için % 32,2 ve kadın özürllüler için ise % 6.7 olan bu oran, kentlerde % 25,6 ve kırsal alanda % 17,7'dir.

Özürllülerin iş gücüne katılma oranındaki düşüklüğün en önemli sebepleri; eğitilmiş ve meslek sahibi olmuş özürllü kişi sayısının azlığı, toplumun özürllü kişilere önyargılı bakışı, ulaşılabilirlik sorunları, iş yerlerinde uygun ortamın yaratılmaması, işverenlere teşvik ve ceza uygulamasının etkin işlememesi olarak gösterilmektedir (ÖZİDA, 2007b: 26-7).

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) istatistiklerine göre, 2002 yılı sonu itibarıyla yıllık istihdam 10.880 iken, 2006 yılı içinde, 1.202'si kamuda, 22.579'u özel sektörde olmak üzere 23 bin 781 özürllünün işe yerleştirilmesiyle bu sayı iki katını aşmıştır. Son yıllardaki olumlu gelişmelere rağmen, ülkemizde özürllülerin istihdamı ile ilgili hâlâ önemli sorunlar mevcuttur.

2002 verilerine göre, ülkemizdeki özürllülerin iş gücüne katılma oranı sadece % 21.7'dir (DİE-ÖZİDA, 2002:14). Dolayısıyla, yaklaşık olarak her beş özürllüden sadece birisi iş gücü piyasasında yer almaktadır.

9. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 568. paragrafında, iş gücü piyasasında zorluklarla karşılaştığı belirtilen ve fırsat eşitliği sağlanması hedeflenen gruplar arasında özürllüler de sayılmıştır.

Planın 626. paragrafında ise, "Özürllülerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılmasına yönelik, sosyal ve fiziki çevre şartları iyileştirilecek, özel eğitim imkânları ve çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği korumalı iş yerleri geliştirilecektir" ifadesine yer verilmiştir.

657 sayılı Devlet Memurları Kanununda özürllülerin istihdamı ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Kanunun 50 nci maddesinin, 572 sayılı KHK ile değişik 3. fıkrasında;

"Özürllüler için sınavlar, özürllü kontenjanı açık olan kurum ve kuruluşlarca ilk defa Devlet memuru olarak atanacaklar için açılan sınavla eş zamanlı, böyle bir sınava ihtiyaç duyulmamışsa, özürllü kontenjanı açığı bulunduğu sürece ayrı zamanlı olmak üzere özür grupları ve ulaşılabilirlikleri göz önüne alınarak yapılır", aynı maddenin, yine aynı KHK ile eklenen 4. fıkrasında ise; "Özürllüler için sınavlar, özürllü grupları dikkate alınarak sınav sorusu

hazırlamak ve değerlendirmek üzere özel sınav kurulu teşkil edilerek ayrı yapılı” hükmüne yer verilmiştir.

Kanunun, 5378 sayılı Kanunla ekli Ek 39 uncu maddesinde; “Devlet memurlarının, hayatını başkasının yardım veya bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede özürlü olduğu sağlık kurulu raporu ile tespit edilen eşi, çocukları ile kardeşlerinin, memuriyet mahalli dışında resmî veya özel eğitim ve öğretim kuruluşlarında eğitim ve öğretim yapacaklarının özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından belgelendirilmesi hâlinde, ilgilinin talebi üzerine eğitim ve öğretim kuruluşlarının bulunduğu il veya ilçe sınırları dâhilinde kurumunda bulunan durumuna uygun boş bir kadroya ataması yapılı” denilmektedir.

Ülkemizde, özörlölere yönelik istihdam politikaları temelde kota/ceza yöntemine dayanmaktadır. Kota/ceza sistemi, özörlü istihdamı konusunda kamu ve özel sektör iş yerleri için çeşitli yükümlölükleri içerir. Kota yöntemi, işçiler için 4857 sayılı İş Kanunu’nda, memurlar için 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nda yer almaktadır.

657 sayılı Kanuna göre, kamu kurum ve kuruluşları, dolu kadro sayısının (taşra teşkilatı dâhil) % 3’ü oranında özörlü memur çalıştırmakla yükümlüdürler.

657 sayılı Kanunun, 5378 sayılı Kanunla değişik “Özörlölülerin devlet memurluğuna alınmaları” başlıklı 53 üncü maddesi şöyledir:

“Mevzuata uygun olmak kaydıyla; özörlölülerin mesleklerine uygun münhal kadrolara atanması, mesleklerini icra veya infaza yardımcı araç ve gerecin kurumlarınca temin edilmesi esastır. Özörlölülerin Devlet memurluğuna alınma şartları ile hangi işlerde çalıştırılacakları, mesleklerini icra ve infazda hangi yardımcı araç ve gereçlerin kurumlarınca temin edileceği, zihinsel özörlölülerin hangi görevlere atanmasında asgari eğitim şartından istisna edileceği hususları Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Özörlölüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet Personel Başkanlığınca müştereken hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir.²⁵

Kurum ve kuruluşlar bu Kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında özörlü çalıştırmak zorundadır. % 3’ün hesaplanmasında ilgili kurum veya kuruluşun (taşra teşkilatı dâhil) toplam dolu kadro sayısı dikkate alınır.

Kurum ve kuruluşlar, çalıştırdıkları ve işten ayrılan özörlü personel sayısını üç ayda bir Devlet Personel Başkanlığına bildirmekle yükümlüdür. Bu Kanun kapsamındaki kurum ve kuruluşlarda, ikinci fıkrada tespit edilen oranda özörlü personel çalıştırma yükümlölüğünün yerine getirilmesinin takip ve denetiminden Devlet Personel Başkanlığı sorumludur”.

²⁵ Söz konusu Yönetmelik, “Özörlölülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları İle Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik” adı ile, 16.04.2004 tarih ve 25585 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 13.02.2006 tarih ve 2006/10129 sayılı Karar ile Yönetmelikte değişiklikler yapılmıştır.

657 sayılı Kanunun 189 uncu maddesine göre; malullük aylığı bağlanan Devlet memurlarından çalışma gücünün artırılabilceği umulanlar eski sınıflarında veya yeni sınıf veyahut meslekte çalışabilmelerini sağlamak üzere işe alıştırılmaya tabi tutulabilirler.

Kota yöntemi açısından işçilere ilişkin oran ise kamu ve özel sektör işyerleri açısından farklıdır. 4857 sayılı İş Kanunu'nun, 2008 tarihinde 5763 sayılı Kanun ile değiştirilen 30 uncu maddesine göre, elli veya daha fazla işçi çalıştıran özel sektöre ait iş yerlerinde en az % 3, kamu iş yerlerinde ise % 4 özürlü işçi çalıştırılması zorunludur.²⁶ Buna uymayan işverenler için cezai yaptırım öngörülmüştür. Anılan Kanunun 101 inci maddesinde, özürlü çalıştırmayan işverenlere çalıştırmadığı her özürlü ve çalıştırmadığı her ay için 750 TL (2009 yılı için bu rakam 1.519,00 TL'dir) para cezası verileceği belirtilmiştir. Bu hüküm kamu kuruluşları için de aynen geçerlidir. Kanunun 108 inci maddesi gereğince, para cezaları Türkiye İş Kurumu İl Müdürü tarafından verilir ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre tahsil olunur.

2002/58 sayılı Özürlüler ile İlgili Başbakanlık Genelgesinin 1 inci maddesinde, özürlü çalıştırma zorunluluğuna uymayan işveren veya vekilince ödenmesi gereken para cezalarının tahsili ve tahsil edilen para cezalarının Maliye Bakanlığı ile eşgüdüm sağlanarak nemalandırılması hususlarında azami titizlik gösterileceği ifade edilmiştir. Kanunun 30 uncu maddesinde, bu maddeye aykırılık hallerinde 101 inci madde uyarınca tahsil edilecek cezaların, özürlülerin ve eski hükümlülerin mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyonu, kendi işini kurmaları, özürünün iş bulmasını sağlayacak destek teknolojileri ve bu gibi projelerde kullanılacağı ve tahsil edilen cezaların kullanımına ilişkin hususların, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğünün koordinatörlüğünde, değişik kurum ve kuruluşların temsilcilerinden oluşan bir komisyon tarafından karara bağlanacağı belirtilmiştir.

Bu kapsamda, 2006-2008 yılları arasında Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından 352 proje onaylanmış ve 10.713 kursiyere eğitim verilmiştir.

Ayrıca, işverenlerin özürlü çalıştırmaya teşviki amacıyla, özürlülerin sigorta primlerinin de belli ölçülerde Hazinece karşılanacağı hükme bağlanmıştır. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30 uncu maddesi gereğince, iş yerlerinde ve korumalı iş yerlerinde, kontenjan dâhilinde çalıştırılan özürlülerin sosyal sigorta primlerinin tamamı, kontenjan fazlası veya yükümlü olmadığı halde çalıştırılan her özürlü için sosyal sigorta primlerinin ise % 50'si Hazine tarafından karşılanmaktadır. Bu madde ile de, belli bir maliyetin Devlet tarafından karşılanması ile özel sektör iş yerlerinde özürlü istihdamının özendirilmesi amaçlanmıştır.

²⁶ 4857 sayılı Kanunun 30 ve 90 inci maddeleri uyarınca Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik 25 Nisan 2009 tarih ve 27210 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

5378 sayılı Özürlüler Kanunu, mesleki rehabilitasyon alanındaki düzenlemelerle birlikte, özürlülerin istihdam edilebilmeleri için tedbirler öngörmektedir. Kanun ülkemizde ilk olarak işe alımda; iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların hiçbirinde özürlülerin aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamayacağını hüküm altına almış, çalışan özürlülerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, özrüyle ilgili olarak diğer kişilerden farklı muamelede bulunulmasını yani ayrımcılık yapılmasını yasaklamıştır.

5378 sayılı Kanununun 14 üncü madde hükmü şöyledir:

“İşe alımda; iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların hiçbirinde özürlülerin aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz.

Çalışan özürlülerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, özrüyle ilgili olarak diğer kişilerden farklı muamelede bulunulamaz.

Çalışan veya iş başvurusunda bulunan özürlülerin karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması zorunludur. Özürlülük durumları sebebiyle işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürlülerin istihdamı, öncelikle korumalı işyerleri aracılığıyla sağlanır.

Korumalı işyerleriyle ilgili usul ve esaslar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Özürlüler İdaresi Başkanlığınca müştereken çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.”²⁷

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun ayrımcılığı yasaklayan 122 nci maddesinin birinci fıkrasında yer alan dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ibarelerine, 5378 sayılı Kanununun 41 inci maddesi ile “özürlülük” ibaresi eklenmiştir. Buna göre, anılan 122 nci maddenin (c) bendi gereğince, söz konusu ibarelerin ifade ettiği sebeplerle, kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen kimse hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası verilecektir. Özürlüler lehine yapılan bu değişiklik özürlülere yönelik ayrımcılıkla mücadelede önemli bir adım olmuştur.

Özürlüler Kanunu ile özürünün işini yapabilmesine yönelik tedbirlerin alınması ve fiziki çevre düzenlemelerinin yapılması zorunlu hâle getirilmiş ve 657 sayılı Kanunda yapılan değişikliklerle, özürlülerin mesleklerine uygun kadrolara atanması, bakmakla yükümlü olduğu özel eğitim alması gereken eşi, çocukları ve kardeşleri varsa bu hizmeti alacağı ile atamasının yapılması hükme bağlanmıştır.

²⁷ Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik, 30.05.2006 tarih ve 26183 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun Ek 1 inci maddesinde, 2007 tarih ve 5673 sayılı Kanunla yapılan bir değişiklikle, terör eylemleri nedeni ve etkisiyle malul olup da çalışabilir durumda olanların, kamu kurumlarının, memur, sözleşmeli personel ve sürekli işçi kadrolarının % 1'i oranında ayrılacak kontenjandan işe alınması zorunlu hâle getirilmiştir.

Yasal zorunluluklara rağmen, hem kamu hem de özel sektöre ait iş yerlerinde, özürlü özürlü istihdam kotalarına uyulmamaktadır. Devlet Personel Başkanlığının 2009 yılı verilerine göre kamuda istihdam edilen özürlü memur sayısı yaklaşık olarak 9.960, boş özürlü kadrosu ise yaklaşık 45.000 civarındadır. Ülkemizde henüz bir korumalı iş yeri kurulmamıştır. Korumalı iş yerleri ile ilgili destek sisteminin belirlenmemiş olmasının bunda rolü olduğu değerlendirilmektedir.

IV- ULAŞ(IL)ABİLİRLİK

Bir tezat gibi gözüксе de, sokaklarında en fazla engellinin görüldüğü ülkenin, engellilerin ulaşabilirlik imkânları en fazla olan ve engellilere en fazla değer verilen ülke olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü, raporun başında da belirtildiği üzere, özürlü oranı açısından ülkeler arasında önemli bir fark yoktur. Dolayısıyla, bir yerde engellilerin fazlaca görülüyor olması, orada erişim imkânlarının gelişmiş olduğu, engellilerin sosyal hayata daha fazla katılabildiği ve böylece engellilerin konutlarından dışarıya daha fazla çıkabiledikleri anlamına gelir.

Kişi, mekânı ve bilgi kaynaklarını kullanabildiği ölçüde toplum hayatına katılabilir. Oysa birçok ülkede insanlar mekân kullanımı konusunda büyük engellerle karşı karşıyadırlar. Bütün bireyler için sorun olan mekâna ve bilgiye erişim engelleri, özürlü bireyler söz konusu olduğunda daha önemli bir hâle gelmektedir. Sağlıklı bir kişi, ulaşım ile ilgili karşılaştığı engelleri, bazen zor da olsa, aşma konusunda farklı yöntemler bulabilir. Oysa engelli bir birey, çoğu durumda böyle bir imkândan yoksundur. Örneğin tekerlekli sandalyeyle bir yere ulaşmaya çalışan engelli bireyin hareket etme imkânı, kaldırımın tekerlekli sandalyenin geçmesine elverişli olmayan bir noktada veya kaldırımın üzerinde bir engelle karşılaştığı noktada tamamen ortadan kalkmış olur.

Binalar, yollar, ulaşım araçları gibi kapalı ve açık tüm tesislerin, elektronik ulaşım sistemleri gibi bilgi ve iletişim teknoloji ve araçlarının ulaşılabilir olması, özürülülerin bağımsız yaşayabilme düzeyleri ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımının sağlanması için önem arz etmektedir.

Ulaşabilirlik çok kısa olarak; "Bireyin, istediği yere ve bilgiye kendi başına ulaşabilmesi" şeklinde tanımlanabilir. Ulaşabilirlik; bireylerin, toplumun bir üyesi olarak her türlü ihtiyacını

karşılatabilecek şekilde, bulunduğu mekândan, ihtiyacını göreceği mekâna ve bilgiye **engelsiz** bir şekilde ulaşabilmesini ifade etmektedir. Bu şekilde, kişinin yaşadığı mekândan çıkarak ulaşmak istediği yere sorunsuz bir şekilde varıp tekrar yaşadığı mekâna dönmesi kesintisiz ulaşım (seamless travel) olarak ifade edilmektedir.

Ulaşılabilirlik iki temel alanı içermektedir. Bunlar;

- a) Fiziksel çevreye ulaşım,
- b) Bilgiye ulaşım.

Her iki alan da aslında, haklara ulaşabilmekle ilgilidir.

Ulaşım ile ilgili sorunlar sadece bedensel engellilikle sınırlı değildir. Görme, işitme, konuşma, zihinsel, ruhsal, iletişimsel bozukluklar da ulaşımı zorlaştıran engellilik halleridir. Fiziki çevreye ulaşım, yaşlılar, hamileler, aşırı kilolu kişiler, çok uzun ve çok kısa boylu bireyler, bebek arabalıları gibi özürsüzler dışındaki bazı gruplar açısından da önemli bir sorundur ancak bu gruplar arasında en fazla sıkıntı ile karşı karşıya olan özürsüzlerdir.

Engellerle dolu çevrede hareketlerinin kısıtlanmasına maruz kalan bu gruplarda yer alan kişiler "hareket kısıtlılığına sahip bireyler" olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla herkes, engellerle dolu bir çevreden her an etkilenebilir. Fiziksel düzenlemelerin yetersizliği nedeniyle, herkes çevresinde çok sayıda engelle karşılaşmaktadır ancak, engelli olmayanlar bir şekilde bu engelleri aşmanın yolunu bulabilmekte iken, özürsüz bireyler, karşılarına çıkan bir engeli ancak bir başkasının desteği ile aşabilirler. Bazı durumlarda ise başkalarının desteği bile, bir engeli aşmak için yetersiz kalabilmektedir.

Engel, özürsüz ile çevre arasındaki ilişkide ortaya çıkan, çevre içindeki fiziksel, kültürel veya sosyal kısıtlılık nedenleridir. Dolayısıyla engel çoğu durumda, toplumsal bir faktör olarak ortaya çıkar. Engellenen kişi, ev, iş, okul ve sosyal yaşamdaki diğer rollerini yerine getirebilmede özür türüne göre farklı derecelerde güçlükler yaşar.

Özürsüzler için ulaşılabilirliğin artırılması konusu Birleşmiş Milletler Dünya Eylem Programı, Birleşmiş Milletler Özürsüzler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar, Özürsüzler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği, Avrupa Birliği Özürsüzler İçin Fırsat Eşitliği Tebliği, Avrupa Birliği Komisyonu Erişilebilir Ulaşım Hakkında Topluluk Eylem Planı, Birleşmiş Milletler Özürsüz Kişilerin Hakları Sözleşmesi ve AB direktifleri gibi birçok uluslararası sözleşme ve normlarda yer almıştır.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 19 uncu maddesi, "Engellilerin kişisel destek dâhil olmak üzere toplum içinde yaşamak ve topluma dâhil olmak için ihtiyaç duydukları konut içi, kurum içi ve diğer toplumsal destek hizmetlerine erişimleri sağlanmalı ve engellilerin

toplumdan tecridi ve ayrı tutulması önlenmelidir” hükmünü içermektedir.

Engellilerin ulaşımı ile ilgili faaliyetlerde bulunan sivil bazı girişimler de mevcuttur. Örneğin, WAI (WEB Accessibility Initiative), uluslararası geniş katılım ile kurulmuş olan ve engelli kullanıcılar için internet erişilebilirliğinin sağlanmasına dönük çalışmalar yapan, kılavuzlar ve destek materyalleri hazırlayan bir organizasyondur (<http://www.w3.org/WAI/>).

Ulaşılabilirlikle ilgili yapılması gerekenlerin başında, elverişli bir alt yapının oluşturulması gelmektedir. Konuttan başlayarak, kaldırım, sokak, cadde gibi mekanların elverişli hâle getirilmesi yanında, ulaşım araçlarının kullanımının da elverişli olması gerekir. Otobüs, tren, vapur gibi taşıtların, engellilerin rahatça binip inmesi ve oturabilmesi için gerekli donanıma sahip olması zorunludur.

Bina girişleri ve asansörler her özür grubunun binaya rahatça girip çıkabilmesine elverişli olmalıdır. Ortopedik özürülüler için merdivenin yanında uygun eğimli bir rampa, uygun bir asansör, işitme ve görme engelliler için belli şekillerde sesli ve ışıklı uyarıcılar gibi donanımların bulunması gerekir. Aynı şekilde kaldırımlar benzer özellikleri taşımalıdır. Kaldırımlar, her özürülü grubundan bireylerin ulaşım için en fazla kullanmak zorunda oldukları alanlardır. Bu yüzden, kaldırımların, özürülülerin rahat bir şekilde hareket etmesine elverişli olması önemlidir. Uygun eğimli çıkış rampaları, kaymayı engelleyecek nitelikte bir kaplama malzemesi, görme ve işitme engelliler için sesli ve ışıklı uyarılar, engelsiz bir kaldırımın taşınması gereken temel özelliklerdir. Bunun yanında kaldırımın genişliği ve yüksekliğinin belirlenmiş standartlara uygun olması gerekir.

Kaldırımların genişlik, yükseklik ve eğiminin ne kadar olacağı, kaplama malzemesinin niteliği, taşınması gereken kriterler, kavşaklar, yaya geçitleri, araç park yerleri, binaların sahip olması gereken özellikler konusunda bazı uluslararası kuruluşlar tarafından standartlar belirlenmiştir. Bu standartlar, OECD tarafından hazırlanan, Herkes İçin Ulaşılabilirliğin İyileştirilmesi başlıklı rehberde kapsamlı bir şekilde anlatılmaktadır (OİB, 2008).

Ulaşılabilirliğin diğer önemli bir unsuru taşıtlardır. Öncelikle taşıtlara erişim kolay ve mümkün olmalıdır. Otobüs/minibüs/taksi, tren ve vapur istasyonları ile havaalanları, özürülülerin yön bulması ve taşıta ulaşmasına uygun tasarlanmalıdır. Taşıtlar, özürülülerin binmesi, yolculuk boyunca içeride uygun bir şekilde durabilmesi ve inebilmesine elverişli olmalıdır.

Özürülülerin ulaşılabilirliğin önemli bir yönü de bilgiye erişimdir. Bilgiye erişim bütün özürülü gruplarını ilgilendiren bir sorundur ancak, zihinsel engelliler başta olmak üzere, görme, işitme ve konuşma engelli bireyler ortopedik engellilere nazaran bu konuda daha büyük zorluklarla karşı karşıyadırlar. Bilgiye erişim, uygun “bilgilendirme” yöntemlerinin

kullanılması ile gerçekleştirilebilir. Bilgilendirme, gerek yaya olarak gerekse araç ile seyahatte, ulaşılmak istenilen noktaya en kısa zamanda ve en rahat bir şekilde ulaşılmasını teminen, gerekli noktalarda, yazı, işaret, sesli ve/veya görüntülü uyarı gibi engelliye yol ve yöntem gösteren uyarıcıları kapsar. Bu zorlukların giderilmesinde en etkili faktör uygun teknoloji kullanımınıdır.

Bilgiye erişimde engelli bireylerin hizmetine sunulan bazı ürünler ülkemizde de kullanılmaktadır. Bunların en yaygınları, asansörlerdeki kabartmalı işaretler ve sesli uyarıcılardır. Sesli uyarı yöntemi ülkemizde en yaygın olarak asansörlerde ve metro taşıtlarında kullanılmaktadır.

Engellilerin bilgiye erişimi için “işaret dili” önemli bir araçtır. 5378 sayılı Kanunun 15 inci maddesi ile, Türk Dil Kurumu Başkanlığına, işaret dili oluşturma görevi verilmiş ve bununla ilgili 2006 yılında bir yönetmelik²⁸ yayımlanmıştır.

Aynı madde hükmü ile, Millî Eğitim ve Kültür ve Turizm Bakanlıklarına, özürülülerin kullanımına uygun eğitim materyali üretme görevi verilmiştir. 15 inci maddenin 5 inci fıkrası şöyledir: “Özürülülerin, her türlü eğitim ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kabartma, sesli, elektronik kitap; alt yazılı film ve benzeri materyal üretilmesini teminen gerekli işlemler, Millî Eğitim Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığınca müştereken yürütülür.”

OECD'nin rehberinde, etkin bir bilgilendirmenin, “açık”, “kısa-öz”, “doğru”, “zamanında” olmak üzere dört koşulu karşılaması gerektiği belirtilmiştir. Açıklık, yazılı bilgilendirmenin okunaklı, sözlü bilgilendirmenin ise kolay anlaşılır olmasını ifade etmektedir (OECD, 2008: 19).

Söz konusu rehber, etkin bir bilgilendirme konusunda uygulanabilecek çok farklı yöntemlerden geniş olarak bahsetmektedir. Bu amaçla, levha, broşür, görsel ve sesli sistemler, internet gibi, seyahat öncesi ve seyahat sırasında kullanılabilecek çok farklı malzeme ve yöntemden faydalanmak mümkündür.

A. YASAL DÜZENLEMELER

Ülkemizde özürülüler için ulaşılabilirlik konusu ilk kez 1997 yılında 3194 sayılı İmar Kanunu'na eklenen Ek Madde 1'deki; “Fiziksel çevrenin özürülüler için ulaşılabilir ve yaşanılabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda, Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standardına uyulması zorunludur” hükmüyle yasal altyapıya kavuşturulmuştur.

²⁸ Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması Ve Uygulanmasına Yönelik Usul Ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik (Resmî Gazete: 14 .04. 2006/26139).

Ulaşılabilirlik ile ilgili soruna kalkınma planlarında da yer verilmiştir. 2001-2005 yıllarını kapsayan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 1707. paragrafında; "Kentsel ulaşım hizmetleri, engellilerin de durumu dikkate alınarak düzenlenecektir" denilmiş, 1939. paragrafında ise, "Yerel yönetimlerin hizmet planlaması, projelendirmesi ve uygulaması aşamalarında, engelliler, yaşlılar, çocuklar ve gençler gibi toplum kesimlerinin ihtiyaçlarını göz önüne alan yaklaşımlar geliştirilecektir" ifadesine yer verilmiştir.

Bu değişikliğin ardından, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından çıkarılan yönetmeliklerde konu yer almış, Türk Standardları Enstitüsü (TSE) tarafından konuyla ilgili birçok standart yayımlanmıştır.

9. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 626. paragrafında ise, özürülülerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılmasına yönelik, sosyal ve fiziki çevre şartlarının iyileştirileceği belirtilmiştir.

5378 sayılı Özürülüler Kanunu ulaşılabilirlik konusunda yeni bazı hükümler getirmiştir. Bunlardan doğrudan erişilebilirlikle ilgili olanı, Geçici 2 nci madde ile getirilen aşağıdaki hükümdür:

"Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde özürülülerin erişebilirliğine uygun duruma getirilir."

Bu hükme istinaden çıkarılan 2006/18 sayılı Başbakanlık Genelgesinde²⁹, 5378 sayılı Kanunun Geçici 2 nci maddesinde belirtilen uygulamaların gerçekleştirilmesi için tanınan 7 yıllık sürenin 07.07.2005 tarihinde başladığı belirtilmiş ve bu düzenlemelerin, belediyeler ve ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca hazırlanacak eylem planları doğrultusunda gerçekleştirilmesi istenmiştir. Genelgeye göre söz konusu eylem planları, kısa vadeli (2005-2007), orta vadeli (2008-2010) ve uzun vadeli (2011-2012) olarak yapılacaktır. Ayrıca belediyelerin bu düzenlemelerini Türk Standardları Enstitüsü'nün ilgili standartlarına uygun olarak yapmaları, satın alacakları, kiralayacakları veya denetimlerinde bulunan toplu taşıma araçlarının özürülülerin kullanımına uygun olmasını sağlamaları, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının da, kullandıkları yapıları verilen süre içerisinde özürülülerin kullanımına uygun hâle getirmeleri gerekmektedir.

Diğer bir değişiklik, Kat Mülkiyeti Kanununda yapılmıştır. 5378 sayılı Kanunun 19 uncu maddesi ile 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 42 nci maddesinin birinci fıkrasına aşağıdaki

²⁹ Kamu Binaları, Kamuya Açık Alanlar ve Toplu Taşıma Araçlarının Özürülülerin Kullanımına Uygun Duruma Getirilmesi ile ilgili 2006/18 sayılı Başbakanlık Genelgesi (Resmî Gazete: 12 Temmuz 2006/26226)

fıkra eklenmiştir.

“Özürülerin yaşamı için zorunluluk göstermesi hâlinde, proje tadili kat maliklerinin en geç üç ay içerisinde yapacağı toplantıda görüşülerek sayı ve arsa payı çoğunluğu ile karara bağlanır. Toplantının bu süre içerisinde yapılamaması veya tadilat talebinin çoğunlukla kabul edilmemesi durumunda; ilgili kat malikinin talebi üzerine bina güvenliğinin tehlikeye sokulmadığını bildirir komisyon raporuna istinaden ilgili mercilerden alınacak tasdikli proje değişikliği veya krokiye göre inşaat, onarım ve tesis yapılır. İlgili merciler, tasdikli proje değişikliği veya kroki taleplerini en geç altı ay içinde sonuçlandırır. Komisyonun teşkili, çalışma usulü ile özürünün kullanımından sonraki süreç ile ilgili usul ve esaslar Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Özürüler İdaresi Başkanlığı tarafından müştereken hazırlanacak yönetmelikle belirlenir.”

Bu düzenleme ile evinde zorunlu olarak tadilat yapmak isteyen özürünün, bu talebinin kat malikleri kararıyla veya kurulacak bir komisyon tarafından karşılanmasına imkân sağlanmıştır. Buna ilişkin bir de yönetmelik yayımlanmıştır.³⁰

5378 sayılı Kanunun Geçici 3 üncü maddesi ise toplu taşımacılık hizmetlerini şu şekilde ele almıştır: “Büyükşehir belediyeleri ve belediyeler, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerinin özürülerin erişilebilirliğine uygun olması için gereken tedbirleri alır. Mevcut özel ve kamu toplu taşıma araçları, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde özürüler için erişilebilir duruma getirilir.”

5378 sayılı Kanunda, yükseköğretimdeki engelli öğrencilerin erişim sorunları ile ilgili düzenlemeye de yer verilmiştir. Kanunun 15 inci maddesinde, “Özürü üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatlarını kolaylaştırabilmek için Yükseköğretim Kurulu bünyesinde araç-gereç temini, özel ders materyallerinin hazırlanması, özürülere uygun eğitim, araştırma ve barındırma ortamlarının hazırlanmasının temini gibi konularda çalışma yapmak üzere Özürüler Danışma ve Koordinasyon Merkezi kurulur” denilmiştir. Bu maddeye istinaden çıkarılan ve 20.06.2006 tarih ve 26204 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Yüksek Öğretim Kurumları Özürüler Danışma Ve Koordinasyon Yönetmeliği”nin 8 inci maddesinde; yükseköğretim kurumları tarafından, özürü öğrencilerin akademik, idari, fiziksel, psikolojik, barınma ve sosyal alanlarla ilgili ihtiyaçlarını tespit etmek ve bu ihtiyaçların karşılanması için yapılması gerekenleri belirleyip, yapılacak çalışmaları planlamak, uygulamak, geliştirmek ve yapılan çalışmaların sonuçlarını değerlendirmek üzere, mediko-sosyal sağlık, kültür ve spor işleri daire başkanlığına bağlı “özürü öğrenciler birimi” oluşturulacağı belirtilmiş, aynı Yönetmeliğin 9 uncu maddesinde özürü öğrenciler biriminin görevleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

³⁰ Yapılarda Özürülerin Kullanımına Yönelik Proje Tadili Komisyonları Teşkili, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (Resmî Gazete: 22.04.2006/26147).

“a) Yükseköğretim programlarına kaydı yapılan özürlü öğrencilerin öğrenimlerini sürdürdükleri sırada ihtiyaçlarını karşılamak ve karşılaşılabilecekleri engelleri ve bunl ara karşı alınması gereken önlemleri belirlemek ve ortadan kaldırmak için çözüm önerileri sunmak, gerekli düzenlemeleri yapmak.

b) Özürlü olan üniversite öğrencilerinin akademik, fiziksel, psikolojik ve sosyal yaşamlarını engellemeyecek biçimde öğretim programlarını düzenlemek için hem özürlü öğrencinin devam ettiği eğitim ortamının düzenlenmesini sağlamak hem de özürlülere yönelik araç gereç temini, özel ders materyallerinin hazırlanması, özürlülere uygun eğitim, araştırma ve barındırma ortamlarının hazırlanması konularında kararlar almak...”

Ayrıca, 1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun Ek 8 inci maddesinde, işaret dilinin öğretilmesi ve işaret dili bilen personelin görevlendirilmesine ilişkin hususlar düzenlenmiştir. Bu hüküm gereğince 2006 yılında bir yönetmelik çıkarılmıştır.³¹

Bilgiye erişimin önemli bir yolu internet kullanımındır. Özellikle e-devlet uygulamalarının yaygınlık kazanması ile devlet hizmetlerinden etkin bir şekilde faydalanmak için kamu kurumlarının internet sitelerine erişim herkes için önemli bir hâle gelmiştir. Resmî kurumların internet sitelerinin engellilerin erişimlerine elverişli olmasını teminen 2007/4 sayılı Başbakanlık Genelgesi yayımlanmıştır. 27.01.2007 tarih ve 26416 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan “Kamu Kurumları İnternet Sitesi Kılavuzu” konulu Genelgede; engelli kullanıcılar için tüm kamu internet sitelerine ulaşabilmenin ve içeriğini eksiksiz okuyabilmenin temel bir hak olduğu hatırlatılarak kamu kurumları tarafından engelli kullanıcıların siteye erişimini sağlayacak her türlü tedbirin alınmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir.

B. FİİLİ DURUM

Ülkemizde, yukarıda bahsedildiği üzere, ulaşılabilirlikle ilgili çok sayıda yasal düzenleme mevcuttur ancak uygulama, özellikle fiziki koşullar açısından, yasal düzenlemelerin çok uzağındadır.

Ulaşılabilirlik konusunda, özellikle 5378 sayılı Kanunla getirilen düzenlemelerin hayata geçirilmemesi, çevrenin, özürülülerin ulaşımına uygunlaştırılması sürecini geciktirmektedir. Uygulamadaki eksikliklerin somut gerekçeleri olarak, personel ve finansman yetersizliği ön plana çıkartılmaktadır ancak bunların temelinde yatan asıl sorunun, kurumların, konuya gerekli önem ve hassasiyeti göstermemeleri olduğu anlaşılmaktadır. Son zamanlarda, bazı yerel yönetimler ve diğer kamu kurumları, yeni inşa edilen bina ve açık alanların özürülülerin erişimine uygun olmasına itina göstermekte ise de çoğu kurum ve kuruluşun çalışmaları

³¹ İşaret Dili Tercümanlığı Hizmeti Verecek Personelin Yetiştirilmesi İle Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik, Resmî Gazete tarihi: 19.08.2006, sayısı: 26264.

yetersizdir. Ülkemizde, ulaşılabilirlikle ilgili en önemli sorunların başında, binalar, kaldırımlar ve ulaşım araçları gelmektedir.

Binalar

Başta kamu binaları olmak üzere, girişler, kapı, tuvalet/lavabo ve diğer iç mekanlar özürülülerin kullanımına uygun değildir. En gelişmiş illerimizde bile durum aynıdır ve iyileştirme yönünde hiçbir çaba olmadığı görülmektedir.

Ulaşılabilirliği azaltan binaların başında eğitim kurumları gelmektedir. Ankara'nın merkezindeki okullarda bile, özürülü öğrencilerin sınıflarına erişimlerini sağlayacak tertibat bulunmamaktadır. En basit şekilde olan tekerli sandalyenin hareket edebileceği rampalar okulların neredeyse hiçbirinde yoktur. Buna yükseköğretim kurumları da dâhildir. Üniversitelerde, gerek fiziki mekânların iyileştirilmesi gerekse bilgiye erişim konusunda özürülülerini dikkate alan çalışmalar yapılmamaktadır.

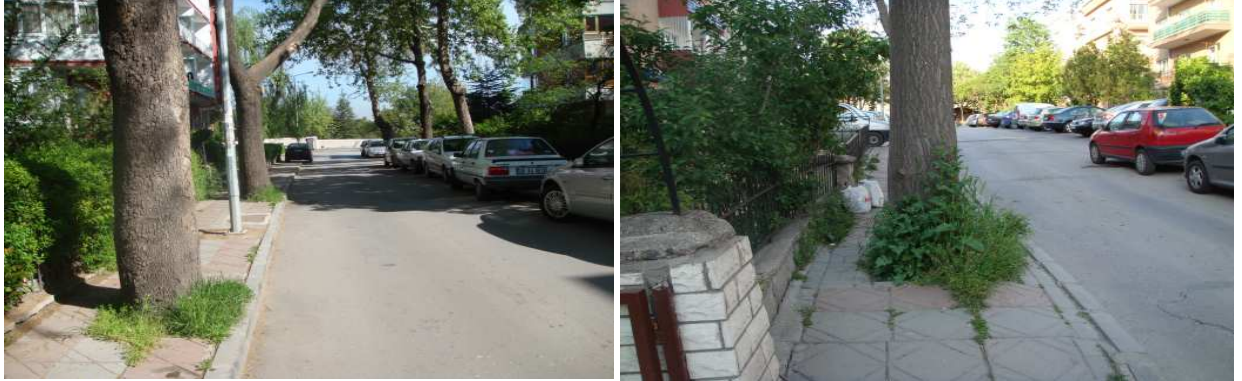
Özel mülkiyete ait yapılarda da aynı durum söz konusudur. 5378 sayılı Kanun, yerel yönetimlere denetim ve gözetim sorumluluğu vermiş olmasına rağmen, yeni yapılan binalarda özürülülerin erişimine uygunluk dikkate alınmamaktadır. Bu ihmalkâr davranışın nedenlerinin başında yaptırım olmaması gelmektedir. 5378 sayılı Kanununun 2 nci maddesinde, fiziki çevrenin özürülülerin kullanımına uygun hâle getirilmesi için yedi yıllık bir süre belirlenmiştir. Her ne kadar 2006/18 sayılı Başbakanlık Genelgesinde kurumların, kısa, orta ve uzun vadeli eylem planlarını kanunda belirtilen şartlara uygun olarak yapmaları istenmişse de, belli bir yaptırım belirlenmediği için, kurum yöneticileri, gerek bina gerekse açık alana sahip tesislerini özürülülerin kullanımına elverişli hâle getirme konusunda bir zorunluluk hissetmemektedirler. Birçok yönetici, yedi yılın sonunda zaten kendisinin görevde olmayacağını hesap etmektedir. Özürülüler için gerekli donanımın sağlanması taleplerine olumsuz cevap alanların mevzuatı hatırlatmalarına karşılık kurum yöneticileri tarafından "mevzuat yedi yıllık süre belirlemiş nasıl olsa" şeklinde karşılık veren kamu kurumu yöneticilerine rastlanmaktadır.

Yine yaptırım eksikliğinden kaynaklanan bir durum, yeni inşa edilen yapılarda, asansör, girişte, rampa gibi donanımların, mevzuat gereği olarak projede yer almasına rağmen, uygulamada bunlara yer verilmemesidir.

Kaldırımlar

Ulaşılabilirliği en fazla engelleyen diğer bir faktör, kaldırım, sokak, cadde ve diğer açık alanların uygunsuz bir şekilde inşa edilmiş olmasıdır. Örnek olmak üzere çekilmiş fotoğraflar bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır (Fotoğraflar 2009 yılında çekilmiştir):

Kaldırımların tam ortasında kalan ağaçlar geçişi engellemektedir.

FOTOGRAF 1: YAYA KALDIRIMLARINDA ENGELLİLERİN GEÇİŞİNİ İMKÂNSIZLAŞTIRAN AĞAÇLAR

Kaldırımlara araç park edilmesi toplumumuzda çok yaygın bir davranıştır. Bazen yolun her iki tarafındaki kaldırım da araçlar tarafından tamamen kapatılmaktadır

FOTOGRAF 2: YÜRÜYÜŞ YOLLARINI KAPATAN PARK HALİNDEKİ ARAÇLAR

Kamu kurumları tarafından kaldırımlara yerleştirilen gereçler de kaldırımları işlevsizleştirebilmektedir.

FOTOGRAF 3: KAMU KURUMLARINA AIT DİREKLER TARAFINDAN İŞLEVSİZLEŞMİŞ KALDIRIM

Kaldırımlardaki şekil bozuklukları, engellilerin ulaşımını imkânsız hale getirmektedir.

FOTOGRA 4: TEKERLEKLİ SANDALYE GEÇİŞİNİ İMKÂNSIZLAŞTIRAN KALDIRIM BOZUKLUKLARI

Cadde ve sokaklarda standart bir kaldırım ve araç park düzeni olmaması, araçların gelişigüzel park ederek kaldırımları kapatmasına sebep olmaktadır. Bu durumda kaldırım ve otopark birbirine karışmış hâle gelmektedir.

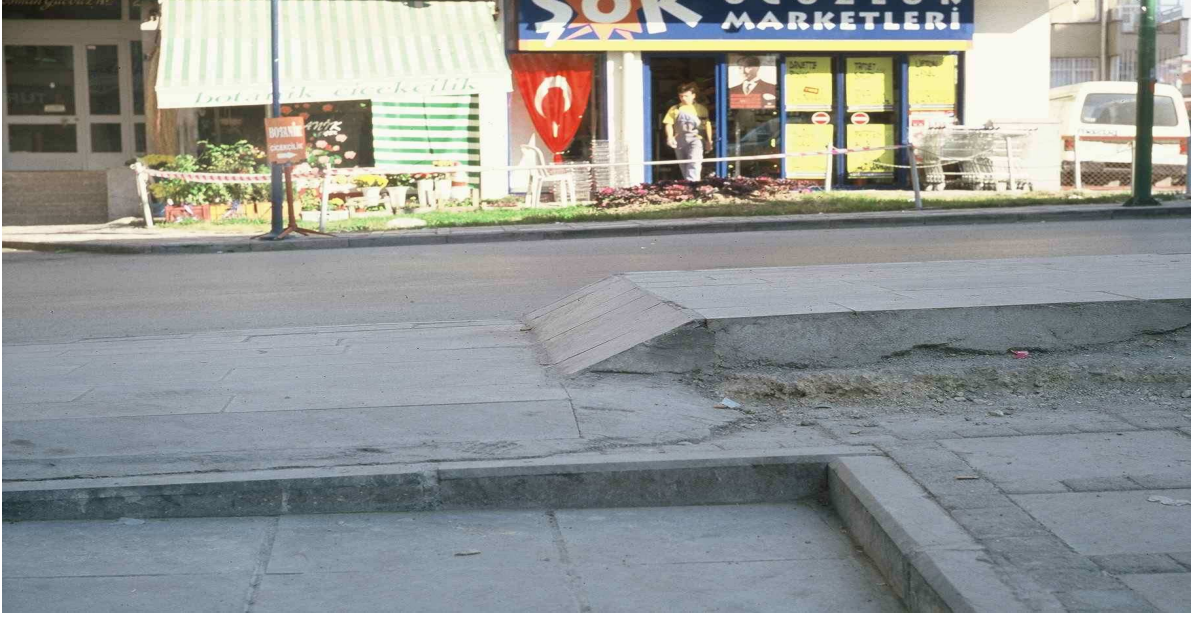
FOTOGRAF 5: STANDARDI BULUNMAYAN KALDIRIMLAR

FOTOGRAF 6: BİR KALDIRIM DIĞERİNE MERDİVENLE BAĞLANMIŞ

FOTOGRAF 7: RAMPAYI ANLAMSIZ KILAN ENGELLER

FOTOGRAF 8: KALDIRIM İÇİNDE KALDIRIM VE EĞİMİ UYGUN OLMAYAN RAMPA

FOTOGRAF 9: RAMPA İLE KALDIRIMIN UYUMSUZ OLDUĞU DURUM

FOTOGRAF 10: ENGELLİ OLMAYANLARIN BİLE GEÇEMEYECEĞİ KALDIRIM

FOTOGRAF 11: SIK RASTLANAN BİR KALDIRIM GÖRÜNTÜSÜ

Kaldırım üzerinde, bir kısmı kamu kurumları tarafından yerleştirilmiş olan, tabela, büfe, otobüs durağı vb. gibi çok çeşitli engeller bulunmaktadır.

FOTOGRAF 12: KALDIRIMI TAMAMEN KAPATMIŞ OLAN YAPILAR

FOTOGRAF 13: KALDIRIM ÜZERİNE İNŞA EDİLMİŞ İŞYERİ

Fotoğrafların da gösterdiği üzere, şehirlerimizdeki kaldırım, sokak ve caddelerin, özürllülerin ulaşımına uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. Kaldırımların çoğunda rampa yoktur veya varsa da standart dışıdır.

Kaldırım düzeni konusunda ülkemizde standart ve bütünsel bir yaklaşım yoktur. Bu yüzden de her bina sahibi kendi binasının önünü kendi anlayışına göre şekillendirme yoluna gitmiştir. Genellikle her binaya ait duvarla çevrili, yer yer kaldırıma doğru sokulmuş ve park alanı olarak kullanılan mekanlar oluşturulmuştur. Bir cadde veya sokağın başından sonuna kadar birbirinden farklı bir çok karakterde kaldırım ve otopark düzeni bulunmaktadır. Böylece, hem daha az park alanı ve yeşil alana yer kalmakta, hem de kullanışsız bir kaldırım düzeni ortaya çıkmaktadır. Belediyelerin zaman zaman yürüttükleri kaldırım yenileme çalışmalarında, şahıslar tarafından oluşturulmuş bu şekiller esas alınmakta ve çarpıklık, yetkili kamu otoritesi tarafından da tescil edilmiş olarak süreklilik kazanmaktadır.

Bu düzensizliğin ortadan kaldırılması için, farklı mühendislik ve sosyal alan uzmanlarından müteşekkil bir heyet tarafından üzerinde çalışılarak bir cadde/sokak, kaldırım ve park düzeni şekli oluşturulması ve bunun bütün belediyeler tarafından uygulanmasının sağlanması önerilir.

Taşıtlar

Toplu taşıma ve diğer ticari yolcu araçlarının özürllülerin kendi başlarına binip inmelerini mümkün kılacak şekilde tasarlanmış olması gerekir. Son zamanlarda, engellilere uyumlu taşıt konusunda önemli teknolojik ilerlemeler sağlanmıştır.

Ülkemizdeki toplu taşıma araçlarının buna uygun olduğu söylenemez. Bu konudaki çalışmalar çok sınırlıdır. Taksi ve minibüs gibi araçlarda özürllülerle ilgili herhangi bir donanım bulunmamaktadır. Özürllülere uygun belediye otobüsü konusunda da aynı sıkıntı söz konusudur. Her özürllü grubu için uygun taşıt temin etmek mümkün olmayabilir. Hiç olmazsa, toplu taşıma araçlarında tekerlekli sandalye kullanan engellilerin kullanımına uygun donanım sağlanabilir.

Ülkemizde az sayıda belediye özürllülerin kullanımına elverişli otobüs temin etmiştir ve bu da oldukça sınırlı sayıdadır. Bunları özürllülerin etkin olarak kullanabilmeleri ise, duraklardaki binme ve inme yerlerinden çoğunun elverişli olmaması yüzünden tam olarak gerçekleşmemektedir. Otobüs duraklarının da, otobüsle aynı seviyede olması gerekir.

FOTOGRA F 14: ENGELLİLERİN KULLANIMINA UYGUN OTOBÜS TASARIMLARI

Taşıta monte edilen bir asansör aracılığıyla tekerlekli sandalyelerin otobüse binmesi elverişli hale getirilebilmektedir.

Taşıtlara binmek için gerekli biletler, engelliler tarafından ulaşılabilir olmalıdır.

FOTOGRAF 16: TAŞITLARA BİNMEYİ MÜMKÜN KILAN ARAÇ VE DONANIMLAR

Ülkemizde, en gelişmiş şehirlerde bile fiziki koşullar engellilerin ulaşımına elverişli değildir. Toplu taşıma araçlarından otobüs ve dolmuş gibi taşıtlarda özürllülere yönelik düzenlemeler yok denecek kadar azdır. Bazı belediyeler hareket kısıtlılığına sahip kişilere uygun otobüsleri servise sunsa bile, gerekli ön araştırmalar yapılmadığı için bu servisler kısa süre sonra sonlandırılmaktadır. Bazı yerleşimlerde ise söz konusu hizmetlerin sayıları çok yetersizdir ve hizmet yaygın değildir.

Diğer bir husus ise, özürllülerin ulaşımı konusunda hassasiyet gösteren kurumlardaki uygulamaların sadece ortopedik özürllülerin ihtiyaçları ile sınırlı kalması, diğer özürllü gruplarının göz ardı edilmesidir.

Etkin bir ulaşılabilirliğin sağlanabilmesi için başta merkezi yönetim ve yerel yönetimler olmak üzere, bütün kurum ve kuruluşlara önemli görevler düşmektedir. Bu görevlerden başlıcaları şunlardır:

- Öncelikle, belediyelerin satın alacakları toplu taşıma araçlarında özürllü donanımına sahip olması şartının aranması gerekir. Bu şartları sağlamayan belediye yöneticileri için idari müeyyidelerin uygulanması yoluna gidilmelidir.

- Taksi, minibüs ve diğer özel toplu taşıma aracı sahiplerinin bağlı buldukları meslek kuruluşlarınca, üyelerinin araçlarını özürllülerin kullanımına uygun hâle getirmeleri için

gerekli tedbirleri almaları sağlanmalı, bu tedbirlere uyulmaması halinde uygulanacak müeyyideler belirlenmelidir.

- Kamu ve özel bütün bina ve diğer tesislerin, özürülülerin erişimine ve kullanımına uygun hâle getirilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bunun sağlanması için, belli bir takvim içinde nelerin yapılması gerektiğinin ve bunların yapılmaması hâlinde uygulanacak müeyyidelerin belirlendiği bir Başbakanlık genelgesinin acilen çıkarılması önerilir.

- Daire ve binalar başta olmak üzere, kaldırım, sokak, cadde ve diğer açık alanlar ile ulaşım araçlarının engellilerin rahatça kullanabileceği şekilde tasarlanması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Yaya alt ve üst geçitlerinin bir an önce özürülüler için uygun hâle getirilmesi sağlanmalı, bu konuda görevini yerine getirmeyen kurumlar cezalandırılmalıdır.

- Yol ve yapı düzenlemelerinde kullanılması gereken malzemelerin özürülüler dikkate alınarak seçilmesi sağlanmalı, bu tür malzemelerin ülkemizde üretilmesi teşvik edilmelidir.

- Başta mobil telefon olmak üzere, bilgiye erişimin önemli boyutunu telefon teşkil etmektedir. Özellikle, işitme-konuşma özürülüler için, mobil telefonlardan mesajlaşma suretiyle iletişim imkânı önemli bir kolaylık sağlamıştır. Dolayısıyla, iletişim ve haberleşmede bu yöntem dışında fazla seçeneği olmayan işitme ve konuşma özürülülerin, daha uygun tarifelerden yararlandırılması önerilir.

Bilgiye ve bazı hizmetlere ulaşılabilirlik konusundaki eksikliklerin giderilmesi için, ilgili kurumların, kanunlarla verilen görevlerini yıllık faaliyet programlarına almaları sağlanmalı ve bunları gerçekleştirmemeleri halinde müeyyideler uygulanmalıdır. Bu kapsamda mevzuatta öngörülen; kabartma, sesli, elektronik kitap, alt yazılı film ve benzeri materyallerin bir an önce hazırlanması ve özürülülerin kullanımına sunulması gerekmektedir.

5378 sayılı Kanunun 2 ve 3 üncü maddelerinde, kamu kurum ve kuruluşlarına, fiziki düzenleme ve toplu taşımaya ilişkin olarak verilen görevler konusunda yedi yıl gibi uzun bir süre belirlenmesi, kurumları, gerekli düzenlemeleri yapma konusunda isteksiz davranmaya sevk etmektedir. Bu hükümlerin, yedi yıllık gibi uzun bir dönem yerine, her yıl yapılacakların belirlenmesi şeklinde değiştirilmesi gerekmektedir.

Dünyada, özürülülerin erişebilirliği ve bakımı için teknoloji üretimi hızla gelişmektedir. Bu alandaki potansiyel, sektörün büyümesini teşvik etmektedir. Ülkemizde bu alanda üretimde bulunulmaması halinde, yabancı ülkelerdeki üreticilerin kullanıcıya olmaya devam etmemiz kaçınılmazdır. Bu yüzden, ülkemizde, bu alanda ileri teknoloji üretimi (Ar-Ge ve inovasyon) özendirilmeli ve teşvik edilmelidir.

Erişebilirlikle ilgili bir sorun da, özürülülerin seçimlerde oy kullanmaları konusunda

ortaya çıkmaktadır.

Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 74 üncü maddesinde, "Özrüli seçmenlerin oylarını rahatlıkla kullanabilmeleri için gerekli tedbirler alınır" hükmü yer almaktadır. Bu hükme rağmen, seçimlerde, özrülielerin seçim mahalline erişimde yaşadıkları zorluklar, sandıkların özrülielerin erişimine uygun yerlere konulmaması, özrülielerin oy vermesini kolaylaştıracak yöntemlerin geliştirilmemesi gibi nedenler, özrülielerin oy kullanma hak ve görevlerini yerine getirmelerini engellemektedir. Bu sebeplerden dolayı, hemen her seçimin ardından, özrülielerin oylarını kullanamadıkları ile ilgili haberlere rastlamak mümkündür. Öte yandan, 29 Mart 2009 yerel seçimlerinde özrülielerin belediye ve diğer kamu araçları ile seçim mahalline taşınmaları ile ilgili olarak verilen bazı kararlar çerçevesinde özrülielerin oy kullanmaya gitmeleri ile ilgili bazı sıkıntılar giderilememiştir. Bu nedenle, özrülielerin oy verme yerlerine ulaşmalarını sağlayacak nitelikteki düzenlemelerin 298 sayılı Kanun çerçevesinde açıklığa kavuşturulması gerektiği düşünülmektedir.

Seçim sandıklarının, binalarda, özrülielerin erişimine en elverişli yerlere konulması özrüli seçmenlerin bu sandıklarda oy kullanmalarını sağlayacak tedbirlerin alınması ve aksaklıkların titizlikle takip edilmesi oy kullanma hakkının gereğidir.

Erişebilirlikle ilgili diğer bir sorun olan işaret dili konusunda, 5378 sayılı Kanununun 15 inci maddesi ile Türk Dil Kurumuna işaret dili oluşturma görevi verilmiş olmasına rağmen, henüz işaret dili oluşturulmamıştır.

V- ÖZÜRLÜLÜĞÜN İSTİSMARI

Özürlülük, istismar edilmeye en müsait, bu yüzden de en fazla istismar edilen konulardan birisidir. Kendilerini savunma konusundaki zayıflıkları özrülieleri istismara açık hâle getirmektedir. Özrülielerin istismarı sorunu sadece ülkemizde değil, gelişmiş ülkeler de dâhil, evrensel bir sorundur. Bu nedenle, uluslararası düzeyde, özrülielerin istismarının önlenmesi için bir takım girişimler gerçekleştirilmiştir. Bunlardan birisi, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından, 3 Şubat 2005 tarihinde kabul edilen, Yetişkin ve Çocuk Engellilerin İstismardan Korunmasına Dair Karardır. Özrüliülüğün istismarının önlenmesine yönelik girişimlere rağmen, özrüliülüğün istismarı hâlâ bir sorun olmaya devam etmektedir.

Çok çeşitli kişi ve kuruluşlar tarafından, çeşitli şekillerde özrüliülük istismara konu olabilmektedir. Özrüliülüğün istismarı, (1) özrülielerin kendileri tarafından istismar ve (2) başkaları tarafından istismar olmak üzere iki biçimde ele alınabilir.

A. BAŞKALARI TARAFINDAN ÖZÜRLÜLÜĞÜN İSTİSMARI

İnsanların duygularına hitap etmesi, özürlülüğün istismar konusu haline getirilmesini kolaylaştırmaktadır. Bireysel ve kurumsal düzeyde istismar söz konusudur. Kurumsal düzeyde özürlülüğün en fazla istismar edilme örnekleri, sivil toplum faaliyetleri ve eğitim faaliyetlerinde görülmektedir.

1. Sivil Toplum Kuruluşları Tarafından İstismar

Özürlülük alanında faaliyette bulunan, dernek, vakıf gibi çok sayıda sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Özürlülerle ilgili derneklerin kuruluş amacı, özürliülerin sorunlarının çözülmesi ve durumlarının iyileştirilmesidir. Bazı derneklerin özürlülük alanında önemli hizmetler verdiği bir gerçektir. Bununla birlikte bazı dernekler, özürliülerin durumlarını iyileştirmek yerine, özürlülük meselesini kullanarak menfaat temini yoluna gitmektedirler. Bu tür istismar örnekleri, zaman zaman gazete haberlerine de konu olabilmektedir.

İstismar yöntemlerinden birisi, derneğin amaç dışı faaliyette bulunmasıdır. Kanunlarda, derneklerin amaçlarına aykırı olarak kullanılmasını önlemek amacıyla bazı tedbirler getirilmiş ve yaptırımlar belirlenmiştir.

2004 tarihli, 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun 30 uncu maddesine göre dernekler, tüzüklerinde gösterilen amaç ve bu amacı gerçekleştirmek üzere sürdürüleceği belirtilen çalışma konuları dışında faaliyette bulunamazlar.

Kanunun 32 nci maddesinde ise, derneklerle ilgili yasak faaliyette bulunulması hallerinde, faaliyetin türüne göre, para cezası, görevden uzaklaştırma, hapis, kapatma gibi cezalar öngörülmüştür.

Dernekler tarafından özürlülüğün istismar edilme biçimlerinden birisi de yardım toplama yöntemleriyle ilgilidir.

2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu'nun 7 nci, 27.12.1999 tarih ve 23919 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Yardım Toplama Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmeliğin 5 inci maddesi gereğince, yardım toplama faaliyeti bir ilin birden fazla ilçesini kapsıyorsa o ilin valisinden, bir ilçenin sınırları içinde ise o ilçenin kaymakamından; yardım toplama faaliyeti birden fazla ili kapsıyorsa, derneğin yerleşim yerinin bulunduğu ilin valisinden izin alınması gerekmektedir. Ayrıca, eşya piyangosu düzenlenmesi halinde, 04.04.1988 tarih ve 320 sayılı Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 29 ve 41 inci maddeleri ile Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü Karşılığı Nakit Olmayan Piyangolar ve Çekilişler Hakkında Yönetmeliğin 7 nci maddesi gereğince Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğünden izin alınması gerekir.

Derneklerin ilgili mevzuatta şart koşulan izinleri almadan veya aldıkları izin kapsamına uymadan yardım toplamaları oldukça yaygındır. Bir bölgede alınan yardım toplama izni ile başka bölgelerde de yardım toplamak en sık başvuru yoluudur.

Bu tür usulüne uygun olmayan yardım toplama faaliyetleri ya hiç fark edilmemekte, ya da yetkili makamlar tarafından fark edilmesi ve engel olunmaya çalışılması halinde, yetkili kişiye karşı, özürülülerin aleyhinde olduğu şekilde suçlamalar yöneltilerek, onu baskı altına alma yoluna gidilmektedir. Bu suçlamalar dikkate alınmayıp izinsiz yardım toplama engellenmiş olsa bile, o ana kadar toplanan yardımlarla ilgili bir işlem yapılmamaktadır.

Yardım toplanırken başvuru bir yöntem de, okullara gönderilen ve çok düşük meblağları içeren yardım talepleridir. Bu yöntemde, örneğin, öğrencilerden 1 TL tutarında yardım talep edilir. Genellikle kimsenin itiraz etmeyeceği bu miktar, öğrencilerin, ailelerine intikal ettirmeden kendi harçlıklarından bile ödeyebilecekleri bir miktardır. Okul yönetimleri de bu şekilde düşünerek, genellikle bu tür yardım taleplerini geri çevirmemektedirler. Oysa, örneğin sadece Ankara'daki ilk ve orta öğretim kurumlarındaki öğrencilerin tamamı hesaba katıldığında ortaya çıkacak toplam rakamın önemli bir meblağ teşkil ettiği görülecektir.

Ülkemizdeki özürülülük alanında faaliyet gösteren dernekler asıl olarak özürülülere yardımcı olmak için kurulmuşlardır ancak, faaliyetlerine bakıldığında bu derneklerin ana faaliyetlerinin yardım toplamaya dönüştüğü görülmektedir. Derneklerin, devlete karşı taleplerindeki ağırlıklı mesele de mali destektir.

Derneklerin yardım toplama şekillerinden biri de özürülülerin medya kuruluşlarındaki programlara katılmasını sağlayarak, acındırma yoluyla yardım toplamalarıdır.

Derneklerin harcamalarını mevzuata uygun olarak yapmaları gerekir. Harcamaların, mevzuatta öngörülen belge ve kayıtlara dayandırılması gereğinin yanında, harcama türü olarak da faaliyet amaçlarına uygunluk gerekir. Örneğin Dernekler Yönetmeliğinin 49/d bendine göre, kamu yararına çalışan derneklerden sayılmak için derneğin, yıl içinde elde ettiği gelirin en az yarısının bu amaçla harcanması gerekmektedir. Ne var ki birçok derneğin usulsüz olarak harcamalarda bulunduğu anlaşılmaktadır (İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı Denetim Raporları).

Derneklerde bu tür istismarların önlenmesi için bazı denetim mekanizmaları oluşturulmuştur.

Denetime ilişkin ilk yapı, derneklerin kendi denetim kurulları ve genel kurulları tarafından yapılması öngörülen denetim biçimidir. Ancak derneklerde bu yapının etkin bir şekilde işletildiği söylenemez. 5253 sayılı Kanunun 9 uncu maddesinde, "Derneklerde iç denetim esastır" denilerek, derneklerin öncelikli olarak kendi iç denetim mekanizmaları

tarafından denetlenmesi ilkesi benimsenmiştir. Bugüne kadar, iç denetimle ilgili esaslar belirlenmediği için, uygulamada derneklerin iç denetimleri bir formaliteden öteye geçememektedir.

İkinci aşamadaki denetim mekanizması, üst birlikler tarafından yapılması gereken denetim şeklidir. Dernekler bir araya gelerek federasyon, federasyonlar da bir araya gelerek konfederasyon kurabilmektedirler. Ülkemizde özürülük alanında çok sayıda federasyon, bir tane de konfederasyon mevcuttur. Bu tür üst birliklerin, üyelerinin faaliyetlerine destek olmanın yanında bir de, faaliyet alanlarına ilişkin meslek ilkelerine uyulmasını sağlama görevi bulunmaktadır. Üst birliklerin bu amaca yönelik olarak üyeleri üzerinde işlettikleri bazı denetim mekanizmaları ve yaptırımları vardır. Ne var ki, ülkemizdeki dernek ve üst birlik örgütlenmelerinde, bu denetim mekanizmalarının işletildiği ve meslek ilkelerine aykırı hareket eden dernekler üzerinde yaptırım uygulandığını söylemek mümkün değildir.

Bu mekanizmalardan sonra işleyen denetim şekli, kamu otoritesi tarafından yapılan denetimlerdir. Bunlardan en önemli ikisi, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı tarafından yapılan denetim ve yargısal denetimdir.

İçişleri Bakanlığı Dernek Denetçileri tarafından, çeşitli tarihlerde bazı özürülülerle ilgili derneklerde yapılan denetimlerde, derneklerin özürülük alanını istismarına ilişkin çok sayıda bulgular elde etmişlerdir. Bu denetim raporlarında yer alan tespitlere göre, usulsüzlük yapan dernekler ve usulsüzlük konularından bazıları özetle aşağıdaki gibidir:

- Usulsüz gelir elde edilmesi (dernek adına izinsiz olarak para toplamak, sahte imzalı yardım makbuzu düzenlemek),
- Dernek gelirlerinin zimmete geçirilmesi,
- Ticari faaliyet gelirlerinin zimmete geçirilmesi,
- Aynı yardımların satılarak zimmete geçirilmesi,
- Toplanan yardımların kayıtlara geçirilmemesi,
- Muhasebe kayıtlarında usulsüzlük (stoklardaki mevcut durum ile kayıtlar çelişmekte),
- Defter kayıtlarında usulsüzlük,
- Gelir ve giderlerde usulsüzlük ve sahtecilik,
- Vergi kaçırma (iktisadi işletmesi olmasına rağmen dergi satışlarında fatura düzenlememek suretiyle vergi kaybına sebep olmak),
- Tefecilerle faiz karşılığı borç-alacak ilişkilerine girilmesi,
- Yönetimde usulsüzlükler (sahte genel kurul, sahte yönetim kurulu düzenleme, usulsüz oy kullanma),
- Kanuna aykırı olarak personel çalıştırma ve sahte personel ücreti ödeme,
- Dernek varlıklarını başkalarının menfaatine kullandırılması,
- Dolandırıcılık,

- Kayıt dışılık (dergi ve hizmet satışlarında fatura düzenlenmemesi, Derneğe ait menkul ve gayrimenkullerin dernek kayıtlarında gösterilmemesi)
- Kaçak elektrik kullanılması,
- Usulsüz harcama (borç ödemesinin gider gösterilmesi, sahte belgelerle harcamalar yapılması),
- Dernek varlıklarının şahsi menfaatler için kullanılması,
- Kanunlara aykırı olarak üye kayıt edilmesi,
- Kanuna aykırı olarak şube açılması ve gayrimenkul satın alınması,
- Yurt dışından alınan yardımların gerekli makamlara bildirilmemesi.

Dernekler üzerindeki diğer bir denetim de yargı faaliyetleridir ancak, bazı yargı kararlarında, “amaç” ve “çalışma konusu” kavramının oldukça geniş yorumlanması, derneklerin faaliyet alanlarının dışına çıkmasını kolaylaştırmıştır. Örneğin, Yargıtay’ın çeşitli kararlarında, dernek lokalinde kumar oynatılmasının amaç dışı faaliyet kapsamında değerlendirilemeyeceği gerekçesiyle alt mahkemelerin kararları bozulmuştur.

Örnek kararlar:

-Yargıtay 9. Ceza Dairesi Esas: 2001/115, Karar: 2001/314, Tebliğname No: 9/176167, Karar: 5.2.2001.

-Yargıtay 9. Ceza Dairesinin Esas: 2001/2820, Karar: 2001/3181, Tebliğname No: 9/30005 Karar: 5.2.2001 (Dernekler Mevzuatı, 2008: 41).

Maliye Bakanlığı, vergi açısından bu kuruluşları denetleyebilmektedir. Ayrıca valilikler de kendi illerindeki derneklerin faaliyetlerini denetleyebilmektedirler. Vakıfların denetimi ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü Teftiş Kurulu tarafından yapılmaktadır.

Dernekler üzerinde bunlardan başka da denetimler yapılmaktadır. 15.11.1990 tarih ve 20696 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Mal Bildiriminde Bulunulması Hakkında Yönetmeliğin 3/f) maddesi gereğince, kamuya yararlı dernek yönetici ve deneticileri mal bildiriminde bulunmak zorundadırlar.

2. Hizmet Sunucuları (Özel Eğitim Kurumları) Tarafından İstismar

Son yıllarda, özür lülüğün istismarına ilişkin en önemli örneklerden biri, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde ortaya çıkmıştır.

“Devlet yardımları” bölümünde ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere, özel, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine, 4 saati bireysel, 6 saati de grup eğitimi olmak üzere, her özür lü birey için aylık 304 TL., grup eğitimi için ise 87 TL. olmak üzere toplam 394 TL ödenmektedir.

Devlet tarafından yapılan bu destek, son yıllarda özel, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin sayısında önemli artışlara neden olmuştur.

Daha önce, 2828 sayılı Kanun gereğince SHÇEK'e tabi olan özel, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, 5371 sayılı Kanunun 51 inci maddesi gereğince 01.06.2006 tarihinden itibaren MEB'e bağlanmıştır.

Merkezlerin MEB'e bağlanmasından sonra, sayılarında önemli artışlar olduğu görülmektedir. 5378 sayılı Kanun yürürlüğe girmeden önce, MEB'e bağlı 47 özel eğitim okulu ve 363 özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi, SHÇEK'e bağlı 370 özel, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi varken, Kanunun ilgili maddesinin yürürlüğe girdiği tarihten 01.07.2008 tarihine kadar toplam 1830 özel eğitim okulu ve özel, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine ulaşılmıştır. Bu artış yaklaşık olarak % 400'dür.

Özel, özel eğitim kurumlarına devam eden engellilere sağlanan bu yardım, eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ve özel eğitim kurumları tarafından zaman zaman istismar konusu yapılmaktadır. Bu konudaki istismar, hem özürülleri eğitim ve rehabilitasyon kurumlarına çekmek için etik dışı yollara başvurma şeklinde, hem de gerçek dışı beyanlarda bulunmak suretiyle, devletten haksız kazanç elde etme şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Özürüllere hizmet veren özel özel eğitim okulları ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, daha fazla müşteri toplayabilmek için çeşitli yollara başvurmaktadırlar. Bunlardan bazıları, özürüllerin kimlik ve adres bilgilerini elde etmek için ilgili kurum ve kuruluşlardaki görevlilere menfaat sağlamaya çalışmaktadır. Bunun yanında, özürünün ailesine bazı menfaatler de sunulabilmektedir. Öte yandan, bazı kuruluşlar arasında "promosyon yarışı" ortaya çıkmıştır. Bazı merkezler, bazı ilgili kurum ve kişilerden topladıkları özürüllere ilişkin bilgiler ile ailelere ulaşarak, çocuklarını kendi merkezlerine göndermeleri karşılığında onlara cazip teklifler sunmaktadırlar. İlgili kişiler ve aileler tarafından "özürlü avı" olarak nitelendirilen bu durum, özürüllere ilgili veri güvenliğini hassas bir hâle getirmektedir. Bu tür davranışlar, bazı kamu kurumlarını, kendilerindeki özürlü bilgilerini diğer kamu kurumları ile bile paylaşmaktan çekinir hâle getirmiştir.

Bazı kuruluşlar ise, bir takım gerçek dışı beyanlarla, devletten haksız kazanç elde etmeye çalışmaktadırlar. Özürüllere eğitim ve rehabilitasyon hizmeti veren özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde bu tür istismarın yaygınlaşması üzerine, Millî Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu tarafından 2008 yılında denetimler yapılmış ve bu denetimlerde çok sayıdaki merkezin bu tür haksız kazanç elde ettiği tespit edilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı Müfettişleri tarafından, bütün il ve ilçelerdeki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile özel özel eğitim okullarında yapılan denetimlerde, gerçek dışı

bilgi ve belgelerle, çeşitli şekillerde, devlet bütçesinden haksız kazanç elde edildiği tespit edilmiş, bu tespitlere ilişkin olarak yüklü miktarda haksız ödeme tespit edilmiş ve Cumhuriyet Savcılıklarına çok sayıda suç duyurusunda bulunulmuştur. Müfettişler tarafından 1786 kurumda yapılan denetimler sonucunda hazırlanan raporlardaki ortak tespitlerden bazıları aşağıdaki gibidir:

- Özürlü çocuklara birden fazla özel, özel eğitim kurumundan aynı ay içinde eğitim aldırılması ve aynı özürlü bireyler için kurumlara mükerrer ödeme yapılması (Yaklaşık 618 kurumda, 2300 kursiyere mükerrer eğitim verilmiş ve ödeme yapılmış).
- Aday öğretmen, psikolog ve fizyoterapistlere temel ve hazırlayıcı eğitimleri tamamlanmadan müstakil ders/seans görevi verilmesi (Yaklaşık 289 kurumda, 792 aday öğretmenle ilgili ihlâl).
- Kurum ruhsatında yer almayan programlara özürlü bireylerin kayıtlarının yapılması ve eğitim programı hazırlanmamış özür gruplarına eğitim verilmesi (Yaklaşık 210 kurumda, 1250 öğrenciye eğitim).
- Sadece bireysel eğitim verilmesi gereken kursiyerlere grup eğitimi verilmesi (Raporlara göre bireysel eğitim alması gereken 620 civarında öğrenciye, 118 kurum tarafından grup eğitimi de verilmesi).
- Resmî örgün eğitim kurumlarına devam eden öğrencilere, özel, özel eğitim kurumlarında grup eğitimi verilerek bunun ücretlendirilmesi (638 merkezde, 21750 kursiyere bireysel ve grup eğitimi verilmesi).
- Rehber öğretmenlere yasak olmasına rağmen ders verdirilmesi (399 merkezde, 701 rehber öğretmene ders verdirilmesi).
- 5580 sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunu gereğince % 3 oranında ücretsiz öğrenci okutulmaması (744 kurumda ücretsiz eğitim verilmesi gereken yaklaşık 11.445 öğrenci için ücret alınması).
- Yeterli sayıda zorunlu personel çalıştırılmaması (38 kurumda eksik personel çalıştırılması).
- Rapor tarihi biten kursiyerlerin eğitimlerinin faturalandırılması (33 kurumda, geçersiz raporlara istinaden 110 öğrenci).
- Usulsüz evrak ve işlemlerle devletten para alınması (10 kurumda yaklaşık 150 öğrenciye ait raporda tahrifat).
- Aynı personelin, aynı zaman diliminde birden fazla kurumda görevli gösterilmesi (29 personelin aynı zaman diliminde birden fazla kurumda fiilen görev yapmadığı halde görevli gösterilmesi. Bir yıl içinde 28 farklı kurumda görevli eğitici tespit edilmiştir).

Yukarıda ana başlıklar itibarıyla belirtilen konularda müfettişler tarafından toplam 86.325.952 TL usulsüz ödeme tespit edilmiş, bu miktarın 28.286.717 TL'si soruşturma sonucu

beklenmeden kurumlar tarafından devlete geri ödenmiş, 58.039.234 TL ile ilgili işlemler ise devam etmektedir.

3. Kişiler Tarafından İstismar

Cadde ve sokaklarda özürülülerin dilenmesi çok yaygın örneklerdir. Bunlardan bazıları kendileri dilenmekte bazıları ise (özellikle çocuk yaşta kiler) aileleri veya başka kişiler tarafından dilendirilmektedir. Hatta çocukların, dilendirilmek üzere özellikle sakat bırakıldıkları da bazı araştırma raporlarında yer almıştır.

Ankara Ticaret Odası (ATO) tarafından 2004 yılında, "Dilenen Türkiye Dosyası" adlı bir rapor hazırlanmıştır. 17.07.2004 tarihli Rapora göre, dilenci mafyası tarafından kaçırılan çocukların sakat bırakıldığı ve ilerleyen yaşlarında dilendirildiği belirtilmiştir. Raporda, dilendirilecek çocukların sakat bırakılması için uygulanan yöntemlerden şöyle bahsedilmektedir:

"Örneğin, kollarına, bacaklarına ya da görünür yerlere sarımsak bağlanıyor. Günlerce deri üzerinde bırakılan sarımsak korkunç bir yara ve görüntüye neden oluyor. Daha sonra bu yaranın üzerine çeşitli ilaçlar sürülerek, yaranın uzun süre kalması sağlanıyor.

Henüz kemik gelişimi sağlanmadan, çok küçük yaşta kiler çocukların kırık oldukları üzerine baskılar yapılarak, bedensel deformasyon yaratılıyor. Kol veya bacaklar kırılıp, kemiklerin yanlış kaynatılması gibi insanlık dışı yöntemler de kullanılıyor. Çocuk dilenciler, ne zaman ve hangi yöntemlerle sakat bırakıldıklarını çoğu kez hatırlamıyor bile." <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=200&l=1> (18.04.2009).

Özürülülerin istismar biçimlerinden biri de *cinsel istismardır*. Özürülüler, genellikle kendilerini korumaktan acizdirler. Bu savunma zayıflıkları, onların istismarcılar tarafından kolay hedef olarak seçilmelerine neden olmaktadır. Özellikle zihinsel özürülüler, cinsel istismar açısından en savunmasız gruptur. Bu özür grubundakilerin cinsel taciz ve/veya tecavüze uğradıkları yolundaki haberler medyada zaman zaman yer almaktadır.

Özürülülerin barındığı bazı bakım merkezlerinde çift taraflı bir istismarın olduğunu gösteren örnekler yaşanabilmektedir. Özellikle cinsel istismar konusunda bu tür olaylar ortaya çıkmaktadır. Bakım merkezlerindeki personelin özürülülere taciz/tecavüz girişimleri olabileceği gibi, özürülülerin de, merkezdeki kurallara uyulmasını sağlamaya çalışan personel hakkında kendilerine karşı cinsel istismara yeltenmekle tehdit ettikleri veya bu şekilde suçlamalarda buldukları yetkililer tarafından ifade edilmiştir.

B. ÖZÜRLÜLER TARAFINDAN ÖZÜRLÜLÜĞÜN İSTİSMARI

Özürlülüğün özürsümler tarafından istismarı, özürsümler ailelerinin istismarını da kapsamaktadır.

Özürlülüğün en yaygın şekilde istismar edilme biçimlerinden biri, özürsümlerin gerçek dışı beyanlarla, devlet tarafından özürsümlere sağlanan yardımlardan faydalanmaya çalışmalarıdır. Bu istismar biçiminde en fazla başvuru alan araç sağlık kurulu raporlarıdır. Sağlık kurulu raporlarında, özürsümlük dereceleri olduğundan farklı gösterilerek, gerçekte hak edilmeyen bir yardımdan faydalanılmaktadır. Aynı kişilerin, çok yakın tarihlerde, farklı kurumlar tarafından düzenlenmiş olan sağlık kurulu raporlarında birbirinden farklı özür derecelerinin yer alması örnekleri bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu istismar şekline karşı mevzuatta bazı tedbirler alınmıştır. 2022 sayılı, 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanunun 8 inci maddesinde, aylık bağlanmasında İl veya İlçe İdare Kurullarının alacakları muhtaçlık kararlarıyla birlikte bu Kanunun gerektirdiği hallerde yetkili hastanelerce verilen sağlık kurulu raporlarının esas alınacağı, aylık bağlama işleminden sonra yapılacak incelemeler sonucunda, aylık bağlama kararını etkileyecek durumların tespit edilmesi halinde, belli prosedürler uygulanarak aylık kesme veya düzeltme işlemi yapılacağı ve fazla ödenen tutarların geri alınacağı belirtilmiş, ayrıca gerçeğe aykırı sağlık kurulu raporu düzenlediği veya bu nitelikteki raporlara dayanarak aylık aldığı tespit edilenler hakkında Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerine göre işlem yapılacağı hükme bağlanmıştır.

Aynı şekilde, 31.12.2005 tarih ve 26040 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan, 47 no'lu Emlak Vergisi Genel Tebliğinde, indirimli bina vergisi oranından yararlanma şartlarını taşımadığı halde, gerçek dışı taahhütte bulunmak suretiyle indirimli bina vergisi oranından yararlanan özürsümler ile durumlarında meydana gelen değişikliği bildirmeyen özürsümlerden alınması gereken verginin, cezalı olarak gecikme faizi ile birlikte alınacağı belirtilmiştir.

Özrünü teşhir ederek dilenme, bazı illerde uygulanan otobüse ücretsiz biniş kartının yitirildiği bahanesiyle tekrar alınarak yakınlarına kullandırma gibi istismar türlerine de rastlanmıştır.

Özürlülük, özürsümlerin yakınları tarafından da istismar edilebilmektedir. Zaman zaman medyaya yansıyan, ölmüş olan özürsümlerinin, yaşıyormuş gibi haklarının kullanılmasına devam edilmesi bu tür istismar biçimlerindedir.

Özürlü yakınları tarafından istismarın bir örneği de, özürsümlerin dilendirilmesi veya medya yoluyla duygu sömürsü yapılarak kazanç sağlanmasıdır.

Kendilerini savunma konusunda belli ölçülerde yetersizliğe sahip olan özürliilerin istismara karşı korunması için daha sıkı bir denetim sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Bu çerçevede, vatandaşların, istismar olaylarının yetkili mercilere iletilmesini kolaylaştıracak yöntemler geliştirilmelidir.

Öte yandan, bazı yasak eylemler için mevzuatta belirlenmiş cezaların, özürliilerin istismarı halinde ağırlaştırılmasını sağlayacak şekilde mevzuatta değişiklikler yapılması önerilir.

VI- ÖZÜRLÜLÜĞÜ ÖNLEYİCİ VE İYİLEŞTİRİCİ TEDBİRLER

Özürllülük, doğuştan ve sonradan olmak üzere temel olarak iki gruba ayrılabilir. Bununla birlikte özürllülüğün oluş nedenlerine göre türleri ile ilgili farklı sınıflandırmalar da yapılabilir. Özürllülüğe neden olan temel faktörler aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

1. Doğuştan özürllülük ve genetik hastalıklar

Kalıtsal hastalıklar

Rh uyumsuzluğu

Akraba evlilikleri

2. Annenin sahip olduğu kronik hastalıklar

Diyabet

Hipertansiyon

Epilepsi

Kalp hastalıkları

3. Gebelikte geçirilen enfeksiyon hastalıkları: Kızamıkçık, toksoplazma, Hepatit B, suçiçeği, cinsel yolla bulaşan hastalıklar

4. Annenin yaşından kaynaklanan hastalıklar

5. Annenin hamilelik döneminde karşılaştığı sorunlar

Doktor kontrolünde kullanılmayan ilaçlar

Tehlikeli kimyasal maddeler sonucu annenin zehirlenmesi

Röntgen ışınlarına maruz kalma

Annenin kötü ve yetersiz beslenmesi

Stres

6. Doğum esnasında karşılaşılan sorunlar

Uzun süren doğum süreci sonucu bebeğin oksijensiz kalması

Doğum esnasındaki yanlış uygulamalar

Erken veya geç doğum

7. Doğum sonrasında karşılaşılan sorunlar

Bebekte yüksek ateş ve havale görülmesi

Kafa travmaları, kazalar

Uzun süren sarılık

Zehirlenmeler

Bebeğin aşırı derecede antibiyotik veya diğer ilaçları alması

8. Doğum sonrası dönemde özürllülük nedenleri

Yenidoğan döneminde rastlanılan metabolik sorunlar

Psikososyal örselenmeler

İş kazaları ve meslek hastalıkları

Ev kazaları

Trafik kazaları

Çevresel faktörler

Yaşlılık

Doğal afetler

Doğuştan özürllülüğün önemli bir nedeni kalıtsal hastalıklardır. İnsan vücudunda bulunan yaklaşık 35.000 gen anne babadan çocuklara geçer. Vücutta çiftler halinde bulunan ve yarısı anneden yarısı da babadan çocuğa geçen genler ya baskın ya da çekingendir. Bir gen çiftinde genin birisi baskınsa kalıtsal özellik bu genin özelliğini taşır; göz renginde olduğu gibi. Çekingen genin özelliğinin ortaya çıkabilmesi için anne babadan gelen genlerin ikisinin de çekingen olması gerekir. Genetik hastalıkların oluşmasına neden olan genler baskın ya da çekingen olabilir. Bu özelliklerine göre neden oldukları hastalıklar da farklı olur (Çalık-Aktaş, 24).

Özürllülüğe neden olan kalıtsal hastalıklardan bazıları şunlardır:

Konjenital Hipotiroidi

Tiroid bezinin gelişim hatalarından, tiroid hormon biyosentezi ve tiroid bezinin regülasyonunda doğuştan gelen bozukluklardan kaynaklanan tiroid hormon yetersizliği ile karakterize klinik bir durumdur. Kalıcı hipotiroidinin en sık karşılaşılan nedeni konjenital nedenlerdir.

Yenidoğan döneminde en sık karşılaşılan endokrinolojik sorundur. Prevalans ırk ve etnik yapıya göre değişmekle birlikte dünya genelinde 3.500-4.000 canlı doğumda birdir. Ülkemizde yürütülen bir insidans çalışmasında ise kalıcı konjenital hipotiroidi sıklığı 3.344 canlı doğumda bir bulunmuştur.

Yenidoğan döneminde belirti ve bulgular vakaların çoğunda çarpıcı olmadığından erken tanı güçtür. Tedavi edilmeyen vakalarda ciddi zekâ geriliği ve asimetric cücelik ortaya çıkar. Erken teşhis yapılmaz ise kalıcı zeka geriliği kaçınılmazdır. Erken tanı konan çocuklarda tedavi oldukça kolay, ucuz ve etkindir.

Fenilketonüri

Fenilketonüri kalıtsal metabolik bir hastalıktır. Hastalıkta bir protein yapıtaşı olan fenilalanin metabolize edilemez, kanda birikir ve geriye dönüşümsüz beyin hasarı yaratır. Erken tanımlanıp tedavi edilmediği takdirde kaçınılmaz son ağır zihinsel geriliktir. Ülkemiz, hastalığın en sık izlendiği ülkelerdendir. Doğan her 4.500 bebekten biri fenilketonüri ile doğmaktadır. Doğması beklenen bebek sayısı ile değerlendirildiğinde her yıl 300 yeni fenilketonüri vakasının topluma katılacağı hesaplanır. Çekinik genle taşınan bu hastalığın taşıyıcı sıklığı ülkemizde yüksektir. Her 100 kişiden dördünün bu hastalığı taşıyor olmasının yanı sıra % 2'ye varan akraba evliliği, hastalığın ülkemizde sıklıkla izlenmesinin nedenidir.

Ağır zihinsel geriliği olan fenilketonürlü bireylerde konvülsiyonlar, agresif ya da otistik davranış bozuklukları, dermatit şeklindeki cilt lezyonları yanı sıra vakaların sadece % 60'ında anne babaya göre açık saç-göz-ten rengi ile karakterize fenotip vardır.

Biyotinidaz Eksikliği

Biyotin, organizmadaki 4 karboksilaz enzimi için kofaktör olarak görev yapan önemli bir vitamindir. Biyotinidaz, vücutta biyotin döngüsü adı verilen bir reaksiyon zinciri içinde serbest biyotin oluşum basamağı için gerekli bir enzimdir.

Otozomal resesif geçişli kalıtsal bir hastalık olan biyotinidaz eksikliği organizmada biyotin döngüsünü bozarak metabolik asidoz, deri bulguları (parsiyel alopesi vb.), işitme ve görme kaybı, konvülsiyon ve nörolojik belirtiler gibi değişik klinik ve laboratuvar bulgularının görüldüğü bir hastalık tablosuna yol açar. Geç kalınan vakalarda koma ve ölüm ile karşılaşılabilir.

Dünya ülkeleri içinde biyotinidaz eksikliğinin en sık görüldüğü ülkelerden birinin Türkiye olduğu bildirilmiştir. Dünya ortalamasının çok üzerinde olup yeni doğanlarda 1:11000 olarak bildirilmektedir.

Biyotinidaz eksikliğinde erken tanı ve tedavi çok önemlidir. Tanı ve tedavide gecikme nörolojik sekeller ve ölümle sonuçlanabilir.

Bulguların düzelmesi tedaviye başlama zamanıyla orantılıdır. Tedavi ile deri ve nörolojik bulgular düzelir. İşitme ve görme bozuklukları tedaviye daha dirençlidir.

Kronik hastalıklar, önemli bir özürülük nedenidir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre

2005 yılında 35 milyon kişi kronik hastalıklardan ölmüştür. Kronik hastalık vakalarının % 80'i gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde özrün saptanması veya özürlü bakımı oldukça zayıftır veya çok azdır (III. Özürülüler Şûrası, 2007: 43).

Sonradan özürülülüğün ise birçok nedeni vardır. Savaşlar, terör olayları, depremler, yangın, su baskını gibi doğal afetler, toprak, bina çökmeleri, heyelanlar, trafik kazaları, deniz kazaları, ev kazaları, iş kazaları, yangınlar, ilaç, uyuşturucu madde, besin ve kimyasal madde zehirlenmeleri, yaralanmalar, çarpmalar ve uygarlığın beraberinde getirdiği sayısız bir çok nedenin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde özürülülerin sayısını hızla arttırdığı bilinmektedir. Sağlık hizmetlerindeki hatalı uygulamalar da, yukarıda belirtilen nedenlere ek olarak, doğum öncesi ve doğumdan kaynaklanan sakatlıklara yol açabilmektedir.

Özürülülüğün tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. Bununla birlikte, çeşitli yol ve yöntemler izlenmesi suretiyle özürülülük oranının düşük seviyelerde tutulması mümkündür. Bu kapsamda, özürülülüğün önlenmesi faaliyetleri, özürülülük oranının ve özürülülüğün olumsuz etkilerinin azaltılmasını içerir. Bu kapsamda izlenebilecek tedbirleri; önleyici ve iyileştirici tedbirler olmak üzere iki başlık altında ele almak mümkündür.

Bununla birlikte, özürülülüğün önlenmesi konusunda literatürde farklı tanımlamalar ve sınıflandırmalar da yapılmıştır. Bunlardan bir tanesinde, birinci düzey, ikinci düzey ve üçüncü düzey önleme olmak üzere üçlü bir sınıflandırma esas alınmıştır.

Bu tasnife göre; birincil düzey önleme, bozuklukların oluşumunu önlemeyi; ikincil düzey önleme, bozukluğun yol açtığı özürülülüğü azaltmayı; üçüncül düzey önleme ise, özürülülüğün engelliliğe dönüşmesini önlemeyi amaçlayan bütün önlemlerin alınmasıdır.

Bu koruma tedbirleri aşağıdaki başlıklar altında toplanmıştır.

Birincil Düzey Koruma

- Genel eğitim ve sağlık eğitimi,
- Hijyen ve sağlık önlemleri,
- Aşılama,
- Mesleki kazaları azaltmaya yönelik yasalar çıkartma,
- Güvenli iş koşulları sağlama,
- Beslenme ve bakımı iyileştirme vb.

İkincil Düzey Koruma

- Erken tanı ve hastalıkların, bozuklukların tedavisi,
- Mesleki olarak erken müdahaleler ve amputasyon,
- Zararlı ajanların veya diğer risk faktörlerinin azaltılması,
- Mesleki ve eğitimsel danışmanlık,
- İşe uygun gerekli koşulların sağlanması vb.

Üçüncül Düzey Koruma

- Ameliyat, fizyoterapi, meslek terapisi, konuşma terapisi vb.
- Kendine bakım eğitimleri,
- Teknik yardımlar sağlama,
- Sosyal ve mesleki danışmanlık, rehberlik,
- Mesleki eğitimler,
- Eğitimin ve uygun işlerin sağlanması,
- Özür lüğe yönelik davranışları ve tutumları düzeltmek için toplumsal eğitim vermek,
- Fiziksel engelleri ortadan kaldırmak vb (<http://saglik.gov.tr>, 23.03.2009).

Bu sınıflandırma, özür lülüğün önlenmesine ilişkin önleyici ve iyileştirici (olumsuz etkilerini azaltıcı) tedbirler kapsamında da ele alınabilir.

A. ÖNLEYİCİ TEDBİRLER

Birçok farklı nedenden kaynaklanan özür lülüğün, erken teşhis ve uygun tedavi yöntemleri ile, kısmen önlenmesi veya kontrol altına alınabilmesi mümkündür. Özür lülüğün önlenmesi konusunda başvurulabilecek tedbirler, “doğum öncesi” ve “doğum sonrası” olmak üzere iki gruba ayrılabilir.

1. Doğum Öncesi Önleyici Tedbirler

Erken teşhis, erken müdahaleye imkân tanır. Bu ise bir sakatlık veya özür lülüğün etkisini en aza indirebilir. Erken müdahale, sakatlığın erken tedavisi şeklinde olabileceği gibi, sakatlığı telafi edecek ve bir özür n derecesini azaltacak veya yok edecek yardımın sağlanması ve özür lülük sonucu sınırlanan bir yetiyi telafi edebilecek başka bir yetiyi kullanması için kişiyi eğitmek yoluyla da olabilir.

Mevzuatımızda, özür lülüğün önlenmesi ile ilgili olarak bazı kurum ve kuruluşlara çeşitli görevler verilmiştir.

1987 tarihinde yürürlüğe giren Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'nun 3 üncü maddesine 1997 tarihli 572 sayılı KHK ile eklenen (I) bendinde; “Özür lü çocuk doğumlarının önlenmesi için, gebelik öncesi ve gebelik döneminde tıbbi ve eğitsel çalışmalar yapılır. Yeni doğan bebekler metabolizma hastalıkları için gerekli olan testlerden geçirilerek risk taşıyanların belirlenmesine ilişkin tedbirler alınır” denilmektedir.

3960 sayılı Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu'nun 5378 sayılı Kanunla değişik 1 inci maddesinde; “Devlet, kalıtsal kan hastalıklarından thalessemia ve orak hücreli anemi dâhil olmak üzere, bütün kalıtsal kan hastalıklarıyla ve özür lülüğe yol açan diğer kalıtsal hastalıklarla koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında mücadele eder. Bunun için gerekli ödenek Sağlık

Bakanlığı yılı bütçesine konulur.

Kalıtıl kan hastalıklarıyla ve özürllülüğe yol açan diğ er kalıtıl hastalıklarla koruyucu sağıık hizmetleri kapsamında mücadele için gerekli önlemler ve bu konuda uygulanacak usul ve esaslar Sağıık Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir” denilmektedir. Maddenin ikinci paragrafında bahsedilen yönetmelik henüz çıkarılmamıştır.

5378 sayılı Kanununun 11 inci maddesinde; “Yeni doğ an, erken çocukluk ve çocukluğ un her dönemi fiziksel, işitsel, duyusal, sosyal, ruhsal ve zihinsel gelişimlerinin izlenmesi, genetik geçişli ve özürllülüğe neden olabilecek hastalıkların erken teşhis edilmesinin sağılanması, özürllülüğ ün önlenmesi, var olan özrün şiddetinin olabilecek en düşük seviyeye çekilmesi ve ilerlemesinin durdurulmasına ilişkin çalışmalar Sağıık Bakanlığı’nca planlanır ve yürütülür” denilmektedir.

Doğ um öncesi önlemler, daha çok, yukarıda bahsedilen birincil düzey koruma tedbirleri ile ilgilidir.

2. Doğ um Sonrası Önleyici Tedbirler

Doğ um sonrası özürllülüğ ün önlenmesi, yukarıda bahsedilen birinci ve ikinci düzey koruma tedbirlerini kapsar. Engelliliğ in önlenmesi ve rehabilitasyonunda 1. basamak sağıık kurumlarına önemli görevler düşmektedir.

Sağıık personelinin sorumluluğ u rehabilitasyon hizmetleri ile sınırlı değıildir, erken teşhis, bilinçlendirme ve toplumda engellilere eşit koşullar sunmaya yönelik çabalara katılım da bu sorumluluk kapsamındadır.

Birincil ve İkincil Koruma aşığııdaki uygulamaları kapsar:

- Evlilik başvurusu yapan gençlerin sağııklı bir evlilik birliğı kurmak ve sağııklı çocuklar yetiştirmek üzere bilgilendirilmesi,
- Anne adaylarına temel sağıık hizmetleri kapsamında ana-çocuk sağıığı ve aile planlaması hizmeti verilmesi,
- Doğ um öncesi, doğ um esnasında ve doğ um sonrasında meydana gelebilecek özürller konusunda anne adaylarının bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi,
- Doğ umun, hamileliğ in başlangıcından itibaren kontrollü olarak takibinin yapılarak, uygun ortamda sağıık personeli tarafından gerçekleştirilmesi,
- Bebeklik ve çocukluk çağı aşılamaalarının tam ve zamanında yapılması,
- Ev kazası ile ilgili yaralanmalarda çocuk ve yaşlıların çoğ unluğ u oluşturmaları nedeni ile ailelerin bu tür kazalar konusunda bilgilendirilmesi,
- İş kazalarının azaltılması için çalışanların ve işverenlerin eğitilmesi,
- Sağıık ocakları tarafından halka sunulan temel sağıık hizmetlerinin engellilerin de ulaşabileceğı şekilde düzenlenmesi.

Sağlık personeli, gerek sağlık ocağındaki çalışmaları gerekse ev ziyaretleri sırasında doğrudan bu hizmetleri sunabilirler. Özel sağlık sorunları ile ilgilenebilir ve daha sağlıklı bir hayat standardı geliştirmeye teşvik edici tavsiyelerde bulunabilirler. Toplumdaki grup ve organizasyonlarla bir araya gelerek toplum sağlığına ilişkin konularda bilgi sağlayabilirler. Dolayısıyla birinci basamak sağlık kurumlarında çalışan sağlık personeli, engelliliğin önlenmesine katkıda bulunmada önemli imkânlarla sahiptir.

B. İYİLEŞTİRİCİ (ÖZÜRLÜLÜĞÜN OLUMSUZ ETKİLERİNİ AZALTICI) TEDBİRLER

Özürlülüğün olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi için bazı tedbirlerin belirlenmesi ve uygulanması mümkündür.

Örneğin görme duyası kaybının erken teşhis edilmesi ve tedavisi durumunda, kayıp tamamen giderilemese de görme fonksiyonundaki bozukluğun daha da ilerlemesi engellenebilir. Görme fonksiyonu, yardımcı araç, gereç ve cihazlar kullanılarak olabilecek en iyi seviyeye getirilebilir. Diğer duyu ve fonksiyon kaybı durumlarında da yardımcı araç, gereç ve cihazlar kullanılmaktadır.

Etkili bir tedavinin mevcut olmadığı veya söz konusu duyu bozukluğunun etkilerini giderecek yardımcı bir araç, gereç ve cihaz kullanılmadığı durumlarda hastaya hayatında bu durumla (görme/işitme engelinin yarattığı zorluklarla) başa çıkma yolları öğretilir.

Görme veya işitme kaybı çocukluk döneminde tespit edilmediği takdirde, ailesi ve öğretmeni çocuğun anlama, iletişim veya uyum sorununu anlayamayabilir. Bu durumda aile veya öğretmen çocuğun öğrenme gücünü yaşadığını veya davranış bozukluğu gösterdiğini düşünebilir. Daha ileri yaşlarda ortaya çıkan görme veya işitme kaybı sosyal izolasyona yol açabilir.

Çocuktaki gelişim geriliğinin erken yaşta tespiti önemlidir, çünkü ne kadar erken müdahale edilirse sonuçlar o kadar verimli olur. Erken teşhis gerçekleştirilemez ise çocukta gelişim geriliği, ailesi ve çevresi ile iletişim ve uyum sorunları ortaya çıkabilir. Herhangi bir hastalık veya yaralanmadan kaynaklanan yeti kaybı durumunda ailenin desteği ve yeti kaybına uğrayan kişinin mümkün olduğunca aktif ve sosyal bir hayata yönelmesi konusunda teşvik edilmesi ve tedavi imkânları konusunda destek olunması çok önemlidir.

Özürlü olmak, çoğu durumda, kişilerin elinde olan bir durum değildir. Bu nedenle hiç kimsenin kendisini ya da ailesini suçlaması “şöyle ya da böyle olmasaydı bu durum olmazdı” yaklaşımı, sonucu değiştirmemektedir. Sonucu reddetmek, yaşam enerjisinin boşuna harcanmasından başka bir işe yaramaz. Özürlü bireyler toplumun bir parçası oldukları

gerçeğini görüp kendilerine güvenmeli, kendi kimliği ve kişiliği ile hayatta var olduğunun bilincinde olmalı ve yaşam kalitesini yükseltmek için imkânları azami ölçüde kullanmaya çalışmalıdır. Bakım ve rehabilitasyon hizmetleri, özürülülerin bu bilinci ve güveni elde edebilmelerine katkı sağlayacak yöntemleri içermelidir.

Özürülülükle ilgili iyileştirici tedbirler, yukarıda bahsedilen, birinci, ikinci ve üçüncü düzey koruma sınıflandırmasına göre, üçüncü düzey koruma tedbirleriyle ilgilidir.

Üçüncül koruma aşağıdaki faaliyetleri kapsar (<http://www.saglik.gov.tr>, 23. 03.2009):

- 1) Bozukluk veya Yeti Kaybının Erken Tanısı
- 2) Engelli İnsanları ve Ailelerini Eğitmek ve Bilgilendirmek
- 3) Davranışsal Değişiklikleri Kolaylaştırmak
- 4) Sosyal Entegrasyonu Kolaylaştırmak
- 5) Danışmanlık (Sosyal ve Psikolojik Uyum Düzenlemeleri)

“Özürülü olmak” kişisel hayatı ve aile hayatını büyük ölçüde etkiler. Bazı özürülüler, ailelerinden gördükleri sevgi ve destek, toplumda gördükleri saygı sayesinde başarılı bir şekilde topluma adapte olabilmektedir. Diğer engellilerse sosyal hayata uyum sağlayabilmek için aileleri dışında toplumun desteğine ihtiyaç duyarlar.

Özürülülüğün önlenmesi veya olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik olarak Sağlık Bakanlığı tarafından bazı çalışmalar yürütülmektedir. Bakanlığa bağlı birinci basamak sağlık kuruluşlarında (Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri, Sağlık Ocakları, Sağlık Evlerinde) doğum öncesi bakım, sağlıklı doğum, doğum sonu bakım, bebek ve çocuk izlemleri, bağışıklama, beslenme, aile planlaması hizmetleri sürekli yürütülmekte ve topluma bu hizmetlerle ilgili eğitim de verilmektedir. Bu kapsamda yürütülen çalışmalardan bazıları şunlardır:

Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü tarafından özürülülüğün önlenmesine yönelik bazı programlar uygulanmaktadır. Bunlardan “Yenidoğan Tarama Programları” aşağıdaki uygulamaları kapsamaktadır:

Yenidoğan Metabolik Taramaları

Yeni doğan bebeklerin yaşama sağlıklı başlayabilmelerini sağlamak amacıyla ülke düzeyinde, yenidoğan tarama programları kapsamında yürütülen yenidoğan metabolik taramalarından biri, “Fenilketonüri Tarama Programı”dır. 2002 yılında fenilketonüri taraması yapılan yenidoğan oranı % 59,2 iken, 2003 yılı sonunda % 70,3’e, 2004 yılında % 81,3’e, 2005 Aralık itibarıyla bir yılda doğan bebeklerin % 85,8’ine ulaşılmıştır. Ayrıca yürütülmekte olan

fenilketonüri taramasına ilave olarak 2006 yılı sonunda programa “Konjenital Hipotiroidi Tarama Programı” ilave edilmiştir. 2008 yılı sonunda programa Biyotinidaz eksikliği de ilave edilmiştir. 2008 yılında tarama oranı % 95,1’e ulaşmıştır.

Yenidoğan İşitme Taraması Programı

Yenidoğan her bin bebekten 1 ile 3’ü ileri derecede işitme kaybı ile doğmaktadır. Çocukluk döneminde geçirilen hastalıklar, kulak enfeksiyonları, kazalar ve kullanılan bazı ilaçlar nedeniyle bu oran % 6’ya çıkmaktadır. İşitme engeli ile doğan bebeklerin erken dönemde tespit edilmesi amacı ile işitme taramalarının gerçekleştirilmesi, kesin teşhis, işitme cihazı uygulaması ve gerekli rehabilitasyon çalışmalarının yapılmasını sağlamak üzere “Yenidoğan İşitme Taraması Programı” başlatılmıştır. Bu çalışma kapsamında, 76 ilde Sağlık Bakanlığına bağlı 176 kurumda, Yenidoğan İşitme Taraması Ünitelerinin kurulması tamamlanmış ve taramaya başlanmıştır. Söz konusu taramalara ilişkin rakamlar yıllar itibarıyla aşağıdaki gibidir.

	2005	2006	2007	2008
Taranan çocuk sayısı	96313	128.096	189.588	378.963
Sevk edilen çocuk sayısı	1378	674	2.732	3255
Tanı konulan çocuk sayısı	76	145	400	748

TABLO 14:2005-2008 YILLARI ARASINDA İŞİTME TARAMASI YAPILAN ÇOCUK SAYISI

Kişiler tarafından izlenecek bazı temel ilkeler, özürllülüğün önlenmesinde önemli ölçüde etkili olabilmektedir. Bunların başında sağlıklı ve yeterli beslenme gelmektedir. Hijyen, zararlı besin ve alışkanlıklardan (kafeinli içecekler, alkol/sigara/uyuşturucu) kaçınma sağlıklı beslenmenin önemli unsurlarıdır.

Akraba evliliği, uygun olmayan yaşlarda hamilelik (19 öncesi ve 35 yaş sonrası riskli dönem kabul edilmektedir), özürllülüğe neden olan unsurlardandır. Tehlikeli kimyasallardan uzak durma, röntgen çektirmekten kaçınma da dikkat edilmesi gereken diğer bazı hususlardır.

Özürllülüğün önlenmesi konusunda, kişilerin dışında kurumlara da önemli görevler düşmektedir.

Önceki bölümlerde ayrıntılı olarak bahsedildiği üzere, mevzuatımızda, özürllülükle ilgili olarak bir çok kamu kurum ve kuruluşuna görevler verilmiştir. Bu görevlerden bir çoğunun, özürllülüğün önlenmesi ile ilgili yönü vardır. Örneğin, yol, cadde, açık alan ve binalardaki fiziki düzenlemelerin uygun hâle getirilmesi, kaza sonucu ortaya çıkan özürllülük sayısını etkileyecektir. Karayollarında yapılan çalışmaların ortaya çıkardığı sonuçlar bunun açık bir göstergesidir. Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre, trafik kazalarında 2007 yılında ölenlerin sayısı 5.007 iken, bu sayı 2008 yılında 4.228 olmuştur. 2007 yılında 189.057 olan

yaralı sayısı ise, 2008'de 183.841'e düşmüştür (<http://www.trafik.gov.tr>, 11.04.2008). Kazalardaki ölü ve yaralı sayısındaki bu düşüşün önemli bir nedeninin, bölünmüş yolların inşa edilmesi olduğu değerlendirilmektedir.

Özürlülüğün önlenmesi konusunda en önemli görev Sağlık Bakanlığına düşmektedir. Bu konuda, 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, 3960 sayılı Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu, 5378 sayılı Kanun ve diğer düzenlemeler kapsamında Sağlık Bakanlığına, özürlü çocuk doğumlarının önlenmesi için, gebelik öncesi ve gebelik döneminde tıbbi ve eğitsel çalışmalar yapma, yeni doğan bebeklerin gerekli olan testlerden geçirilerek risk taşıyanların belirlenmesine ilişkin tedbirler alma, kalıtsal hastalıklarla mücadele etme, kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yapma, erken teşhis gibi çalışmalarla, özürlülüğün önlenmesi, var olan özürlülüğün ise olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesi konularında görevler ve sorumluluklar verilmiştir.

Özürlülüğün önlenmesine yönelik olarak Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen projelerden bir kısmına yukarıda değinilmiştir.

Başka alanlarda olduğu gibi özürlülük alanında da, önleyici/koruyucu tedbirler yerine tedavi edici/telafi edici tedbirlere daha fazla ağırlık verme eğilimi hakimdir. Dolayısıyla, özürlülüğün tedavi edilmesi veya bakımı konusunda sarf edilen enerji ve kaynaklar, özürlülüğün önlenmesine sarf edilenlerle mukayese edilemeyecek ölçüde fazladır. Küçük maliyetlerden kaçınmak bazen çok daha büyük maliyetlere katlanmayı gerektirebilir. Özürlülüğün önlenmesi için yeterli tedbirler alınmaması, bu gerçeğe karşılaşılmamasına neden olmaktadır. Bazı özürlülük vakalarının önceden teşhis edilerek ve gerekli tedbirler uygulanarak önlenmesi elbette bir maliyet gerektirir. Ancak bu maliyetlerden kaçınmak, daha sonra, bakım, tedavi, cihaz bedeli gibi daha büyük maliyetlere neden olmaktadır. Kaldı ki tek maliyet bunlar değildir. Özürlü bireyin, eğitim, istihdam gibi alanlarda yer alamaması nedeniyle üretime katılamaması, sosyal, ekonomik ve psikolojik açılardan yaşanan sıkıntılar diğer önemli maliyetlerdir.

Özürlülüğün önlenmesi çalışmaları, insan hayatıyla ilgili bir çok alanı ilgilendirmektedir. Bina güvenliği, yol güvenliği, gıda güvenliği, çevre güvenliği, araç güvenliği, sosyal güvenlik, siyasal güvenlik gibi konuların hepsi özürlülüğü ilgilendirir. Dolayısıyla bu konuların herbiriyle ilgili olarak kamu kurumları üzerlerine düşen düzenleme ve denetim/gözetim görevini yerine getirmelidirler.

Fiziki koşullarla ilgili olarak (ulaşılabilirlik bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır) yapılacak her iyileştirme, engelliliğin azaltılmasında etkili olacaktır.

Özürlülüğün önlenmesi ile ilgili III. Özürlüler Şûrasında önerilen hususlardan bazıları şunlardır:

- Yaşlılarda risk ve özre yol açan düşme ve kırıklar, osteoporoz, yaşlılığa bağlı parkinson, kalp yetmezliği, alzheimer, inkontinans ve inme (stroke) gibi hastalıkları önlemeye ve halkı bu konuda bilinçlendirmeye yönelik programların hazırlanması ve koruyucu rehabilitasyon programlarının veya hizmetlerin verilmesi sağlanmalıdır.

- Ruh sağlığı bozulan veya zihinsel özürlü olma riski taşıyan veya özürlü olarak kabul edilen bireylerin, tıbbi tedavi sonrasında rehabilite edilmelerine yönelik hizmet sunacak yatılı ve/veya gündüzlü rehabilitasyon merkezleri, Sağlık Bakanlığı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğünce müştereken açılarak işletilmelidir. Söz konusu rehabilitasyon merkezlerinde sunulacak hizmetlerin hastanelerde olduğu gibi sosyal güvenlik sistemi tarafından finanse edilmesi sağlanmalıdır.

- Bütün dünyada hedeflenen, özrün önlenmesi ve özürlülere yönelik engellerin oluşmaması için, özür yaratabilecek risk taşıyan durumların belirlenmesi ve riskli bireylere önleyici bakım, rehabilitasyon, eğitim ve sağlık hizmetlerinin verilmesidir (III. Özürlüler Şûrası, 56, 62).

Özürlülüğün önlenmesiyle ilgili proje ve faaliyetlere daha fazla ağırlık verilmeli ve bu konulara daha fazla kaynak aktarılmalıdır. Dünyadaki iyi uygulama örnekleri takip edilmeli ve etkili sonuç veren yöntemlerin ülkemizde de uygulanması sağlanmalıdır. İzlenen yöntemlerin sonuçları belli aralıklarla değerlendirilmeli ve bu sonuçlara göre gelecekteki politika ve uygulamalar yeniden şekillendirilmelidir.

Özürlülüğün önlenmesi konusunda, bütün kurum ve kuruluşların görev ve sorumluluklarının açık bir biçimde tanımlanması yanında, müeyyidelerin tavizsiz bir şekilde uygulanması önemli görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZÜRLÜLERE DEVLET YARDIMI

Ülkemizde, özürlü bireylere, değişik kamu kurumları tarafından, çeşitli yardım ve destekler sağlanmaktadır. Bu yardım ve desteklerle ilgili mevzuat, yer yer, özel ihtisas sahibi olmayı gerektirecek düzeyde karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu duruma dikkat çekmek amacıyla bu bölümde, ilgili mevzuat hükümleri, mümkün olduğunca, metin içinde ya da dip not olarak verilecektir.

Kamu kaynaklarından özürlülere yapılan yardım ve desteklerin; “Doğrudan Yardımlar” ve “Dolaylı Yardımlar” olmak üzere iki ana başlık altında ele alınması uygun görülmüştür.

I- DOĞRUDAN YARDIMLAR

A. SAKAT AYLIĞI

1976 yılında yürürlüğe giren 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanuna 5378 sayılı Kanunun 25 inci maddesi ile eklenen Ek 1 inci madde hükmü gereğince, belli durumdaki özürlülere, her yıl Sosyal Güvenlik Kurumu bütçesine konulan ödenekten aylık ödenmektedir.

Söz konusu Ek 1 inci maddeye göre; 65 yaşını doldurmamış olmakla birlikte, başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde özürlü olan 18 yaşını dolduran ve kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan özürlülerden; her türlü gelirleri toplamının aylık ortalamasına göre bu Kanunun 1 inci maddesinde belirtilen gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak tutardan daha az geliri olanlara, bu Kanunun 1 inci maddesine göre belirlenecek aylık tutarının % 300'ü tutarında; aynı kişilerden herhangi bir işe yerleştirememiş olanlarla, kanunen bakmakla yükümlü olduğu 18 yaşını tamamlamamış özürlü yakını bulunanlara, bakım ilişkisi fiilen gerçekleşmek kaydıyla % 200'ü tutarında aylık bağlanır.

Herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan malul olmaları sebebiyle yetim olarak aylık veya gelir almakta olan çocuklardan bu kurumlardan aldıkları aylık veya gelir toplamı tutarları bu madde gereğince durumlarına göre ödenebilecek tutardan daha az olanlara aradaki fark ilgili sosyal güvenlik kurumu tarafından (birden fazla sosyal güvenlik kurumundan aylık veya gelir alanlar için yalnızca tercih edecekleri bir sosyal güvenlik kurumu tarafından) ödenir ve bu şekilde ödenen tutarlar Hazineden tahsil edilir.

Anılan Ek 1 inci maddede belirlenen aylık tutar, 300 gösterge rakamının aylık katsayı

ile çarpımı suretiyle hesaplanmaktadır. Bu miktar, 2009 yılının ilk dönemi için aylık;

% 40-69 oranında özürllüer için 181,46 TL,

% 70 ve üzeri muhtaçlar için 272,19 TL'dir.

Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından 2006-2008 yılları arasında sakat aylığı ödenen kişi sayısı aşağıda gösterilmiştir.

Yıllar	Kişi Sayısı
2006	316.801
2007	340.891
2008	399.139

TABLO 15: 2006-2008 YILLARI ARASI SAKAT AYLIĞI ÖDENEN KİŞİ SAYISI

B. İŞ GÖREMEZLİK AYLIĞI

İş göremezlik aylığı, karşılıksız bir ödeme olmayıp, belli tutarlarda prim yatırılmasını esas alan bir ödeme olduğu için devlet yardımı kapsamında değerlendirilmeyebilir. Bununla birlikte, normal kişilere tanınmayan bir hakkın, belli ölçülerde çalışma yetisini kaybedenlere tanınması nedeniyle bir tür destek olarak görülebileceğinden dolayı burada ele alınmıştır.

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda özürllüerle ilgili olarak "iş göremezlik" ve "malullük" aylıkları düzenlenmiştir.

Kanunun 19 uncu maddesine göre, iş kazası veya meslek hastalığı sonucu oluşan hastalık ve özürler nedeniyle meslekte kazanma gücü belli oranlarda azalmış olan sigortalılar sürekli iş göremezlik gelirinere hak kazanırlar.

C. MALULLÜK AYLIĞI

Vazife Malullüğü, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 17.04.2008 tarih ve 5754 sayılı Kanunla değişik 47.i maddesinde tanımlanmıştır. Buna göre; sigortalıların vazifelerini yaptıkları sırada veya vazifeleri dışında idarelerince görevlendirildikleri herhangi bir kamu idaresine ait başka işleri yaparken bu işlerden veya kurumlarının menfaatini korumak maksadıyla bir iş yaparken ya da idarelerince sağlanan bir taşıtla işe gelişi ve işten dönüşü sırasında veya işyerinde meydana gelen kazadan doğmuş olursa, buna vazife malullüğü ve bunlara uğrayanlara da vazife malulü denir. Vazife malullüğü aylığı, belli sürelerde prim ödemiş olma durumuna göre, söz konusu maddede belirtilen şartlar, malullük dereceleri ve zam oranları esas alınarak belirlenir.

Sigortalının veya işverenin talebi üzerine Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucularının sağlık kurullarınca usulüne uygun düzenlenecek raporlar ve dayanağı tıbbi belgelerin incelenmesi sonucu, çalışma gücünün veya iş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün en az % 60'ını kaybettiği Kurum Sağlık Kurulunca tespit edilen sigortalı, malullük sigortası bakımından malul sayılır (5510/md.25).

Sigortalı olarak ilk defa çalışmaya başladığı tarihten önce sigortalının çalışma gücünün % 60'ını kaybettiği önceden veya sonradan tespit edilirse, sigortalı bu hastalık veya özrü sebebiyle malullük aylığından yararlanamaz.

Malullük aylığının hesaplanma şekli, 5510 sayılı Kanunun geçici 2 nci maddesinde, aylığa ilişkin bazı kriterler geçici 4 üncü maddede, 506 sayılı Kanunun malullük ve sakatlık hükümlerine ilişkin geçiş hükümleri ise geçici 10 uncu maddede düzenlenmiştir.

D. NAKDÎ TAZMİNAT VE AYLIK

Nakdî tazminat ve aylık da, özürülere yönelik doğrudan bir yardım değil, bir hizmet ifası sonucunda ortaya çıkan sakatlık durumu için yapılan ödemedir. Normal durumdaki şartların dışında ve sadece sakatlıktan dolayı bazı ayrıcalıklar içermesi nedeni ile burada ele alınmıştır.

1980 tarih ve 2330 sayılı Nakdî Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun ile, güven ve asayişini korumak, kaçakçılığı men, takip ve tahkikle görevli olanlara bu görevlerinden dolayı yaralanmaları, ölmeleri veya sakat kalmaları halinde, nakdî tazminat ödenmesi ve aylık bağlanması düzenlenmiştir.

Kanunun 3 üncü maddesinin (b) bendinde; bu kanun kapsamındakilerden; yaşamak için gerekli hareketleri yapmaktan aciz ve hayatını başkasının yardım ve desteği ile sürdürebilecek şekilde malül olanlara 200 katı, diğer sakatlananlara (a) bendinde belirtilen tutarın % 25'inden % 75'ine kadar, yaralananlara ise % 20'sini geçmemek üzere sakatlık ve yaralanma derecesine göre nakdî tazminat ödeneceği belirtilmiştir.

Nakdî tazminatın tespitine esas tutulacak aylık; tazminat verilmesine dair karar tarihindeki en yüksek Devlet memuru aylığının (Ek gösterge dâhil) brüt tutarıdır.

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 21 inci maddesine göre, kamu görevlilerinden, görevleri dolayısıyla terör eylemlerine muhatap olarak yaralanan, sakatlanan, ölen veya öldürülenler hakkında 2330 sayılı Nakdî Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümleri uygulanır.

Aynı Kanunun 22 nci maddesi, terör eylemlerinden dolayı yaralananların tedavilerinin

Devlet tarafından yapılacağı hükmüne yer vermiştir.

5510 Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 60/6 ncı maddesinde, genel sağlık sigortalısı sayılacaklar arasında, 2330 sayılı Nakdî Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler de yer almaktadır.

E. BAKIM ÜCRETİ

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun, 9 uncu maddesinde, Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüne (SHÇEK), özürülülerin tespiti, bunların korunması, bakımı, yetiştirilmesi ve rehabilitasyonlarını sağlamak üzere gerekli hizmetleri yürütmek, yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük düzeyde dahi sürdürmekte güçlük çeken kişi ve ailelere kaynakların yeterliliği ölçüsünde aynı ve nakdî yardımlarda bulunmak amacıyla gerekli hizmet ve programları geliştirme ve uygulama görevi verilmiştir.

Sosyal güvenlik kurumlarına tabi olmayan, bakıma muhtaç özürülülerden ailesini kaybetmiş olanlar ile ailesi ekonomik veya sosyal yoksunluk içerisinde bulunanlara bakım hizmetinin resmî veya özel bakım kurumlarında ya da ikametlerinde verilmesi sağlanır.

Bakıma muhtaç özürülülere sunulacak bakım hizmetinin karşılığı olarak her ay için kişi başına belirlenecek tutar, iki aylık net asgari ücretten fazla olamaz. Bakıma muhtaç özürülülerin, Kurumca bakılanlar dışındakilerin bakım ücreti bu amaçla Kurum bütçesine konulacak ödenekten karşılanır (5378/Ek md.7). SHÇEK'in bu kapsamda yürüttüğü hizmetlerden, bu Raporun ikinci ve üçüncü bölümlerinde geniş olarak bahsedilmiştir.

Özürülülerin evde bakım giderleri için yıllar itibarıyla yapılan ödemeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Yılı	Evde Bakım Nedeniyle Ödeme Yapılan Özürülü Sayısı	Toplam Ödeme (TL)
2006	8	3.040
2007	25.583	35.386.656
2008	113.000	417.603.212
2009 (Mayıs İtibarıyla)	156.443	326.543.815

TABLO 16: 2006-2008 YILLARI ARASI EVDE BAKIM HİZMETİ VERİLEN ÖZÜRLÜ SAYISI VE YAPILAN ÖDEMELER

Özürülerin özel kuruluştaki bakımı için 2007-2009 yılları arasında ödeme yapılan özürü sayısı ve ödeme tutarları aşağıda gösterilmiştir.

Yılı	Özel Kuruluştaki Bakım İçin Ödeme Yapılan Özürü Sayısı	Toplam Ödeme (TL)
2007	1.336	1.202.583
2008	5.586	5.435.294

TABLO 17: 2007-2008 YILLARI ARASI ÖZEL KURULUŞLARDA BAKIM GİDERLERİ

Resmî rehabilitasyon merkezlerine ilişkin bilgiler ise aşağıdaki gibidir.

YILI	MERKEZ SAYISI			KAPASİTE	BAKILAN SAYISI			TOPLAM ÖDEME
	YATILI	GÜNDÜZLÜ	TOPLAM		YATILI	GÜNDÜZLÜ	TOPLAM	
2006	41	25	66	3.027	3.070	1.584	4.654	65.775.165
2007	47	17	64	3.434	3.458	634	4.092	96.072.103
2008	57	15	72	4.098	3.802	470	4.272	123.004.578
2009 (Mayıs)	60	12	72	4.643	3.937	442	4.379	56.796.073

TABLO 18: RESMÎ REHABİLİTASYON MERKEZLERİNDE BAKIM GİDERLERİ

F. MUHTAÇ AYLIĞI

227 sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve bu Kararname uyarınca çıkarılan Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Muhtaç Aylığı Ve Vakıf İmarat Yönetmeliği doğrultusunda diğer muhtaç bireylerle birlikte sakatlara da “muhtaç aylığı” adı altında bir yardım yapılmakta idi.

2008 yılında 227 sayılı KHK'yi yürürlükten kaldıran 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 52 nci maddesinde Hayır Hizmetleri Daire Başkanlığının görevleri aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

- Vakfiyelerde yer alan hayır şart ve hizmetleri yerine getirmek,
- Hayrat taşınmaz malların tahsis işlemlerini yürütmek,
- Vakfiyelerde yazılı hayır şart ve hizmetleri yerine getirmek üzere her seviyeden eğitim-öğretim tesisleri, öğrenci yurtları sağlık ve sosyal yardım kurumları, aşevleri gibi tesisler açmak, yönetimini sağlamak, öğrencilere eğitim yardımı yapmak, ihtiyaç sahibi insanlara sosyal yardımlarda bulunmak, muhtaç ve engellilere aylık bağlamak.

Sayılmış olan görevler kapsamında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından özürülere muhtaç aylığı ödenmeye devam edilmektedir.

27.09.2008 tarih ve 27010 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Vakıflar Yönetmeliği'nin

72 nci maddesinde, muhtaç durumdaki engellilere **muhtaç aylığı** bağlanacağı belirtilmiştir. Bu hüküm gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, % 40 ve üzeri engelli olan muhtaçlara nakdî yardımda bulunmaktadır.

Bu yardımın yapılabilmesi için engellinin sosyal güvencesinin olmaması, herhangi bir gelir veya aylığı bulunmaması, mahkeme kararı veya kanunla bakım altına alınmamış olması, gelir getirici taşınır ve taşınmaz malı mevcut olmaması veya olup da bunlardan elde edeceği aylık ortalama gelirinin bu Yönetmelikle belirlenen muhtaç aylığı miktarını geçmemesi gerekmektedir. Kendilerine bakmakla yükümlü anne ve babalarının bu şartları taşıması halinde 18 yaşından küçük engelli çocuklara da aylık bağlanabilmektedir. Muhtaç aylığı, aynı aileden sadece bir kişiye verilebilmektedir.

Bu yardımın miktarı 2009 yılı itibarıyla aylık 283,36 TL'dir.

Ayrıca, aynı Yönetmeliğin 68 inci maddesinde, engelli çocuklar için açılmış eğitim kurumlarındaki çocuklara aşevi hizmeti verilebileceği belirtilmiştir.

Genel Müdürlük tarafından özürülere ödenen muhtaç aylığı yıllar itibarıyla aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Yılı	Kişi Sayısı	Aylık Tutar (TL)
2006	1622	223,93
2007	1936	251,21
2008	2002	272,48
2009	1634 (Haziran)	283,36

TABLO 19: 2006-2009 YILLARI ARASI MUHTAÇ AYLIĞI ÖDEMELERİ

G. DESTEK EĞİTİM YARDIMI

3797 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanuna 5378 sayılı Kanunla eklenen Ek 3 üncü maddeye göre; görme, ortopedik, işitme, dil-konuşma, ses bozukluğu, zihinsel ve ruhsal özürülü çocuklardan özel eğitim değerlendirme kurulları tarafından, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam etmeleri uygun görülenlerin eğitim giderlerinin, her yıl bütçe uygulama talimatında belirlenen miktarı Millî Eğitim Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanmaktadır.

10.12.2009 tarih ve 27016 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2 Sıra No'lu, 2009 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Uygulama Tebliğinde, 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamında açılan özel eğitim okulları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde özürülü bireylere verilen destek eğitiminin bütçeden karşılanacak kısmı; katma değer vergisi hariç olmak üzere bireysel eğitim için aylık 304 TL., grup eğitimi için 87 TL. olarak belirlenmiştir.

H. TAŞIMALI EĞİTİM DESTEĞİ

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu (SYDTF) özörlölere, özörlölü öğrencilerin okullarına ücretsiz olarak taşınması şeklinde bir yardımda bulunmaktadır.

Örgün eğitime devam eden, özel eğitime gereksinim duyan ve ilk ve ortaöğretimde okuyan özörlölü öğrencilerimizin ücretsiz olarak taşınıp, eğitimlerinin sağlanması amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak yürütölen taşıma projesi kapsamında özörlölü öğrencilere destek olunmaktadır.

2004 yılından bu yana ücretsiz olarak ikametgâhlarından okullarına taşınan özörlölü öğrenci sayısı ile bunlar için kullanılan kaynaklar aşğıdaki tabloda gösterilmiştir:

Eğitim Öğretim Dönemi	Taşınan Öğrenci Sayısı	Kullanılan Kaynak
2004-2005	6.900	1.945.503
2005-2006	16.171	16.563.641
2006-2007	28.500	21.075.018
2007-2008	25.933	30.370.000

TABLO 20: TAŞIMALI EĞİTİM DESTEĞİNDEN YARARLANAN ÖZÖRLÖLÜ SAYISI VE KULLANILAN KAYNAK

Kaynak: <http://www.sydgm.gov.tr/tr/html/239/Ozurlu+Yardimlari> (22.07.2009)

İ. MAHALLİ İDARELERCE YAPILAN YARDIM VE DESTEKLER

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14 üncü maddesinin (b) bendinde; belediye hizmetlerinin sunumunda özörlölü, yaşlı, düşkün ve dar gelirliilerin durumuna uygun yöntemler uygulanacağı hükmüne yer verilmiştir. Belediye başkanının görev ve yetkilerinin sayıldığı 38 inci maddenin (n) bendinde, "Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, özörlölere yönelik hizmetleri yürütmek ve özörlölüler merkezini oluşturmak" ifadeleri yer almaktadır. 60 inci maddenin (i) bendinde ise; dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özörlölülere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar, belediyenin giderleri arasında sayılmıştır.

Kanunun 75 inci maddesinde; Belediye, belediye meclisinin kararı üzerine yapacağı anlaşmaya uygun olarak görev ve sorumluluk alanlarına giren konularda kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamu yararına çalışan dernekler, özörlölü dernek ve vakıfları, Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınmış vakıflar ve 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu kapsamına giren meslek odaları ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirebilir" denilmiş, 77 nci maddede ise "belediyenin; aralarında özörlölülerin de sayıldığı kişi/grup ve konulara yönelik hizmetlerin yapılmasında, beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik

programlar uygulayacaktır” denilerek belediye hizmetlerine gönüllü katılım teşvik edilmiştir.

Benzer görevlere, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 2, 7, 18 ve Ek 1 inci maddelerinde de yakın ifadelerle yer verilmiştir.

İl özel idarelerine de benzer görevler verilmiştir. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nun 6 ncı maddesinde, il özel idaresi hizmetlerinin, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulacağı, hizmet sunumunda özürsü, yaşlı, düşkün ve dar gelirli durumuna uygun yöntemlerin uygulanması gerektiği belirtilmiş, 43 üncü maddenin (h) bendinde ise, “Yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özürsülere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar” il özel idaresinin giderleri arasında sayılmıştır.

Anılan Yönetmelik düzenlemeleri doğrultusunda, hem belediyeler hem de il özel idareleri tarafından özürsülere yönelik olarak yardım ve hizmetler yapılmaktadır. Bu tür yardım ve hizmetlere harcanan bütçenin tespiti mevcut yapı içinde mümkün değildir. Bu alanla ilgili harcamaların İçişleri Bakanlığı tarafından izlenmesini sağlayacak usullerin belirlenmesi önerilir.

Yerel yönetimler, dezavantajlı toplumsal kesimlere yönelik olarak sosyal yardımlar kapsamında; aşevleri açmakta, öğrencilere burs vermekte ve toplu taşıma ve su gibi hizmetlerden ücretsiz veya indirimli tarifeden yararlandırmakta ve değişik etkinlikler kapsamında özürsülerin kullanmakta olduğu araç ve gereç dağıtımını şeklinde ayni ve nakdî yardımlarda bulunmaktadır.

J. NAKDİ YARDIM

Ülkemizde engellilere çok farklı kaynaklardan nakdî yardım yapılmaktadır. Engellilere nakdî yardım yapan kurum ve kuruluşlardan biri Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğüdür.

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, esas olarak kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan muhtaç durumdaki vatandaşları kapsamakta ise de kapsam maddesindeki; “Ancak, sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir alan özürsülerin, tedavi giderleri ile fonksiyon kazandırıcı ortopedik ve diğer yardımcı araç ve gereçlerin kurumlarca karşılanamayan kısmı bu Kanun kapsamındadır” hükmü gereğince, sosyal güvencesi olup olmadığına bakılmadan özürsülere yönelik yardım yapılabilmektedir.

T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) bünyesinde, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu (SYDTF) ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları olmak üzere iki farklı yapı içerisinde özürsülere yardım yapılmaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunun kuruluşunu teşkil eden 3294 sayılı Kanunun ilgili hükümleri uyarınca, fonun kaynakları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına aktarılmakta ve yardımlar vakıflar tarafından vatandaşlara ulaştırılmaktadır.

İllerde vali ve ilçelerde kaymakam başkanlığında oluşturulmuş Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları yardımlara aracılık etmektedir (<http://www.sydgm.gov.tr/tr/> - 29.04.2009).

SHÇEK tarafından da nakdî yardım yapılmaktadır. 2828 sayılı Kanunun 9 uncu maddesi kapsamında SHÇEK, muhtaç durumdaki özürlü kişilere (diğer muhtaç kişilere de) ayni ve nakdî yardım yapabilmektedir.

K. ARAÇ GEREÇ DESTEĞİ

SYDTF'den, "Özürlü İhtiyaç Yardımları" adı altında, özürülülerin araç gereç ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yardımlar yapılmaktadır. 2003-2009 yılları arasında yapılan yardımların dökümü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Araç-Gereç Yardımları	Kişi Sayısı	Aktarılan Kaynak (TL)
Motorlu Özürlü Araçları	508	1.003.951
Akülü Özürlü Araçları	226	684.331
Tekerlekli Sandalye	282	159.537
MYO Elektronik Protez	38	700.095
Protez	2.221	3.969.864
İşitme Cihazları	6.170	6.139.716
Konuşma Cihazları	81	96.527
Görme Özürülülere Bilgisayar	26	94.425
Kabartmalı Daktilo	3	7.000
Teleskopik Gözlük	1	2.030
Diğer Özel Araç ve Gereçler	1.074	921.965
Toplam	10.626	13.735.221

TABLO 21: SYDGM TARAFINAN YAPILAN ÖZÜRLÜ ARAÇ-GEREÇ YARDIMLARI

(<http://www.sydgm.gov.tr/tr/>, 29.04.2009)

5510 sayılı Kanunun 63 üncü maddesi gereğince de özürülülere, tedavi sürecinde araç gereç desteği yapılmaktadır.

Kamusal nitelikli bir dernek olan Türkiye Kızılay Derneği de, özürülülere tekerlekli

sandalye vermektedir. Dernek Tüzüğü'nün 7 nci maddesinin "Sosyal yardım ve afet yönetim görevleri" başlıklı bölümünde, "... engellilere ... yardım yapmak ..." ifadesi yer almaktadır. Bu kapsamda Kızılay Derneği'nin özürllülere yaptığı tekerlekli sandalye yardımı yıllar itibarıyla aşağıda gösterilmiştir:

Yıllar	Verilen Tekerlekli Sandalye
2004	421
2005	488
2006	403
2007	710
2008	458

TABLO 22: ÖZÜRLÜLERE KIZILAY TARAFINDAN VERİLEN TEKERLEKLİ SANDALYE SAYILARI

L. İŞ KAYBI TAZMİNATI

4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanununun 21 inci maddesi ile özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlarda, iş sözleşmesine dayalı olarak ücret karşılığı çalışanlardan iş sözleşmeleri, tabi oldukları iş kanunları ve toplu iş sözleşmeleri gereğince tazminata hak kazanacak şekilde sona ermiş olanlara, kanunlardan ve yürürlükteki toplu iş sözleşmelerinden doğan tazminatları dışında ilave olarak iş kaybı tazminatı ödeneceği hükmü getirilmiştir. Aynı maddede, özürllü personele iş kaybı tazminatının iki kat ödeneceği belirtilmiştir.

M. SPOR DESTEĞİ (SPORCU ŞEREF AYLIĞI)

1986 yılında yürürlüğe giren 3289 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanununun "Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğü'nün Görevleri" başlıklı 2 nci maddesine, 5378 sayılı Kanunla eklenen (o) bendine göre; "Özürllü bireylerin spor yapabilmelerini sağlamak ve yaygınlaştırmak üzere; spor tesislerinin özürllülerin kullanımına da uygun olmasını sağlamak, spor eğitim programları ve destekleyici teknolojiler geliştirmek, gerekli malzemeyi sağlamak, konu ile ilgili bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları ile yayınlar yapmak, spor adamları yetiştirmek, özürllü bireylerin spor yapabilmesi konusunda ilgili diğer kuruluşlarla işbirliği yapmak" anılan Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasına girmiştir.

2008 yılında çıkarılan 5774 sayılı Başarılı Sporculara Aylık Bağlanması ile Devlet Sporcusu Unvanı Verilmesi Hakkında Kanunun ilgili maddeleri uyarınca, uluslararası

müsabakalarda başarı sağlayan sporculara, aylık bağlanması sağlanmıştır.

Kanunun 3 üncü maddesinde "Sporcu Şeref Aylığı" düzenlenmiştir. Madde hükmü şöyledir:

"(1) Bu Kanunun 2 nci maddesinin birinci fıkrası kapsamına giren³² amatör sporcular ile olimpiyat veya dünya şampiyonalarında takım sporlarında veya takım tasnifi yapılan branşlarda takım halinde şampiyon olmuş amatör sporcuların milli takım teknik direktörlerinden ve antrenörlerinden daha sonra ömür boyu hak mahrumiyeti cezası almadıkları ve başarı derecelerinin doping dâhil herhangi bir sebeple geçersiz olarak kabul edilmediği Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü tarafından belgelendirilecek veya bildirilecek olanlara; Maliye Bakanlığına yazılı olarak müracaatları halinde ve başarı derecesinin kazanıldığı tarihten önceki bir tarih olmamak kaydıyla, 40 yaşını doldurdukları tarihten başlatılmak üzere ve Türk vatandaşlığını korudukları müddetçe Bakanlar Kurulu kararı ile "Sporcu Şeref Aylığı" adı altında aylık bağlanır.

(2) Kapsama dâhil amatör sporculardan, 01.07.2005 tarih ve 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 5 inci maddesi çerçevesinde alacakları sağlık kurulu raporu neticesinde özür durumuna göre tüm vücut fonksiyonlarının en az % 40'ını kaybetmiş olduğu Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığının 01.07.1976 tarih ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanunun 8 inci maddesinin ikinci fıkrası uyarınca oluşturmuş olduğu sağlık kurullarınca karar verilenlere yaş kaydı aranmaksızın bu fıkradaki usul ve esaslara göre aylık bağlanır ve ödenir. Özür durumuna göre aylık bağlananlardan, özürlülük durumunun geçici olduğu anılan sağlık kurulunca karara bağlananlar, 40 yaşını doldurdukları tarihe kadar üç yılda bir muayeneye tabi tutulurlar. Özürlülük durumu ortadan kalkan veya % 40'ın altına düşenlerin aylıkları, rapor tasdik tarihini takip eden ay başından itibaren kesilir ve haklarında birinci fıkra hükümleri uygulanır. Sporcu şeref aylığı bağlanmasını gerektirecek bir başarı derecesi bulunan amatör sporcular ile bu sporcuların milli takım teknik direktörlerinin ve antrenörlerinin aylık bağlanmasına hak kazanmaları ile ilgili bilgi ve belgeler Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü tarafından kayıt altına alınır ve aylık bağlanma işlemleri bu Genel Müdürlükçe takip edilir.

(3) Sporcu Şeref Aylığının bir aylık tutarı, 16 yaşından büyük işçiler için uygulanan 30 günlük net asgari ücretin;

a) Olimpiyat oyunlarında ferdi olarak; birinci olan amatör sporculara % 200'ü, ikinci olan amatör sporculara % 160'ı, üçüncü olan amatör sporculara ise % 140'ı,

³² Kanunun kapsamı 2 nci maddede şöyle ifade edilmiştir: "Bu Kanun, müsabakaların yapıldığı dönem itibarıyla Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) tarafından olimpik, paralimpik ve defolimpik spor dalları içinde kabul edilmiş spor dallarının büyükler kategorisinde; olimpiyat oyunlarında, Dünya veya Avrupa şampiyonalarında ferdi ya da takım sporlarında takım hâlinde birinci, ikinci ve üçüncü olan amatör sporcular ile bunların ölümü hâlinde bakmakla yükümlü oldukları eş ve çocuklarını ve takım hâlinde olimpiyat veya dünya şampiyonu olmuş amatör sporcuların milli takım teknik direktör ve antrenörlerini kapsar."

b) Dünya şampiyonalarında ferdi olarak; birinci olan amatör sporculara % 140'ı, ikinci olan amatör sporculara % 120'si, üçüncü olan amatör sporculara ise % 100'ü,

c) Avrupa şampiyonalarında ferdi olarak; birinci olan amatör sporculara % 100'ü, ikinci olan amatör sporculara % 80'i, ferdi olarak üçüncü olan amatör sporculara ise % 60'ı,

olarak tespit edilir.

(4) Olimpiyat oyunları ile Dünya veya Avrupa şampiyonalarında takım sporlarında takım halinde birinci, ikinci veya üçüncü olan amatör sporculara, aynı seviyedeki bir şampiyonada ferdi başarıları sebebiyle aylık bağlananların başarı dereceleri esas alınarak hesaplanacak aylık tutarının % 75'i oranında aylık bağlanır. Takım sporlarında takım halinde olimpiyat veya dünya şampiyonu olmuş amatör sporcuların milli takım teknik direktörlerine ve antrenörlerine ise bu sporculara bağlanan aylık oranında aylık bağlanır.

(5) Amatör sporcular ile milli takım teknik direktörlerinin ve antrenörlerinin bu Kanun kapsamında belirtilen derecelerden birden fazlasına sahip olmaları halinde, kendilerine sadece sahip oldukları derecelerden en yüksek olanının karşılığı olan aylık bağlanır”.

Kanunun 4 üncü maddesinde, sporcuların aile fertlerine aylık bağlanması düzenlenmiştir. 5 inci maddede ise, bu Kanuna göre ödenen aylıkların hiçbir vergi ve kesintiye tabi tutulmayacağı ve nafaka borçları hariç hiçbir suretle haczedilemeyeceği belirtilmiştir. Ödemeler, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından yapılmakta ve Hazineden tahsil edilmektedir.

II- DOLAYLI YARDIMLAR

A. TEDAVİ GİDERİ

5510 sayılı Kanunda, özel olarak özürülülerin tedavi giderlerinin karşılanmasına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Kanunun 63 ve 69 uncu maddelerinde, finansmanı sağlanan sağlık hizmetleri ve katılım payı alınmayacak haller arasında sayılan, iş kazası ile meslek hastalığı, iş göremezlik, koruyucu sağlık hizmetleri gibi konular, özürülülükle ilgili durumlar olarak kabul edilebilir.³³

³³ 5510 sayılı Kanunun, “Finansmanı sağlanan sağlık hizmetleri ve süresi” başlıklı 63 üncü maddesi şöyledir:

“Genel sağlık sigortalısının ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sağlıklı kalmalarını; hastalanmaları hâlinde sağlıklarını kazanmalarını; **iş kazası ile meslek hastalığı**, hastalık ve analık sonucu tibben gerekli görülen sağlık hizmetlerinin karşılanmasını, **iş göremezlik hallerinin ortadan kaldırılmasını veya azaltılmasını temin etmek** amacıyla Kurumca finansmanı sağlanacak sağlık hizmetleri şunlardır:

a) Kişilerin hastalanmalarına bakılmaksızın kişiye yönelik **koruyucu sağlık hizmetleri** ile insan sağlığına zararlı madde bağımlılığını önlemeye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri. [...]

d) (Değişik: 17.04.2008-5754/40 md.) Kişilerin hastalanmaları hâlinde ayakta veya yatarak; ağız ve diş muayenesi, diş hekiminin göreceği lüzum üzerine ağız ve diş hastalıklarının teşhisi için gereken klinik muayeneler, laboratuvar

B. SİGORTA PRİMİ İŞVEREN HİSSESİ

4857 sayılı İş Kanunu'nun 30 uncu maddesi gereğince, işverenler, iş yerlerinde bu madde ile belirlenen miktarda özürlü işçi çalıştırmakla yükümlüdürler. Özel sektör iş yerlerinin, çalıştırmak zorunda oldukları özürsüzlülerin sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı, yükümlülük dışı çalıştırılan özürsüzlülerin sigorta primine ait işveren hisselerinin ise yüzde ellisi Hazinece karşılanır.³⁴

C. GELİR VERGİSİ İNDİRİMİ (SAKATLIK İNDİRİMİ)

193 sayılı Gelir Vergisi Kanununda engellilerin gelirleri ile ilgili bazı indirim ve istisnalar getirilmiştir. Kanunun 31 inci maddesinde, sakatlık derecesine göre indirim dilimleri belirlenmiştir. Söz konusu madde hükmüne göre;

“Çalışma gücünün asgari % 80'ini kaybetmiş bulunan hizmet erbabı birinci derece sakat, asgarî % 60'ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ikinci derece sakat, asgarî % 40'ını kaybetmiş bulunan hizmet

etkik ve tahlilleri ile diğer tanı yöntemleri, konulan teşhise dayalı olarak yapılacak tıbbî müdahale ve tedaviler, dış çekimi, konservatif dış tedavisi ve kanal tedavisi, hasta takibi, dış protez uygulamaları, ağız ve dış hastalıkları ile ilgili acil sağlık hizmetleri, 18 yaşını doldurmamış kişilerin ortodontik dış tedavilerinin 72 nci maddeye göre belirlenen tutarı,

f) Yukarıdaki bentler gereğince sağlanacak sağlık hizmetleriyle ilgili teşhis ve tedavileri için gerekli olabilecek kan ve kan ürünleri, kemik iliği, aşı, ilaç, ortez, protez, tıbbî araç ve gereç, kişi kullanımına mahsus tıbbî cihaz, tıbbî sarf, iyileştirici nitelikteki **tıbbi sarf malzemelerinin** sağlanması, takılması, garanti süresi sonrası bakımı, onarılması ve yenilenmesi hizmetleri.”

5510 sayılı kanunun 69 uncu maddesinde, katılım payı alınmayacak haller, sağlık hizmetleri ve kişiler şu şekilde belirtilmiştir.

“68 inci maddede sayılan sağlık hizmetlerinden katılım payı alınmayacak haller, sağlık hizmetleri ve kişiler şunlardır:

- a) İş kazası ile meslek hastalığı halleri ile askerî tatbikat ve manevralarda sağlanan sağlık hizmetleri. [...]
- c) Aile hekimi muayeneleri ve kişiye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri.
- d) Sağlık kurulu raporu ile belgelendirilmek şartıyla; Kurumca belirlenen kronik hastalıklar ve hayati önemi haiz 68 inci maddenin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamındaki sağlık hizmetleri ile organ nakli. [...]
- f) 60 inci maddenin birinci fıkrasının (c) bendinin (4), (5), (6), (7) ve (8) numaralı alt bentleri kapsamında sayılanlar, vazife malulleri ile 4 üncü maddenin üçüncü fıkrasının (d) ve (e) bentlerinde sayılanlar”.

³⁴ 4857 sayılı Kanunun 30 uncu madde hükmü şöyledir:

“Özel sektör işverenlerince bu madde kapsamında çalıştırılan 17.07.1964 tarih ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa tabi özürlü sigortalılar ile 01.07.2005 tarih ve 5378 sayılı Kanunun 14 üncü maddesinde belirtilen korumalı işyerlerinde çalıştırılan özürlü sigortalıların, aynı Kanunun 72. ve 73 üncü maddelerinde sayılan ve 78 inci maddesiyle belirlenen prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı, kontenjan fazlası özürlü çalıştıran, yükümlü olmadıkları halde özürlü çalıştıran işverenlerin bu şekilde çalıştırdıkları her bir özürlü için prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin yüzde ellisi Hazinece karşılanır. İşveren hissesine ait primlerin Hazinece karşılanabilmesi için işverenlerin çalıştırdıkları sigortalılarla ilgili olarak 506 sayılı Kanun uyarınca aylık prim ve hizmet belgelerinin yasal süresi içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumuna verilmesi ve sigortalıların tamamına ait sigorta primlerinin sigortalı hissesine isabet eden tutarı ile Hazinece karşılanmayan işveren hissesine ait tutarın ödenmiş olması şarttır. Bu fıkraya göre işveren tarafından ödenmesi gereken primlerin geç ödenmesi hâlinde, Hazinece Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılacak ödemenin gecikmesinden kaynaklanan gecikme zammı, işverenden tahsil edilir. Hazinece karşılanan prim tutarları gelir ve kurumlar vergisi uygulamalarında gider veya maliyet unsuru olarak dikkate alınmaz. (Ek cümle: 31.07.2008-5797/10 md.) Bu fıkrada düzenlenen teşvik, kamu idareleri hariç 506 sayılı Kanun kapsamındaki sigortalılara ilişkin matrah ve oranlar üzerinden olmak üzere, 506 sayılı Kanunun geçici 20 nci maddesi kapsamındaki sandıkların statülerine tabi personeli için de uygulanır.”

erbabı ise üçüncü derece sakat sayılır ve sakatlık dereceleri itibarıyla belirlenen aylık tutarlar, hizmet erbabının ücretinden indirilir.

Sakatlık derecelerinin tespit şekli ile uygulamaya ilişkin esas ve usuller Maliye, Sağlık ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıklarınca bu konuda müştereken hazırlanacak bir yönetmelik ile belirlenir”.³⁵

Ayrıca Gelir Vergisi Kanunu'nun 25 inci maddesinde; gelir vergisinden istisna edilen tazminat ve yardımların (yardım sandıkları tarafından yapılanlar da dâhil) uygulanacağı haller arasında sakatlık da sayılmıştır.

Kanunun 89 uncu maddesinde ise; beyan edilen gelirin % 10'unu (bireysel emeklilik sistemi dışındaki şahıs sigorta primleri için, beyan edilen gelirin % 5'ini) ve asgari ücretin yıllık tutarını aşmamak şartıyla, mükellefin şahsına, eşine ve küçük çocuklarına ait hayat, ölüm, kaza, hastalık, sakatlık, analık, doğum ve tahsil gibi şahıs sigorta primleri ile bireysel emeklilik sistemine ödenen katkı paylarının, gelir vergisi matrahından indirileceği belirtilmiştir. Aynı maddenin devamında; serbest meslek faaliyetinde bulunan veya basit usulde vergilendirilen özörlöülerin beyan edilen gelirlerine, 31 inci maddede yer alan esaslara göre hesaplanan yıllık indirimin (bu indirimden bakmakla yükümlü olduğu özörlöü kişi bulunan serbest meslek erbabı ile hizmet erbabı da yararlanır) de gelir vergisi matrahından indirileceği ifade edilmiştir.

D. MOTORLU TAŞITLAR VE ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ İSTİSNASI

197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'nun 4 üncü maddesinde 2003 yılında yapılan bir değişiklikle, engellilerin kullandıkları taşıtlar motorlu taşıtlar vergisinden istisna edilmiştir.

Ayrıca, 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun 7 nci maddesinde ayrıntıları belirtildiği üzere özörlöü araçları, özel tüketim vergisinden de istisna edilmiştir.

Türk Gümrük Tarife Cetveli'nin 87.12.00 pozisyonundaki motorsuz bisikletler ve diğer motorsuz tekerlekli taşıtların (sepetli olsun olmasın) sakatlar için özel olarak imal edilmiş olanları ile, cetvelin 87.13 pozisyonundaki özörlöüler için tekerlekli koltuklar ve diğer taşıtların (motoru veya hareket ettirici başka bir tertibatı olsun olmasın) % 1 oranında Katma Değer Vergisine tabi olacağı belirtilmiştir.

Araçların başkalarına devredilmesi hâlinde özel tüketim vergisi açısından yurt içinden veya yurt dışından satın alınmasına göre fark vardır. Yurt içinden satın alınan araçların 5 yıl sonra başkasına devredilmesi hâlinde, ithal edilen araçlarda ise süreye bağlı olmaksızın, aracın

³⁵ "Sakatlık İndiriminden Yararlanacak Hizmet Erbabının Sakatlık Derecelerinin Tespit Şekli İle Uygulanması Hakkında Yönetmelik" 28.04.1981 tarih ve 17324 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

devri hâlinde ÖTV geri alınmaktadır.

Anılan kanunlarda belirtilen şekilde ülkemizde kaç taşıt olduğu ve bunlardan dolayı devletin vazgeçtiği vergi miktarının yıllık ne kadar olduğu bilinmemektedir.

E. KATMA DEĞER VERGİSİ İSTİSNASI

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 17 nci maddesinin 2 nci maddesinin (a) bendinde; yaşlı ve sakat bakım ve huzurevlerinin de içinde yer aldığı bazı kuruluşların ifa ettikleri, kuruluş amaçlarına uygun teslim ve hizmetler katma değer vergisinden istisna edilmiştir.

Aynı maddeye, 5378 sayılı Kanunla eklenen 4/(s) bendinde ise; özürülülerin eğitimleri, meslekleri, günlük yaşamları için özel olarak üretilmiş her türlü araç-gereç ve özel bilgisayar programları istisna kapsamına dâhil edilmiştir.

F. EMLAK VERGİSİ İSTİSNASI

1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nun 8 inci maddesi gereğince özürülülerin, tek meskeni olması halinde söz konusu mesken brüt 200 m²'yi geçmiyorsa emlak vergisi istisnası bulunmaktadır.³⁶

G. GÜMRÜK VERGİSİ MUAFİYETİ

Malul ve sakatların kullanımı için ithal edilen eşya belli şartlarda gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.

4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 167 nci maddesine göre; kamu kurum ve kuruluşları ile kamu yararına çalışan dernekler ve Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflar tarafından ticari gaye güdülmemek ve kuruluş amaçları doğrultusunda kullanılmak üzere ithal

³⁶ 1319 sayılı Kanunun 8 inci maddesi şöyledir:

"Bina vergisinin oranı meskenlerde binde bir, diğer binalarda ise binde ikidir. Bu oranlar, 5216 sayılı Kanunun uygulandığı büyükşehir belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde % 100 artırımlı uygulanır. Bakanlar Kurulu, vergi oranlarını yarisına kadar indirmeye veya üç katına kadar artırmaya yetkilidir.

Bakanlar Kurulu, kendisine bakmakla mükellef kimsesi olup on sekiz yaşını doldurmamış olanlar hariç olmak üzere hiçbir geliri olmadığını belgeleyenlerin, gelirleri münhasıran kanunla kurulan sosyal güvenlik kurumlarından aldıkları aylıktan ibaret bulunanların, gazilerin, özürülülerin, şehitlerin dul ve yetimlerinin Türkiye sınırları içinde brüt 200 m²'yi geçmeyen tek meskeni olması (intifa hakkına sahip olunması hali dâhil) hâlinde, bu meskenlerine ait vergi oranlarını sıfıra kadar indirmeye yetkilidir. Bu hüküm, yukarıda belirtilenlerin tek meskene hisse ile sahip olmaları hâlinde hisselerine ait kısım hakkında da uygulanır. Muayyen zamanda dinlenme amacıyla kullanılan meskenler hakkında bu hüküm uygulanmaz. Geliri olmadığını belgelemenin usul ve esaslarını belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir."

edilen eşyadan; malul ve sakatların kullanımına mahsus eşya, gümrük vergilerinden muaftır.

05.02.2000 tarih ve 23955 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Gümrük Vergilerinden Muafiyet ve İstisna Tanınacak Haller Hakkında Karar’ın değişik 116 ncı maddesine göre³⁷;

(1) Körler hariç olmak üzere malul ve sakatların eğitimi, çalışması veya fiziksel ve ruhsal olarak sosyal gelişimlerine yönelik, özel surette imal edilmiş olup, malul ve sakatların kendi kullanımları için getirdikleri veya onlara yardım sağlanması amacıyla kamu yararına faaliyette bulunan dernekler ile Sağlık Bakanlığınca yetki verilmiş kurum veya kuruluşlarca ithal edilen eşya ve malul ve sakat kişileri taşımaya yönelik sakat kişinin araca binip inmesiyle taşınmasını kolaylaştırıcı tertibatı bulunan motorlu ticari araç,

(2) Münhasıran malul ve sakatlar tarafından kullanılmak üzere özel surette imal edilmiş hareket ettirici tertibatı bulunan³⁸ ve bunlar tarafından ithal edilen motorlu veya motorsuz koltuklar, bisiklet, motosiklet ve motor silindir hacmi 1600 (dâhil) cc'ye kadar olan binek otomobilleri ile el ve ayak fonksiyonlarını tamamen yitirmiş olmaları nedeniyle bizzat sakat kişi tarafından kullanılamayan, sakat kişinin araca binip inmesiyle taşınmasını kolaylaştırıcı tertibatı bulunan ve sakat kişinin üçüncü dereceye kadar kan ve sıhri hısımlarından bir sürücü veya sakat kişi tarafından iş akdine bağlı olarak istihdam edilen bir sürücü tarafından kullanılan motor silindir hacmi 2500 (dâhil) cc'ye kadar olan taşıtlar,

Gümrük vergilerinden muaftır.

H. UYGUN FİYATLANDIRMA DESTEĞİ

2005 tarih ve 5369 sayılı Evrensel Hizmetin Sağlanması Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 3/c maddesinde, “... düşük gelirliler, özürllüer ve sosyal desteğe ihtiyacı olan grupların da evrensel hizmetten yararlanabilmesi için uygun fiyatlandırma ve teknoloji seçeneklerinin uygulanabilmesine yönelik tedbirler alınır” denilmiştir.

3348 sayılı Ulaştırma Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanunun, 13 üncü maddesinde de, “Düşük gelirliler ve özürllüer gibi sosyal açıdan korunması gereken kesimlerin evrensel hizmetten eşitlik, taraf gözetmeme ilkeleri temelinde ve karşılayabilecekleri fiyat seviyesinde yararlanabilmelerine ilişkin usul ve esasları belirlemek” Haberleşme Genel Müdürlüğünün görevleri arasında sayılmıştır.

Bu kapsamda özürllüere;

³⁷ 13.01.2000 tarih ve 2000/53 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına ekli olarak 05.02.2000 tarih ve 23955 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmış, **25.12.2008 tarih ve 2008/14486 sayılı BKK ile değiştirilmiştir.**

³⁸ 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren sol bacak engeli olan gazilerde özel tertibat aranmaz.

DDY ile şehirlerarası seyahatlerde % 20,

Şehirlerarası karayolu toplu taşımada % 30,³⁹

Bağımsız hareket edemeyecek derecedeki özörlöölere, THY ile seyahatlerinde % 40 indirim uygulanmaktadır.

İ. ÖZÖRLÖÖLÜÖÖÜN ÖNLENMESİ HARCAMALARI

3960 sayılı Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu'nun 5378 sayılı Kanunla değişik 1 inci maddesinde; kalıtsal kan hastalıklarından thalessemia ve orak hücreli anemi dâhil olmak üzere, bütün kalıtsal kan hastalıklarıyla ve özörlöölüöe yol açan diğer kalıtsal hastalıklarla koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında mücadelenin Devlet tarafından yapılacağı ve bunun için gerekli ödeneğin Sağlık Bakanlığı yılı bütçesine konulacağı belirtilmiştir.

3359 sayılı "Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu"nun 3 üncü maddesinde ise; özörlöölü çocuk doğumlarının önlenmesi için, gebelik öncesi ve gebelik döneminde tıbbi ve eğitsel çalışmalar yapmak ve yeni doğan bebeklerin metabolizma hastalıkları için gerekli olan testlerden geçirilerek risk taşıyanların belirlenmesine ilişkin tedbirleri alma sorumluluğu Sağlık Bakanlığına bırakılmıştır.

J. SINAV DESTEğİ

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 50 nci maddesi gereğince, kamu kurum ve kuruluşlarının personel temini için yapacakları sınavlarda, sınav sorusu hazırlamak ve değerlendirmek üzere özel sınav kurulu teşkil edileceği belirtilmiştir.

Kanunun 53 üncü maddesinde de "özörlöölülerin mesleklerine uygun münhal kadrolara atanması, mesleklerini icra veya infaza yardımcı araç ve gerecin kurumlarınca temin edilmesi esastır" denilmektedir.

5378 Sayılı Kanunun 14 üncü maddesine göre; çalışan veya iş başvurusunda bulunan özörlöölülerin karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile iş yerleri tarafından yapılması zorunludur.

³⁹ Daha önce, % 40 olan indirim oranı, 11.06.2009 tarih ve 27255 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan, Karayolu Taşıma Yönetmeliği ile (md. 57/11) % 30'a düşürölmüştür.

K. PROJE GİDERLERİ

4857 sayılı İş Kanunu'nun 30 uncu maddesi gereğince, işverenler, iş yerlerinde bu madde ile belirlenen miktarda özürlü işçi çalıştırmakla yükümlüdürler. Aynı Kanununun 101 inci maddesinde, mevzuata aykırı olarak özürlü çalıştırmayan işverenlere çalıştırmadığı her özürlü ve çalıştırmadığı her ay için para cezası öngörülmüştür. Bu hüküm kamu kuruluşları için de aynen geçerlidir.

Kanununun 30 uncu maddesinde, bu maddeye aykırılık hallerinde 101 inci madde uyarınca tahsil edilecek cezaların, özürsüzlük ve eski hükümlülerin mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyonu, kendi işini kurmaları, özürsüzlüğün iş bulmasını sağlayacak destek teknolojileri ve bu gibi projelerde kullanılacağı ve tahsil edilen cezaların kullanımına ilişkin hususların, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü'nün koordinatörlüğünde, değişik kurum ve kuruluşların temsilcilerinden oluşan bir komisyon tarafından karara bağlanacağı belirtilmiştir.

Bu kapsamda, 2006-2008 yılları arasında Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından 352 proje onaylanmış ve 10.713 kursiyerin katıldığı bu projelere toplam 15.530.801,98 TL kaynak aktarılmıştır.

L. FİZİKİ DÜZENLEME HİZMETLERİ

5378 sayılı Kanununun geçici 2 nci maddesinde; fiziki mekânların, geçici 3 üncü maddesinde ise toplu taşıma araçlarının özürsüzlük kullanımına uygun duruma getirilmesini zorunlu kılan hükümler yer almaktadır. Madde hükümlerine göre;

Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanununun yürürlüğe girdiği tarih olan 07.07.2005 tarihinden itibaren yedi yıl içinde özürsüzlük erişilebilirliğine uygun duruma getirilir.

Büyükşehir belediyeleri ve belediyeler, şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerinin özürsüzlük erişilebilirliğine uygun olması için gereken tedbirleri alır. Mevcut özel ve kamu toplu taşıma araçları da 07.07.2012 tarihine kadar özürsüzlük için erişilebilir duruma getirilir.

Yukarıda bahsedilenler dışında özürsüzlük, "özürsüzlük kimlik kartı" ile; milli parklara ücretsiz olarak girebilmeleri ve Devlet tiyatrolarından ücretsiz yararlanmaları da verilen destekler arasında sayılabilir.

Özürllülük alanındaki Devlet yardımları ve hizmetleri ile ilgili mevzuat hükümleri, yardım-hizmet türleri ve ilgili kurum ve kuruluşlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

İLGİLİ KANUN	İLGİLİ MADDE	SAĞLANAN HİZMET, DESTEK, YARDIM, MUAFİYET, İSTİSNA, İNDİRİM VB.	İLGİLİ KURUM
2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun	Tamamı	Sakat Aylığı	Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı)
5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu	5,14,15,25, 26,28,47,60, 68,69,94,95, Geçici 1-4,10-12	Malul Aylığı	Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı)
193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu	25,31	Sakatlık İndirimi	Maliye Bakanlığı (Gelir İdaresi Başkanlığı)
4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu	7/2	Özürllü araçlarında özel tüketim vergisi istisnası	Maliye Bakanlığı (Gelir İdaresi Başkanlığı)
197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu	4	Özürllü araçlarında motorlu taşıtlar vergisi istisnası	Maliye Bakanlığı(Gelir İdaresi Başkanlığı)
3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu	17,32 Geçici 25	Özürllüler için özel olarak üretilmiş, araç-gereç ve bilgisayar programlarında katma değer vergisi istisnası.	Maliye Bakanlığı (Gelir İdaresi Başkanlığı)
1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu	8	Emlak vergisi muafiyeti	Maliye Bakanlığı (Gelir İdaresi Başkanlığı)
4458 sayılı Gümrük Kanunu	167/12	Malul ve sakatların kullanımları için ithal edilen eşya, araç-gereç ve taşıtlarda gümrük vergisi muafiyeti	Gümrük Müsteşarlığı
2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu	Ek 7 9/d 26	Bakım Ücreti Ayni-Nakdî Yardım	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü
3797 sayılı Millî Eğitim Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun	Ek 3	Destek Eğitim Giderleri Taşımalı Eğitim Giderleri	Millî Eğitim Bakanlığı (Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü)
5393 sayılı Belediye Kanunu	14,38,60,75, 77	Sosyal hizmet ve yardımlar, fiziksel düzenlemeler, indirim ve muafiyetler	İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü)
5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu	7-18 Ek 1	Sosyal hizmet ve yardımlar. Özürllülere yönelik yapısal ve fiziki düzenlemeler, indirim ve muafiyetler	İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü)
5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu	6-43-65	Sosyal hizmet ve yardımlar.	İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü)
3816 sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil	1-2-8-10-11	Sağlık giderleri	Sağlık Bakanlığı

Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun			(Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü)
3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu	1,2,4,5,17,18	- Yardımlar - Proje destekleri - Araç-gereç desteği	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
227 sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname	2/e 13/f 27	-Muhtaç aylığı -İmaretten yardımlar	Vakıflar Genel Müdürlüğü
3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu	21,22 Ek 1	Terör eylemlerine maruz kalan kamu görevlilerine ödenen tazminat	İçişleri Bakanlığı
5369 sayılı Evrensel Hizmet Kanunu	3	Evrensel hizmetten yararlanabilmek için uygun fiyatlandırma	Ulaştırma Bakanlığı
3348 sayılı Ulaştırma Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun	13	Evrensel hizmetten eşitlik, olarak yararlanabilmek için uygun fiyatlandırma	Ulaştırma Bakanlığı
3960 sayılı Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu	1	Kalıtsal hastalıklarla mücadele giderleri	Sağlık Bakanlığı (Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü)
3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu	3	Özürlü çocuk doğumlarının önlenmesi tedbirleri	Sağlık Bakanlığı (Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü)
4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun	21	İş kaybı tazminatı	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
3289 sayılı Gençlik Ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun	2	Spor tesisi, spor eğitim programları, destekleyici teknolojiler, spor adamı yetiştirme, yayınlar, işbirlikleri vb. için yapılan harcamalar	Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü
5774 sayılı Başarılı Sporculara Aylık Bağlanması ile Devlet Sporcusu Unvanı Verilmesi Hakkında Kanun	3	Amatör engelli sporculara aylık ödemeleri	Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü
657 sayılı Devlet Memurları Kanunu	50	Devlet Memurluğu Sınavları için yapılan harcamalar	Tüm Kamu Kurum ve Kuruluşları
657 sayılı Devlet Memurları Kanunu	53	Özürlülerin meslekleri ile ilgili araç ve gereçler için yapılan harcamalar	Tüm Kamu Kurum ve Kuruluşları
5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	14	İşyerinde, çalışan özürlüler için fiziksel düzenlemelerin yapılması	Tüm Kamu Kurum ve Kuruluşları
5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	15	Özürlüler danışma ve koordinasyon birimi Özürlü öğrenci komisyonu Özürlü öğrenci danışma merkezi	Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı
5378 sayılı Kanun	Geçici 2	Kamu binaları ve açık alanların özürlülerin kullanımına uygun duruma getirilmesi	Tüm Kamu Kurum ve Kuruluşları
5378 sayılı Kanun	Geçici 3	Toplu taşıma araçlarının özürlülerin kullanımına uygun duruma getirilmesi	İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü)

Türkiye Kızılay Derneği Tüzüğü	7 /3	Engellilere yardımlar	Türkiye Kızılay Derneği
4857 sayılı İş Kanunu	30	Hazinece karşılanan sigorta primi işveren hisselerinin tutarı	Çalışma ve Sos. Güvenlik B. (Sosyal Güvenlik Kurumu)
4857 sayılı İş Kanunu	30	Özürlü çalıştırma zorunluluğuna uymayan işverenlerden tahsil edilen para cezalarından projeler giderleri	Çalışma ve Sos. Güvenlik B. (İş Kurumu Genel Müdürlüğü)

TABLO 23: ÖZÜRLÜLERE DEVLET YARDIMI İLE İLGİLİ MEVZUAT

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

I- ÖRGÜTLENMEYLE İLGİLİ SORUNLAR

Ülkemizde, özürlülük konusu ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan ve Raporun birinci bölümünde tek tek görevleri açıklanan çok sayıda kurum ve kuruluş bulunmaktadır. Ancak faaliyet alanı doğrudan özürlülük olan kuruluş Başbakanlık Özürsümler İdaresi Başkanlığı'dır. Diğerleri ise, asıl faaliyet alanı özürsümler olmamakla birlikte, özürsümlerle ilgili de görevleri olan veya hizmet ve faaliyetlerinden özürsümlerin de yararlandığı kurumlardır.

ÖZİDA, özürsümlere alanda hizmet sunan değil, ülkemizde özürsümlük konusunda araştırma, inceleme yapan, özürsümlere hizmet sunan kurumların koordinasyonunu, toplumun ve özürsümlerin özürsümlük konusunda yönlendirilmelerini sağlayan, bunlara ilişkin rehberlik ve projelendirme işlevlerini yerine getiren ve özürsümlükle ilgili ulusal politikanın belirlenmesine yardımcı olan merkezi yönetim kurumudur. Alanda özürsümlerin bakımını, barınmasını ve kısmen mali destek sağlayan kurum SHÇEK'tir. SHÇEK, özürsümlere yönelik hizmetlerini, her ildeki birimleri eliyle yerine getirmektedir. Bu nedenle de, özürsümlerle ilgili güncel verilerin büyük bir kısmı, özürsümlerle birebir muhatap olan SHÇEK'in elinde bulunmaktadır. Özürsümlü öğrencilerle ilgili veriler Millî Eğitim Bakanlığı, sağlık hizmetleri ile ilgili veriler Sağlık Bakanlığı, sosyal yardımlara ilişkin veriler Sosyal Güvenlik Kurumu, SYDGM ve Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi kurumların elindedir. ÖZİDA'nın yanısıra ilgili diğer kurum ve kuruluşların, özürsümlerle ilgili araştırma ve inceleme çalışmalarını yapabildiği ve ortaya çıkan sorunlara çözüm önerileri geliştirebilmesi için özürsümlerle ilgili verilere ihtiyacı vardır. Oysa verilere sahip olan kurumlardan bazıları ellerindeki verileri, özel hayatın mahremiyetine hâle gelebileceğini gerekçe göstererek ÖZİDA ile paylaşmaya yanaşmamaktadırlar. Bu yüzden ÖZİDA'nın tamamladığı ve veri girişlerinin sürdürüldüğü Ulusal Veri Tabanı Projesi, diğer kurumlardan verilerin yeterli olarak alınmaması yüzünden eksik kalmaktadır.

Bu kurumlar dışında, yukarıda bahsedildiği üzere, birçok kamu kurum ve kuruluşu da birbirinden kopuk bir şekilde özürsümlere hizmet vermektedir. Raporun Birinci Bölümünde, özürsümlük alanında hizmet veren kurumlardan bahsedilmiş, Üçüncü Bölümünde ise bu kurumlar tarafından verilen hizmetler ve yardımlar detaylı olarak ele alınmıştır.

Özürsümlük alanında faaliyette bulunan kamu kurumlarından bazıları farklı bakanlıklara bağlıdır. Örneğin, Özürsümler İdaresi Başkanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve Kadının Statüsü Genel

Müdürlüğü bir Devlet Bakanlığına, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü başka bir Devlet Bakanına, Sosyal Güvenlik Kurumu (Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü) ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanına bağlıdır.

Özürlülük alanında faaliyette bulunan çok sayıda kurum ve kuruluşun bulunması bazı olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu sorunlar aşağıdaki başlıklar altında ele alınabilir:

1. Dağınıklık ve koordinasyonsuzluk: Bir kurumun özürlülere yönelik olarak yürüttüğü yardım veya hizmetten çoğu durumda diğer kurumun haberi olmamaktadır. Bu durum, bazı özürlülerin birkaç yerden yardım alırken bazılarının hiçbir yerden yardım almaması gibi sonuçlara sebep olmaktadır.

Diğer yandan, özürlülük konusu ile ilgili benzer çalışmalar farklı kurumlar tarafından, birbirinden habersiz olarak yürütülmektedir. Örneğin, Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından bir veritabanı projesi yürütülmektedir. Aynı şekilde, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından özürlüleri de kapsayan bir veritabanı projesi yürütülmektedir.

2. Tam ve güvenli bir veri sisteminin yokluğu: Özürlü sayısı, hangi özürlüye nerede hangi hizmet veya yardımın sunulduğu, özürlülük alanına yılda toplam ne kadar kamu kaynağı ayrıldığı tam olarak bilinmemekte ve özürlülerin durumlarındaki değişiklikler sağlıklı bir şekilde takip edilememektedir.

3. Personel fazlalığı: Benzer faaliyetleri yürüten çok sayıda kurumun olması, kurumların teşkilat yapılarında tek bir birimde sürdürülebilecek bazı yardımcı hizmetlerin (insan kaynakları, idari ve mali hizmetler, strateji, daire başkanlığı veya müdürlüğü gibi) her birinde ayrı ayrı yer alması sonucu gereksiz bir şekilde birim ve personel fazlalığına sebep olmaktadır.

İlgili kurumlar ve personel durumları aşağıdaki gibidir:

Kurumun Adı	Personel Sayısı
Özürlüler İdaresi Başkanlığı	119
SHÇEK Genel Müdürlüğü	503 (Merkez Teşkilatı)
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü	108 (42'si geçici)
Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü	74
Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü	57

Bu kurumlardan bazıları az sayıda personele sahip olmasına rağmen, her bir kurumda, insan kaynakları, idari ve mali işler ve strateji geliştirme gibi, hepsinde ortak olabilecek birimler bulunmaktadır. Bu ise, kamu harcamalarını gereksiz olarak artıran bir husustur. Örneğin Özürlüler İdaresi Başkanlığı Personel Dairesi Başkanlığında 9 personel bulunmaktadır.

Bu personelin 1'i daire başkanı, 3'ü şube müdürü, 2'si şef, 2'si bilgisayar işletmeni, 1'i veri hazırlama kontrol işletmenidir. Birimde sadece 1 memur vardır. Diğer birimler de benzer durumdadır.

Ayrıca her bir kurumun hizmet binası, Ankara'nın mülk ve kira değeri bakımından çok yüksek olan merkezi mevkiilerinde yer almaktadır. Bu binaların her birinin, ısıtma, elektrik, bakım vb. giderleri Devlet bütçesine önemli bir maliyet yüklemektedir.

Sayı azlığı, ulaşım hizmetleri açısından da personelin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Az sayıda personele sahip olan kurumun, şehrin farklı semtlerinde oturan personel için servis hizmeti sunması mümkün olmadığından Özürlüler İdaresinin personeli, diğer kamu kurumlarında sağlanan servis hizmetinden yararlanamamaktadır.

4. Yetki çatışması: Özürlü kadınlarla ilgili olarak, ÖZİDA, Kadının Statüsü ve Sorunları Gn. Müdürlüğü ve Aile ve Sosyal Araştırma Gn. Müdürlüğü'nün ortak alanına giren hususlar her zaman olabilmektedir.

5. Ücret dengesizlikleri: Özürlüler İdaresi ile aynı idari yapıya sahip olan ve benzer nitelikli faaliyetleri yerine getiren kurumlardaki aynı statüdeki personel arasında belirgin düzeyde maaş farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılığın nedeni, diğer kurumlarda, personelin maaşlarına ilave olarak, kadro karşılığı sözleşmeye göre ücret ödenmesidir.

Aşağıda, Başbakanlığa bağlı diğer üç kurumla Özürlüler İdaresi Başkanlığında aynı statüdeki uzmanların maaşları yer almaktadır.

Kurumlar	Statü	Derece	Net Maaş	İkramiye (yılıda 4 kez)+Teşvik (Yılıda 2 kez)	Toplam Maaş (TL)
-Kadının Statüsü Gn. Md.lüğü -Aile ve Sosyal Araştırmalar Gn. Md.lüğü	Uzman	1/3	2.431 TL	İkramiye+teşvik = 1.700 1.700x6=10.200 (Aylık ortalama: 850)	3.282 (2.431+850)
Özürlüler İdaresi Başkanlığı	Uzman	1/3	1.670 TL	-	-

TABLO 24: SOSYAL HİZMET ALANINDAKİ KURUMLARIN UZMANLARININ MAAŞLARI

Ücretlerdeki dengesizlik, idari görevler için de geçerlidir. Kurumlardaki idari görevlere ait ücretler, 2009 yılı ilk dönem itibarıyla, ikramiye hariç, yaklaşık olarak aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

KURUMLAR VE UNVANLARA GÖRE MAAŞLAR*				
UNVAN/KURUM	ÖZÜRLÜLER İD. BAŞKANLIĞI	KADININ STATÜSÜ GEN. MÜD.	AİLE ARŞT. KURUMU	HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI
Başkan	3.965	3.950	3.950	3.730
Başkan Yardımcısı	2.600	2.995	2.995	2.968
Daire Başkanı	2.500	2.900	2.900	2.953
Şube Müdürü	1.730		2.500	2.488
Müdür	1.650	2.447	2.447	2.450
Özürü Uzmanı/Uzman	1.655	2.500	2.500	2.545
Özürü Uzman Yrd./Uz. Yrd	1.380	1.900	1.900	1.900
Mali Hiz. Uzmanı	1.600	2.500	2.500	

TABLO 25: SOSYAL HİZMET ALANINDAKİ KURUMLARIN PERSONEL MAAŞLARI

*Sözleşmeli personel yılda 4 tam maaş ve 2 yarım maaş olmak üzere 6 ikramiye almaktadır.

Aynı statüde bulunanların ücretleri arasında kurumlara göre önemli farklılık olmasının yol açtığı sorunlar şu başlıklar altında toplanabilir (Aynı sorunlar, ülkemizde kamu yönetiminin tamamı için geçerlidir):

a. Motivasyon kaybı: Diğer kurumlardaki aynı statüdeki kişinin kendisinden daha fazla maaş aldığını bilen personelin, bir yandan yaşadığı moral bozukluğu, bir yandan diğer kurumlara geçme düşüncesi iş verimini azaltmaktadır.

b. Sosyal barışın zedelenmesi: Aynı ülkenin farklı kurumlarında kendisi ile aynı statüde bulunan ve aynı işi yapan kişilerin kendisinden daha fazla maaş alıyor olması, insanların birbirlerine husumet beslemesine ve işini önemsenmeyip savsaklanmasına neden olmaktadır.

c. Devlete karşı güven kaybı: Aynı ülkenin ekonomik koşullarında yaşamalarına rağmen, diğer kamu kurumlarında kendisiyle aynı statüdeki kişilere daha fazla maaş verilmesi, personelde devlete karşı güven kaybına neden olmaktadır.

d. Kaynak ve zaman israfı: Kendi kurumuna göre daha iyi ekonomik koşullara sahip kamu kurumlarına geçme arzu ve çabası, personelin enerjisini, kendi işi yerine bu geçişle ilgili girişimlere yöneltmesine neden olmaktadır. Bu ise hem personelde iş kaybına, hem de, geçiş işini takip etmek durumunda kalan siyasetçi ve bürokratların mesai kaybına neden olmaktadır.

e. Nitelikli personel barındırılmaması: Gelir durumu daha iyi olan kurumlara geçişler nedeni ile kurumda nitelikli personelleri tutmak zorlaşmaktadır.

f. Ücreti göreceli olarak fazla olan kurumda ihtiyaç fazlası personel birikimi:

Yüksek ücretli kurumlara bir şekilde geçişlerin sağlanması, diğer kurumlarda personel eksikliği varken, geçiş yapılan kurumlarda gereksiz personel yığılması ortaya çıkarmaktadır.

Özürülüler İdaresi Başkanlığı ile, Başbakanlığa bağlı benzer nitelikteki diğer kurumlar arasındaki ücret dengesizliğinin giderilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır ancak bunun yapılması, personel arasında sosyal barışın sağlanması için yeterli gözükmemektedir. Çünkü, ücretlerin diğer kurumlara eşitlenmesi, kurum bünyesindeki, uzman ve şube müdürü üzerindeki görevlerde bulunan personelin maaşlarının diğer kurumlardakilerle eşitlenmesini sağlayacaktır. Bu düzeltme ile, belli görevlerdeki personelin maaşı artmış olacak fakat kurumda, normal memur kadrosunda yer alan personelin maaşlarında bir değişiklik meydana gelmeyecektir. Dolayısıyla, ücret dengesizliğinin iş barışını bozan etkisi devam edecektir.

Bu sorun, ülkemizdeki kamu yönetiminin tamamını ilgilendiren bir sorundur. Ülkemizde bazı kurumlardaki personel ücretleri, üst yöneticilerin dönemsel etkililiklerinden dolayı, diğer kurumlardaki aynı nitelikteki personele göre daha yüksek olabilmektedir. Zaman zaman bu dengesizliği giderici müdahaleler yapılmış fakat her müdahale yeni bir dengesizliği ortaya çıkarmıştır. Ülkemizde, kamu personelinin özlük hakları topyekûn ve köklü bir şekilde düzeltilmediği sürece, ücret dengesizliği ve bundan kaynaklanan huzursuzlukların giderilmesi mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, kamu kurumları arasındaki ücret dengesizliğini ortadan kaldıracak genel bir düzenlemenin yapılması gerekir.

6. Yetkinlik ve etkinlik sorunu: Özürülüler İdaresi Başkanlığı, mevcut yasalar çerçevesinde ve kamuoyu nezdinde, özürülülükle ilgili birinci dereceden sorumlu ve uluslararası sözleşmeler gereği idari yapı içinde yer alması gereken kurumdur. Oysa ÖZİDA uygulayıcı bir kurum olmadığı için, özürülülere yönelik hizmetlere müdahale etme ve daha çok geleneksel bürokrasiden kaynaklanan aksaklıkları giderme konusunda etkide bulunma imkânına sahip değildir.

Özürülülük alanındaki hizmetlerin sunulmasına ilişkin önemli bir sorun, kurumların yasalarla verilmiş görevlerini yerine getirmemeleridir. Özürülüler İdaresinin, özürülülük alanında hizmet yürüten kamu kurum ve kuruluşları üzerinde herhangi bir yetkisi bulunmamaktadır. Bu nedenle, bu kurumların yerine getirdikleri hizmetlerde eksiklikler olması hâlinde kurumun herhangi bir müdahalesi söz konusu değildir. Diğer kurumların özürülülerle ilgili görevleri yerine getirmemeleri hâlinde özürülüler idaresinin gerçekleştirebileceği tek husus, Başbakanlığı bilgilendirmek olacaktır. Her gün meydana gelebilecek çok sayıda eksikliğin Başbakanlığa bildirilmesi hem mümkün olmayan hem de süreci uzatan bir yoldur. Bu durum, hem özürülü vatandaşlar hem de özürülülük alanında hizmet veren kurum ve kuruluşların gözünde ÖZİDA'yı, işe yaramayan, etkisiz ve yetkisiz bir kurum haline getirmektedir.

Öte yandan özörlölere hizmet veren, dolayısıyla da özörlü bireylerle iç içe olan, onların sorunlarını birebir takip eden ÖZİDA dışındaki ilgili kurum ve kuruluşlardır. ÖZİDA'nın, araştırma, politika belirleme çalışmalarını yürüten özörlü uzmanları ve diğler personelinin özörlöleri yakından tanıma fırsatı sınırlıdır. ÖZİDA özörlölere doğrudan hizmet veren bir kurum olmadığından, özörlölükle ilgili çalışma yapan personelin bilgisi teorik düzeyde kalmaktadır. Bu da kurumun yetkinliğı konusunda tarafların gözünde bir olumsuzluk faktörüdür.

Özörlöler alanıyla ilgili olarak başta dağınlık olmak üzere, bahsedilen sorunların en aza indirilmesi ve özörlölük ve diğler sosyal hizmetlerin daha etkin olarak kamu kurumları tarafından sunulabilmesi için yeni bir yapılanmaya gidilmesi gerekmektedir. Nitekim, 60. Hükümet Programında da, dağınlık yapıdaki üç sosyal sigorta kuruluşunun tek çatı altında toplanmasının gerçekleştirildiğı belirtilerek sosyal güvenlik- sosyal yardım-sosyal hizmetlerin merkezi bir organizasyonla bütün vatandaşlarımızı kapsayacağı ifade edilmiştir. Programda, "Sosyal Güvenlik Sisteminin de bir parçası olan, sosyal hizmet ve yardımlar konusundaki dağınlık, mükerrerlik ve veri eksiklikleri giderilecek, muhtaç hâle gelmiş kişiler bakımından sosyal hizmet ve yardım talep edilebilir bir hak haline getirilecektir" ifadelerine yer verilmiştir.

Yeni yapı, bütün sosyal hizmetlerin tek bir çatı altında birleştirilmesi ve tek bir otoriteye bağılı olarak yürütülmesi esasına dayanmalıdır. Bunu sağlayacak alternatif modeller olabilir. Önerilen model, mevcut yapıda, sosyal hizmetler alanında faaliyet gösteren bütün kurum ve kuruluşların bünyesinde bir araya toplandığı yeni bir bakanlıktır. Bu bakanlığın ismi, **Sosyal Hizmetler ve Yardım Bakanlığı** (bundan sonra Bakanlık olarak ifade edilecek) olabilir.⁴⁰

Bakanlık, merkez ve taşra teşkilatlarından meydana gelir. Özörlöler İdaresi Başkanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, aynı veya kısmen değıştirilmiş isimler ve görev tanımlarıyla Bakanlığın merkez teşkilatını oluştururlar.

Ayrıca, mevcut yapıda Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesinde yer alan Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü de Bakanlık bünyesine dâhil edilebilir. Öte yandan, bir sosyal hizmet ve yardım faaliyeti yürütmekte olan Kredi ve Yurtlar Kurumunun (KYK), yurt hizmetleri

⁴⁰ Bakanlığın merkez birimlerinin faaliyetleri araştırma, politika belirleme ve koordinasyon gibi hizmetleri kapsayacağından isme "Araştırma" ibaresi de eklenebilir ancak bu faaliyetler de birer hizmet olduğundan, ayrıca belirtilmesi gerekli olmayabilir.

üniversitelere devredilir, kredi hizmetleri ise Bakanlık bünyesine dâhil edilir.⁴¹

Önerilen Bakanlığın yapısı aşağıdaki şekilde olabilir:

Bakanlık, Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardımlar olmak üzere iki ana gruba ayrılmış bir yapıdan oluşur. Bu yapıdaki iki grup aşağıdaki birimleri/alanları içerir.

1. Sosyal Hizmetler (görev tanımları ve görev dağılımları yapılarak yeniden yapılandırılmalıdır)

- a. SHÇEK (ismi değişik)
- a. Özürlüler İdaresi
- b. Kadının Statüsü
- c. Aile Araştırma
- d. Darülaceze ve benzerleri
- e. Vakıfların yurt ve iâşe hizmetleri

2. Sosyal Yardımlar (Primsiz Ödemeler ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Gn. Md.' ne ait işler).

- Primsiz Ödemeler
 - a. Sakat Aylıkları (2022 ve Vakıfların)
 - b. 65 yaş aylıkları
 - c. Yeşil Kart
 - d. Özel Eğitim Giderleri
 - e. Özürlü Öğrencilerin Taşınması
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma
 - a. Sosyal yardımlar (SHÇEK ve FON'un sürekli olmayan ayni ve nakdi yardımları)
 - b. Burslar (MEB ve Başbakanlık SYGM bursları)
 - c. Krediler
 - d. Hibe teşvikler (FON'un verdiği)

Bakanlığın merkez teşkilatını oluşturan birimler, kendi konularında araştırma, koordinasyon, proje üretme, politika belirleme, izleme, değerlendirme ve raporlama

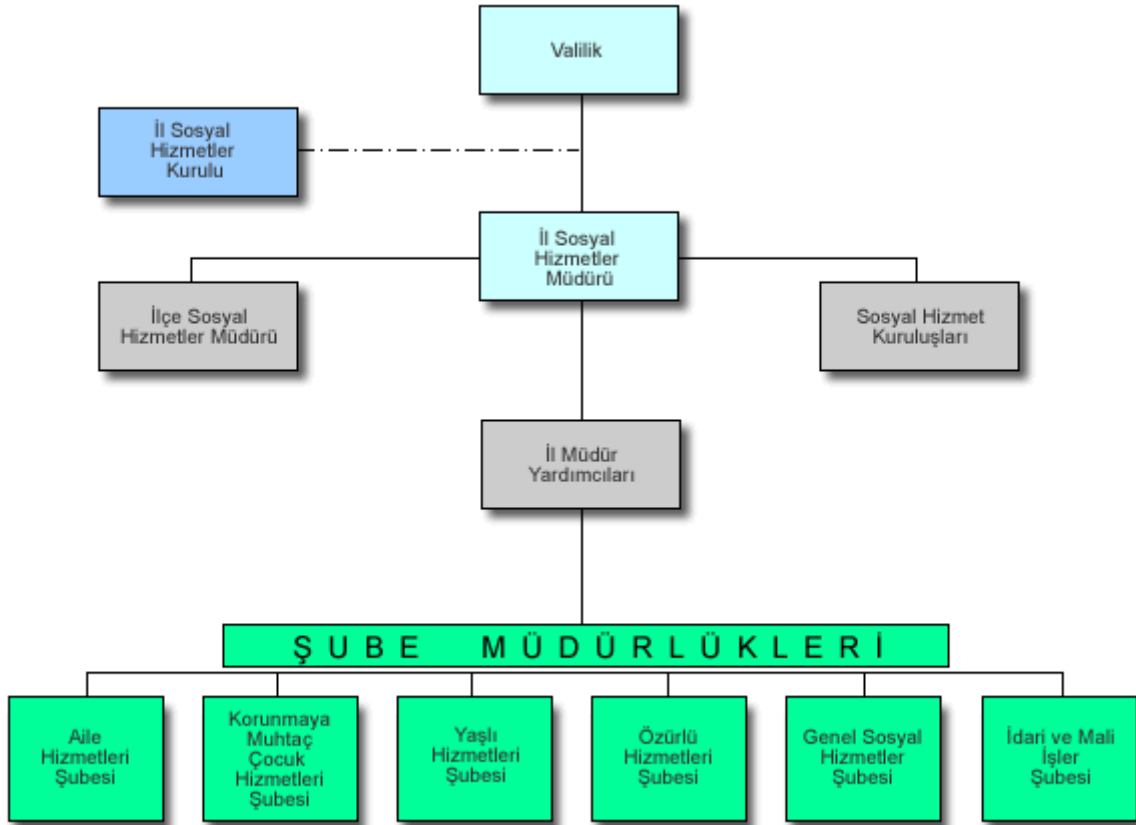
⁴¹ Kredi ve Yurtlar Kurumu esasında bir sosyal hizmet yürütmektedir. Yurt hizmetlerinin tek bir merkezi kurum tarafından yürütülmesi yerine, üniversiteler tarafından yürütülmesi daha faydalı olacaktır. Zaten üniversiteler ayrıca yurt hizmeti vermektedirler. KYK'ya bağlı yurtların da üniversitelere devredilmesi, bu alandaki karmaşıklığı ortadan kaldıracaktır.

Öte yandan KYK öğrencilere hem burs hem de kredi vermektedir. Kredilerin tahsilatıyla ilgili önemli sorunlar yaşanmaktadır. Kredilerin geri ödemeleri ile ilgili çok sayıda dava ve icra işlemleri söz konusudur. Kredi tahsilatları ve bu tahsilatlar için katlanılan maliyetler konusunda bir araştırma yapılmalı ve gerekirse kredi uygulamasından vazgeçilmeli ve sadece burs uygulamasına devam edilmelidir.

faaliyetlerini yürütürler.

Alandaki hizmetler temel olarak taşra birimleri tarafından yürütülür. Bakanlığın taşra yapılanması il müdürlükleri şeklinde olabilir.

Taşra örgütü için yeni bir yapılanmaya gerek olmayabilir. Aşağıdaki örgüt şemasında yer aldığı üzere, şu anda hizmet vermekte olan SHÇEK il müdürlükleri bünyesine, Bakanlığın diğer birimlerinin görevleri de dâhil edilerek hizmetler sürdürülmeye devam edilebilir.

TABLO 26: SHÇEK'İN TAŞRA TEŞKİLATI

(http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Teskilat/default.asp - 11.05.2009).

İl müdürlükleri, yeni işlevlerini yerine getirebilmelerine yetecek kadar personel ve teknik alt yapı ile donatılır ve bünyelerinde, sosyal konularla ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının da temsilcilerinin yer aldığı geniş katımlı bir değerlendirme kuruluna yer verilebilir. Ayrıca BM Engelli Hakları Sözleşmesi hükümleri gereği oluşturulması gereken izleme mekanizmasının taşra sekreteryası görevini yürütür.

ÖZİDA, yeni kurulacak bu yapıda, özrürlükle ilgili, araştırma, inceleme, politika geliştirme ve koordinasyondan sorumlu birim olarak mevcut konumu ile yer alır. Bu birim, müstakil bir Başkanlık veya Genel Müdürlük olabilir. Özürlüler İdaresi, özrürlükle ilgili olarak şu anda yürütmekte olduğu görevlerine devam eder. Başkanlık/Genel Müdürlük, aynı zamanda,

taşıra birimlerindeki faaliyetleri takip eder ve aksaklıklar olması hâlinde gerekli müdahalelerde bulunarak hizmetlerin etkin bir şekilde sürdürülmesini sağlar.

Özürllüler konusu, kamuoyu hassasiyetinin ve uluslararası ilginin yüksek olduğu ve aynı zamanda sivil örgütlenme düzeyi yüksek bir alandır. Özürllülük alanında faaliyet gösteren çok fazla sivil toplum kuruluşu mevcuttur. Aynı zamanda, uluslararası toplum ve inisiyatifler zaman zaman özürllülük konusunu uluslararası politika malzemesi haline getirmektedirler. Aynı durum iç politika için de geçerlidir. Böyle hassas bir konu ve yapı karşısında, karar alma ve uygulama açısından hızlı hareket etmesi gereken bir kurumsal yapıya ihtiyaç vardır. Karar alma süreçlerinde uzun prosedürlerin ve çok sayıda ara yüzün yer aldığı bir yapının bunu sağlaması mümkün değildir. Hangi model benimsenirse benimsensin, özürllülükle ilgili birimin, gelişmeler karşısında hızlı hareket kabiliyetine sahip olması gerekir. Bu ise, doğrudan bakana bağlı Müstakil bir Başkanlık şeklindeki yapı ile mümkün olabilir. Bu nedenle, özürllülük alanı için en uygun yapının, bir bakanlık bünyesinde, ara yüzlerin yer almadığı, doğrudan ilgili bakana bağlı müstakil başkanlık şeklinde bir örgütlenme olduğu düşünülmektedir.

Özellikle bakım ve danışmanlık konularında daha faydalı hizmetler üretmek amacıyla semtlerde, gönüllü katılımları da içeren, "semt sosyal hizmet merkezleri" kurulabilir (semt merkezleri konusu ayrıntılı olarak bu Raporun ikinci bölümünde "Özürllülerin Bakımı" başlığı altında ele alınmıştır).

Özürllülerin eğitimi ile ilgili eğitim kurumlarına yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetleri Özürllüler İdaresi tarafından verilir. Özürllülere hizmet veren özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin ruhsat ve denetim işlemleri kuruma devredilir ve özürllüler için bu kuruluşlara yapılacak ödemeler Bakanlık bütçesinden sağlanır.

Sosyal hizmetlerle ilgili yeni oluşturulacak yapıda, öncelikli hedef, hizmetin vatandaşa en yakın yönetim birimi tarafından yürütülmesi olmalıdır. Avrupa Birliğinin de temel aldığı bu ilkeye göre (subsidiarity ilkesi),⁴² kararlar, vatandaşa en yakın hizmet birimleri tarafından alınır ve uygulanırsa sunulacak hizmette o kadar fazla etkinlik ve verimlilik sağlanmış olur. Dolayısıyla, daha faydalı olacağı yönünde çok sağlam kanıtlar olmadıkça merkezi birim, alttaki birimin yerine geçerek karar almaz.

Bu kapsamda, özürllülere yönelik hizmetlerin öncelikle yerel yönetimler tarafından yerine getirilmesinin sağlanması yoluna gidilmelidir. Özürllü Hizmetleri Başkanlığı/Genel Müdürlüğü, özürllülük alanındaki çalışmalardan elde edilen bilgileri aktarmak ve Bakanlık

⁴² Avrupa Birliğini Kuran Antlaşmanın 5 inci maddesinde tanımlanmış olan "subsidiarity" ilkesi, kararların, vatandaşa mümkün olan en yakın birimler tarafından alınmasının garanti edilmesini ifade etmektedir (http://europa.eu/scadplus/glossary/subsidiarity_en.htm - 11.05.2009).

politikalarını uygulamaları hususunda onlara öncülük etmek, eğitim hizmeti vermek ve faaliyet sonuçlarını izlemek, değerlendirmek ve denetlemek işlevi yerine getirmelidir.

Bununla birlikte, yerel yönetimlerin, gerek kaynak gerekse personel ve diğer donanımlar açısından yeterli olmamalarından dolayı özürlü hizmetlerini üstlenmekten kaçındıkları yerlerde Bakanlığın taşra birimi bu hizmetleri yerine getirmelidir. Bu yerlerde de yerel yönetimlerin bir an önce hizmetleri devralmalarını sağlamak üzere onlara gerekli destek verilmeli, öncülük yapılmalıdır. Dolayısıyla yeni kurulacak Bakanlığın taşra birimleri ile ilgili olarak önerilen model, özürülük alanındaki yardım ve hizmetlerin yerel yönetimlerce yerine getirilememesi hallerinde bu görevlerin yürütülmesi ile de ilgilidir.

Oluşturulacak yeni yapı sayesinde, ülkenin özürülük envanterine en sağlıklı şekilde sahip olunabilir. Hizmet hangi kurum ve kuruluş tarafından yerine getirilirse getirilsin, hizmet sunulan özürlü ve sunulan hizmetin niteliğine ilişkin bilgiler tek bir merkezde toplanacak şekilde Özürülük İdaresine iletilir. Böylece, özürülük alanındaki yardım ve hizmetlerin yerel yönetimlerce yerine getirilememesi hallerinde bu görevlerin yürütülmesi ile de ilgilidir.

Özürülük alanındaki yardım ve hizmetlerin, mümkün olduğunca tek bir çatı altında toplanması, özürülük alanındaki yardım ve hizmetlerin tamınının bir arada görülebilmesine imkân sağlayacaktır. Bu ise, yardımlarla ilgili sürecin daha sağlıklı olarak izlenmesine ve gelecekteki politikaların daha doğru olarak belirlenmesine imkân sağlayacaktır.

Özürülük alanındaki yardım ve hizmetlerin, mümkün olduğunca tek bir çatı altında toplanması, özürülük alanındaki yardım ve hizmetlerin tamınının bir arada görülebilmesine imkân sağlayacaktır. Bu ise, yardımlarla ilgili sürecin daha sağlıklı olarak izlenmesine ve gelecekteki politikaların daha doğru olarak belirlenmesine imkân sağlayacaktır.

Özürülük alanındaki yardım ve hizmetlerin, mümkün olduğunca tek bir çatı altında toplanması, özürülük alanındaki yardım ve hizmetlerin tamınının bir arada görülebilmesine imkân sağlayacaktır. Bu ise, yardımlarla ilgili sürecin daha sağlıklı olarak izlenmesine ve gelecekteki politikaların daha doğru olarak belirlenmesine imkân sağlayacaktır.

kaynaklarından yapılan yardımlara mütevellî heyeti karar vermektedir. Dolayısıyla, yardımların toptan bir kuruma aktarılmasının vakıf felsefesi ile bağdaşmayacağı itirazları yapılabilir. Ancak, kaynakların Bakanlığa aktarılması ve buradan ilgililere ulaştırılmasının vakıf felsefesine uygun bir yöntemle yapılması mümkündür. VGM'nin yardım edilecek kişilerin niteliklerini, sayısını ve yardım miktarına ilişkin kriterleri belirleyerek buna göre, yapacağı yardımları, Bakanlık bütçesine aktarması ve bu yardımların dağıtılmasında Bakanlığın bu kriterleri uygulaması ile sorun çözülebilecektir.

Özörlölere yönelik olarak belediyeler ve özel idareler tarafından yardım ve hizmetlere harcanan bütçenin tespiti mevcut yapı içinde mümkün değildir. Bu alanla ilgili harcamaların İçişleri Bakanlığı tarafından izlenmesini sağlayacak usullerin belirlenmesi gerekmektedir. Yerel yönetimlerin, özörlölerle ilgili harcamalarının, bütçelerinde ayrı bir kalem olarak gösterilmesi ve İçişleri Bakanlığının yıllık faaliyet raporlarında bu tutarların konsolide edilmiş olarak yer alması faydalı olacaktır.

Özörlölük alanındaki hizmetlerin sunulmasına ilişkin önemli bir sorun, kurumların yasalarla verilmiş görevlerini yerine getirmemeleridir. Mevcut yapıda Özörlölöler İdaresi Başkanlığının kurumlar üzerinde herhangi bir yaptırımını bulunmamaktadır.

Hizmetlerin Bakanlık bünyesinde yer alması, taşra birimlerinde görevlerin ihmâl edilmesi durumunda bakanlık tarafından bir yaptırım uygulanmasını mümkün kılacaktır. Bu da, görevlilerin sorumluluklarını yerine getirmeleri hususunda etkili olabilecektir. Bunun yanında, hem il müdürlükleri hem de merkez teşkilatında, bağımsız niteliğe sahip olan bir kurul oluşturulmalıdır. Bu kurulun üyelerinin yarısından fazlası teşkilat dışından (üniversiteler ve diğör kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları gibi kurum ve kuruluşlardan), belli usullere göre seçilmeli ve görev süreleri boyunca bunların bağımsızlıkları sağlanmalıdır.

BM Engelli Hakları Sözleşmesi gereğince oluşturulması gereken izleme mekanizması işlevini göreceğ olan bu izleme ve değerlendirme kurulu, hem sunulacak hizmetler konusunda yönetime öneride bulunma hem de sunulan hizmetlerin uygunluğu hususunda görüş bildirme işlevini yerine getirir. Kurul görüşünü, faaliyet raporları ile bildirir. Bakanlığın faaliyet raporunda ise kurulun görüşlerine yer verilir. Kurul üyeleri, hizmetlerin yürütölmesinde eksik veya hatalı olduğuna inandıkları yönleri, faaliyet raporunda belirtir. Kurulun bir işlevi de, arabuluculuk yapmak ve özörlölölerin, haklarını elde edebilecekleri mekanizmaları kullanmalarına yardımcı olmak olabilir. Kurul ayrıca kurum ve kuruluşlar ile şikâyetçi arasında uzlaşma sağlamaya çalışır ve uzlaşma sağlanamaması hâlinde özörlölöye başvurabileceği yolları gösterir.

Yöneticiler için başarısız olarak kamuoyuna yansıtılmanın, idari cezalar ve yargı kararından daha caydırıcı olduğunu birçok somut olay ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bağımsız kurulların, yürütülen hizmetlerle ilgili görüşlerinin, yayımlanacak raporlarda yer alması ve kamuoyuyla paylaşılması, hizmetlerde verimliliğin artmasına katkı sağlayacaktır. Kurulun bağımsız olması, raporlarını, çeşitli dış baskı endişelerinden uzak olarak hazırlamasına ve yayımlamasına imkân sağlayacaktır.

Aynı zamanda bu kurulların oluşturulması ile, ülkemiz tarafından 2008 yılında onaylanmış olan⁴³ Birleşmiş Milletler “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme”de belirtilen “bağımsız mekanizma” şartı da karşılanmış olacaktır. Anılan Sözleşmenin 33 üncü maddesinin 2. bendinde; “Taraflar Devletler, kendi bünyeleri içerisinde, işbu Sözleşmeyi teşvik ve temin edip düzeltmek amacıyla kendi yasal ve idari sistemlerine uygun olan ve bir veya daha **fazla bağımsız mekanizmayı içeren bir yapı bulundurulur** veya kurar ve bu yapıyı güçlendirir” denilmektedir. Yukarıda bahsedilen kurulların oluşturulması hâlinde sözleşmenin bu şartı yerine getirilmiş olur.

Bugünkü yapıyla ilgili bazı münferit sorunlardan aşağıda kısaca bahsedilmiştir.

Özürülüler Şûrası

Başkanlığın en yüksek danışma kurulu olan Özürülüler Şûrasının, 571 sayılı KHK'nin 20 nci maddesi gereğince iki yılda bir toplanması gerekmektedir. Söz konusu hüküm gereğince Şûra, bugüne kadar, 29 Kasım-2 Aralık 1998, 26-28 Eylül 2005 ve 19-23 Kasım 2007 tarihlerinde olmak üzere üç kez toplanmıştır. Dördüncü toplantının 2-6 Kasım 2009 tarihinde yapılması planlanmıştır.

Özürülüler Şûrası Yönetmeliği⁴⁴ gereğince Şûra toplantılarına, doğal üyeler, temsilci üyeler ve gözlemciler katılır (md.5). Şûra'nın doğal üyeleri, Bakan, Başkan ve diğer Özürülüler Yüksek Kurulu Üyeleri, Başkanlık Başkan Yardımcıları, Yürütme Kurulu Üyeleri, Özürülüler Uzmanları, Şûra'nın gündemiyle ilgili uzmanlar, Şûra'nın gündemiyle ilgili Başkanlık personeli (md. 6). Şûra'nın temsilci üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcisi, Başbakanlık temsilcisi, Yükseköğretim Kurulu temsilcisi, konu ile ilgili fakülte veya yüksek okulu bulunan üniversitelerin temsilcileri, Türkiye Sakatlar Konfederasyonuna bağlı federasyon başkanları, özürülüler ile ilgili spor federasyonları başkanları, Bakan tarafından ismen davet edilenler, Başkanlıkça ismen davet edilenler, Başkanlıkça çağrılacak konu ile ilgili kurum ve kuruluşların temsilcileridir (md.7). Ayrıca, şûra başkanı, şûra'ya yurt içinden veya

⁴³ Onaya ilişkin Kanun: Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Kanun No: 5825, Kabul Tarihi: 03.12.2008, Resmî Gazete:18.12.2008/27084. Onaylayan BKK; 27.05.2009 tarihli, 2009/15137 (R.G.:14.07.2009/27288).

⁴⁴ Resmî Gazete: 08.12.2001/24607

yurt dışından gözlemciler (görüş bildirebilir, fakat oy kullanamazlar) davet edebilir (md. 8).

Görüldüğü üzere, özürülüler şûrası oldukça kalabalık bir kadro ile toplanmaktadır. Diğer katılımcıların da yer alması, 3 ile 5 gün arasında süren şûra için önemli bir bütçe ayrılmasını gerektirmektedir. Nitekim, I. Özürülüler Şûrası için Başbakanlık Tanıtma Fonu bütçesinden 128.000.000.000.TL ödenek ayrılmıştır. II. Özürülüler şûrası için 373.940 YTL (KDV hariç), III. Özürülüler şûrası için ise, 365.000 YTL (KDV hariç) harcama yapılmıştır. IV. Şûra için belirlenen bütçe 440.000 TL'dir. Ayrıca mali yükünün yanında ÖZİDA şûra toplantılarının organizasyonu için önemli bir zaman harcamaktadır.

571 sayılı KHK'nin 20 nci maddesinde, Özürülüler Şûrasının, özürülülerle ilgili konularda tetkik ve teklif niteliğinde kararlar almakla görevli olduğu belirtilmiştir. Şûra, üç gün süren oturumlar sonucunda kararlarını oluşturmaktadır. Ne var ki bu kararların büyük çoğunluğu bugüne kadar uygulamaya konulamamıştır. III. Şûra toplantısının ardından şûra kararları ile yetinilmemiş, ÖZİDA tarafından şûra kararlarına yönelik bir de "Bakım Hizmetleri Eylem Planı" hazırlanmıştır. Şûra kararlarına yer veren plan, kararla ilgili olarak kurum ve kuruluşun yapacakları işleri takvime bağlamış ve bu faaliyetlerle ilgili beklentileri ortaya koymuştur. Ne var ki bu eylem planı da kağıt üzerinde kalmış ve uygulamaya aktarılamamıştır.

İletişim imkânlarındaki gelişmenin herkesçe malum olduğu günümüzde, bu tür bir şûranın toplanmasına gerek olmadığı tarafımızca düşünülmektedir. Günümüzde, Şûra ile hedeflenen amaçların, çok daha gelişmiş farklı iletişim yolları sayesinde elde edilmesi mümkündür. Şûra benzeri bir faaliyete ihtiyaç duyulacak olsa bile, bunun, kanuni bir gereklilik olarak iki yıl gibi kısa periyotlarla yapılması yerine, ihtiyaç duyulması şartına bağlanması ve daha çekirdek bir kadro ile daha etkin sonuçlar almaya yönelik dinamik bir yapı içinde planlanmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Özürülüler Yüksek Kurulu

Sekreteryaya hizmetleri 571 sayılı KHK'nin 18 inci maddesi gereğince ÖZİDA tarafından yerine getirilen Özürülüler Yüksek Kurulu, bazı kamu kurumu ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşur ve Başbakan veya görevlendireceği bir devlet bakanı başkanlığında üç ayda bir olağan toplantı yapar.

Kurulun, 22.01.2009 tarihli XXV. Toplantısına, 15 kamu kurumu ve 6 sivil toplum kuruluşu temsilcisi olmak üzere 21 kişi katılmıştır. Yapılan görüşmeler, toplantı tutanağında, aşağıdaki şekilde yer almıştır:

"Sözleşme gereği kurulması gereken Koordinasyon Mekanizması olarak değerlendirilen Özürülüler İdaresi Başkanlığı'nca, ilgili kurum ve kuruluşların katılımıyla bir Çalışma Grubu oluşturularak, izleme mekanizmasının tespiti ve Sözleşme'nin taraf devletler için belirlediği

yükümlülüklerinin yerine getirilmesi amacıyla yapılması gereken çalışmaların belirlenmesi ve başlatılması konusunda görüş birliğine varılmıştır”.

Önceki iki toplantıya katılım da bu toplantı ile benzerlik arz etmektedir. Toplantı tutanağının sonuç bildirimleri ise aşağıdaki gibidir.

13 Şubat 2008 tarihindeki, XXIII. Özürlüler Yüksek Kurulu Toplantısı:

1. “Bakım Hizmetleri” ana teması ile üniversitelerimizin ilgili bilim dallarından akademisyenler, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum temsilcileri ve özürli vatandaşlarımızın katılımıyla 19-23 Kasım 2007 tarihlerinde gerçekleştirilen III. Özürlüler Şûrasında alınan kararların bakıma muhtaç özürli bireylerin yaşam kalitesini yükseltmek ve onurlu bir yaşam sürdürmeleri için önemli katkılar sağlayacağı konusunda görüş birliğine varılmıştır.

2. Alınan Şûra kararlarının hayata geçirilmesi için Özürlüler İdaresi Başkanlığı koordinasyonunda ilgili kurum ve kuruluşların katılımıyla bir eylem planı hazırlanmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir.

3. XXIV. Özürlüler Yüksek Kurulu gündeminin “özel eğitim alanında karşılaşılan sorunların ele alınarak çözüm yolları üzerinde öneriler geliştirilmesi” olarak belirlenmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir.

18.09.2008 tarihinde yapılan XXIV. Özürlüler Yüksek Kurulu Toplantısı:

Toplantıda, özel eğitim alanında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerilerini içeren sunumlar ve yapılan görüşmeler sonucunda, toplantı tutanağında şu nota yer verilmiştir.

“Özel eğitim alanında yaşanan sorunlara bilimsel bir süreçte kalıcı çözümler geliştirilmesi ve stratejik hedeflerin belirlenmesi için; başta Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı olmak üzere kamu ve özel sektör, sivil toplum örgütleri, bilim ve eğitim çevrelerinin işbirliği ve katkılarıyla ortak çalışmalar başlatılması konusunda görüş birliğine varılmıştır”.

Son üç toplantı tutanağından anlaşıldığı üzere, ÖYK toplantılarına oldukça kalabalık bir kurum yöneticisinin katılımı söz konusudur. Buna karşın, sonuç bildirimleri, muğlak ifadeleri içeren iki-üç cümleden oluşmakta, bunlar da uygulamaya konulmamaktadır. Kurulun en önemli iki görevinden biri, Başkanlıkça hazırlanan, hazırlatılan ve incelenen projelerin öncelik sırasını tespit etmek ve uygulanacak projeleri karara bağlamak olmasına rağmen (571/19) Kurul, bugüne kadar, Başkanlık tarafından uygulanan projelerin hiçbiri ile ilgili karar almamıştır. Bu durum, Özürlüler Yüksek Kurulu toplantılarının, kanundaki bir şekil şartının yerine getirilmesi olarak görüldüğü izlenimi vermektedir. Oysa toplantılar, önemli bir zaman ve bütçe maliyeti

ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, yetkililer tarafından yüksek kurul toplantılarının yararlı olduğu ancak toplanma sıklığının yeniden gözden geçirilerek sürenin uzatılabileceği ifade edilmiştir.

Özürllükle ilgili yapıda, Özürllüler Yüksek Kurulu veya benzeri bir organa ihtiyaç vardır ancak, bu organın, görev ve sorumlulukları iyi tanımlanmış ve sorumluluklarını istenilen şekilde yerine getirmemesi hâlinde işleyecek sürecin de belirlenmiş olması gerekir.

Bu kurulun verimli olabilmesi için, toplantılarda, bir önceki toplantıda alınan kararların ne kadarının hayata geçirildiğinin gözden geçirilmesi, eğer eksiklikler varsa nedenleri ve alınacak tedbirlerin belirlenmesi ve bir sonraki toplantıya kadar yapılacakların kesin sorumluları belirlenerek takvimlendirilmesi gerekmektedir.

Özürllülük Etkinlikleri

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 3 Aralık 1981 tarihinde aldığı bir kararla o yılı "Özürllüler Yılı" ilan ederek 1982 yılında "Özürllü Kişilerle İlgili Dünya Eylem Programı"nı yürürlüğe koymuştur. Bu çerçevede, on yıllık periyotta her yılın 10-16 Mayıs tarihleri arası "Sakatlar Haftası" olarak kutlanmıştır. "Özürllüler On Yılı"nın 1993 yılında sona ermesiyle 3 Aralık günü "Dünya Özürllüler Günü" olarak kutlanmaya başlanmış ve böylece sakatlar haftası kutlamasından vazgeçilmiştir. Birleşmiş Milletler kararından sonra dünya ülkelerinde özürllüler günü olarak sadece 3 Aralık Dünya Özürllüler Günü olarak kutlanmasına rağmen, ülkemizde hem bugün hem de 10-16 Mayıs Sakatlar Haftası her yıl kutlanmaya devam edilmektedir. ÖZİDA da bu uygulamaya iştirak etmektedir.

Dünyanın diğer ülkelerinde artık vazgeçilen bu uygulamaya son verilerek diğer ülkelerle birlikte, 3 Aralık Dünya Özürllüler Günü olarak kutlanması uygulamasına devam edilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

II- DEVLET YARDIMLARI VE DESTEKLERİ İLE İLGİLİ SORUNLAR

Değişik kamu kurum ve kuruluşları tarafından, farklı isimler altında özürllülere yardım yapılmasından kaynaklanan dağınıklığın doğurduğu diğer sorunlar yukarıda açıklanmıştır. Özürllülere yapılan yardımlar ve desteklerle ilgili başka sorunlar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi yardım türlerinde ve bunlarla ilgili mevzuatta çok fazla teferruatın olmasıdır. Bu teferruat, hem yardımlarda bir dağınıklığa, hem de mevzuatta bazı karışıklıklara sebep olabilmektedir.

Mevzuatta, özürllülere yardım kapsamındaki konuların fazlasıyla farklılaştırılması, bazı uygulamaların denetimini zor ve maliyetli bir hâle getirmektedir. Örneğin, önceki sayfalarda anlatıldığı üzere, belli fonksiyon kayıplarına bağlı olarak özürllülerin ithal oto edinmelerine

imkân tanınmıştır. Ayrıca, yerli otolarda da bazı vergisel ayrıcalıklar tanınmıştır. Otonun yerli veya ithal olması, aracın satış şartları, vergi durumu gibi konularda farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, özürllülere ait otoların satışı hâlinde, ÖTV'nin geri alınma şartları yerli ve ithal otolar açısından farklıdır. Bu gibi durumlar, denetim ve takip ile görevli kişilerin oldukça karmaşık bir mevzuat bilgisine sahip olmasını gerektirmektedir. Bu ise çoğu zaman mümkün olmamakta ve bu yüzden sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

Otomobil ithal edebilme imkânı, bazı dolandırıcılık vakalarının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Kanunlardaki bazı boşluklardan da yararlanılarak özürllü içinmiş gibi gösterilerek normal araç ithal edilmesi veya özürllüler için ithal edilen araçların başka kişilere satılarak vergi kaybına ve haksız kazanca neden olunması gibi örnekler yaşanmıştır.

Özürllülere kamu kaynaklarından yapılan yardımlarla ilgili daha sade bir yapının oluşturulması bu tür sorunları azaltacaktır. Örneğin, ithal oto uygulamasından vazgeçilerek, yerli araç kullanımının daha avantajlı hâle getirilmesi, özürllülerin daha çok yararına olacağı gibi suistimalleri de ortadan kaldıracak ve takip ve denetimle ilgili karışıklıkları giderecektir.

Yapı ile ilgili birinci bölümde bahsedildiği üzere, çok farklı kanallardan özürllülere yardım yapılması, özürllülere yapılan yardımlarla ilgili tam bilgiye sahip olmayı zorlaştırmaktadır. Bunun sonucunda, hangi kaynaktan, hangi özürllüye ne kadar yardım yapıldığını, toplamda özürllüler için ne kadar kaynak kullanıldığını bir arada görme imkânı bulunmamaktadır. Bu yapıda, bazı özürllülerin devlet kaynaklarından hiçbir yardım alamazken, bazılarının birkaç kaynaktan yardım alması mümkün hâle gelebilmektedir.

Özürllülere devlet tarafından yapılan yardımlardan, mümkün olanların tek bir çatı altında toplanması hâlinde, yardımların tamamının bir arada görülebilmesi mümkün olabilecektir. Bu sayede, özürllülük alanına aktarılan kaynakların GSMH içindeki gerçek payını bilme imkânı doğacaktır. Bu ise, yardımlarla ilgili sürecin daha sağlıklı olarak izlenmesine ve gelecekteki politikaların daha doğru belirlenmesine imkân sağlayacaktır.

III- ÖZÜRLÜLERİN BAKIMI İLE İLGİLİ SORUNLAR

Özürllülerin bakımı oldukça hassas bir konudur. Bu yüzden bakım hizmetleri, her özür grubuna ilişkin uzman bir sağlık ekibi tarafından yürütülmelidir. Aksi takdirde, özürllünün yaşam aktivitelerinin geliştirilmesi yerine kötüleşmesine neden olunabilir. Özürllülerin bakımı konusunda belli başlı sorunlar aşağıdaki başlıklarda ele alınabilir.

A. BAKIM PERSONELİNİN NİCELİK VE NİTELİK OLARAK YETERSİZLİĞİ

5378 sayılı Kanununun 30 uncu maddesine dayanarak çıkarılan "Bakıma Muhtaç Özürllülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik" 30

Temmuz 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Yönetmelik sonrasında, bakıma muhtaç ve özürlü olan birey ile ailelerinin yaşam kalitelerini artırmak, ailelere destek vermek, bireyin günlük yaşam aktivitelerini geliştirmek için, uygun politikaların geliştirilmesi, programlı bir eğitimden geçmiş, bakım hizmeti verecek, yeterli nitelik ve nicelikte bakım personelinin yetiştirilmesi gerekliliği doğmuştur. Bu çerçevede, 2006 yılında Bakıma Muhtaç Özürlü Bireyler İçin Bakıcı Personel Yetiştirecek Eğiticilerin Eğitimi Müfredat Programı hazırlanmıştır.

Bakım personelinin eğitiminde sertifikasyon programları, başlangıç aşamasında duyulan gereksinimi bir miktar karşılayacak olsa bile sonrasında bakım personeli yetiştirmek üzere meslek liseleri ve ön lisans programlarının açılması, düzenlenecek özel kurslar, hizmet içi eğitimlerle eğitim çeşitlenmesine gidilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte bakım hizmeti verecek ekip içerisinde yer alan mesleklerin lisans programlarına ek dersler konulması ve yüksek lisans programları açılmasına da ihtiyaç duyulacaktır.

Uygun bakım personeli yetersizliği, özürlü bakım hizmeti yürüten hem resmî hem de özel kuruluşlar için geçerlidir. SHÇEK'e bağlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde yeterli özel eğitim öğretmeni bulunmamaktadır. Özellikle özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde, okullarından yeni mezun olan fizik tedavi uzmanları çalışabilmekte, hatta bu kuruluşlar bir staj yeri olarak görülmektedir.

Türkiye'de bakım hizmetlerini sunan personelin mesleki eğitimi, bugüne kadar sınırlı sayıdaki bazı kurumların verdiği sertifika programlarının dışında verilmemiştir. Üniversitelerde, özel eğitimci yetiştiren bölümlerin sayısı artırılmalıdır.

Özürülerin bakımı alanında çalışacak personelin psikolojik yeterliliği dikkate alınmalı ve belli aralıklarla kontrol edilmelidir. Bakım kuruluşlarında psikiyatri uzmanı bulunmasının sağlanması önerilir.

Bütün personelin acil müdahale kursu alması sağlanmalı ve her personele, çalıştığı gruplarla sağlıklı ilişki kurabilmesi için terapotik iletişim eğitimi verilmelidir. Ailenin psikolojik destek ihtiyacına da cevap verebilecek şekilde, fiziksel tıp ve rehabilitasyon uzmanı, ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı, çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanı, diğer konsultan hekimler; fizyoterapist, ruh sağlığı ve hastalıkları hemşiresi gibi alanında uzmanlaşmış hemşireler; psikolog, psikolojik danışman, sosyal hizmet uzmanı, sağlık eğitim uzmanı, özel eğitim uzmanı, çocuk gelişim uzmanı, diyetisyen, iş-uğraşı terapisti hizmet vermelidir. Bakıcı personel, özürünün özelliklerine uygun destek teknolojileri ile donatılmalıdır.

Yüksek öğretim kurumlarında özellikle Hemşirelik Yüksek Okulu, Turizm Otelcilik M.Y.O. ve diğer yüksek öğretim kurumlarının müfredatlarında, buralardan mezun olacak öğrencilerin bakım destek hizmetlerinde çalışabilmelerine imkân sağlayacak derslere yer

verilmelidir.

Ülkemizde, personelin mesleki eğitiminin gelişimi, bakım hizmetlerindeki gelişimlere cevap verme düzeyinden uzaktır. Bu ise, verilen bakım hizmetlerinin niteliğini, etkinliğini ve verimliliğini engellemekte ve bakım hizmetlerinin kurumsallaşmasını zorlaştırmaktadır. Bunun sonucunda, hizmetler, yeterli eğitim almamış kişiler tarafından verilmekte, çeşitli sıkıntılar ve güçlükler yaşanmaktadır.

Bakım hizmetlerinin önümüzdeki yıllarda kaydetmesi beklenen gelişme düşünüldüğünde bakım personeline yönelik mesleki eğitim programlarının multidisipliner bir anlayışla oluşturulması, yaygınlaştırılması ve kurumsallaştırılması gerekmektedir.

Ailesi yanında evde bakım ücreti ödemesi yapılmak suretiyle bakımları sağlanan bakıma muhtaç özürülüler, sürekli takip edilmeli, istenilen düzeyde bakımlarının sağlanıp sağlanmadığı, ihtiyaç duydukları diğer hizmetlere ulaşım ulaşamadıkları ilgili mevzuat gereği izlenmelidir. Ayrıca bu kişilere, ihtiyaç duydukları konularda rehberlik yapılmalıdır. Ancak personel yetersizliği ve iş yoğunluğu nedeniyle rehberlik ve bakıcı aile denetlemesinin illerde sağlıklı bir şekilde yürütülemediği değerlendirilmektedir.

B. SAĞLIK HİZMETLERİ İLE BAKIM HİZMETLERİ ARASINDA UYUMSUZLUK

Sağlık hizmetleri ile bakım hizmetlerini birbirinden ayırmak imkânsızdır (ÖZİDA, 2007:39). Tıbbi destek olmadan, özellikle bazı hastalık gruplarında, bakım hizmeti verilmesi oldukça güçtür. Buna karşın, ülkemizde özürülülerin bakım ve sağlık hizmetleri arasında bir uyumsuzluk söz konusudur.

Evde bakım hizmeti bugünkü hali ile tıbbi bakım, rehabilitasyon ve eğitim unsurlarını tam olarak içermemektedir. Evde bakım hizmetini desteklemek amacı ile seyyar hizmetler verilememekte, ailenin stresini ortadan kaldırmak için gerekli destek yeterince oluşturulamamaktadır.

Evde bakımın sağlık boyutu, Sağlık Bakanlığı'nın uhdesinde, "Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik"⁴⁵ ile düzenlenmiştir. Söz konusu yönetmelikte *evde bakım* "hekimlerin önerileri doğrultusunda hasta kişilere, aileleri ile yaşadıkları ortamda, sağlık ekibi tarafından rehabilitasyon, fizyoterapi, psikolojik tedavi de dâhil tıbbi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde sağlık ve bakım ile takip hizmetlerinin sunulması" şeklinde tanımlanmıştır.

Evde bakımın sağlık hizmetlerine dönük kısmında isteyen bireyler, evde doktor muayenesi, hemşire bakımı, evde fizyoterapi uygulaması, her türlü laboratuvar hizmeti, evde röntgen, ultrasonografi ve EKG gibi görüntüleme hizmetlerinden hasta ve hasta yakınlarına

⁴⁵ Yayımlandığı Resmî Gazete: 10.03.2005/25751

psikolojik destek ya da hasta bakımı konusunda aile fertlerinin bilinçlendirilmesi ve eğitimi gibi pek çok hizmeti alabilmektedirler.

Türkiye'de, sağlık ile ilgili kurum Sağlık Bakanlığı; özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile ilgili kurum Millî Eğitim Bakanlığı ve bakım ile ilgili kurum Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumudur. Bu yapı uygulamada çeşitli zorluklara yol açmaktadır. Tedavi ve bakım hizmetlerinin uyum içinde yürütülmesini sağlayacak bir yapısal ve yasal düzenleme gerekmektedir.

Evde bakım hizmeti kavramının içeriği, uluslararası evde bakım tanımı doğrultusunda, medikal bakımı, rehabilitasyonu ve eğitimi de kapsayacak şekilde belirlenmelidir.

Sağlık kurumlarında tedavi gören özürllülere, tedavi sonrasında, evlerine gönderilmeden önce makul bir süre boyunca rehabilitasyon uygulandığı ara hastanelerin kurulması faydalı olacaktır. Bu tür kurumlar, zaman zaman ailelerinin de özürllü bireylerin yanında kaldığı ve sağlık personeli tarafından düzenli olarak gözetimlerinin yapılarak gerekli medikal ve bakım programlarının uygulandığı yerlerdir. Özürllü bireyler, normal yaşantılarına dönmeden önce buralarda bir uyum süreci geçirmektedirler.

C. ÖZÜRLÜ AİLELERİNE DESTEKTE YETERSİZLİKLER

Özürllülerin bir kısmı yatağa bağımlı veya yaşlı durumdaki bakıma muhtaç özürllülerdir. Bakıma muhtaç özürllü olan ailede en az bir kişinin sürekli olarak özürllünün yanında bulunması gerekmektedir. Bu durum aileyi iş gücü kaybına uğratmaktadır. Bu kaybın hem gelir, hem de ailenin dışarı ile olan işlerinin yerine getirilmesi ile ilgili boyutu vardır. En az bir kişinin sürekli özürllünün yanında bulunması gereği, bu kişinin aile gelirine katkıda bulunma imkânını ortadan kaldırırken, bir yandan da özürllü bireyin, normal bireye göre, hastane, ilaç, ulaşım, rehabilitasyon ve bakım giderleri çok daha fazla yük oluşturmaktadır. Diğer yandan, bazı ailelerde çalışabilecek durumda olan tek bir kişi vardır (anne veya baba) ve o da özürllünün yanında bulunmak zorundadır. Bu kişi, evin geçimini sağlayacak gelir elde etmesi dışında, evin dışarıyla ilgili birçok ihtiyacını da karşılamak zorundadır. Diğer yandan bu kişinin gezme-eğlenme, akraba ziyareti gibi sosyal ihtiyaçları da söz konusudur. Oysa, bakıma muhtaç bir özürllüye bakan kişinin, onun yanından bir an bile ayrılması mümkün değildir. Öte yandan, belli bir yaşın üzerindeki bakıma muhtaç özürllünün, yıkanma ve benzeri temizlik ihtiyaçları, tek kişinin yapamayacağı kadar ağır bir iştir. Özürllü büyüdükçe sorunları da büyümektedir. Bu yüzden, evde bakımı yapılan özürllülerin ailelerine maddi desteğin yanında, hizmet desteği de verilmesi gerekmektedir.

Evde bakım hizmetini veren aile fertlerine destek olmak için yapılması önerilenler aşağıda sıralanmıştır:

a) Belli bir gelir seviyesinin altındaki ailelere, SHÇEK bütçesinden yapılan ödemeler, ailenin geçimi ve tedavi masrafları için yeterli olacak düzeye çıkarılmalıdır.

b) Hem bakıma muhtaç özürliye bakan kişinin belli sürelerle bağımsızlaşp dışarıdaki ihtiyaçları ile uğraşmasına imkân tanımak hem de özürünün tek kişinin yapamayacağı bakım hizmetlerine yardımcı olması için, aileye personel gönderilmesini sağlayacak şekilde her semtte, resmî veya özel, bir sosyal hizmet biriminin oluşturulması faydalı olacaktır.

Bu merkezler özürliülerin hakları, ulaşılabilirlik, eğitim, istihdam ve sosyal yaşamla ilgili her alanda özürliülere danışmanlık hizmeti verme işlevlerini de yerine getirmelidir. Ayrıca, özürliü kişilerin bağımsızlık becerilerini geliştirmelerine ve kurumlarla olan ilişkilerinde onlara yardımcı olmalıdır.

c) Ailelere bir takım hizmetler seyyar olarak verilebilir. Örneğin, evde özürliye bakan aile fertlerinin haftanın belli günlerinde veya ihtiyaç anında evden ayrılabilmesini sağlayacak şekilde onun yerine özürliye bakacak bir personel desteği sağlanabilir. Özürliüyü ve bakıcı aile ferdini evden alıp dışarıya çıkararak sağlık, gezi-ziyaret gibi faaliyetleri yapabilmeleri için araç tahsis edilebilir. Sadece aile ferdinin tatil, hastalık gibi arızı dönemlerine ait olmak üzere özürliü bakım merkezlerine nakledilebilir.

d) Ailelerin, özürliü bakımını kolaylaştıracak teknolojik donanım konusunda mümkün olduğu kadar desteklenmesi gerekir. Bu konuda oldukça gelişmiş teknolojik ürünler bulunmaktadır. Uygun bakım teknolojisi sayesinde, hem özürliünün bağımsız olarak yaşamını sürdürebilmesi hem de aile fertlerinin daha az zaman ve kaynak/enerji harcayarak işlerini daha kolay yapmaları mümkün olabilmektedir. Bu teknolojilerin araştırılması, ülkemizde de üretiminin desteklenmesi ve ailelerin hizmetine sunulması için çalışmalar yapılmalıdır.

D. BAKIM GÜVENCE SİSTEMİNİN OLMAYIŞI

Özürliü anne babalarının özürliü çocukları ile ilgili en önemli kaygılarından biri, yaşlanıp çocuklarına bakamayacak hâle geldiklerinde veya vefat ettiklerinde çocuklarının hayatını nasıl sürdüreceğidir. Rehabilitasyon ve bakım hizmetlerinin sosyal güvenlik sistemi içinde yer alması ailelerin bu kaygılarını kısmen giderebilecektir.

Bakım güvence sistemi konusunda dünyada, “Primli Model”, “Primsiz Model” ve “Karma Model” şeklinde uygulanmakta olan üç modelden ülkemiz için uygun olanı seçilmelidir. Ödeme gücü olanların prim ödediği, ödeme gücü olmayanların primlerinin ise hazineden karşılandığı bir **bakım sigortası ve bakım güvence sistemi** esas alınabilir (III. Özürliüler Şûrasında önerilmiştir). SHÇEK’in bakıma muhtaç özürliüler için aile ve akrabalara ödediği sosyal yardımın bir bölümünün kurum bütçesinden çıkartılarak primli model kapsamında bakım sigortası oluşturulması ve bu sigorta kolundan karşılanması sağlanmalıdır.

Bakım hizmetlerine ilişkin giderlerin Hazine'den karşılanması, hem hizmetin sürdürülebilirliği hem de kalitesi konusunda sıkıntılara yol açabilmektedir. Bu nedenle, 3. Özürlüler Şûrasında alınan karar gereği, bu hizmetlerin sigorta kapsamında primli sistemle karşılanabilmesi amacıyla eylem planı oluşturulmuş ve değerlendirilmek üzere Yüksek Planlama Kurulu'na gönderilmiştir.

E. KÖTÜ MUAMELE

Bazı bakım merkezlerindeki uygun olmayan fiziksel şartlar, personel yetersizliği ya da niteliksiz personel, aşırı kalabalık, şiddet kullanımı, tıbbi yetersizlikler, istismara karşı koruma önlemlerinin eksikliği gibi sorunlar, zaman zaman, devlet itibarını zedeleyecek şekilde kamuoyuna yansımaktadır. Bu olumsuzluklar, özürli bireylere zarar vermenin yanında, Türkiye'yi uluslararası alanda zor duruma düşürmeye çalışan bazı girişimlere malzeme yapılabilmektedir.

Uluslararası Zihinsel Özürlülerin Hakları (Mental Disability Rights International -MDRI) girişimi tarafından hazırlanan ve 28 Eylül 2005 tarihinde yayımlanan "Human Rights Abuses in the Psychiatric Facilities, Orphanages and Rehabilitation Centers of Turkey" raporunda SHÇEK'e bağlı kuruluşlarda çekilen görüntüler internetteki bazı video paylaşım sitelerinde gösterilerek ülkemiz aleyhinde propaganda yapılmıştır. Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi (RUSİHAK) de 2008 Türkiye Raporunda SHÇEK'e bağlı rehabilitasyon ve bakım merkezlerindeki uygulamalara yer vermiştir. Yine Avrupa ve Dünya gündemine oturan ve 6 Kasım 2008 tarihinde York Düşesi Sarah Ferguson "Düşes ve Kızları: Onların Gizli Görevi" başlığıyla yayımlanan SHÇEK'e bağlı Ankara Saray Rehabilitasyon Merkezi ve İstanbul Zeytinburnu Rehabilitasyon Merkezi'nin görüntüleri, Türkiye'nin itibarını zedelemiştir.

SHÇEK'e bağlı zihinsel özürliülerin yaşadıkları kuruluşlarla ilgili olarak son yıllarda özellikle basında çıkan haberler üzerine TBMM İnsan Hakları İnceleme Alt Komisyonu, 22 Ocak 2004'te SHÇEK'e bağlı Saray Rehabilitasyon Merkezi'nde yaptığı incelemelerde insan haklarının ihlal edildiğini vurgulamıştır.

Öncelikle insanımızın onurlu yaşamasının sağlanması ve ayrıca ülkemizin itibarının yıpratılmasına fırsat verilmemesi için ülkemizde bakım hizmetlerinin bir ekip işi olduğu kabul edilmeli ve ekipte görev alacak her personel kendi branşında en az 4 yıl uygulama yaparak en iyi şekilde yetiştirilmelidir. Bakım merkezlerinde çalışacak personel bilimsel yöntem ve tekniklerle seçilmeli, personele hizmet içi eğitim verilmeli, bakım merkezlerinin şartları iyileştirilmeli ve buraların denetimleri sıklaştırılmalı, bu denetimlerde özel yöntemler kullanılmalı ve tespit edilen kişisel kusurlar cezalandırılmalıdır.

F. MANEVİ BAKIM HİZMETİNİN VERİLMEMESİ

Gelişmiş ülkelerde, manevi bakım (spiritual care), bakım hizmetlerinin bir parçası olarak kabul edilmekte ve uygulanmaktadır. Ülkemizde ise, bazı endişeler nedeniyle, manevi bakım uygulanmamaktadır. 19-23 Kasım 2007 tarihleri arasında düzenlenen “bakım” konulu özürülüler şûrasında manevi bakım gündeme getirilmiş ve bazı uzmanlar tarafından önerilmiş olmasına karşın, kabul edilmemiştir.

Bazı çekinceler haklı olmakla birlikte, manevi bakımın olmamasının bir eksiklik olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle, manevi bakımın bir model olarak uygulanabilmesi konusunda çalışmalar yapılması ve ülkemiz şartlarında uygulanabilirliğinin değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

G. RESMİ SÜREÇLERDEKİ KARMAŞIKLIK VE AŞIRI BÜROKRASİ

İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğünde yeterli sayıda personel istihdamı sağlanmalı ve yazışmayı artıran evrak istenmesi önlenmelidir. Gerekli iş ve işlemlerin ve evrakın (özürlü sağlık kurulu raporu, nüfus cüzdanı fotokopisi, sigortalı olmadığına dair belge vb.) veritabanı üzerinden alınması sağlanmalı ve böylece özürülünün, kurumlar arasında dolaşmasının önüne geçilmelidir.

İl Sosyal Hizmetler Müdürlükleri bünyesinde evde bakım ücreti ödemesi işlemlerinde görevli en az bir memur bulunmaktadır. Bu memur, tahakkuk işlemlerine bakıp gerekli düzenlemeleri yapmaktadır. İş yükünü azaltmak, iş ve işlemler için anlaşmalı bankanın elemanlarını çalıştırmak, kredi kartı kullanabilecek özürülülerin akrabalarına bankamatik özelliği taşıyan kredi kartı vermek, SHÇEK için personel ve iş gücü tasarrufu sağlayacaktır.

Özürülülerin bakımı ile ilgili bahsedilen sorunların en aza indirilmesi hususunda son yıllarda önemli gelişmeler sağlanmış olmakla birlikte, daha iyi bir duruma gelmek için, başta kamu kurumları olmak üzere bütün toplum kesimlerine önemli görevler düşmektedir. Ülkemizde özürlü bireyler “özel ihtiyaçları olan birey” olarak tanımlanmalı ve geleneksel tanımlamaların aksine, eksikliklerine ya da yetersizliklerine göre değil, ihtiyaçlarına göre, sosyal çevreden koparılmadan hizmet almaları sağlanmalıdır. Özürülünün durumu sadece özürülülere has düzenlemelerde ele alınmamalı, bütün düzenlemelerde özürülülük gerçeğinin dikkate alınması sağlanmalıdır. Bunun yapılmasıyla, özürülüler sadece özürülülere hizmet veren birimlere erişmekle sınırlandırılmamış olacak ve bütün sosyal imkânlara erişimleri mümkün hâle gelebilecektir.

Evde bakım hizmeti, özürlü ve yaşlı bireyin kendi sosyal çevresinden uzaklaşmadan bakımını sağlar, ancak bakıma muhtaçlık oranı yüksek ya da bakıma muhtaçlık oranı giderek

artan bir kişinin evde bakım hizmeti alması güçleşir. Bu durumdaki kişiler için kurumsal bakım hizmetleri zorunlu hâle gelebilmektedir. Kurumsal bakım, erken müdahale, hizmetlere hızlı ulaşma, hizmet kalitesi ve özürünün kaliteli yaşam ömrünün uzatılması açısından önemli faydalar içermektedir. Hizmetlerin maliyeti açısından ise, evde bakım hizmetleri, kurumsal bakıma oranla daha düşüktür. Bu nedenle özürlü ve yaşlı bireylere ağır bakıma muhtaç duruma gelmeden hizmet vermek esas olmalıdır. Evde bakım hizmetlerinde kalitenin artırılarak kurumsal bakıma yönlendirilen özürlü birey sayısının azaltılmasını sağlayacak tedbirlerin alınması faydalı olacaktır. Evde bakımı gerçekleştirilemeyen ve kurumlarda bakım hizmeti sağlanan özürsüzlüler için, koğuş sistemi yerine, aile ortamına mümkün olduğu kadar yakın, az kişinin kaldığı uygun büyüklükteki odalardan oluşan ve her türlü sosyal imkânı içeren yapılar oluşturulmalıdır.

“Özürsüzlülerin Bakımı” bölümünde bahsedildiği üzere, son yıllarda, özel bakım evlerine sağlanan destekler, özel bakım evlerinin ve buralarda kalanların sayılarında önemli artışlar meydana gelmesine neden olmuştur. Özel bakım merkezlerindeki özürlü bakım maliyetleri, kamu kurumlarına ait merkezlerdeki bakım maliyetinin yaklaşık yarısı kadardır. Özel bakım merkezlerinin gelişmesi, devletin katlanacağı maliyetleri önemli ölçüde düşürecektir. Öte yandan, özel bakım merkezlerine ruhsat verilmesi ve bunların denetimleri SHÇEK tarafından yapılmaktadır. Bakım merkezleri üzerindeki denetimlerin gereği gibi yapılması halinde hizmet kalitesi daha da yükselecektir. Dolayısıyla, özel bakım merkezlerindeki özürsüzlüler için devlet tarafından yapılan yardımlara devam edilmesi önerilir.

Öte yandan sivil toplum kuruluşlarının bakım hizmetlerine etkin olarak katılımı da teşvik edilmelidir.

IV- ÖZÜRLÜLERİN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ SORUNLAR

A. KAYITLA İLGİLİ SORUNLAR

Eğitim kurumları, özel eğitim gerektiren öğrencilere eğitim hizmeti vermek zorundadırlar (Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, md. 24).

27.08.2003 tarih ve 25212 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde 2008 yılında yapılan bir değişiklikle (md. 17/a) ilköğretim okullarının birinci sınıflarına kayıtların, ulusal adres veri tabanındaki öğrencinin ikamet adresi esas alınarak yapılacağı hükmü getirilmiştir. Ancak aynı Yönetmeliğin 17 nci maddesinin (g) bendi gereğince kayıt için ikamet adresi şartı özürsüzlü öğrenciler için aranmamıştır. Madde hükmü şöyledir: “Şehit ve muharip gazi çocukları ile özel eğitime ihtiyacı olan çocukların yeni kayıtları, durumlarını belgelendirmeleri şartıyla ulusal adres veri tabanındaki adreslerine bakılmaksızın

istedikleri ilköğretim okuluna yapılır”.

Görüldüğü gibi, ilk ve orta öğretimde engelli öğrencilerin doğrudan okullara kaydolmalarının önünde herhangi bir engel yoktur. Dolayısıyla özürlü öğrencilerin, adres şartı aranmaksızın kayıtlarının istedikleri okula yapılması zorunludur.

Bununla birlikte uygulamada, özürlü öğrencilerin okullara kaydedilmelerinde okul yönetimleri tarafından bir takım zorluklar çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Okul yönetimleri, kendilerine müracaat eden özürlü öğrencileri doğrudan kaydetme yerine RAM raporu istemektedirler.

RAM'ın değerlendirme kurulu, okula kaydolmak isteyen özürlü öğrencinin müracaatı üzerine, daha önce alınmış olan sağlık kurulu raporunu da dikkate alarak, akademik beceriler, sosyal ve psikolojik durum, özbakım becerileri açısından bir değerlendirme de kendisi yaparak bir “özel eğitim değerlendirme kurulu raporu” düzenlemektedir. Bu rapor ile öğrenci RAM'ın uygun gördüğü özel eğitim sınıfı olan ya da normal okula müracaat edebilmektedir.

Öğrenci velisi için bu sıkıntılı süreci tamamlamış olmak, çocuğunu okula kayıt yaptırabilmesi için kesin bir güvence sağlamamaktadır. Okul yöneticileri, SBS'de okul başarısının düşeceği kaygısı ile özürlü öğrenciye önyargıyla bakmakta, okulun fiziki durumu ve araç gereçlerinin bu öğrenciler için uygun olmaması, öğretmenlerin bu özel eğitim konusunda yeterli bilgi ve donanımına sahip olmaması ve bazı normal çocuk ailelerinin baskısı nedeniyle, özürlü öğrencileri okullarına yerleştirmede çeşitli zorluklar çıkarmaktadırlar.

Uygulamada okul yöneticileri genellikle, kendilerine başvuran öğrencinin kaydını yapmak yerine, RAM raporu istemektedirler. RAM raporu gelince de başka gerekçelerle başvuruları geri çevirmek yolunu tercih edebilmektedirler. Velilere genellikle çocuklarını, Millî Eğitime bağlı özel eğitim okullarına kaydettirmeleri tavsiye edilmektedir. Fakat bu okulların kapasitesi yetersiz olduğu için buralara da kayıt yaptırmak zordur. Veliler bu okullara müracaat ettiklerinde kendilerine, öğrencilerini, özel eğitim sınıfı olan bir okula kaydettirmeleri gerektiği söylenmektedir.

Bu tür nedenlerle, öğrencisini okula kaydettiremeyen veliler tekrar RAM'lara yönelmekte ve kendileri tarafından verilmiş olan raporlara rağmen okulların öğrencilerini kabul etmediği şikâyetlerini iletmektedirler. Bazı durumlarda RAM'lar okulla irtibat kurarak yöneticileri ikna etmeye çalışmakta, bazı durumlarda ise kendilerinin sadece rapor verebileceklerini, okullara kayıt konusunda yetkilerinin olmadığını ifade etmektedirler. Böylece veliler, okul ile RAM arasında, defalarca tekrarlanan, gerilimli yüzleşmeler yaşamaktadırlar. Özel Eğitim Hizmetleri Kurulunun görevi olan bu konunun özürlü bireyin oturduğu ilde çözülememiş olması özürlü ailelerini ve öğrencileri güç durumda bırakmakta,

aileleri ve çocukları dışlayarak eğitimden soğumalarına neden olmaktadır.

Okul yöneticileri, kayıt için çıkardıkları zorluğun sebebini, öğrencinin kendi durumuna en uygun okula yerleştirilmesini ve böylece en doğru eğitimi almalarını sağlamak olarak izah etmektedirler. Oysa özürlü öğrencileri kaydetmek istememelerinin en önemli nedenlerinden biri, diğer velilerin, kendi çocuklarının sınıfında, özürlü bir öğrenciyi istememeleridir. Bu velilerden, hem öğretmenlere hem de yöneticilere sürekli olarak gelen şikâyetler karşısında yöneticiler, çok fazla veli ile sorun yaşamak yerine sadece özürlü velisi ile sorun yaşamayı göze almaktadırlar.

RAM'lara, özürlü öğrencilerin durumunu tanılama, değerlendirme ve uygun okula yönlendirme görevi verilmiştir. RAM'ların ayrıca okullara rehberlik hizmetleri verme görevleri de vardır. İlgilenmeleri gereken çok sayıda vaka olmasına karşın RAM'lardaki rehber öğretmen sayısı oldukça azdır.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğine göre RAM'lar, kendilerine yapılan müracaatları 60 gün içinde sonuçlandırmak zorundadırlar. 60 gün, müracaat sahibi için oldukça uzun bir süre olmasına karşın, RAM'lar çoğu durumda bu süre içinde bile talepleri karşılayabilecek durumda değildirler. Bu ise değerlendirmelerin sağlıklı yapılabilme ihtimalini azaltmaktadır.

Aynı kişiye, farklı RAM'lar tarafından verilen raporlarda farklılıklar olabilmektedir. Bunun bir nedeni, RAM'lardaki personel yetersizliğidir. Ancak tek neden bu değildir. Tanılama yöntemlerindeki farklılıklar da başka bir nedendir.

Özürlüden kaynaklanan nedenler de raporlar arasında farklılıklar olmasına neden olabilmektedir. Özürlü birey, o andaki ruhsal durumuna veya rehberin soracağı soruya göre farklı cevaplar veya tepkiler verebilmektedir. Bu da kararı etkilemektedir.

Kasıtlı olmayan sebepler dışında, kasıtlı sebepler de gerçek dışı raporlar verilmesine neden olabilmektedir. Kayırmacılık, umursamazlık, kişisel zıtlasma gibi sebepler, bunlardan bazılarıdır. Bu tür sebepler, özürlülerle RAM'ları karşı karşıya getirmektedir. Bu tür bir sorun yoğun olarak Sakarya ilinde yaşanmıştır. 2008-2009 yıllarında, Sakarya RAM'ın rapor konusundaki uygulamaları çok sayıda özürlü velisinin tepkisine neden olmuştur. Bu tarihlerde Sakarya yerel medyasında konu hakkında onlarca haber yer almıştır. Bunlardan bazıları; "Engelliye zulüm" (Sakarya Yenihaber Gazetesi, 24.10.2008), "Bu Çılgığı Duyun" (Sakarya Yenihaber Gazetesi, 25.10.2008), "Engellinin çektiği çile" (Sakarya Yenihaber Gazetesi, 24.10.2008), "Müdüre "Geri zekâlı" tepkisi" (Sakarya Adapostası Gazetesi, 7.11.2008), "Veliler isyan etti" (Adapazarı, 8.11.2009) başlıklarıyla gazetelerde yer almıştır.

RAM'larda rapor veren rehber öğretmenlerle okullardaki rehber öğretmenler aynı eğitim formasyonuna sahiptirler. Dolayısıyla, ilk ve orta öğretimde öğrencinin RAM'a

yönlendirilmesi yerine doğrudan okula yerleştirilmesi ve okuldaki rehber öğretmenin de içinde yer aldığı bir heyet tarafından durumu değerlendirilerek buna göre kendisine bir eğitim programı uygulanmasının daha doğru bir yol olduğu düşünülmektedir. Bu yolun tercih edilmesi halinde, hem öğrenci ve ailesi büyük bir zahmetten kurtarılmış olacak hem de öğrenci için daha faydalı bir programın uygulanması sağlanabilecektir. Çünkü RAM'daki personel öğrenciyi bir sefer görerek değerlendirmektedir. Oysa öğrenci ile her gün birebir muhatap olanlar öğretmen ve okul yönetimidir. Bu uygulama aynı zamanda gereksiz zaman kayıpları ve maliyetleri de ortadan kaldırmış olacaktır. Dolayısıyla, okuldaki rehber öğretmen ve okul yönetiminin çözüm bulamadıkları noktalarda RAM'lardan destek alınması, bunun dışında, öğrencilerin, okula yerleştirme ve eğitim sürecindeki diğer sorunlarının öncelikli olarak okullarda çözülmesinin daha doğru olduğu düşünülmektedir.

Okullara kayıtla ilgili önemli bir sorun da sağlık kurulu raporlarıdır. Özel eğitim için gerekli olan sağlık kurulu raporlarının alınması, engelli birey ve ailesi için oldukça zor bir süreçtir. Öğrenci ve ailesinin defalarca hastaneye gitmesi gerekebilmektedir.

Özellikle süregelen hastalıklarda sağlık kurulu raporunun her yıl yenilenmesi yerine, daha geniş aralıklarla öğrencinin durumunun değerlendirilmesi yoluna gidilebilir. Ayrıca, sağlık kurulu raporu verilmesi ile ilgili işlemler sadeleştirilmeli ve daha kolay hâle getirilmelidir. Doğrudan yardımlar gibi mali boyutu olan konularda suistimaller olabilir ancak eğitim gibi hizmetlerden yararlanmak konusunda böyle bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla, rapor verme sürecini zorlaştıran bazı şartlar bu tür durumlar için hafifletilebilir. Örneğin, kurul yerine, sadece özürlülük alanı ile ilgili tek bir doktor tarafından verilmiş rapor yeterli görülebilir.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yaşanan suistimaller, Millî Eğitim Bakanlığını, sağlık kurulu raporlarının şartlarını ağırlaştırma yolunu tercih etmeye sevk etmiştir. Oysa bu yol asıl olarak engelli bireylere ve ailelerine zorluk çıkarmıştır. Bu yüzden aileler ile merkezler arasında sorunlar yaşanmakta, bazı aileler çocuklarını bu merkezlere göndermekten vazgeçmek zorunda kalmaktadırlar.

RAM'larla ilgili bir sorun da, özürlü öğrencilere RAM'lardan rapor almak için özürlü ve özürlü ailelerinin yaşadıkları erişim sıkıntıları ile ilgilidir. RAM'ların buldukları binaların fiziki koşulları, genellikle engellilerin erişimine uygun değildir. Bazı RAM'lar buldukları binaların üst katlarındadır ve asansör, rampa gibi düzenlemeler bulunmamaktadır. Aşağıdaki fotoğrafta, büyük bir kentimizin merkez ilçesine ait RAM'ın da içinde bulunduğu, MEB'e ait Halk Eğitim Merkezi binası görülmektedir.

FOTOGRAF 17: BÜYÜK BİR KENTTEKİ RAM BİNASI

Bu binanın giriş katında Halk Eğitim Merkezi yer almaktadır. RAM ise binanın en üst katındadır. Asansörün olmadığı binada, özürllü RAM'ın olduğu dördüncü kata merdivenlerden çıkmaktadırlar. Engellilerin çok azı kendi başına merdivenlerden çıkabilecek durumdadır. Çoğu, başkası tarafından taşınmak zorundadır. Bu binaya otistik çocuğunu getiren bir anne, merdivenleri yarım saatte çıkabildiklerini ifade etmiştir. Bu tersliğin yaşandığı binadaki birimlerin hepsi Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı birimlerdir. Binanın giriş katındaki Halk Eğitim Merkezi ile RAM'ın yer değiştirmesi, basit bir idari tasarrufa bağlıdır. Ancak, velilerin bütün şikâyetlerine rağmen bu kadar basit bir değişiklik bile yapılmamaktadır. Kamu yöneticilerinin özürllük meselesine daha duyarlı yaklaşımlarında fayda mülhaza edilmektedir.

B. EĞİTİM SÜRECİNDEKİ SORUNLAR

Özürllü öğrencilerin tek sorunu okullara kaydolabilmek değildir. Kayıt sonrasındaki eğitim sürecinde de onları bekleyen birçok zorluklar vardır.

Öncelikle okula gelmek için kullandıkları araç gereçler ve kaldırımlar/yollar ulaşımaları için uygun değildir. Bunun yanında okul binasının fiziki şartları da uygun olmayabilmektedir. Fiziki bozukluklar henüz okulun girişinde başlamaktadır. Okulların girişleri genellikle birçok basamağı olan merdivenlerden oluşmaktadır. Tuvalet ve lavabolar, kapılar, eğitim araçları vb. çoğunlukla özürllü öğrencilerin kullanımına uygun değildir.

2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Kanun, bütün kurum ve kuruluşlara, bina ve açık alanlarla ilgili fiziki düzenlemeleri, özürllülerin erişimine uygun hâle getirme görevi vermiştir fakat yöneticiler bu görevlerini yerine getirme konusunda yeterince istekli

değillerdir. Okulların yöneticileri için de aynı şey geçerlidir. Yöneticiler ve eğitimciler özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların eğitim alması için sorunu çözmek yerine çözüme gayreti içinde bulunmayı, çözülmüş gibi yapmayı tercih etmektedirler. Bu sorunlar yıllardır bilinmesine ve çeşitli platformlarda tartışılmasına rağmen, özürünün eğitim alamaması sorunu sistemli bir çözüme kavuşturulmamıştır.

Ülkemizde özel eğitimi, genel eğitim sistemi içinde gören, özürli bireyi “özel ihtiyaçları olan birey” olarak kabul eden kapsayıcı bir özel eğitim politikasının olmaması, özürli bireyi normallerden ayıran, eksikliğini vurgulayan ve onu normale yaklaştırmak yerine sistemin dışına iten bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yapı, özürliye eğitimde tercih şansı vermemektedir.

Okullara kayıt ve eğitim sürecinde yaşanan diğer bazı sorunlar şunlardır:

Özel Eğitimde Değerlendirme, Tanılama, Yerleştirme ve Kaynaştırma

Özel eğitim hizmetlerine ihtiyacı olan bireylerin uygun eğitim programlarına yerleştirilmeleri tanılama süreci ile başlamaktadır. Tıbbi tanılama hastanelerde, eğitsel değerlendirme ve tanılama ise Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde yapılmaktadır. Her iki tanılamada da erken tanı esastır. Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin, özel eğitim hizmetlerinden ne şekilde yararlanacağına Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu karar vermektedir. Eğitsel değerlendirme ve tanılama sürecinde, eğitsel amaçla bireyin tüm gelişim alanlarındaki özellikleri ve akademik disiplin alanlarındaki yeterlilikleri ile eğitim ihtiyaçları belirlenir. Tanılamayı takiben özürli, kaynaştırma yoluyla eğitim ortamına, özel eğitim okuluna/kurumuna, ilköğretim okuluna veya evde eğitim ortamlarına yönlendirilir.

Durumları ayrı bir sınıfta eğitim görmeyi gerektiren öğrenciler için yetersizlik türü, eğitim performansları ve özelliklerine uygun okul ve kurumlarda özel eğitim sınıfları açılmaktadır. Özel eğitim sınıflarında bulunduğu okulun eğitim programı veya farklı bir eğitim programı uygulanmaktadır. Bu programlar temel alınarak öğrencilerin eğitim performansları ve ihtiyaçları doğrultusunda Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları (BEP) hazırlanmaktadır. Görme, işitme, ortopedik, zihinsel özürli, süregen hastalığı olanlar ile otistik bireyler için özel eğitim okul ve kurumları bulunmaktadır. Özel eğitim okul ve kurumları; özel eğitime ihtiyacı olan bireylere hizmet veren, özel olarak yetiştirilmiş personelin bulunduğu, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemlerin uygulandığı her tür ve kademedeki yatılı ve gündüzlü resmî ve özel okul kurumlardır.

Günümüzde kaynaştırılmaya devam eden öğrenci sayısı giderek artmaktadır ancak, özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilere ve öğretmenlere genel eğitim sınıflarında hiçbir özel

eğitim desteğinin sağlanamamaktadır. Kaynaştırma, özel gereksinimli öğrencilerin hiçbir özel eğitim desteği olmadan aynı yaştaki akranlarıyla yalnızca aynı sınıf ortamında birlikte eğitim almaları demek değildir. Gerekli donanımın olmadığı okullarda, özel eğitime ihtiyacı olan öğrenci ile sınıf öğretmenini karşı karşıya getirmekte ve yaşanan sorunları sınıf öğretmenini tek başına göğüslemek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle, kaynaştırma destek eğitim hizmetlerinin okullarda uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir.

Okul rehberlik servislerinde çalışan rehber öğretmenler aracılığı ile bu destek hizmetleri sağlanmaya çalışılmakla birlikte, üniversite eğitimleri sırasında özel eğitim alanına ve kaynaştırmaya ilişkin yeterli sayıda ders almamış olan rehber öğretmenlerin, beklenen hizmetleri vermesi mümkün olamamaktadır. Ülkemizde, genel eğitim okullarında sınıf öğretmenine özel gereksinimli öğrencinin belirlenmesinde, değerlendirmesinde, gerektiğinde BEP hazırlanmasında ve öğretimin planlanmasında ve uygulanmasında yardım edecek destek hizmetleri bulunmamaktadır.

Kaynaştırma uygulamalarında okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim programlarındaki sınıf ve branş öğretmenlerine önemli görevler düşmektedir.

Özel Eğitimde Öğretmen Yetiştirme

Eğitim sürecindeki diğer bir sorun, okullarda yeterli özel eğitimci olmamasıdır.

Öğretmen yetiştirme, genel eğitimin her kademesinde olduğu gibi özel eğitimde de önemli bir sorundur. Özel eğitim hizmetlerinin başarısı bu hizmetleri sağlayacak olan personelin, dolayısıyla da öğretmenlerin niteliklerine bağlıdır. 1981 yılından itibaren özel eğitim alanına lisans düzeyinde personel yetiştirmeye başlanmıştır. Zihinsel, görme, işitme alanlarında yetersizliği olan bireylere doğrudan eğitim hizmeti verebilen özel eğitim öğretmenleri Eğitim Fakülteleri Özel Eğitim Öğretmenliği bölümlerince yetiştirilmektedir. Bu öğretmenler zihinsel, görme ve işitme alanlarında yetersizliği olan çocukların eğitim gereksinimlerinin belirlenmesinde, bireyselleştirilmiş eğitim programlarının (BEP) geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesinden doğrudan sorumlu olan uzman öğretmenlerdir.

Her yıl özel eğitim öğretmenliği bölümlerinden yetişen yaklaşık 500-550 civarındaki mezun ile özel eğitim alanının özel eğitim öğretmeni ihtiyacının karşılanması mümkün görülmemektedir. Mezun olan özel eğitim öğretmenlerinin çoğunun zaten ekonomik nedenlerle özel sektörü tercih etmesi, kamu sektöründeki ihtiyacın giderilmesini zorlaştırmaktadır.

Özel eğitim alanının gereksinimi olan personelin yetiştirilmesi, özel eğitim hizmetlerinin başlatılması ve istenilen düzeyde geliştirilmesinin temel koşuludur. Özel eğitim

alanının nitelikli personel ihtiyacı diğer alanlardaki personel ihtiyacı ile kıyaslanamayacak kadar fazladır. Çünkü özel eğitim hizmetleri birçok personelin bir arada çalışması esasına dayalı, disiplinler arası bir hizmetler bütünüdür. Bu çalışmayı gerçekleştirecek personelin de tıp, psikoloji, sosyal hizmetler, sosyoloji, çocuk gelişimi ve eğitimi, fizyoterapi, ev ekonomisi, odyoloji ve konuşma bozuklukları, iş ve sanat eğitimi gibi dallarda eğitim görmüş olması gerekmektedir.

Nasıl özel eğitim genel eğitimin ayrılmaz bir parçası ise, özel eğitime öğretmen yetiştirme de genel eğitimden ayrı düşünülemez. Temelde genel ve özel eğitim arasında, eğitim programını planlama ve uygulama bakımından büyük farklılıklar olmamasına karşın, genel eğitim okullarında görev alacak pek çok öğretmen, mesleki eğitimleri sırasında, özel eğitime ilişkin yetersiz bir donanımla mezun olmaktadır.

Ülkemizde kaynaştırma hem yasal düzeyde, hem de uygulamada kabul görmesine karşın, genel eğitime öğretmen yetiştiren programların içerikleri incelendiğinde, özel eğitime ve kaynaştırmaya ilişkin derslerin bulunmadığı dikkat çekmektedir. Bu durum, uygulamada birçok sıkıntının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sınıflarında özel eğitim gerektiren öğrenci bulunan öğretmenlerin bilgi eksiklikleri hizmet içi eğitim programlarıyla giderilmeye çalışılmaktadır.

Özürülerin eğitimi ile ilgili özel eğitim personelinin yetersizliğindeki en önemli neden, bu alanda üniversitelerde sınırlı sayıda akademisyen olması ve üniversitelerin sınırlı sayıda öğrenci yetiştirmesidir. Üniversitelerde, özel eğitim personeli yetiştiren bölümlerin sayıları arttırılmalı ve bunun yanı sıra branş öğretmenlerine ve sınıf öğretmenlerine özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere yönelik eğitim yöntem ve teknikleri kapsamlı ve sistemli bir şekilde öğretilmelidir.

Özel Eğitim Okul/Kurumlarında Yönetim ve Denetim

Günümüzde özel eğitim okullarında görev yapan yöneticilerin genelde özürülük ve özel eğitim konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları bilinmektedir. Son yıllarda, yetersiz de olsa özel eğitim alanında yetişen ve özel eğitim okullarına atanan öğretmenler, alanla ilgili bilgisi ve deneyimi olmayan idarecilerle çalışmakta ve bunlar tarafından denetlenmektedir.

Son yıllarda hızla gelişmekte olan özel eğitim alanında idari ve mesleki denetim yapmakla görevli Millî Eğitim Bakanlığı müfettişleri tarafından 2008 yılında yapılan denetimlerde önemli ölçüde mali yolsuzluklar tespit edilmiştir. Bu tür denetimlere devam edilmelidir.

Özel Eğitimin Maliyeti

Özel eğitim hizmetlerinin zor ve pahalı olduğu bilinmektedir. Bu pahalı hizmetin yürütülmesi büyük miktarda mali kaynak gerektirmektedir. Özel eğitim hizmeti maliyetinin bir tek kurumdan beklenilmesi yanlış olduğu gibi hiçbir kuruluşun ekonomik gücü de yalnız başına bu mali yükü kaldırmaya yeterli değildir. Bu nedenle, özel eğitimin mali boyutu ile ilgili kuruluşlar arasında koordinasyona dayalı politikalar belirlenmelidir. Sivil toplum kuruluşlarının, kendi kaynakları ile birlikte özel eğitim faaliyetlerine dâhil edilmesinin yöntemleri konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

Özel Eğitimde Eşgüdüm

Türk Millî Eğitiminin amaçları ve özel eğitimin ilkeleri doğrultusunda:

a) Özel eğitim okulları, rehabilitasyon merkezleri, sivil toplum kuruluşları, yayınevleri, özel özel eğitim kurumları, eğitim teknolojisi üreticileri arasında koordinasyon sağlayacak tedbirler alınmalıdır.

b) Kurumlar arası koordinasyon sağlanmalıdır. Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı gibi kurumlar arasında sürekli işbirliği yapılmalı ve ortak çalışmalar yürütülmelidir. Her bakanlık kendi alanına ait konuların sorumluluğunu üstlenmeli ve bilgi paylaşımı sağlayacak bir yapı kurulmalıdır.

Özel Eğitime Gereksinim Duyan Öğrencilerin Okullara Erişimi

Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 90 ve 91 inci maddelerine göre; okul servisi ve öğle yemeği hizmetlerinin özel eğitim okullarında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanması gerekmektedir. Özürlü öğrencilerin Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün birlikte hazırlamış olduğu Özel Eğitime Gereksinim Duyan Öğrencilerin Okullara Erişiminin sağlanması için Ücretsiz Taşınması Projesi kapsamında 2004-2009 yılları arasında özürlü öğrenciler okullarına ücretsiz olarak taşınmışlardır. Ancak bu uygulama, sadece devlete bağlı özel okullarla sınırlı kalmış, özel özel eğitim okullarını kapsamamıştır. Yönetmelikte bahsedilen öğle yemeği hizmeti ise verilmemektedir.

Okul servisi hizmetinin ve öğle yemeği hizmetinin ayırım yapılmadan, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı özel özel eğitim okullarına ve kaynaştırma eğitimi uygulayan okullara da uygulanması yoluna gidilmelidir.

C. EĞİTİM SİSTEMİNİN YAPISI İLE İLGİLİ SORUNLAR

Mevzuatımızda, özürlü bireyler için öncelikli olarak kaynaştırma eğitimi hedeflenmiş olmasına rağmen, Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesindeki okullarda özür gruplarına göre (körler okulu, sakatlar okulu, sağır okulu gibi) oluşturulmuş olan okullarda eğitim verilmektedir.

Ağır zihinsel özürler için ayrı okullar olabilir ancak bütün özür grupları için ayrı okullar olması birçok açıdan sakıncalıdır. Hiçbir zihinsel engeli bulunmayan, görme, işitme ve ortopedik engellilerin, sadece kendileri gibi fiziksel yetersizliğe sahip olanlarla bir araya toplanmak suretiyle normal hayattan soyutlanmaları, onların ruh sağlığı açısından doğru bir yöntem olmadığı gibi insan onuru açısından da doğru değildir. Ayrımcılık içeren bu uygulama aynı zamanda, Birleşmiş Milletler Özürler Sözleşmesi'ne de aykırıdır.

Bu tür okullardan vazgeçilerek öğrencilerin, normal okullarda, kaynaştırma eğitimi yöntemi ile eğitim almalarının sağlanması önerilir.

Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde özür öğrencilerle ilgili tek birim Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğüdür. Ancak bu Genel Müdürlük, mevcut yapılanma gereği Genel Müdürlüğe bağlı okullar dışındaki okullara devam eden özür öğrencilerle ilgilenmemektedir. Diğer okullardaki özür öğrencilerin sorunları ile ilgilenen başka bir birim de MEB bünyesinde bulunmamaktadır. Dolayısıyla, özel eğitim okulları dışındaki okullardaki özür öğrencilerin sorunlarına kurumsal düzeyde çözümler üretilmemektedir. Okul yönetimlerinin imkânları da yetersiz olduğundan, normal okullarda, özür öğrencilerin hayatını ve eğitimini zorlaştıracak engellerin ortadan kaldırılması mümkün olamamaktadır. Rampa, asansör, tuvalet/lavabo gibi fiziki şartların uygun olmaması dışında, özür öğrencilere eğitim vermek üzere yetişmiş öğretmenin de olmaması, normal okullardaki özür öğrencilerin çok büyük zorluklar yaşamalarına neden olmaktadır.

MEB, kanunlarla kendisine verilen bazı görevleri yerine getirmemektedir. Örneğin, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 90 ıncı maddesinde, Bakanlığın, özel eğitim okul ve kurumları ile özel eğitim sınıflarındaki gündüzlü öğrencilerin okula ulaşmalarının ücretsiz sağlanması için gerekli tedbirleri alacağı belirtilmiş olmasına rağmen, Bakanlık bu hizmeti vermemektedir. Aynı şekilde, Yönetmeliğin 91 inci maddesinde, "Yatılı veya gündüzlü özel eğitim okul ve kurumlarında gündüzlü olarak okuyan ve parasız yatılılık şartlarını taşıyan öğrencilere genel bütçeden karşılanan ödenekle ücretsiz olarak öğle yemeği verilir" hükmüne rağmen Bakanlık bu hizmeti de vermemektedir.

Ayrıca, 0-6 yaş erken dönem eğitimi veren ve otistik çocuklara yönelik yeni eğitim sistemine sahip okulların oluşturulması gerekmektedir.

D. YÜKSEKÖĞRETİM İLE İLGİLİ SORUNLAR

Kanunda hüküm altına alınmış ve özel bir yönetmelikle düzenlenmiş olmasına rağmen, Yükseköğretim Kurulu bünyesinde, özürliülerin eğitimlerini zorlaştıran engellerin ortadan kaldırılmasına ilişkin çalışmaların bütün üniversitelerde yeterince yapılmadığı görülmüştür. Kanunda bahsedilen Özürliüler Danışma ve Koordinasyon Merkezi (Birimi)^(*) kurulmuş olmasına karşın etkin faaliyetler ortaya konulamamıştır.

Engelli öğrencilerle ilgili olarak kanunlarla üniversitelere verilen görevler, fiziki koşulların öğrencilerin eğitimlerini kolaylaştıracak hâle getirilmesi ve gerekli eğitim materyallerinin sağlanması gibi oldukça somut işleri kapsamaktadır. Oysa, özürliü öğrencilere yönelik faaliyetlerinin sorulması üzerine üniversitelerce Kurulumuza gönderilen cevaplardan, özürliü öğrencilerin eğitim imkânlarından daha etkin bir şekilde yararlanmalarına katkı sağlayacak somut faaliyetlere çok az yer verildiği, bunun yerine, “özürliülük araştırması”, “toplumun bilinçlendirilmesi”, “veri toplama” gibi esasında üniversitelerdeki özürliü öğrencilerin sorunlarının çözümünden çok Özürliüler İdaresi Başkanlığının görev alanını ilgilendiren çalışmalara ağırlık verildiği anlaşılmıştır. Bazı üniversitelerde, Özürliüler İdaresi Başkanlığının yapmakta olduğu işlerin tekrarı olan, “özürliülerin tespiti” gibi çalışmalar yapılmaktadır.

Diğer bir sorun da, üniversitelerde, özel eğitimcilerin yetiştirildiği bölümlerin yetersiz olmasıdır. Özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenci potansiyeli göz önünde bulundurularak, üniversitelerde yeterli sayıda özel eğitimci yetiştirecek bölümler açılmalıdır.

V- İSTİHDAMLA İLGİLİ SORUNLAR

Özürliülerin istihdamı meselesi, mesleki eğitim, mesleki rehabilitasyon, koordinasyon ve işbirliği gibi unsurları da kapsayan çok yönlü bir meseledir. Bu unsurlardan birinin eksik olması halinde, özürliülerin istihdamının istenilen düzeyde gerçekleştirilme ihtimali zayıf kalır.

Özürliülerin yaşadıkları psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunlarla baş edebilmelerinin ve bir meslek sahibi olup toplumsal yaşama üretken bir üye olarak tam katılımlarının sağlanmasında mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyon çok önemli bir yere sahiptir. Ancak bu yeterli değildir. Özürliülerin niteliklerine uygun işlere yerleştirilmesi için özürliülere yönelik

(*) 5378 sayılı Kanununun 15 inci maddesinde “Yükseköğretim Kurulu bünyesinde Özürliüler Danışma ve Koordinasyon **Merkezinin** kurulacağı belirtilmiş; Yüksek Öğretim Kurumları Özürliüler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği'nin 1 inci maddesinde ise; “Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı bünyesinde kurulan Özürliüler Danışma ve Koordinasyon **Birimi**”nden söz edilmiştir.

Aynı müessese için ortaya çıkan isim farklılığı bununla da kalmamış, Yönetmeliğin 5 inci maddesinde “Yükseköğretim Kurulu Özürliü Öğrenci Komisyonu”nun oluşumu açıklanmış bir başka yerde Özürliüler Danışma ve Koordinasyon Merkezinden ya da Özürliüler Danışma ve Koordinasyon **Biriminden bahsedilmemiştir**.

mesleki eğitim ve rehabilitasyon hizmeti veren müesseselerle işverenler arasında etkili bir koordinasyon sağlanmalı ve ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirlikleri yapılmalıdır. Ülkemizde bu konularda istenilen düzeyde çalışmaların yapıldığı söylenemez. Bu yüzden de ülkemizde özürlü istihdamı oldukça düşük seviyelerdedir.

Türkiye İş Kurumu'nun Aralık 2008 verilerine göre, kamu sektöründe 2.605, özel sektörde 22.003 olmak üzere toplam 24.608 açık özürlü işçi kontenjanı bulunmaktadır. Hâlen çalışan özürlü işçi sayısı ise kamu sektöründe 10.160, özel sektörde 55.873 olmak üzere toplam 66.033'tür. 2008 yılı sonu itibarıyla iş için sırada bekleyen özürhümlülerin sayısı 96.533 iken, aynı yıl işe yerleştiren özürhümlülerin sayısı sadece 20.131'dir (İŞKUR İstatistikleri-www.iskur.gov.tr).

Birçok ülkede uygulanmakta olan kota ve kota-ceza yönteminin başarıyla yürütülebilmesi için öncelikle kamu sektörünün özürhümlü çalıştırma yükümlülüğünü yerine getirmesi ve özel sektöre örnek teşkil etmesi gerekir.

Ülkemizde, hem kamu hem de özel sektör alanında işverenler özürhümlü çalıştırma konusunda oldukça isteksiz davranmaktadırlar. Bu tavrın bir takım haklı nedenleri olduğu kabul edilmektedir. Nedenlerin başında mesleki eğitim yetersizliği gelmektedir. İşyerlerinin özürhümlülerin yaşam şartlarına uygun olmaması ve mesleki eğitim veren kurum ve kuruluşlarla işverenler arasında yeterli iletişim bulunmaması, özürhümlülerin istihdamının önündeki diğer önemli engellerdir.

Türkiye İş Kurumu, özürhümlülerin iş taleplerini mesleğe göre almakta, kaydetmekte ve işverene göndermeyi bu kayıtlara göre yapmaktadır. Ancak, Kuruma kayıtlı özürhümlülerin büyük çoğu vasıfsızdır. Vasıfsız özürhümlüler ise, işveren tarafından tercih edilmemekte veya düşük işlerde çalıştırılmak istenmektedir. Bu yüzden işverenler, ceza ödememek için, İş Kurumunun karşılayamayacağını bildikleri nitelikli özürhümlü talebinde bulunma yoluna gitmektedirler.

Ayrıca Türkiye İş Kurumu kayıtlarında özürhümlülerle ilgili sadece işe yerleştirme, açık kontenjan ve özür grupları ile iş gücü yetiştirme kurslarının sayısal verileri ilişkisiz olarak yer almaktadır. Bu çerçevede, örneğin özelleştirme sonucu işsiz kalan özürhümlülere ilişkin bilgiler, işletmelerde eğitim seminerlerine katılıp katılmadığı, kurslara katılan özürhümlülerin özür grupları ve bu kurslar sonucunda işe yerleşip yerleşmediği, sıra bekleyen özürhümlülerin eğitim ve meslek grupları, iş ve meslek danışmanlığı faaliyetinden yararlanan özürhümlülere ilişkin bilgiler bulunmamaktadır.

Türkiye İş Kurumu bünyesinde oluşturulan ve işverenlerden tahsil edilen ceza paralarından oluşan fonun genellikle istihdama katkısı olmayan, istihdamla ilişkisi kurulamayan, kısa süreli ve ağırlıklı olarak sosyal rehabilitasyonu hedefleyen çok küçük ölçekli projeler için kullanılması yerine kaynak sağlanacak projelerin istihdam bağlantılı, uzun süreli

ve büyük ölçekli projeler olması teşvik edilmeli ve proje sonuçları izlenmelidir. Bu çerçevede; tek tek sivil toplum örgütlerinin küçük ölçekli projelerinden ziyade üniversitelerin, kamunun, sivil toplumun ve sosyal tarafların bir araya gelerek projeler üretmeleri desteklenmelidir.

Özürülülerin memur olarak çalıştırılması yükümlülüğünün yerine getirilmesinin takip ve denetiminden sorumlu bulunan Devlet Personel Başkanlığı, bu sorumluluğun sadece kendisine bildirilen özürlü çalışan sayısını özür grubu, özür oranı ve eğitim durumuna göre kaydetme kısmını yerine getirmektedir. Temmuz 2008 verilerine göre memur olarak istihdam edilen özürülülerin % 75'i, % 40-60 oranında özürlü olup % 43'ü ortaöğretim, % 31'i ilköğretim, % 25'i yüksek okul mezunudur. Bu özürülülerin mesleği veya hangi kadroda çalıştırıldığına ilişkin veri bulunmamaktadır (www.dpb.gov.tr).

Kota yöntemi ile istihdam edilen özürülülerin istihdam sonrası çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar göz ardı edilmekte ve takibi yapılmamaktadır. Özellikle özel sektörde işe yerleştirildikten sonra o işyerinde ne kadar çalıştığı, kendi mesleğinde çalışıp çalışmadığı, özür durumuna uygun işler verilip verilmediği takip edilmemekte ve özürlü, sorunları ile tek başına mücadele etmektedir.

Kanunla düzenlenmesine ve bu konuya münhasır 2006 yılında bir yönetmelik (Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik) yürürlüğe girmiş olmasına rağmen ülkemizde henüz bir korumalı işyeri kurulamamıştır. Korumalı işyeri kurulmamış olmasında, buralara sağlanacak destek ve ayrıcalıklara ilişkin ayrıntılı mevzuatın olmamasının rolü vardır. Korumalı işyerlerine sağlanacak mali desteklere ilişkin yasa tasarısı çalışması ilgili kurumların görüşleri alınarak tamamlanmış olup TBMM'ye iletilmek üzere Başbakanlığa gönderilmiştir ancak henüz yasalaşmamıştır.

Özürülülerin iş gücüne katılım oranının artırılması için, Millî Eğitim Bakanlığı ve Türkiye İş Kurumu arasında yapılacak iş birliği ile, mesleki rehabilitasyon merkezleri açılmalıdır. Bunun yanında, seçici yerleştirme, destekli istihdam, korumalı işyeri gibi modellerin uygulanması yönünde çalışmalar yapılmalıdır.

Çalışan özürülülerle ilgili veriler; özürülünün çalıştığı işin niteliği, özür grubuna uygunluğu, işyerinin fiziki durumu, kariyer gelişimi gibi sağlıklı ve güncel bilgileri içermeli ve bu veriler özürülüler için geliştirilecek programlarda kullanılmalıdır. Bunun için Devlet Personel Başkanlığı ve Türkiye İş Kurumunun işe yerleştirilen özürülüler için güncel bilgi akışı sistemi oluşturmaları gerekmektedir. Ayrıca, Millî Eğitim Bakanlığı, Devlet Personel Başkanlığı, Türkiye İş Kurumu ve sosyal tarafların (işverenler, yerel yönetimler, özürülülerle ilgili sivil toplum örgütleri) işbirliği ve koordinasyon içinde çalışması sağlanmalıdır.

Özürülülüğün, istihdam için bir dezavantaj değil avantaj olabileceği konusunda

işverenlerin bilgilendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Özürülerin istihdamı ile görevli olan Türkiye İş Kurumunun görev alanı çok geniş olduğundan, spesifik olarak özürülerle ilgili kapsamlı çalışmalar yapılamamakta, çalışmalar, az sayıda kursiyerin katıldığı küçük kapsamlı kurslar düzeyinde kalmaktadır. Bu konuda Özürüler İdaresi Başkanlığı ile işbirliği yapılarak, özürülerin istihdamının yaygınlaştırılmasını sağlayacak daha kapsamlı çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

VI- ULAŞABİLİRLİK İLE İLGİLİ SORUNLAR

Özürülerin sosyal hayata katılabilmesinin en önemli koşulu, ulaşabilirlikle ilgili şartların elverişli olmasıdır. Ulaşabilirliğin temel unsurları; fiziki altyapı (yol, kaldırım, bina, altyapı, tesis, açık alan), ulaşım araçları, bilgiye erişim ve iletişimidir.

Ulaşabilirliğin geliştirilmesi için, daire ve binaların girişleri başta olmak üzere; kaldırım, sokak, cadde ve diğer açık alanlar ile ulaşım araçlarının engellilerin rahatça kullanabileceği şekilde tasarlanmış olması gerekir. Binalardaki girişlerin ve asansörlerin her özür grubunun binaya rahatça girip çıkabilmesine elverişli olması gerekir. Ortopedik özürüler için merdivenin yanında uygun eğimli bir rampa, uygun bir asansör, işitme ve görme engelliler için belli şekillerde sesli ve ışıklı uyarıcılar gibi donanımların bulunması zorunludur.

Ülkemizde, başta kamu binaları olmak üzere, binaların girişleri, kapı, tuvalet/lavabo ve diğer iç mekanlar özürülerin kullanımına uygun değildir.

Gerek kamu binaları gerekse özel binalar, özürülerin ulaşımı açısından önemli engeller barındırmaktadırlar. En gelişmiş illerimizde bile birçok kamu kurumunun binası engellilerin ulaşımına uygun değildir ve uygun hâle getirilmesi hususunda bir çalışma da yapılmamaktadır.

Ulaşabilirliği azaltan binaların başında eğitim kurumları gelmektedir. İl merkezlerindeki okullarda bile, özürü öğrencilerin sınıflarına erişimlerini sağlayacak tertibat bulunmamaktadır. En basit şekilde tekerli sandalyenin hareket edebileceği rampalar okulların büyük çoğunluğunda yoktur. Buna yükseköğretim kurumları da dâhildir. 5378 sayılı Kanunun 15 inci maddesinde, özürü öğrencilerin eğitimi için gerekli şartları oluşturmak ve engelleri kaldırmakla görevli olmak üzere Özürüler Danışma ve Koordinasyon Merkezi kurulacağı belirtilmiş ve bu konuda yürürlüğe giren Yönetmeliğin 9 uncu maddesinde, Özürü Öğrenci Birimlerinin bu işle görevli olduğu belirtilmiş olmasına karşın, üniversitelerde, gerek fiziki mekânlar gerekse bilgiye erişim konusunda özürüleri dikkate alan çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Aynı durum, özel mülkiyete ait yapılar için de söz konusudur.

Kanun, yerel yönetimlere denetim ve gözetim sorumluluğu vermiş olmasına rağmen, yeni yapılan yapılarda özürülerin erişimine uygunluğun yeterince dikkate alınmadığı

görülmektedir.

Ülkemizde, özürhüherin erişebilirliğini en fazla engelleyen faktörlerden biri kaldırımlardır. Kaldırımlar, her özürhüher grubundan bireylerin ulaşım için en fazla kullanmak zorunda oldukları mekanlardır. Bu yüzden, kaldırımların, özürhüherin rahat bir şekilde hareket etmesine elverişli olması önemlidir. Uygun eğimli çıkış rampaları, kaymayı engelleyecek nitelikte bir kaplama malzemesi, görme ve işitme engelliler için sesli ve ışıklı uyarılar, engelsiz bir kaldırımın taşınması gereken temel özelliklerdir. Bunun yanında kaldırım genişliğinin ve yüksekliğinin belirlenmiş standartlara uygun olması gerekir. Şehirlerimizdeki kaldırımların bu niteliklere uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. Kaldırımların çoğunda rampa yoktur veya varsa da standart dışıdır.

Kaldırım düzeni konusunda ülkemizde standart ve bütünsel bir yaklaşım bulunmamaktadır. Bu yüzden de her bina sahibi kendi binasının önünü kendi anlayışına göre şekillendirme yoluna gitmiştir. Genellikle her binaya ait duvarla çevrili, kaldırıma doğru sokulmuş ve park alanı olarak kullanılan mekanlar oluşturulmuştur. Bir cadde veya sokağın başından sonuna kadar birbirinden farklı birçok karakterde kaldırım ve otopark düzeni bulunmaktadır. Bu modelde, hem daha az park alanı ve yeşil alana yer kalmakta, hem de kullanışsız bir kaldırım düzeni ortaya çıkmaktadır. Belediyelerin zaman zaman yürüttükleri kaldırım yenileme çalışmalarında, şahıslar tarafından oluşturulmuş bu şekiller esas alınmakta ve sorun sürekli bir hâle gelmektedir. Raporun "Ulaş(ıl)abilirlik" başlıklı bölümünde, kaldırımlardaki bahsedilen sorunları gösteren fotoğraflar yer almaktadır.

Ulaşabilirliğin diğer önemli bir faktörü taşıtlardır. Konuttan başlayarak, kaldırım, sokak, cadde gibi mekanların elverişli hâle getirilmesinin yanında, ulaşım araçlarının kullanımının da elverişli olması gerekir. Otobüs, tren, vapur gibi taşıtlar, engellilerin rahatça binip inmesi ve oturabilmesi için gerekli donanıma sahip olmalıdır. Öncelikle taşıtlara erişimin elverişli olması gerekir. Otobüs/minibüs/taksi durakları, tren ve vapur istasyonları ve havaalanları, özürhüherin yön bulması ve taşıta ulaşmasına uygun düzenlemeler içermelidir. Toplu taşıma ve diğer ticari yolcu taşıtlarının özürhüherin kendi başlarına binip inmelerini ve yolculuk boyunca içeride uygun rahat bir şekilde durabilmelerini mümkün kılacak şekilde tasarlanmış olması gerekir. Son zamanlarda, engellilere uyumlu taşıt konusunda önemli teknolojik yenilikler sağlanmıştır. Ülkemizdeki toplu taşıma araçlarının buna uygun olduğu söylenemez. Bu konudaki çalışmalar çok sınırlıdır.

Taksi ve minibüs gibi araçlarda özürhüherlerle ilgili herhangi bir donanım bulunmamaktadır. Özürhüherlere uygun belediye otobüsü konusunda da aynı sıkıntı söz konusudur. Her özürhüher grubu için uygun taşıt temin etmek mümkün olmayabilir. Hiç olmazsa, toplu taşıma araçlarında tekerlekli sandalye kullanan engellilerin kullanımına uygun donanım

sağlanmalıdır.

Ülkemizde çok az sayıda belediye özürülülerin kullanımına elverişli otobüs temin etmiştir ve bu da oldukça sınırlı sayıdadır. Bunları özürülülerin etkin olarak kullanabilmeleri ise, duraklardaki binme ve inme yerlerinin çoğunun elverişli olmaması yüzünden tam olarak gerçekleşmemektedir. Otobüs duraklarının da, otobüsle aynı seviyede olması gerekir.

Toplu taşıma araçlarından otobüs ve dolmuş gibi taşıtlarda özürülülere yönelik düzenlemeler yok denecek kadar azdır. Bazı belediyeler hareket kısıtlılığına sahip kişilere uygun otobüsleri servise sunsa bile, gerekli ön araştırmalar yapılmadığı için bu servisler kısa süre sonra sonlandırılmaktadır. Bazı yerleşimlerde ise söz konusu hizmetlerin sayıları çok yetersizdir ve hizmet yaygın değildir.

Özürülülerin ulaşımı konusunda hassasiyet gösteren kurumlardaki uygulamalar sadece ortopedik özürülülerin ihtiyaçları ile sınırlı kalmakta, diğer özürülü grupları göz ardı edilmektedir.

Ulaşılabilirliğin diğer bir önemli koşulu "bilgilendirme"dir. Bilgilendirme, gerek yaya olarak gerekse araç ile seyahatte, ulaşılmak istenilen noktaya en kısa zamanda ve en rahat bir şekilde ulaşılmaması sağlamak üzere, gerekli noktalarda, yazı, işaret, sesli ve/veya görüntülü uyarı gibi yollarla engelliye yol ve yöntem gösteren uyarıcıları kapsar.

Bilgiye erişim bütün özürülü gruplarını ilgilendiren bir sorundur, ancak, zihinsel engelliler başta olmak üzere, görme, işitme ve konuşma engelli bireyler, ortopedik engellilere nazaran bu konuda daha büyük zorlukla karşı karşıyadırlar. Bu zorlukların giderilmesinde en etkili faktör, uygun teknoloji kullanımudur.

Engellilerin bilgiye erişimi için "işaret dili" önemli bir araçtır. 5378 sayılı Kanununun 15 inci maddesi ile, Türk Dil Kurumu Başkanlığına, işaret dili oluşturma görevi verilmiş ve bununla ilgili 2006 yılında bir yönetmelik yürürlüğe girmiş olmasına rağmen henüz işaret dili oluşturulmamıştır. Aynı madde hükmü ile, Millî Eğitim ve Kültür ve Turizm Bakanlıklarına, özürülülerin kullanımına uygun eğitim materyali üretme görevi verilmiştir fakat bu konuda da şimdiye kadar kabartma, sesli, elektronik kitap, alt yazılı film ve benzeri materyal içeren somut bir çalışma yapılmamıştır.

Ayrıca, 1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun Ek 8 inci maddesinde, işaret dilinin öğretilmesi ve işaret dili bilen personelin görevlendirilmesine ilişkin hükümler getirilmiştir.

İşaret dili konusunda çalışmalar sürdürülmektedir. İşitme engellilerin ortak kullanabileceği bir işaret dili geliştirilmesi için Özürülüler İdaresi Başkanlığı ile TÜBİTAK işbirliğinde yürütülen proje henüz sonuçlandırılmamıştır.

Bilgiye erişimin önemli bir yolu olan internet kullanımıyla ilgili de eksiklikler söz konusudur. Birçok kamu kurum ve kuruluşu, internet sitelerini, 2007/4 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile açıklanan “Kamu Kurumları İnternet Sitesi Kılavuzu”nda bahsedilen kriterlere uygun hâle getirmemişlerdir.

Başta mobil telefon olmak üzere, bilgiye erişimin en önemli unsuru telefondur. Engellilerin bilgiye erişimi için genel olarak telefon uygun bir araçtır ancak mobil telefon, engellilerin iletişimini ve bilgiye erişimlerini çok daha kolaylaştırmaktadır. Özellikle, işitme-konuşma özürülleri için, mobil telefonlardan mesajlaşma suretiyle iletişim imkânı önemli bir kolaylık sağlamıştır. Bu yöntem dışında fazla seçeneği olmayan işitme ve konuşma özürüllerin, daha uygun tarifelerden yararlandırılması önerilir.

2005 yılında yapılan ve özürüllük konusunda milat sayılabilecek yasal düzenlemelerden sonra ülkemizde özürüllerin ulaşabilirliği ile ilgili mevzuattan kaynaklanan pek fazla sıkıntı kalmamasına ve konunun kalkınma planlarında yer almış olmasına rağmen, uygulama, özellikle fiziki koşullar açısından, yasal düzenlemelerin çok uzağındadır. Bunun nedeni, kurum ve kuruluşların sorumluluklarını yerine getirmemeleridir.

Kurum ve kuruluşların ulaşılabilirlikle ilgili görevlerini yerine getirmede yavaş davranma nedenlerinden biri yasadaki mühlettir. 5378 sayılı Kanunun Geçici 2 ve 3 üncü maddelerinde, yapıların, yol, kaldırım, yaya geçidi, açık alan ve her türlü altyapı ve tesis ile toplu taşıma hizmetlerinin özürüllerin erişebilirliğine uygun duruma getirileceği belirtilmiş ancak bunun için, Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren yedi yıllık bir süre belirlemiştir.

Kanunda aceleye getirmeden planlı ve proje esaslı düzenlemeler yapabilmeleri amacıyla kurumlara tanınan yedi yıllık sürenin, yöneticileri, işi yavaştan almaya sevk ettiği anlaşılmaktadır. Bu hükümler için, yedi yıl gibi toplam bir süre verilmesi yerine, her yıl yapılacakların belirlenmesi şeklinde değiştirilmesi yavaşlığı ortadan kaldıracaktır. Ulaşılabilirlik konusundaki eksikliklerin giderilmesi için, ilgili kurumların, kanunlarla verilen görevlerini yıllık programlarına almaları sağlanmalı ve bunları gerçekleştirmemeleri halinde müeyyide uygulanmalıdır. Her ne kadar 2006/18 sayılı Başbakanlık Genelgesinde kurumların, kısa, orta ve uzun vadeli eylem planlarını Kanunda belirtilen şartlara uygun olarak yapmaları istenmişse de, belli bir yaptırım öngörülmediği için, kurum yöneticileri, gerek bina gerekse açık alana sahip tesislerini özürüllerin kullanımına elverişli hâle getirme konusunda bir zorunluluk hissetmemektedirler. Birçok yönetici, yedi yılın sonunda zaten kendisinin görevde olmayacağını hesap etmektedir.

Uygulamadaki eksikliklerin somut gerekçeleri olarak, personel ve finansman yetersizliği ön plana çıkartılmaktadır ama bunların temelinde yatan asıl sorunun, kurumların,

konuya gerekli önem ve hassasiyeti göstermemeleri olduğu anlaşılmaktadır. Son zamanlarda, bazı yerel yönetimler ve kamu kurumları, yeni inşa edilen bina ve açık alanların özürülülerin erişimine uygun olmasına itina göstermektedirler ancak bunlar yeterli olmaktan çok uzaktır.

Yine yaptırım eksikliğinden kaynaklanan bir durum da, yeni inşa edilen yapılarda, asansör, giriş rampası gibi donanımların, mevzuat gereği olarak projede yer almasına rağmen, uygulamada bu donanımlara yer verilmemesidir.

Ulaşılabilirliğin etkin bir şekilde sağlanabilmesi için başta merkezi yönetim ve yerel yönetimler olmak üzere, bütün kurum ve kuruluşlara önemli görevler düşmektedir. Bu görevlerden başlıcaları şunlardır:

- Şehir plancısı ve sosyal bilimler uzmanlarından müteşekkil bir heyet tarafından üzerinde çalışılarak, bir cadde/sokak, kaldırım ve park düzeni şekli oluşturulması ve bunun bütün belediyeler tarafından uygulanmasının sağlanması önerilir. Kamu ve özel bütün bina ve diğer tesislerin, özürülülerin erişimine ve kullanımına uygun hâle getirilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bunun sağlanması için, belli bir takvim içinde nelerin yapılması gerektiği ve bunların yapılmaması halinde uygulanacak müeyyidelerin belirlendiği bir Başbakanlık genelgesinin acilen yürürlüğe konulması faydalı olacaktır.

- Bulvar, cadde, sokak, meydan, park, rekreasyon alanı ve diğer yapılarda; özürülülerin kullanımına ve yararlanmasına uygun olmayan projeler onaylanmamalı ve bu projeler her ne ad altında olursa olsun teşvik edilmemelidir.

- Yaya alt ve üst geçitlerinin bir an önce özürülülere uygun hâle getirilmesi sağlanmalı, bu konuda görevini yerine getirmeyen kurumlar cezalandırılmalıdır. Yol ve yapı düzenlemelerinde kullanılması gereken malzemelerin özürülüler dikkate alınarak seçilmesi sağlanmalı, bu tür malzemelerin ülkemizde üretilmesi teşvik edilmelidir.

- Belediyelerin satın alacakları toplu taşıma araçlarının gerekli özürülü donanımına sahip olması şartının aranması gerekir. Bu şartları sağlamayan belediye yöneticileri için idari müeyyidelerin uygulanması önerilir.

- Özürülüler parkı, özürülüler durağı, özürülüler lokali gibi ayrımcı ulaşılabilirlik düzenlemeleri yerine, herkesin kullanabileceği ve yararlanabileceği mekanlar, özürülülerin de erişimi ve kullanımına uygun inşa edilmelidir.

- Ulaşılabilirlikle ilgili projelerde Özürülüler İdaresi Başkanlığının görüşü alınmalıdır.
- Taksi ve minibüslerin ve diğer özel toplu taşıma araçlarının bağlı buldukları meslek kuruluşlarınca, üyelerinin araçlarını acilen özürülülerin kullanımına uygun hâle getirmeleri için gerekli tedbirler alınmalı, bu tedbirlere uyulmaması halinde uygulanacak

müeyyideler belirlenmelidir.

- Dünyada, özürülülerin erişebilirliği ve bakımına yönelik teknoloji üretimi hızla gelişmektedir. Bu alandaki potansiyel, sektörün büyümesini teşvik etmektedir. Ülkemizde bu alanda üretimde bulunulmaması halinde, yabancı ülkelerdeki üreticilerin kullanıcısı olmaya devam etmemiz kaçınılmazdır. Bu yüzden, ülkemizde, bu alanda ileri teknoloji üretimi (Ar-Ge ve inovasyon) özendirilmeli ve teşvik edilmelidir.

Erişebilirlikle ilgili bir sorun da, özürülülerin seçimlerde oy kullanmaları konusunda ortaya çıkmaktadır.

298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 74 üncü maddesinde, "Özürülü seçmenlerin oylarını rahatlıkla kullanabilmeleri için gerekli tedbirler alınır" hükmü yer almaktadır. Bu hükme rağmen, seçimlerde, özürülülerin seçim mahalline erişimde yaşadıkları zorluklar, sandıkların özürülülerin erişimine uygun yerlere konulmaması, özürülülerin oy vermesini kolaylaştıracak yöntemlerin geliştirilmemesi gibi nedenler, özürülülerin oy kullanma hak ve görevlerini yerine getirmelerini engellemektedir. Bu sebeplerden dolayı, hemen her seçimin ardından, özürülülerin oylarını kullanamadıklarına ilişkin haberlere rastlamak mümkündür.

Seçim sandıkları, binalarda özürülülerin erişimine en elverişli yerlere yerleştirilmeli ve özürülü seçmenlerin bu sandıklarda oy kullanmalarını sağlayacak tedbirler alınmalı ve titizlikle takip edilmelidir. Buna uyulmaması halinde ise cezai müeyyide uygulanmalıdır.

Öte yandan, 29 Mart 2009 yerel seçimlerinde özürülülerin belediye ve diğer kamu araçları ile seçim mahalline taşınmaları ile ilgili olarak verilen bazı kararlar çerçevesinde özürülülerin oy kullanmaya gitmeleri ile ilgili bazı sıkıntılar giderilememiştir. Bu nedenle, özürülülerin oy verme yerlerine ulaşmalarını sağlayacak nitelikteki düzenlemelerin 298 sayılı Kanun çerçevesinde açıklığa kavuşturulması gerektiği düşünülmektedir.

VII- ÖZÜRLÜLÜĞÜN İSTİSMARI SORUNU

Özürülüler, çeşitli kişi ve kuruluşlar tarafından, çeşitli şekillerde istismar edilmektedirler. Özürülülerin kendilerini savunma bakımından özürülü olmayanlara göre daha zayıf olmaları ve özürülülük halinin insanların vicdanına hitap etmesi, özürülülüğün istismar edilmesini kolaylaştırmaktadır.

Bireysel ve kurumsal düzeyde istismar söz konusudur. Kurumsal düzeyde özürülülüğün en fazla istismar edilme örnekleri, sivil toplum faaliyetleri ve eğitim faaliyetlerinde görülmektedir.

Özürlülük alanında faaliyette bulunan, dernek, vakıf gibi çok sayıda sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Kuruluş amacı, özürliülerin sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak ve durumlarının iyileştirilmesi olan bazı dernekler, özürliülük meselesini menfaat temini aracı olarak kullanabilmektedir.

Kanunlarda, derneklerin amaçlarına aykırı olarak kullanılmasını önlemek amacıyla bazı tedbirler getirilmiş ve yaptırımlar belirlenmiştir. 2004 yılında yürürlüğe giren 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun 30 uncu maddesine göre dernekler, tüzüklerinde gösterilen amaç ve bu amacı gerçekleştirmek üzere sürdürüleceği belirtilen çalışma konuları dışında faaliyette bulunamazlar. Kanunun 32 nci maddesinde, derneklerle ilgili yasak faaliyette bulunulması hallerinde, faaliyetin türüne göre, para cezası, görevden uzaklaştırma, hapis, kapatma gibi cezalar öngörülmüştür.

Bazı yargı kararlarında "amaç ve çalışma konusu" kavramının oldukça geniş yorumlanması, derneklerin faaliyet alanı dışına çıkmasını kolaylaştırmıştır.

Dernekler tarafından özürliülüğün istismar edilme biçimlerinden birisi yardım toplama ile ilgilidir. Dernekler, mevzuatta belirlenmiş olan şartlara aykırı olarak yardım toplama faaliyetlerinde bulunmaktadır.

Derneklerin ilgili mevzuatta şart koşulan izinleri almadan veya aldıkları iznin kapsamına uymadan yardım toplamaları oldukça yaygındır. Bir bölgede alınan yardım toplama izni ile başka bölgelerde de yardım toplamak en sık başvuru olan yoldur.

Diğer bir istismar yöntemi de özürliülerin medya kuruluşlarındaki programlara katılmasını sağlayarak, acındırma yoluyla yardım toplanmasıdır.

Yardım toplanırken başvuru olan yöntemlerden biri de, okullara gönderilen ve çok düşük meblağları içeren yardım talepleridir. Çok düşük meblağlara kimsenin itiraz etmeyeceği düşüncesiyle başvuru olan bu yöntemde, özellikle büyük şehirlerdeki bütün okullar hesaba katıldığında oldukça büyük meblağlar söz konusu olduğu görülecektir.

Dernekler harcamalarını da mevzuata uygun olarak yapmalıdırlar ancak bir çok dernek usulsüz harcamalarda bulunmaktadır.

Ülkemizdeki özürliülük alanında faaliyet gösteren dernekler asıl olarak özürliülere yardımcı olmak için kurulmuşlardır ancak, faaliyetlerine bakıldığında bazı derneklerin ana faaliyetlerinin yardım toplamak olduğu görülmektedir. Derneklerin, devlete karşı taleplerindeki ağırlıklı mesele de mali destektir.

Derneklerde bu tür istismarların önlenmesi için bazı denetim mekanizmaları oluşturulmuştur. Birinci derece denetim mekanizması olan derneklerin kendi denetim

kurulları ve genel kurulları tarafından yapılması öngörülen denetim etkin bir şekilde işletilmemektedir. İkinci aşamadaki denetim mekanizması olan üst birlikler tarafından yapılması gereken denetimlerin işletildiğini ve meslek ilkelerine aykırı hareket eden dernekler üzerinde yaptırım uygulandığını söylemek mümkün değildir.

Bu mekanizmalardan sonra işleyen denetim şekli, kamu otoritesi tarafından yapılan denetimlerdir. Bunlardan en önemli ikisi, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı tarafından yapılan denetim ve yargısal denetimdir.

Dernekler Dairesi denetçileri tarafından çeşitli tarihlerde özürllülerle ilgili bazı derneklerde yapılan denetimlerde, derneklerin özürllülük alanını istismarına ilişkin çok sayıda bulgular elde edilmiştir. Bu denetim raporlarında; kayıtlarda usulsüzlük, vergi kaçırma, tefecilerle ilişkiler, usulsüz para toplama ve harcama, dernek parasını zimmete geçirme, belgede sahtecilik gibi tespitler yer almaktadır.

Özürllülük alanında faaliyette bulunan derneklerin denetimlerine ağırlık verilmeli, iç denetim mekanizmalarının (derneklerin iç denetimi ve üst birliklerin denetimi) işleyip işlemediği kontrol edilmeli ve işletilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır. İzinsiz para toplama konusunda okulların, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının ve bütün vatandaşların duyarlı olmalarını sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır. Özürllülüğü suistimal eden derneklere yaptırımlar tavizsiz bir şekilde uygulanmalıdır.

Özürllülerin eğitimi alanında faaliyet gösteren bazı kuruluşlar tarafından da özürllülüğün istismar edildiği görülmektedir. Bu konuda son yıllarda, ortaya çıkan en önemli örneklerden biri, bazı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki uygulamalardır.

“Devlet yardımları” bölümünde ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden hizmet alan özürllülerin hizmet bedelleri devlet bütçesinden karşılanmaktadır. Bu konudaki istismar, hem özürllüleri eğitim ve rehabilitasyon kurumlarına çekmek için etik dışı yollara başvurma hem de gerçek dışı beyanlarda bulunmak suretiyle, Devlettten haksız kazanç elde etme şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Özürllülere hizmet veren özel özel eğitim okulları ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden bazıları daha fazla müşteriye ulaşabilmek amacıyla özürllülerin kimlik ve adres bilgilerini elde etmek için ilgili kurum ve kuruluşlardaki görevlilere menfaat sağlama yolunu dahi kullanmaktadırlar. Bunun yanında, özürllülerin ailelerine de bazı menfaatler sunulmaya çalışılmaktadır. Bu durum, bazı kuruluşlar arasında bir “promosyon yarışı”na dönüşmüştür. İlgili kişiler ve aileler tarafından “özürllü avı” olarak nitelendirilen bu durum, özürllülerle ilgili veri güvenliğini hassas bir hâle getirmektedir. Bu nedenle kamu kurumları, kendilerindeki özürllü bilgilerini diğer kamu kurumları ile bile paylaşmaktan çekinir hâle gelmiştir.

Bazı kuruluşlar ise, bir takım gerçek dışı beyanlarla, Devletten haksız kazanç elde etmeye çalışmaktadırlar. Özürlülere eğitim ve rehabilitasyon hizmeti veren özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde bu tür istismarın yaygınlaşması üzerine, Millî Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu tarafından 2008 yılında yapılan denetimlerde, çok sayıdaki merkezin haksız kazanç elde ettiği tespit edilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı Müfettişleri tarafından, bütün il ve ilçelerdeki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile özel özel eğitim okullarında yapılan denetimlerde, gerçek dışı bilgi ve belgelerle, çeşitli şekillerde, devlet bütçesinden haksız kazanç elde edildiği tespit edilmiş ve bu tespitlere ilişkin olarak Cumhuriyet Savcılıklarına çok sayıda suç duyurusunda bulunulmuştur. Müfettişler tarafından hazırlanan raporlardaki bulgulara göre; mükerrer öğrenci kaydı yapılması, sahte rapor düzenlenmesi, geçersiz raporlar kullanılması, öğretmenlerin aynı tarihlerde birden fazla kuruluştaki görevli gösterilmesi, yetkisiz öğretmenlerin ders/seanslara girmesi, program dışı kayıt yapılması, mevzuatın öngördüğünden daha az sayıda personel çalıştırılması gibi sebeplerle, devletten toplam 86.325.952 TL'nin yersiz olarak alındığı tespit edilmiştir. Bu tutarın bir kısmı kuruluşlar tarafından mahkeme süreci sonuçlanmadan geri ödenmiş, bir kısmı için yapılan suç duyurularına ilişkin yargı süreci devam etmektedir.

Cadde ve sokaklarda özürülülerin dilenmesi çok yaygın örneklerdir. Bunlardan bazıları kendileri dilenmekte bazıları ise (özellikle çocuk yaştakiler) aileleri veya başka kişiler tarafından dilendirilmektedir. Hatta çocukların, dilendirilmek üzere özellikle sakat bırakıldıkları da bazı araştırma raporlarında yer almıştır.

Ankara Ticaret Odası (ATO) tarafından 2004 yılında, "Dilenen Türkiye Dosyası" adlı bir Rapor hazırlanmıştır. 17.07.2004 tarihli Rapora göre, dilenci mafyası tarafından kaçırılan çocukların sakat bırakıldığı ve ilerleyen yaşlarında dilendirildiği belirtilmiştir. Raporda, dilendirilecek çocukların sakat bırakılması için uygulanan yöntemlerden şöyle bahsedilmektedir:

"Örneğin, kollarına, bacaklarına ya da görünür yerlere sarımsak bağlanıyor. Günlerce deri üzerinde bırakılan sarımsak korkunç bir yara ve görüntüye neden oluyor. Daha sonra bu yaranın üzerine çeşitli ilaçlar sürülerek, yaranın uzun süre kalması sağlanıyor.

Henüz kemik gelişimi sağlanmadan, çok küçük yaştaki çocukların kırıkdağları üzerine baskılar yapılarak, bedensel deformasyon yaratılıyor. Kol veya bacaklar kırılıp, kemiklerin yanlış kaynatılması gibi insanlık dışı yöntemler de kullanılıyor. Çocuk dilenciler, ne zaman ve hangi yöntemlerle sakat bırakıldıklarını çoğu kez hatırlamıyor

bile.”

Özürülerin istismar biçimlerinden biri de cinsel istismardır. Özürüler, genellikle kendilerini korumaktan acizdirler. Bu savunma zayıflıkları, onların istismarcılar tarafından kolay hedef olarak seçilmelerine neden olmaktadır. Özellikle zihinsel özürüler, cinsel istismar açısından en savunmasız gruptur. Bu özür grubundakilerin cinsel taciz ve/veya tecavüze uğradıkları yolundaki haberler medyada zaman zaman yer almaktadır.

Özürülerin barındığı bazı bakım merkezlerinde çift taraflı bir istismarın olduğunu gösteren örnekler yaşanabilmektedir. Bir yandan, bakım merkezlerindeki personelin özürülerini taciz/tecavüz girişimleri olabileceği gibi, özürülerin de, merkezdeki kurallara uyulmasını sağlamaya çalışan personeli kendilerine karşı cinsel istismara yeltenmekle tehdit etmekte veya bu şekilde suçlamalarda bulunmaktadır.

Özürülüğün özürüler tarafından en yaygın bir şekilde istismar edilme biçimlerinden biri, özürülerin gerçek dışı beyanlarla, devlet tarafından özürülere sağlanan yardımlardan faydalanmaya çalışmalarıdır. Bu istismar biçiminde en fazla kullanılan araç sağlık kurulu raporlarıdır. Sağlık kurulu raporlarında, özürülük dereceleri olduğundan farklı gösterilerek, gerçekte hak edilmeyen bir yardımdan faydalanılmaktadır. Aynı kişilerin, çok yakın tarihlerde, farklı kurumlar tarafından düzenlenmiş olan sağlık kurulu raporlarında birbirinden farklı özür derecelerinin yer alması örnekleri bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu istismar şekline karşı bazı tedbirler alınmıştır. Örneğin, 2022 sayılı, 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanunun 8 inci maddesinde, aylık bağlanmasında İl veya İlçe İdare Kurullarının verecekleri muhtaçlık kararlarıyla birlikte bu Kanunun gerektirdiği hallerde yetkili hastanelerden alınan sağlık kurulu raporlarının esas alınacağı, aylık bağlama işleminden sonra yapılacak incelemeler sonucunda, aylık bağlama kararını etkileyecek durumların tespit edilmesi halinde aylık kesme veya düzeltme işlemi yapılacağı ve fazla ödenen tutarların geri alınacağı belirtilmiş, ayrıca gerçeğe aykırı sağlık kurulu raporu düzenlediği veya bu nitelikteki raporlara dayanarak aylık aldığı tespit edilenler hakkında Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerine göre işlem yapılacağı belirtilmiştir.

Aynı şekilde, indirimli bina vergisi oranından yararlanma şartlarını taşımadığı halde, gerçek dışı taahhütte bulunmak suretiyle indirimli bina vergisi oranından yararlanan özürüler ile durumlarında meydana gelen değişikliği bildirmeyen özürülerden alınması gereken vergi cezalı olarak gecikme faizi ile birlikte tahsil edilmektedir.

Özrünü teşhir ederek dilenme, bazı illerde uygulanan otobüse ücretsiz binış kartının yitirildiği bahanesiyle tekrar edinerek yakınlarına kullandırtma gibi istismar türlerine de

rastlanmıştır.

Özürllülük, özürllülerin yakınları tarafından da istismar edilebilmektedir. Zaman zaman medyaya yansıyan, özürllüye ait hakların ölümünden sonra yaşıyormuş gibi gösterilerek yakınları tarafından kullanılmaya devam edilmesi olayları bu tür istismar biçimlerindedir. Özürllü yakınları tarafından yapılan istismarın bir örneği de, özürllülerin dilendirilmesi veya medya yoluyla duygu sömürüsü yapılarak kazanç sağlanmasıdır.

Kendilerini savunma konusunda belli ölçülerde yetersizliği olan özürllülerin istismara karşı korunması için daha sıkı bir denetim yapısının oluşturulması gerekir. Vatandaşların, istismar olaylarını yetkili mercilere iletmesini kolaylaştıracak yöntemler geliştirilmelidir.

Ayrıca, bazı yasak eylemler için belirlenmiş cezaların, özürllülerin istismarı suretiyle gerçekleştirilmesi halinde ağırlaştırılmasını sağlayacak şekilde mevzuatta değişiklikler yapılması önerilir.

VIII- AYRIMCILIK SORUNU

Tarihsel süreç içinde, hakların varlığıyla kullanımı arasında her zaman özürllüler aleyhine belirgin bir ayırım olduğu görülmekte ve bu fırsat eşitsizliği günümüzde de değişik alanlarda ve boyutlarda devam etmektedir. Ülkemizde ayrımcılık yeni bir kavramdır ve özürllülere yönelik ayrımcılık, özürllü bireylerin her alanda karşılaştığı problemlerin genel çerçevesini ve temelini oluşturmaktadır. Türkiye’de özürllülere yönelik, özellikle istihdam, eğitim, mal ve hizmetlere erişim alanlarında pek çok ayrımcı uygulamalar söz konusudur.

Önyargının davranışsal ifadesi olarak karşımıza çıkan ayrımcılık, bir kişinin normal günlük yaşam etkinliklerine özgürce ve tam olarak katılma imkânından mahrum bırakılması sonucunu doğurmaktadır. Ülkemizde, toplumsal alan ve yaşam çevresinin özürllü bireyler gözetilmeden düzenlenmesi, özürllü bireyleri, dar bir çevreye bağımlı kalmış, korunmaya muhtaç kişiler hâline getirmektedir.

Ayrımcılığa karşı mevzuatımızda bazı tedbirler yer almaktadır. Anayasamızda ayrımcılık yasaklanmıştır. 5378 sayılı Kanun ile, ayrımcılıkla mücadele konusunda önemli düzenlemeler getirilmiştir. Türk Ceza Kanunu’nda, özürllü bireylere karşı yapılacak ayrımcılığa cezai müeyyide getirilmesi, sadece özürllü bireyin değil ailesinin bu anlamda gözetilmesi gerektiğinin vurgulanması, görme özürllülerin fiil ehliyetlerini kullanmalarının kolaylaştırılması, makul uyumlaştırma tedbirlerinin öngörülmesi ve özürllü bireylerin nitelikli işlere sahip olmasının teşvik edilmesi, Kanunun fırsat eşitliği kapsamında getirdiği bazı önemli yeniliklerdir.

Ayrıca, 30 Mart 2007 tarihinde imzaya açılan ve Türkiye tarafından aynı tarihte 80 ülke

ile birlikte imzalanan “BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme”nin onaylanmasının, 03.12.2008 tarih ve 5825 sayılı Kanunla uygun bulunması da ayrımcılığa karşı atılmış önemli bir adımdır. Sözleşmeye göre devletler eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere özürlü kişilere yönelik makul uyumlaştırmaların yapılması için gerekli tüm tedbirleri alarak özürlü kişilerin fiil eşitliğini sağlamakla yükümlüdür.

Bütün bu yeniliklere rağmen, özürlülere karşı yapılan ayrımcılık iddialarını araştırarak bir kurumun bulunmaması özürlülerin hak aramalarını zorlaştırmaktadır. Özürlülerin gerek eğitim, gerek ulaşılabilirlik, gerekse iletişim imkânlarının diğer bireylere nazaran yetersiz olması yanında şikâyetlerini inceleyecek bir kurumun olmaması sorunlarını büyütmektedir.

Özürlü ayrımcılığının ortadan kaldırılması için;

Özürlü bireylere ayrı yaşam merkezlerinin oluşturulması yerine, özürlü olmayan bireylerle bir arada yaşayabilmeleri imkânlarının artırılması daha uygun bir yol olarak değerlendirilmektedir.

İş hayatında ve diğer alanlarda özürlü bireylerin ayrımcılık iddialarının araştırılması ve izlenmesi ile yapılan şikâyetleri inceleyerek sonuçlandıracak tarafsızlığı teminat altına alınmış bir birimin oluşturulması gerekmektedir.

IX- ÖZÜRLÜLÜĞÜN ÖNLENMESİ ÇALIŞMALARINDAKİ SORUNLAR

Bir ülkedeki özürlülük oranının yüksek olması, o ülke için önemli bir maliyet ortaya çıkarmaktadır. Bu maliyet sadece maddi bir maliyet değildir. Bu maliyetin asıl önemli boyutu, insanların dolayısıyla da toplumun mutluluğu ile ilgilidir.

Raporun Birinci Bölümü’nde ayrıntılı olarak bahsedildiği üzere, mevzuatımızda, özürlülükle ilgili olarak birçok kamu kurum ve kuruluşuna görevler verilmiştir. Bu görevlerden bir çoğunun, özürlülüğün önlenmesi ile ilgili yönü vardır. Örneğin, yol, cadde, açık alan ve binalardaki fiziki düzenlemelerin uygun hâle getirilmesi, kaza sonucu ortaya çıkan özürlülük sayısını etkileyecektir. Karayollarında yapılan çalışmaların ortaya çıkardığı sonuçlar bunun göstergesidir. Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre, trafik kazalarında 2007 yılında ölenlerin sayısı 5.007 iken, bu sayı 2008 yılında 4.228 olmuştur. 2007 yılında 189.057 olan yaralı sayısı ise, 2008’de 183.841’e düşmüştür (<http://www.trafik.gov.tr>). Kazalardaki ölü ve yaralı sayısındaki bu düşüşün önemli bir nedeni, hız kontrolü, bilinçlendirme ve kemer bağlama alışkanlığının artması yanında bölünmüş yolların inşa edilmesidir.

Özürlülüğün önlenmesi konusunda en önemli görev Sağlık Bakanlığına düşmektedir.

Sağlık Bakanlığına mevzuat ile verilen görevlerden birinci bölümde ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Bu konuda, 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, 3960 sayılı Kalıtsal

Hastalıklarla Mücadele Kanunu, 5378 sayılı Kanun ve diğer düzenlemeler kapsamında Sağlık Bakanlığına, özürlü çocuk doğumlarının önlenmesi için, gebelik öncesi ve gebelik döneminde tıbbi ve eğitsel çalışmalar yapma, yeni doğan bebeklerin gerekli olan testlerden geçirilerek risk taşıyanların belirlenmesine ilişkin tedbirler alma, kalıtsal hastalıklarla mücadele etme, kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapma, erken teşhis gibi çalışmalarla, özürsüzlüğün önlenmesi, var olan özürsüzlüğün ise olumsuz etkilerinin en aza çekilmesi konularında görevler ve sorumluluklar verilmiştir.

Özürsüzlüğün önlenmesine yönelik olarak Sağlık Bakanlığı tarafından bazı çalışmalar yürütülmektedir ancak bu çalışmaların istenilen düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir.

Başka alanlarda olduğu gibi özürsüzlük alanında da, önleyici/koruyucu tedbirler yerine tedavi edici/telafi edici tedbirlere daha fazla ağırlık verme eğilimi hakimdir. Dolayısıyla, özürsüzlüğün tedavi edilmesi veya bakımı konusunda sarf edilen enerji ve kaynaklar, özürsüzlüğün önlenmesi için sarf edilenlerle mukayese edilemeyecek ölçüde fazladır. Küçük maliyetlerden kaçınmak suretiyle ötelenen sorunlar sonraları daha büyük maliyetlerin doğmasına neden olmaktadır. Bazı özürsüzlük vakaları önceden teşhis edilerek ve gerekli tedbirler uygulanarak önlenmektedir. Bu teşhis ve tedbirlerin elbette ki bir maliyeti söz konusudur. Ancak bu maliyetlerden kaçınmak, daha sonra, bakım, tedavi, cihaz bedeli gibi daha büyük maliyetlere neden olmaktadır. Kaldı ki tek maliyet bunlar değildir. Özürlü bireyin, eğitim, istihdam gibi alanlarda yer alamaması yüzünden üretime katılamaması, sosyal, ekonomik ve psikolojik açıardan katlanmak zorunda olduğu diğer maliyet kalemleri olarak sayılabilir.

Özürsüzlüğün önlenmesi çalışmaları, insan hayatıyla ilgili birçok alanı ilgilendirmektedir. Bina güvenliği, yol güvenliği, gıda güvenliği, çevre güvenliği, araç güvenliği, sosyal güvenlik gibi konuların hepsi özürsüzlüğü ilgilendirir. Dolayısıyla bu konuların her biriyle ilgili olarak kamu kurumlarının üzerine düşen, düzenleme ve denetim/gözetim görevini yerine getirmesi gerekir.

Fiziki koşullarla ilgili olarak (ulaşılabilirlik bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır) yapılacak her iyileştirme, özürsüzlülerin toplumsal yaşama daha fazla katılımını sağlayacaktır.

Nüfustaki yaşlılık oranının yüksek olması, özürsüzlük oranını artıran bir unsurdur ve bazı verilere göre ülkemiz, hızlı bir nüfus yaşlanması sorunu ile karşı karşıyadır. Gelecekte, 0-14 yaş arası nüfus artmayacaktır. Diğer yaş gruplarında ise, 15-64 yaş arası yetişkin nüfus önümüzdeki 25-30 yıl içinde artmaya devam edecek ve sonra düşecektir. 65 yaşın üzerindeki yaşlı nüfus sürekli olarak artacak, 2050'de yaşlı nüfus bugünkünün 3 katı olacaktır. Yıllık doğum sayısında, 2000'den itibaren geri dönüşü olmayan bir azalma gözlenmektedir (III.

Özürllüer Şûrası, s. 42).

Bu durum, bugün genç bir nüfusa sahip olan Türkiye'nin, gelecek yıllarda, bugün Avrupa ülkelerinde yaşanan kronik hastalıklara ve yaşlılığa bağlı özürllülük sorunuyla karşı karşıya kalacağını göstermektedir.

Yaşlılarda risk ve özre yol açan düşme ve kırıklar, osteoporoz, yaşlılığa bağlı parkinson, kalp yetmezliği, alzheimer, inkontinans ve inme gibi hastalıkları önlemeye ve halkı bu konuda bilinçlendirmeye yönelik programların hazırlanması ve koruyucu rehabilitasyon hizmetlerinin verilmesi sağlanmalıdır.

Özrün önlenmesi ve özürllülere yönelik engellerin oluşmaması için, özür yaratabilecek risk taşıyan durumların belirlenmesi ve riskli bireylere önleyici bakım, rehabilitasyon, eğitim ve sağlık hizmetlerinin verilmesi için, Sağlık Bakanlığı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüne müşterek çalışmalar yapılmalıdır.

Kişiler tarafından izlenecek bazı ilkeler, özürllülüğün önlenmesinde önemli ölçüde etkilidir. Bunların başında sağlıklı ve yeterli beslenme gelmektedir. Hijyen, zararlı besin ve alışkanlıklardan (kafeinli içecekler, alkol/sigara/uyuşturucu) kaçınma sağlıklı beslenmenin önemli unsurlarıdır. Bu konuda vatandaşları doğru bilgilendirmeye yönelik olarak, Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı müşterek çalışmalar yürütmelidir.

Ayrıca, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu tarafından bilgilendirici programlar hazırlanmalı veya hazırlattırılmalı ve yayımlanmalıdır. Akraba evliliği, uygun olmayan yaşlarda hamilelik (19 öncesi ve 35 yaş sonrası riskli dönem kabul edilmektedir), tehlikeli kimyasallar, kötü beslenme gibi, kişilerin kendi elinde olan özürllülük nedenlerine programlarda yer verilmelidir. Önemli bir sorun, sosyal çevreye ilişkindir. Sosyal çevre tarafından özürllülüğe yönelik ilgisizlik, hor görme, dışlama/ayrımçılık, acıma duygularını yansıtmaya, yaygın olarak rastlanan ve özürllünün ve özürllü ailesinin huzursuzluğunu artırıcı tutumlardır. Bu konularda da eğitici programlar yapılmalıdır. ÖZİDA tarafından TRT'ye yaptırılan önleyici programların televizyonlarda daha sık yayınlanması için RTÜK ile etkin bir işbirliği yapılması önerilir.

Özürllülüğün önlenmesiyle ilgili proje ve faaliyetlere daha fazla ağırlık verilmeli ve bu konulara daha fazla kaynak aktarılmalıdır. Dünyadaki iyi uygulama örnekleri takip edilmeli ve etkili sonuç veren yöntemlerin ülkemizde de uygulanması hedeflenmelidir. İzlenen yöntemlerin sonuçları belli aralıklarla değerlendirilmeli ve bu sonuçlara göre gelecekteki politika ve uygulamalar yeniden şekillendirilmelidir.

Sigarayla mücadele kapsamında yapılanlar ve elde edilen sonuçlar özürllülüğün önlenmesi başlığı altında başarı sağlanmış uygulamalara örnek gösterilebilir. Sağlık Bakanlığı

öncülüğünde obezite ile mücadele için başlatılacağı duyurulan programın da bu çerçevede zikredilmesi gerekir.

X- SOSYAL-PSİKOLOJİK SORUNLAR

Özürllüer ve özürllü aileleri, özürllülük nedeni ile bazı sosyal ve psikolojik sorunlar yaşamaktadırlar. Ailelerin yaşadığı en önemli sorunlardan biri, çocuklarının özürllü olduğunu kabullenmekle ilgilidir. Aileler, çocuklarının özürllü olarak doğduklarını öğrendiklerinde bu durumu kabullenmekte zorluklar yaşamaktadırlar. Kabullenmeme, gizlemeye çalışma, isyan etme, yaygın olarak rastlanan tepkilerdendir.

Ailelerin, çocukların özürllü doğduğunu öğrendikleri andan itibaren yaşayabilecekleri psikolojik travmanın etkilerinin en aza indirilmesi için, tanının öğrenildiği andan itibaren, başta anne baba olmak üzere yakın aile bireylerine, belli bir süre devam eden, rehabilite edici destek hizmetleri sağlanmalıdır. Ailelere, çocuklarının hayatının geleceği ile ilgili yapmaları gerekenler hususunda, yeterli rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmelidir. Bunun için, Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, özürllülere bakım hizmeti veren kurum ve kuruluşlar (bugün için SHÇEK) ve üniversiteler ortaklaşa olarak programlar ve materyaller hazırlamalı ve gerekli rehberlik ve danışmanlık hizmetleri, ilgili kuruluşlar tarafından verilmelidir. Bunun için, SHÇEK'e bağlı Aile Danışma Merkezleri'nin çoğaltılması ve niteliklerinin artırılması gerekmektedir.

Özürllü ailelerinin yaşadıkları diğer önemli bir sıkıntı, çocuklarının geleceğinin ne olacağıdır. Gelecek kaygısı özürllü olmayan insanların bile en önemli sorunlarından biridir. Özürllü için, "gelecekte ne olacağım?", aile için ise; "gelecekte çocuğuma kim bakacak?" endişeleri, diğer insanlardan çok daha farklı anlamlar taşımaktadır. İnsanlar için muhtemel riskler, özürllüler için bir durumdur. Kendi sağlığında her türlü zorluğa katlanarak çocuğunun bakımını yapmaktan kaçınmayan anne-baba için, sağlığının bozulması veya ölmesi halinde çocuğunun sahipsiz kalacağı endişesi, yaşadığı sıkıntıların yanında ek bir psikolojik yük oluşturmaktadır. Özürllülerin bakım ve barınmalarının kurulacak bir sigorta sistemi ile devlet tarafından garanti altına alınması, bu kaygıların azalmasını sağlayacaktır.

Özürllüler ve özürllü ailelerin yaşadığı önemli bir sorun da cinsellikle ilgilidir. Özellikle bazı zihinsel engelli gruplarda cinselliğın fazlaca ön plana çıktığı, hatta bazen başkalarına yönelik kontrolsüz eylemlere dönüştüğü görülebilmektedir.

Engelli bireylerde engellilik hali, bireyin bazı biyolojik fonksiyonları üzerinde bir azalma meydana getirmemektedir. Bu fonksiyonlardan biri cinselliktir. Engelli bireylerde, genel olarak, cinsellik bakımından özürllü olmayan bireylere göre bir kısıtlılık bulunmamaktadır. Zihinsel engelli gruplarda cinselliğın kontrolsüz bir şekilde ortaya çıkması

önemli bir sorundur. Engellilerin cinsellikle ilgili bu tür sorunları, bazen engelli ailelerini çeşitli zorluklarla yüz yüze getirmektedir. Bu sorunlar karşısında çaresiz kalan bazı aileler, engelli çocuklarının gelişimlerinin durdurulmasını talep etmektedirler. Bu ise, içinden çıkılması zor etik tartışmaları gündeme getirmektedir. Çocuğun gelişiminin durdurulmasının kendisi ve ailesi için uygun bir yöntem olduğu fikrini destekleyenlere karşı, bunun kişi haklarına aykırı olduğu itirazları bulunmaktadır. Bu sorunun, uzman kişilerden oluşan bir heyet tarafından bütün yönleri ile araştırılması ve ortaya çıkarılacak bilimsel bulgu ve kanaatler doğrultusunda bir politikanın belirlenmesi gerekmektedir.

Bu konuda, başta özürlülük alanında faaliyette bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşlar olmak üzere toplumdaki herkese önemli görevler düşmektedir. Zihinsel özürlü bir birey, çoğu örnekte, yaş olarak büyük olsa da hâlâ bir çocuk gibidir. Örneğin 20 yaşındaki bir özürlü, 2 yaşındaki bir çocuk gibi hareket edebilmektedir. 2 yaşındaki bir çocuk nasıl ki cinsellikle ilgili yadırganamazsa özürlü bireyin de aynı gözle değerlendirilmesi gerekir. Dolayısıyla, özürlü ailelerinin sıkıntılarının hafifletilmesi için öncelikli görev, çevrelerindeki kişilere düşmektedir. Bunun yanında, kurum ve kuruluşlar tarafından da bir takım etkinliklerin yapılması gerekir. Kişileri cinsellik üzerinde yoğunlaşmaya sevkeden önemli bir neden yalnızlıktır. Sosyal etkinliklerden uzak kalmak, herhangi bir sosyal kimlik sahibi olamamak, kişileri biyolojik varlıkları ile baş başa bırakmaktadır. Özürlü bireylerin, mümkün olduğunca sosyal etkinliklere katılmalarını sağlayacak ortamların oluşturulması gerekir. Özellikle yerel yönetimler tarafından oluşturulacak semt sosyal hizmet birimlerinde, özürlülerin de yer alabileceği yapılara ve etkinliklere yer verilmesi faydalı olacaktır. Ayrıca, özürlü derneklerinin lokallerinin de bu şekilde işlev göreceği biçimde düzenlenmesi gerekir.

XI- MÜEYYİDELERİN YETERLİ AÇIKLIKTA BELİRLENMEMİŞ OLMASI

Karayolları Trafik Yönetmeliğinin 149 uncu maddesinde, “Bir yayanın veya bir köpeğin yardımı ile yürüyen kişilerin taşıt yolu üzerinde bulunmaları halinde, bütün sürücülerin yavaşlamaları, gerektiğinde durmaları ve yardımcı olmaları mecburidir” hükmü yer almaktadır. Ancak bu hükme uymayanlara uygulanacak müeyyide belirlenmemiştir.

Aynı şekilde, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 90 ve 91 inci maddelerinde, özel eğitim alan gündüzlü öğrencilerin okula ulaşmaları ve öğle yemeklerinin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ücretsiz sağlanması görevi verilmiştir. Ancak Bakanlık, bu hizmetleri yerine getirmede gerekli kararlılığı göstermemektedir.

5378 sayılı Kanununun 4/d maddesinde, “Kurum ve kuruluşlarca özürlülere yönelik mevzuat düzenlemelerinde Özürlüler İdaresi Başkanlığının görüşünün alınması zorunludur” denilmesine rağmen kurumlar ÖZİDA'nın görüşünü almadan yönetmelik çıkarabilmektedirler.

Bunun en yeni örneği, Ulaştırma Bakanlığı tarafından çıkarılan ve karayolu toplu taşımada, özörlöler için % 40 olan indirim oranını % 30'a düşüren Karayolu Taşıma Yönetmeliği'dir.⁴⁶

XII- AŞIRI BÜROKRASİ

22.11.2006 tarih ve 26354 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2006/35 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile, vatandaşların kamu kurum ve kuruluşlarındaki işlerini, kurumları tek tek dolaşmak yerine, işlerin basitleştirilmesi ve hızlandırılması için tek bir merkezden yürütebilmelerini hedefleyen "Tek Adımda Hizmet" uygulaması başlatılmıştır. İllerde ve toplam nüfusu 50.000'i geçen ilçelerde; vali ve kaymakamlarca başvuru sahibi vatandaşlarımızın durumlarının tespitine yönelik araştırmaların yetkili birimlerden görevlendirilen memurlar eliyle yürütülmesi ile bir bürodan nüfus, vergi, tarım, tapu, trafik ve sosyal güvenlik kayıtlarına elektronik ortamda ulaşılabilmesi hedeflenmiştir. Bu uygulama, özellikle engelli bireyler için çok daha fazla önem taşımaktadır. Son zamanlarda, vatandaşların resmî kurumlardaki işlemleri ile ilgili önemli kolaylıklar sağlanmış olmakla birlikte, eski alışkanlıkların devamı olarak, görevlilerin bireysel tavırlarından kaynaklanan kimi sıkıntılar hâlâ devam etmektedir. Bu durum, yasal düzenlemelerin yanında, zihniyet dönüşümüne yönelik çalışmaların da yapılması ihtiyacına işaret etmektedir. Konunun, kurumların hizmet içi eğitim programlarında daha fazla yer alması, ilerleme sağlanmasında yararlı olacaktır.

Özörlölerin ve/veya özörlö ailelerinin karşılaştıkları bürokratik sıkıntıların bir kısmı, sağlık kurulu raporları ile ilgilidir. Özörlö bireylere hizmet veren kurumlar için en temel belge, sağlık kurulu raporudur. Ülkemizde özörlö bireylere hizmet sunan kurum ve kuruluşlar, bu hizmetlerinde, kullanacakları değerlendirme kriterlerine ve tanılama-değerlendirme mekanizmalarına sahip olmadıkları için, yıllardır alışlageldiği üzere, iş ve işlemlerini özörlö sağlık kurulu raporu üzerinden yürütmektedirler. Özörlöler neredeyse sağlık kurulu raporu olmadan hiçbir hizmetten faydalanamamaktadırlar. Özörlünün başvurduğu her birim, kendisi yeniden bir değerlendirme yapacak olsa bile özörlöden sağlık kurulu raporu istemektedir. Bu yüzden özörlö bireyler, sağlık kurulu raporlarını her kuruma ayrı ayrı beyan etmek zorundadırlar. Bu ise, zaten ulaşılabilirlik konusunda sıkıntı yaşayan özörlö birey için ilave bir zorluk demektir.

Kurumların, sağlık kurulu raporlarını özörlölerin kendilerinden talep etmek yerine, raporu veren sağlık kuruluşu veya ÖZİDA'nın internet sitesinden temin etmelerini sağlayacak şekilde bir otomasyon sisteminin kurulması faydalı olacaktır. Böyle bir sistemin kurulması için, Sağlık Bakanlığı, ÖZİDA ve Nüfus ve Vatandaşlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü arasında müştereken bir proje çalışmasının yapılması uygun olacaktır.

⁴⁶ Yayımlandığı Resmî Gazete:11.06.2009/27255.

XIII- ÖZÜRLÜLÜK ALANINDA FARKINDALIK ÇALIŞMALARI

Özürllüer genellikle eğitim, istihdam, ulaşım ve sağlık gibi alanlarda önemli sorunlarla karşılaşmakta ve toplum içinde yer almakta zorlanmaktadır. Buna karşın insanların genellikle özürllüer hakkında yanlış düşünelere ve olumsuz duygulara sahip oldukları, dolayısıyla da yanlış davranışlarda buldukları görülmektedir. Oysa bu sorunların pek çoğu onların dışındaki etmenlerden kaynaklanmaktadır. Bunların başında da özürllüere yönelik önyargılar ve ayrımcılık gelmektedir. Dolayısı ile özürllüer çok çeşitli kanallardan, dolaylı ya da doğrudan olumsuz tutumların nesnesi olmaktadır.

Bu olumsuz tutumların, önyargıların ve ayrımcılığın önlenmesine yönelik tedbirlerin alınmasına, tutum değıştirme programlarının oluşturulmasına ve bunların hayata geçirilmesine ihtiyaç vardır.

Özürllüere yönelik olumsuz tutumlar, önyargılar, ayrımcılık ve bunların sonuçları hakkında birey ve toplum düzeyinde farkındalık geliştirilmesi gerekmektedir. Oysa insanlar çoğu zaman özürllülük ve özürllüer hakkında bilimsel olarak doğru bilgilere sahip olmadıkları gibi, özürllüere yönelik tutumlarının olumsuz ve zarar verici olduğunun farkında bile değillerdir.

Özürllülerin donanımlı, doyumlu, kendini gerçekleştirmiş, yararlı ve üretken bireyler olarak toplumda yer almaları için özürllüere yönelik tutumların olumlu yönde değıştirilmesi gerekir. Toplum tüm bireyleri, kurum ve kuruluşları ile özürllüere ilişkin tutumlarını, davranışlarını ve eğilimlerini gözden geçirmeli ve gereken düzenlemeleri yapmalıdır.

Bunun sağlanabilmesi için öncelikle toplumun her kesiminin tutumunun bilinmesine ihtiyaç vardır. Özürllüere yönelik olumsuz tutumlar, onların okula, iş yerlerine ve topluma bütünleştirilmelerini önleyen en önemli ve görünmez engellerdir. Olumlu tutum geliştirebilmek için öncelikle toplumda var olan tutumları, tutumların oluşumunu ve değışimini etkileyen etmenleri, tutum değışiminde önemli rolü olabilecek destek kaynaklarını belirlemek gerekmektedir.

Bu doğrultuda ÖZİDA tarafından gerçekleştirilmiş bulunan "Toplum Özürllülüğü Nasıl Anlıyor" Araştırması son derece önemli bir çalışma olmuştur. ÖZİDA tarafından gerçekleştirilen proje kapsamında, toplumun özürllülük konusunda bilgi düzeyi saptanarak toplumun özürllülüğü daha iyi anlaması ve özürllülük konusunda farkındalık sağlanması amacıyla, sadece özürllü bireylere sahip olan ailelerin değil toplumda yer alan diğer fertlerin de bu konuda tutumlarının değerlendirilmeye alınması, eşitlik ilkesi çerçevesinde özürllülerin topluma kazandırılması hedeflenmiştir. 2008 yılında proje tamamlanarak nihai rapor hazırlanmış ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına, üniversitelere ve sivil toplum örgütlerine gönderilmiştir.

Söz konusu çalışmada da belirtildiği üzere, özürlü bireylere yönelik olumsuz tutumları değiştirmede pek çok teknikten yararlanılmaktadır. Bilgilendirme, simülasyon ve kişisel ilişki kurma gibi başlıklar altında ifade edilebilecek tekniklerin etkili bir şekilde planlanması ve uygulanmasına yönelik olarak ÖZİDA tarafından proje çalışmalarının yapılması/desteklenmesi gereklidir. Bu kapsamda, toplumda sevgi ve saygı kazanmış, Devlet adamı, iş adamı, bilim insanı, sanatçı, edebiyatçı, müzisyen, spor adamı ve benzeri şahsiyetlerin yer aldığı, farkındalığı geliştirecek projelerin gerçekleştirilmesi gerekir.

Örneğin; Özürlülere yönelik olumsuz tutumları değiştirmede kullanılan tekniklerden biri olan simülasyon çalışmalarında, özürlü olmayan söz konusu kişilerin sanki özürlüymiş gibi davranmaları ve onların yaşadıklarını anlamaya çalışmalarının sağlanması ve bu durumun bilgilendirme ve diğer tekniklerle desteklenerek toplumla paylaşılması tutum değiştirme ve farkındalık yaratma konusunda önemli olacağı düşünülmelidir. Söz konusu türdeki projeler, özürlülere karşı sempati yanında empatinin de gerçekleştirilmesine katkı sağlayabilecektir.

ÖZİDA ve diğer inisiyatifler tarafından son zamanlarda gerçekleştirilen farkındalık çalışmalarından bazıları aşağıda yer almaktadır:

ÖZİDA ile Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) arasındaki İşbirliği Protokolü 28 Mayıs 2009 tarihinde imzalanmıştır. Bu Protokol kapsamında, toplumun bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi amacıyla 4 kısa film ve 1 spot film hazırlanmış olup TRT kanallarında ve web sitesinde yayımlanmaktadır. Ayrıca, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile işbirliği çalışması kapsamında, bu kurumda görev yapan teknik personele 15-16 Nisan 2009 tarihlerinde "Özürlülük ve Özürlüler için Ulaşılabilirlik" konusunda bir eğitim semineri verilmiştir.

ÖZİDA ile Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü arasında, sürdürülmekte olan ve yeni geliştirilecek olan projelerde; özürlülere yönelik duyarlılık ve farkındalığın geliştirilmesini amaçlayan eserlerin üretilmesi ve bu eserlerin, sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla belirlenen illerde gösteriminin sağlanması çalışmaları ile ilgili işbirliği esaslarını belirlemek amacıyla 19 Mart 2009 tarihinde Protokol imzalanmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nca "Özürlülere Hizmet Verecek Din Görevlilerinin Eğitimi Programı" kapsamında 27-29 Nisan 2009 tarihleri arasında İstanbul'da, 4-6 Mayıs 2009 tarihleri arasında Antalya'da, 02-03 Haziran 2009 tarihlerinde Diyarbakır ve Adana'da, 9-10 Haziran 2009 tarihlerinde Trabzon ve Erzurum'da düzenlenen hizmet içi eğitim kursunda eğitici eğitimi verecek kursiyerlere eğitim verilmiştir.

Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından 15 Haziran 2009 ve 22 Haziran 2009 tarihlerinde Mersin Taşucu'nda gerçekleştirilen hizmet içi eğitim programına katılım

sağlanmış, özürlü hakları, özürllürlere yönelik tutumlar ve özürllürlürlere iletişim konusunda 280 kişilik meslek personeli ve yönetim memuruna eğitim verilmiştir.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığında görev yapan teknik personele 16 Haziran 2009 tarihinde "Özürllürlük ve Özürllürlürlere için Ulaşılabilirlik" konulu eğitim semineri verilmiştir.

22-23 Haziran 2009 tarihlerinde İçişleri Bakanlığının Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü ve Türkiye Belediyeler Birliği işbirliğinde düzenlenen "Belediye Başkanları Eğitim Semineri"ne ÖZİDA da iştirak etmiştir.

ÖZİDA'nın süreli yayını olan ÖZ-VERİ dergisinin basımı sürdürölmektedir. Derginin 5 inci cilt 2 nci sayısı basılmış olup ilgili kurum ve kuruluşlara ve kişilere dağıtım yapılmaktadır.

"Herkes İçin Ulaşılabilirliğin İyileştirilmesi" adlı OECD yayınının basımı gerçekleştirilerek yerel yönetimlere, üniversitelere, kütüphanelere ve ilgili kurum ve kuruluşlara gönderilmiştir.

ÖZİDA tarafından, özürllürlük alanıyla ilgili kanun, KHK ve yönetmelikler ile, değişik mevzuattaki özürllürlükle ilgili hükümlerin bir araya getirildiği, "Özürllürlük Kanunu ve İlgili Mevzuat" adlı bir kitap hazırlanmış ve yerel yönetimlere, üniversitelere, kütüphanelere ve ilgili kurum ve kuruluşlara gönderilmiştir.

ÖZİDA tarafından hazırlanan ve 7 kitaptan oluşan "Aile Eğitim Seti" basılmış ve ilgili kurum ve kuruluşlara dağıtım yapılmıştır.

Birleşmiş Milletler Özürllü Kişilerin Hakları Sözleşmesi broşür olarak basılmıştır.

Kurum Bilgilendirme Birimi'ne şahsen veya telefonla başvuran özürllü vatandaşlar ve yakınlarına, nöbet sistemiyle ve iki uzman personelle verilen bilgilendirme hizmeti sürdürölmekte ve BİMER'e gelen vatandaş başvurularına cevap verilmektedir.

Farkındalığın geliştirilmesi amacıyla aşağıdaki projeler yürütölmüştür:

Engelsiz Türkiye Projesi

ÖZİDA tarafından gerçekleştirilen proje ile, Türkiye genelinde illerde yapılan bilgilendirme toplantıları ve konferanslarla, yerel yönetim idarecileri ve ilgili idarelerde çalışan uygulayıcılar, sivil toplum kuruluşları, özürllü vatandaşlarımız ve yakınlarına Özürllürlük Kanunu ve ilgili mevzuat, eğitim, bakım, mesleki eğitim, istihdam, ulaşılabilirlik, sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve uygulamada karşılaştıkları zorluk ve sıkıntılara ilişkin bilgiler verilerek uygulama aşamasında "özürllürlürlere için daha neler yapılabilir?" sorusunun cevabının ilgililerle birlikte aranması hedeflenmiştir. Proje çerçevesinde tüm toplumun özellikle özürllü bireylerin ve ailelerinin Özürllürlük Kanunundan haberdar olmaları için de ayrıca toplantı ve konferanslar

düzenlenmektedir. Bunun yanı sıra, bu konferanslara katılmayan özürlü bireyler ve tüm toplum için yerel ve genel medya kanalıyla bilgilendirmeler yapılmaktadır.

Proje bugüne kadar 57 ilde uygulanmıştır.

Eğitim Her Engeli Aşar Projesi

Sayın Cumhurbaşkanımızın eşi Sayın Hayrünnisa GÜL Hanımefendinin himayelerinde, Milli Eğitim Bakanlığı, Özürülüler İdaresi Başkanlığı ve Türkiye Beyazay Derneği Başkanlığı işbirliği ile yürütülen projede, her yaşta ve her kesimden bütün özürülülerin eğitimlerinin gerçekleştirilmesi için, eğitim ortamlarının özürülülerin kullanımına ve ulaşılabilirliğine uygun olması ile ailelerin, eğitimcilerin, bu alanda çalışanların bilinçlendirilmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır.

Türkiye Özürülüler Araştırması

Ülkemizde yaşayan özürlü vatandaşlarımızın genel demografik bilgileri ve özürülülükle ilgili sorun alanlarının tespit edilmesi, bu sorun alanlarına yönelik mevzuat çalışmalarının yapılması, özürülüler politikasının oluşturulması ve özürülülerle ilgili projelerin geliştirilmesi amacıyla 2009 yılı sonuna kadar ÖZİDA tarafından oluşturulan Ulusal Özürülüler Veri Tabanından seçilmek üzere sadece özürülülerin sorun ve beklentilerinin tespitine yönelik bir Özürülüler Araştırmasının gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Özürülülükle ilgili farkındalık konusunda son zamanlarda oldukça faydalı çalışmalar yapıldığı inkar edilemez. Bununla birlikte, bu alanda daha birçok çalışma yapılması ihtiyacı vardır. Bugüne kadar yapılmış çalışmalar devam ettirilmeli ve bunlara yenileri ilave edilmelidir. Bütün halkın ve sivil toplum kuruluşlarının bu çalışmalara gönüllü katılımını sağlayacak yöntemler geliştirilmelidir.

XIV- SAĞLIK KURULU RAPORLARI İLE İLGİLİ SORUNLAR

Ülkemizde, Özürlü Sağlık Kurulu Raporu, özürlü bireylerin çeşitli hak ve hizmetlerden yararlanabilmesi için, kamu kurum ve kuruluşlarınca talep edilen temel belgedir. Bu durum, uygulamada, zaman zaman özürülülerin karşısına önemli sıkıntılar çıkarmaktadır. 2006 yılında yürürlüğe giren, Özürülülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürülülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmeliğin⁴⁷ 8 inci maddesi ve Ek 4'ünde yer alan açıklama ve tablolara göre, Özürlü Sağlık Kurulu raporu, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının mevzuatına göre teşhis, tıbbi tanılama ve değerlendirme dışında; eğitim, meslek kursları, mesleki rehabilitasyon, işe yerleştirme, iş gücü kaybı, malulen emeklilik, vergi indirimi, H sınıfı ehliyet alımı, özel tertibatlı motorlu taşıt alımı ve bakım gibi konularda temel alınan zorunlu belge niteliğindedir. Oysa,

⁴⁷ 16.07.2006 tarih ve 26230 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

Özürü Sağlık Kurulu raporu, bireyin tıbbi açıdan tanınmasını içeren, doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle altı aydan uzun süreli olarak vücut yapısı bozukluğu, vücut işlevlerindeki yetersizlik (bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini ne derecede kaybettiği) ve kronik ve genetik hastalıklarının belirtildiği rapor olmalıdır. Hekimlerden oluşan bir kurulun, kişinin tıbbi açıdan sağlıklı olup olmama durumunu belirlemekten ve özür türünü ve derecesini saptamaktan öte, tıp alanı dışında hangi işlerde çalışacağına, hangi mesleği seçeceğine karar verme, yaptığı işte performansını ölçme, malulen emekli olmasına, araba kullanıp kullanmayacağına veya hangi sınıf ehliyet alacağına karar verme gibi bir sorumluluğu ve görevi olmamalıdır.

XV- ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERLE İLGİLİ SORUNLAR

13 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilerek 30 Mart 2007 tarihinde taraf devletlerin imzasına açılan ve aynı tarihte ülkemiz tarafından da imzalanmış olan BM Engellilerin Hakları Sözleşmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 3 Aralık 2008'de uygun bulunmuş ve Bakanlar Kurulunun 27.05.2009 tarih ve 2009/15137 sayılı Kararı ile onaylanmıştır. Bu Karar, 14.07.2009 tarih, 27288 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Bu sözleşme ile ülkelere, engelli haklarının korunması ve geliştirilmesi ile ilgili görev ve sorumluluklar verilmektedir.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme; engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını ve bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere taraf ülkeleri, ölçsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli değişiklikleri ifade eden "makul düzenleme" yapmakla sorumlu tutmaktadır (md. 2). Sözleşme, ülkelere, aşağıdaki konularda gerekli çalışmalarını yapma sorumluluğu yüklemiştir:

- Ayrımcılığa fırsat verilmemesi,
- Eşitliğin sağlanması,
- Erişebilirliğin sağlanması,
- Siyasal ve toplumsal yaşama katılımının sağlanması,
- Sömürü, şiddet ve istismarın önlenmesi,
- Eğitim, sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanması,
- Sosyal korunma sağlanması.

Sözleşme ayrıca taraf devletleri, Sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili olarak idari yapılarına uygun koordinasyon mekanizması ve bağımsız mekanizmalar kurmakla sorumlu tutmuştur (md. 33).

5378 sayılı Kanun, kamu kurum ve kuruluşlarına, engellilerle ilgili bazı görevler vermiş ve bu görevlerin yerine getirilmesi ile ilgili yedi yıllık bir süre (2012'ye kadar) tanımıştır. Engellilerin Hakları Sözleşmesini imzalamış olan ülkemizin, 2012 yılından sonra, yerli ve uluslararası mahkemeler nezdinde çok sayıda dava ile yüzleşmesi muhtemeldir.

Kamu kurum ve kuruluşlarının yöneticileri, sürenin de uzunluğunun arkasına sığınarak, kanunun kendilerine yüklediği görevleri yerine getirmekte isteksiz davranmaktadırlar. Örgütlenme düzeyi oldukça yüksek olan özürlülük alanında bireyler, hak ve menfaat kayıpları konusunda ortak hareket etme potansiyeline sahiptirler. Özürlülük alanında devlet ihmallerine karşı, ulusal ve uluslararası mahkemelerde dava açmak için Kanunda belirtilen 7 yıllık sürenin beklendiği ve dava açmak için avukatların özürlülerden vekaletname topladığı yönünde duyurular tarafımıza iletilmiştir. Yöneticilerin görevlerini yerine getirme konusundaki duyarsızlıklarının devam etmesi halinde, 7 yıllık sürenin biteceği 2012'den sonra ülkemizin, yüzbinleri bulan davalar nedeni ile, önemli miktarda tazminatlarla karşı karşıya kalması muhtemeldir. Bu konuda izleme ve denetleme çalışmaları yapılmalı ve söz konusu ihtimale karşı, şimdiden politikalar geliştirilmelidir.

SONUÇ

Cumhurbaşkanlığı Yüce Katının 14.02.2008 tarih, DDK-52-1 sayılı Olurları ve Devlet Denetleme Kurulu'nun 05.06.2008 tarih ve 391 ile 05.02.2009 tarih, 397 sayılı Kararları gereğince "T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı faaliyetlerinin denetimi ile özürlü bireyler, yakınları ve toplumun bütün kesimlerinde özürlülük konusunda toplumsal bilinç ve duyarlılık oluşturulması amacıyla yapılan çalışmaların değerlendirilmesi ve bu tür çalışmaların düzenli ve verimli şekilde yürütülmesi ve geliştirilmesi için alınması gereken tedbirler" konusunda yürütülen çalışma sonucunda elde edilen bulgular Raporun önceki bölümlerinde ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Söz konusu denetleme faaliyeti kapsamında, öncelikle Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA)'nın kuruluşundan bu yana yürüttüğü çalışmalar incelenmiştir. Özürlülükle ilgili literatür ve mevzuat taraması yapılmış ve özürlülerle ilgili mevcut kurumsal yapılar ve bu yapılarla ilgili sorunlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede, ÖZİDA dışındaki kamu kurum ve kuruluşlarının özürlülerle ilgili faaliyetleri de değerlendirilmiştir.

Ayrıca, çalışmalar sırasında;

- Sorunlu alanlarla ilgili kurum ve kuruluşların üst düzey yöneticileri ziyaret edilerek müzakerelerde bulunulmuş, ayrıca özürlülerle ilgili olarak yürüttükleri faaliyetler hakkında bilgi ve veriler temin edilmiştir.
- Şikâyetlerin en fazla yaşandığı alanlarda hizmet veren resmî ve özel kurum ve kuruluşlar, bazen bir vatandaş, bazen öğrenci velisi, bazen de randevulu olarak ziyaret edilmiş ve şikâyetlerin gerçeklik düzeyi anlaşılmaya çalışılmıştır.
- Özürlülük alanının istismar edilmesi ile ilgili olarak, bazı kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen denetimlere ilişkin raporlar temin edilmiş ve bu raporlardaki bulgular incelenmiştir.

Özürlülük meselesi, gelişmiş veya az gelişmiş olsun bütün toplumların ortak gerçekliğidir. Toplumların özürlülüğe yaklaşımları, tarihin değişik dönemlerine göre farklılıklar göstermiştir. Zamana ve toplumlara göre farklı yaklaşımlar olsa da özürlülük, bütün zamanların ve toplumların değişmez bir gerçeğidir. Özürlülüğün çok farklı nedenleri olmakla birlikte bu nedenler sabit, zamana ve şartlara göre değişmez değildir. Toplumların sosyo-ekonomik özelliklerine göre, zaman içinde bazı özürlülük sebepleri ortadan kalkabildiği gibi, özürlülüğe sebep olan yeni unsurlar da ortaya çıkabilmektedir. Bu yüzden de, özürlülük oranı ile gelişmişlik arasında bir ilişki kurulması doğru değildir. Gelişmiş ülkelerde bir takım tedbirlerle, belli tür özürlülük sebepleri ortadan kaldırılabilmekte ancak, yeni koşullar

nedeniyle, yeni özürllülük nedenleri ortaya çıkabilmektedir. Çevre kirliliği, güvensiz gıda, sosyal gerilimler, demografik değişimler gibi, özürllülüğe yol açan yeni sebepler ortaya çıkmakta ve özürllülük oranının azalmasına engel olmaktadır. Bu yüzden, gelişmiş ülkelerde özürllülük oranı, gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelere göre daha az değildir.

2002 yılında, Türkiye İstatistik Kurumu ve Özürllüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan "Türkiye Özürllüler Araştırması" sonuçlarına göre, ülkemizde yaklaşık 8,4 milyon özürllü vatandaş vardır ve bunun toplam nüfusa oranı % 12,29'dur. Özürllü vatandaşların % 9,7'si süreğen hastalığı olanlar; % 1,25'i ortopedik, % 0,48'i zihinsel, % 0,38'i dil ve konuşma, % 0,37'si işitme, % 0,6'sı görme özürllü bireydir. Araştırmaya göre özürllülerin % 21'i okur-yazar değildir. Özürllülerin yalnızca % 13,7'si mesleki eğitimden faydalanabilmektedir.

Yaşlılıkla birlikte özür oranı ve var olan özürün derecesi de artmaktadır. Yaşlı nüfus oranının en fazla olduğu Avrupa kıtasında 2000 yılında % 20 olan 60 yaş üzeri nüfusun 2050 yılında % 37'ye çıkacağı hesaplanmıştır. Bu durum, gelecekte özürllülük oranının da artacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Tarih boyunca bütün toplumların mücadele etmek zorunda kaldığı özürllülük, çoğunlukla, özürllünün kendisinin dışındaki sebeplerden kaynaklanır. Buna karşın, özürllülüğün yüküne, çoğunlukla özürllünün kendisi ve ailesi katlanır. Oysa, özürllülük, sadece özürllü veya özürllü ailesi ile sınırlı olmayıp toplumun geri kalan bireylerini de ilgilendiren bir sorundur. Dolayısıyla, bireylerin özürllüye yaklaşımları medenilik seviyeleri açısından önemli bir göstergedir. Çünkü, insanın gerçek karakteri, bir menfaat beklentisi olup olmamasına göre şekillenen davranışlarında ortaya çıkar. Normal şartlarda özürllüye karşı merhametle yaklaştığı, hatta maddi yardımda bulunduğu görülen bazı insanlar, menfaatlerinin olumsuz etkileneceği ihtimali doğduğu anda özürllülerin hayatlarını hiçe sayan davranışlarda bulunabilmektedirler. Örneğin özürllü bir çocuğa sevgi gösterisinde bulunan ve/veya yardımda bulunan bir kişi, okulda, kendi çocuğunun sınıfında özürllü bir öğrencinin bulunmasına şiddetle karşı çıkabilmektedir.

Özürllü veya özürllü yakını dışındakilerin, özürllülük sorunu ile yüzleşmeleri, sadece özürllü birini gördükleri anla sınırlıdır. Oysa o an, engellinin yaşadığı sorunlardan sadece biriyle, üstelik de o sorununun sadece bir parçası ile alakalıdır. Engellinin günün her anında yüz yüze olduğu başka bir çok sorun daha vardır. Örneğin bizler, engelliye annesi tarafından okula götürülürken görürüz ve sadece o anın zorluğuna tanık oluruz. Oysa, engellinin okula kabul ettirilmesi, hazırlanması, götürülme esnasındaki fiziki çevreye ilişkin olumsuzluklar (taşıt, kaldırım, yol), okulda sınıfına çıkarılması, sınıfında oturması, dersi takip etmesi gibi farkında olunmayan ve sayılamayacak kadar çok sorun bulunmaktadır. Kaldı ki özürllünün tek sorun alanı eğitim değildir. Bakım, sosyal hayata katılma, gelecek kaygısı gibi daha birçok sorun

söz konusudur. Özürliye karşı ilgisizlik, küçümseme, dışlama, engelleme gibi sorunların nedeni büyük ölçüde bu farkında olmamadır.

Özürllülüğe yaklaşımda başarılı olan toplumlar, engellilere insani muamelenin gerçekleştirilmesinin yanında, özürllülüğün yükünü hem özürllü birey hem de devlet açısından en aza indirebilmişlerdir. Bu tür toplumlar, özürllülerin; eğitime, istihdama, sosyal hayata, üretime ve kısacası hayatın her alanına her düzeyde katılımını sağlayarak, dezavantajı avantaja çevirebilmektedirler. Özürllülüğe yaklaşımda başarısız olan toplumlar ise, hem özürllünün insanca bir hayat yaşamasından yoksun kalması, hem de, özürllülüğün devlete olan maliyetinin en yüksek seviyede gerçekleşmesi gerçeği ile karşı karşıyadırlar. Özürllülerle ilgili, eğitim, sağlık, istihdam, bakım konularında karşılaşılan sorunların nedeni bu başarısızlıktır. Söz konusu başarısızlık, devlete ve topluma ağır bir maliyet olarak yansımaktadır.

Ülkemizde, diğer sosyal alanlarla birlikte özürllülük alanında da, son zamanlarda, önemli politikalar oluşturulmuş ve bu politikalar doğrultusunda yasal düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle 2005 yılından sonra, “yardım temelli” bir anlayıştan, “hak temelli” bir anlayışa geçişin izleri mevzuata yansıtılmaya çalışılmıştır. Özürllü hakları ve özürllülere Devlet tarafından sağlanan yardım ve hizmetler konusunda kayda değer gelişmeler sağlanmış ve Devlet bütçesinden özürllülere ayrılan paylarda önemli artışlar gerçekleşmiştir.

Bununla birlikte bakım, eğitim, istihdam, ulaşabilirlik gibi birçok konuda özürllülerin karşı karşıya olduğu çok ciddi sorunlar devam etmektedir. Bu sorunların bir kısmı, kurumların, personel ve ekipman olarak yeni politikalara cevap verebilecek donanımına sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak yeni politikaların hayata geçirilememesindeki asıl önemli sorun, kurum yöneticilerinin kendilerini yeni politikalarına uyarlamaları konusundaki isteksizlikleridir. Yapılan çalışmalar, birçok durumda, “yapmış olmak için yapma”nın ötesine geçememektedir. Kurum binasının girişine tekerlekli sandalyeler için rampa gibi çok kolay bir fiziki düzenlemenin bile çoğu kurumda yıllardır yapılmamış olması bunun en basit göstergesidir.

Özürllülerin haklarının korunması ve kendilerine insanca yaşayabilme imkânlarının sağlanması konusundaki ihmallerin temelinde, toplumsal farkındalık zafiyeti yatmaktadır. Özürllülük meselesine gerekli hassasiyetin gösterilmesi konusunda çok sık olarak “bilinçlendirme” kavramı kullanılmakta ve bu kapsamda birçok faaliyet yürütülmektedir. Özürllülük meselesini en iyi bilme konumunda olanlar tarafından bile özürllülüğün ihmal veya istismar edildiği örnekler, sorunun bilinmesinden ve kamusal tedbirler alınmasından da öte bir toplumsal duyarlılık ve bilinçlendirme sorunu olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, sorunun sadece insanların vicdanlarına ve hislerine terk edilmemesi, topluma ve her kuruma düşen görev ve sorumlulukların net bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir.

Hazırlanmış olan Raporda, öncelikle özürlülük alanında mevzuat ile uygulama arasındaki uyumsuzluklar belirtilmiş, bunun nedenleri irdelenmeye çalışılmış, öte yandan, mevzuatın kimi hükümleri ile yapıdaki eksiklik ve aksaklıklar ortaya konularak, öneriler getirilmiştir. Bu kapsamda, Raporda yer alan söz konusu sorunlar ve önerilere aşağıda kısaca yer verilmiştir:

1. Özürlülere yaklaşımda sosyal modelin benimsenmesi yönünde 2005 yılından itibaren gerçekleştirilen mevzuat düzenlemeleri, proje uygulamaları ve bütçe ödeneklerinde artışlar takdire değer bulunmuştur. Söz konusu yaklaşım sürdürülmelidir.

Ülkemizde, diğer sosyal alanlarla birlikte özürlülük alanında da, son zamanlarda, önemli politikalar oluşturulmuş ve bu politikalar doğrultusunda yasal düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle 2005 yılından sonra, “yardım temelli” anlayıştan, “hak temelli” anlayışa geçişin izleri mevzuata yansıtılmıştır. Özürlü hakları ve özürlülere Devlet tarafından sağlanan yardım ve hizmetler konusunda kaydadeğer gelişmeler sağlanmış ve Devlet bütçesinden özürlülere ayrılan paylarda önemli artışlar gerçekleşmiştir.

2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Özürlüler Kanunu, özürlülüğü algılamada ve özürlülere yaklaşımda, tıbbi modelden, daha insani bir anlayışa dayanan sosyal modele geçişte önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu Kanunda, özürlülerin bakım, eğitim, istihdam ve sosyal hayata katılmada kısacası, hayatın her alanında özürlü olmayanlarla birlikte en üst düzeyde yer almasını sağlayacak ilkeler ve modeller benimsenmiştir. Özürlülük konusunda milat anlamına gelebilecek bu dönüşüm sürecinde, hemen hemen yaşamın her alanını ilgilendiren konularda kanun ve ikincil mevzuat düzenlemeleri yapılmış ve yürürlüğe konulmuştur.

Bu kapsamda;

– 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Özürlüler Kanunu ile iş bulamayan ya da çalışamayacak durumda olan özürlülere bağlanan aylıklar % 200 ila % 300 oranında artırılmış ve yardımın kapsamı genişletilmiştir. 2005 yılında özür derecesi ayrımı olmadan 67 TL olan özürlü aylığı, özür derecesi % 40-69 olan özürlüler için 2009 yılında 181 TL’ye; özür derecesi % 70+ olan ağır özürlüler için ise aylık 272 TL’ye çıkarılmıştır. İlk kez, 18 yaşından küçük özürlü çocuğu olan muhtaç ailelere ve her ikisi de özürlü olan çiftlerin her birine özürleri oranında maaş bağlanmıştır.

– Emekli Sandığı ve SSK mensuplarının çocukları için ödenen özel eğitim giderlerinin, ihtiyacı olan herkes için ödenmesi temin edilmiştir. Özürlü çocuklara destek eğitim veren özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine yapılan ödemeler artırılmıştır. 2009 yılı Haziran ayı verilerine göre özel eğitim ve rehabilitasyon desteği alan çocuk sayısı 210.714’e ulaşmıştır.

– İlk kez Özürlüler Kanunu ile ekonomik yoksunluk içinde bulunan bakıma muhtaç özürlülere evde ve kurumda bakım hizmeti verilmesi sağlanmıştır. Bu hizmetlerin iki asgari ücret tutarına kadar olan kısmı SHÇEK tarafından ödenmektedir. Yine, bakımı aile bireyi ya da yakını tarafından karşılanan özürlü için bakımı yapan kişiye bir asgari ücret tutarında ödeme yapılmaktadır. SHÇEK verilerine göre 2009 yılı Ağustos ayı itibarıyla; 186.457 kişiye evde bakım ücreti ödenmektedir. Ayrıca özel bakım merkezlerinden 1.678 kişi hizmet almaktadır.

– 13.12.2006 tarihinde BM Genel Kurulunda kabul edilerek taraf ülkelerin imzasına açılan Özürlülük Hakları Sözleşmesi; TBMM tarafından 03.12.2008’de uygun bulunmuş ve 27.05.2009 tarih ve 2009/15137 sayılı BKK ile de onaylanmıştır.

– Özürlü üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatlarını kolaylaştırmak amacıyla üniversitelerimizde Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Merkezleri kurulmuştur.

– Üniversite sınavına giren özürlü öğrenciler için gerekli fiziksel düzenlemeler yapılmakta olup bu kapsamda ortopedik ve görme özürlü öğrenciler için uygun sınav mekânları hazırlanmaktadır. Ayrıca görme özürlüler ve az görenler için 30 dakika ek sınav süresi verilerek, sınav sorularını okuyan ve söylenecek yanıtları yazan eğitilmiş ve düzgün diksiyonlu “yardımcı refakatçi” eşliğinde sınava girme olanağı tanınmıştır.

– Yükseköğrenim gören başarılı ve ihtiyaç sahibi özürlü öğrencilere, Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu tarafından öncelikli olarak Öğrenim Kredisi, Katkı Kredisi ve Yurt Tahsisinden yararlanma imkânı getirilmiştir.

– İşitme özürlülerin eğitim ve iletişimlerinin sağlanması amacıyla, ülkemizde ilk kez Türk İşaret Dili Sistemi oluşturulması amacıyla çalışma başlatılmıştır.

– Özürlülerin her türlü mesleki eğitim ve rehabilitasyon ihtiyacına yönelik yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

– Özel eğitime gereksinim duyan çocukların okullara ücretsiz erişimi uygulaması başlatılmıştır.

– Türkiye İş Kurumu’nun verilerine göre; 2002 yılında ortalama 10.883 özürlü istihdam edilmişken 2004-2008 yılları arasında yıllık ortalama 20.300 özürlü istihdam edilmiştir.

– Özürlülerin istihdamının sağlanabilmesi için, Türkiye İş Kurumu tarafından 2004 yılında düzenlenen 20 mesleki eğitim projesinden 302 kişi yararlanmış iken, 2009 yılı ilk çeyreğine kadar toplam 583 projeden 18.701 kişi yararlanmıştır. Bugüne kadar projelere, yaklaşık 21 milyon TL kaynak tahsis edilmiştir.

– Kamu kurumlarında % 3 oranında özürlü memur, 50 ve daha fazla işçi çalıştıran

kamuya bağılı işyerlerinde % 4, özel sektör iş yerlerinde ise % 3 oranında özürülü çalıştırma zorunluluğı bulunmaktadır. Kontenjan kapsamında çalıştırılan özürülılerin, sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı; kontenjan fazlası özürülü çalıştıran ve yükümlü olmadıkları hâde özürülü çalıştıran işverenlerin bu şekilde çalıştırdıkları her bir özürülü için sigorta primine ait işveren hisselerinin % 50'sinin Hazinece karşılanması sağlanmıştır.

– Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile isteğıe bağılı erken emeklilik uygulaması bütün sigortalılar için standart hâle getirilmiş ve ilk defa kendi hesabına çalışan özürülıler ile bakıma muhtaç çocuğıa sahip kadın çalışanlara erken emeklilik hakkı sağlanmıştır.

– Özel tertibatlı araç kullanan özürülılerimiz ile özür oranı % 90 ve üzerinde olanların aldıkları otomobiller “Özel Tüketim Vergisi” ve “Motorlu Taşıtlar Vergisi”nden muaf tutulmuştur. Ayrıca özürülılerin yurt dışından ithal etmiş oldukları özel tertibatlı otomobiller ile el ve ayak fonksiyonunu tamamen kaybetmiş olması nedeniyle araç kullanamayanların yurt dışından ithal etmiş oldukları her türlü tesisat ve araçlar gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Özürülınün sahip olduğı bir evi emlak vergisinden muaf tutulmuştur.

– Özürülılere destek olmak amacıyla eğitimleri, meslekleri, günlük yaşamları için özel olarak üretilmiş her türlü araç-gereç ve özel bilgisayar programları Katma Değer Vergisinden istisna edilmiştir.

– Kamuya açık her türlü yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile binaların, özürülılerin erişebilirliğine uygun duruma getirilmesi zorunluluğı getirilmiştir. Büyükşehir Belediyeleri ve Belediyelerce sunulan şehir içi toplu taşıma hizmetlerinin özürülılerin erişilebilirliğine uygun olması zorunluluğı getirilmiştir. Büyükşehir Belediyelerinde, Özürülü Hizmet Birimleri oluşturulmuştur.

– Özürülılerin konutlarında yaşamlarını kolaylaştırmaları için gerekli tadilatları, yapabilmelerinin önündeki yasal engeller kaldırılmıştır.

– Özürülıler Kanunu ile ilk defa özürülılere karşı yapılan ayrımcı uygulamalara ceza hükmü getirilmiştir.

– Türk Hava Yolları ile seyahat eden % 40 ve üzeri oranda özürülü yolculara, iç ve dış hatlarda % 25 indirim uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca, “refakatçi ile seyahat etmelidir” ibaresi yazılı doktor raporunun ibraz edilmesi halinde, özürülü yolcu ile aynı seferde seyahat edecek bir refakatçiye de % 25 indirim uygulanmaktadır. Devlet Demir Yolları şehirlerarası seyahatlerde % 20, Türkiye Denizcilik İşletmelerine ait Kruvaziye Seferler ve iç hatlarda % 20 indirim uygulaması geçerlidir. Karayolu Şehirlerarası otobüsle seyahatlerde ise % 30 indirim uygulaması başlamıştır.

2. Özürlülere karşı olumsuz tutumların, önyargıların ve ayrımcılığın önlenmesine yönelik olarak tutum değiştirme programlarının oluşturulmasına ve bunların hayata geçirilmesine ihtiyaç vardır.

Özürlüler genellikle eğitim, istihdam, ulaşım ve sağlık gibi alanlarda önemli sorunlarla karşılaşmakta ve toplum içinde yer almakta zorlanmaktadır. Buna karşın insanların genellikle özürlüler hakkında yanlış düşüncelere ve olumsuz duygulara sahip oldukları, dolayısıyla da yanlış davranışlarda buldukları görülmektedir. Oysa bu sorunların pek çoğu onların dışındaki etmenlerden kaynaklanmaktadır. Bunların başında da özürlülere yönelik önyargılar ve ayrımcılık gelmektedir. Dolayısı ile özürlüler çok çeşitli kanallardan, dolaylı ya da doğrudan olumsuz tutumların nesnesi olmaktadır.

Bu nedenle, özürlülere yönelik olumsuz tutumlar, önyargılar, ayrımcılık ve bunların sonuçları hakkında birey ve toplum düzeyinde farkındalık geliştirilmesi gerekmektedir. İnsanlar çoğu zaman özürsüzlük ve özürlüler hakkında bilimsel olarak doğru bilgilere sahip olmadıkları gibi, özürlülere yönelik tutumlarının olumsuz ve zarar verici olduğunun farkında bile değildirler.

Özürlülerin donanımlı, doyumlu, kendini geliştirmiş, yararlı ve üretken bireyler olarak toplumda yer almaları için özürlülere yönelik tutumların olumlu yönde değiştirilmesi gerekir. Toplum tüm bireyleri, kurum ve kuruluşları ile özürlülere ilişkin tutumlarını, davranışlarını ve eğilimlerini gözden geçirmeli ve gereken düzenlemeleri yapmalıdır.

Bunun sağlanabilmesi için öncelikle toplumun her kesiminin tutumunun bilinmesine ihtiyaç vardır. Özürlülere yönelik olumsuz tutumlar, onların okula, iş yerlerine ve topluma bütünleştirilmelerini önleyen en önemli ve görünmez engellerdir. Olumlu tutum geliştirebilmek için öncelikle toplumda var olan tutumları, tutumların oluşumunu ve değişimini etkileyen etmenleri, tutum değişiminde önemli rolü olabilecek destek kaynaklarını belirlemek gerekmektedir.

Bu doğrultuda ÖZİDA tarafından gerçekleştirilmiş bulunan “Toplum Özürsüzlüğü Nasıl Anlıyor” Araştırması son derece önemli bir çalışma olmuştur.

Söz konusu çalışmada da belirtildiği üzere, özürlü bireylere yönelik olumsuz tutumları değiştirmede pek çok teknikten yararlanılmaktadır. Bilgilendirme, simülasyon ve kişisel ilişki kurma gibi başlıklar altında ifade edilebilecek tekniklerin etkili bir şekilde planlanması ve uygulanmasına yönelik olarak ÖZİDA tarafından proje çalışmalarının yapılması/desteklenmesi gereklidir. Bu kapsamda, toplumda sevgi ve saygı kazanmış, Devlet adamı, iş adamı, bilim insanı, sanatçı, edebiyatçı, müzisyen, spor adamı ve benzeri şahsiyetlerin yer aldığı, farkındalığı geliştirecek projelerin gerçekleştirilmesi gerekir.

Örneğin; Özürlülere yönelik olumsuz tutumları değiştirmede kullanılan tekniklerden biri olan simülasyon çalışmalarında, özürlü olmayan söz konusu kişilerin sanki özürlüleriymiş gibi davranmaları ve onların yaşadıklarını anlamaya çalışmalarının sağlanması ve bu durumun bilgilendirme ve diğer tekniklerle desteklenerek toplumla paylaşılmasının tutum değiştirme ve farkındalık yaratma konusunda önemli olacağı düşünülmelidir. Söz konusu türdeki projeler, özürlülere karşı sempati yanında empatinin de gerçekleştirilmesine katkı sağlayabilecektir.

3. Özürlülükle ilgili kurumsal yapının, mevcut dağılımı önleyecek şekilde bir Bakanlık çatısı altında yeniden oluşturulmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Özürlülük alanında araştırma, koordinasyon ve politika geliştirme, hizmet sunma, yardım ve destek sağlama faaliyetlerinde bulunan çok sayıda kamu kurum ve kuruluşu bulunmaktadır. Bu kurum ve kuruluşların, faaliyetlerini genellikle birbirlerinden kopuk olarak sürdürmeleri nedeniyle ortaya çıkan dağınıklık, ülkemizdeki özürlülere ilişkin veriler ile özürlülük alanında devlet tarafından yapılan hizmet ve yardımların tam olarak bilinmesine engel olmakta ve bu alana ayrılan kaynakların tespitini zorlaştırmaktadır. Bu durum sağlıklı politikalar geliştirilmesini de zorlaştırmaktadır.

Sosyal yardım ve hizmetlerin tek çatı altında toplanması hususunda, bazı siyasi parti veya kamu kurum ve görevlileri tarafından uzun zamandır ortaya konulan niyet beyanları bugüne kadar gerçekleşmemiş olduğundan mezkûr dağınıklık devam etmektedir.

Bu dağınıklığın ortaya çıkardığı olumsuzlukların giderilmesi için, ayrıntıları ve örgüt yapısı Dördüncü Bölümün "Örgütlenme ile İlgili Sorunlar" başlığı altında açıklandığı üzere özürlülük alanını da içine alacak şekilde, bütün sosyal yardım ve hizmetlerin, oluşturulacak Sosyal Hizmetler ve Yardım Bakanlığı çatısı altında toplanması faydalı olacaktır.

Öte yandan, özürlü bireylerin yeterli eğitim alamadıkları bu nedenle kendi haklarını bilme, kullanma ve hak ihlali durumunda şikâyet mekanizmalarını harekete geçirme hususlarında yetersiz kalabilecekleri göz önüne alınarak Bakanlık yapılanması dışında ve yine özürlü olsun olmasın ayrımcılığa maruz kalan tüm kesimlerin haklarını gözetecek, şikâyetleri değerlendirecek ve gerektiğinde ceza verecek, tarafsızlığı teminat altına alınmış bir izleme ve değerlendirme kurumuna ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Üyeleri arasında kamu görevlileri dışındaki temsilcilerin de bulunacağı bu kurumun insan kaynakları kapasitesinin kariyer meslek sahibi denetim elemanları ile desteklenmesi gerekir.

4. Özürlülerin bakımı konusunda personel eksikliği giderilmeli, bakım güvence sistemi oluşturularak aileler daha fazla desteklenmelidir.

Özürlülükle ilgili en önemli sorunlardan birisi bakımdır. Son yıllarda özürlülerin bakımı ile ilgili önemli gelişmeler sağlanmış olmasına rağmen, hâlâ bazı önemli sıkıntılar devam etmektedir.

Özürlülerin bakımı konusunda yaşanan sıkıntıların başında, bakım personelinin nicelik ve nitelik olarak yetersiz oluşu gelmektedir. Üniversitelerimizde, bakım personeli yetiştirecek bölüm sayısı, ihtiyacı karşılamamaktadır. Bakım personeli yetiştirecek başka bir kurum da yoktur. Bu yüzden, üniversitelerde bakım personeli yetiştiren bölümlerin sayısının artırılması önerilmektedir. Ara personel ihtiyacının karşılanması için bakım konusunda eğitim veren meslek yüksek okullarının yaygınlaştırılması bir çözüm olarak gözükmektedir.

Bakım konusunda diğer önemli bir sorun, özürlü ailelerine verilen desteklerin yetersiz oluşudur. Özürlü bakımı oldukça zor bir konudur. Tamamen yatağa bağlı olup kendisini hiç kontrol edemeyen özürlüler olduğu gibi kontrolü başkaları tarafından bile çok zor olan özürlülük halleri mevcuttur. Özellikle yaşın ilerlemesine bağlı olarak vücudun ağırlaşması, kontrol edilebilirliği, bu yüzden de bakımı çok zor hâle getirmektedir. Öte yandan, aileden en az bir kişi sürekli özürünün yanında bulunacağından istihdama katılamamakta ve aile gelirine katkı sağlayamamaktadır. Diğer bakım maliyetleri de hesaba katıldığında, özürlü ailesi önemli bir mali yükü karşı karşıya kalmaktadır. Söz konusu yükün devlet tarafından paylaşılması gerekmektedir. Bu kapsamda, öncelikle, özürlü ailelerine, yeterli mali destek sağlanmalıdır. Ayrıca, özürünün bakımına yardımcı olacak, bakıcı aile bireylerinin kısmen bağımsızlaşıp diğer sosyal ihtiyaçlarına zaman ayırmasını sağlayacak şekilde bakıcı eleman desteği verecek, “semt sosyal hizmet ve yaşam merkezleri” kurulmalıdır.

Bakım konusunda üzerinde durulması gereken bir sorun ülkemizde spiritual (manevi) bakım uygulamasının olmayışıdır. ABD, Almanya ve İngiltere’de de yaygın olarak uygulanan sistemin ülkemizde uygulanabilirliği yönünde çalışmalar yapılmalıdır.

Öte yandan, özürlü ebeveynlerinin çocuklarıyla ilgili “ben öldükten sonra o ne yapacak?” endişesini büyük ölçüde giderecek şekilde “bakım sigortası ve bakım güvence sistemi” oluşturulmalıdır. Bu sistemin oluşturulması için gerekli Kanun değişikliği yapılmalıdır.

5. Özürlülerin eğitime katılımlarının önündeki engeller kaldırılmalı ve eğitimden mahrum kalan özürlüler eğitime kazandırılmalıdır.

Özürlülerin en fazla sorun yaşadıkları konulardan birisi eğitimidir. Özürlü bireylerin eğitimini garanti altına alan çok fazla mevzuat ve bu mevzuatta belirlenmiş çok sayıda yöntem olmasına rağmen, ülkemizde özürlü aileleri çocuklarını okullara kaydettirme ve uygun eğitim

sağlama konusunda önemli sıkıntılar yaşamaktadırlar. Diğer bir ifadeyle var olan haklar kullanılamamaktadır.

Ülkemizde özürlü eğitimi, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı, özür gruplarına göre oluşturulmuş okullarda ve normal okullarda (kaynaştırma eğitimi) verilmektedir. MEB'de özürlülerin eğitimi ile ilgili birim, Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'dür. Bu Genel Müdürlük, sadece Bakanlık bünyesindeki, bahsedilen özür gruplarına göre oluşturulmuş okullardaki öğrencilere hizmet vermektedir. Bu okulların kapasitesi çok yetersizdir. Normal okullardaki özürlü öğrencilerin sorunları ile ilgili başka bir birim Bakanlık bünyesinde bulunmamaktadır. Bu nedenle anılan Genel Müdürlüğün görev tanımı değiştirilerek normal okullardaki özürlü öğrencilerin sorunları ile de ilgilenen bir yapıya kavuşturulmalı ya da MEB'deki her Genel Müdürlükte özürlülerle münhasıran ilgilenen birimler kurulmalıdır.

Özür gruplarına göre oluşturulmuş yapı, özellikle zihinsel engelli olmayan öğrenciler açısından, insan haklarına ve onuruna uygun değildir. Bu nedenle mümkün olduğunca öğrencilerin kaynaştırılmalı eğitim görmeleri sağlanmalıdır.

Mevzuatımızda öncelikli olarak kaynaştırma eğitimi benimsenmiş olmasına rağmen, özürlü öğrencilerin normal okullara kayıtlarının yapılmasında önemli sıkıntılar yaşanmaktadır. Özürlü öğrencilerin durumlarının tanınması ve uygun eğitim programlarına yönlendirmesi işlevi yerine getiren Rehberlik Araştırma Merkezleri (RAM) ile eğitim kurumları arasında aileler, bir kurumdan öbürüne havale edilmek suretiyle oyalanmakta, hatta zaman zaman hakarete uğramaktadırlar.

Bu durum, diğer öğrenci velileri, öğretmen ve okul yönetimlerinin yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Sınıflarda özürlü öğrenci olmasını istemeyen veliler ve onlarla sorun yaşamaktan kaçınan öğretmen ve okul yönetimi, özürlü öğrencinin okula kaydının yapılmasını bir şekilde engellemektedirler. Gerekçe olarak da okulda özel eğitimci ve özel eğitim programı olmaması gösterilmektedir. RAM'larda tanılama işlemi rehber öğretmenler tarafından yapılmaktadır ve buralardaki rehber öğretmenlerin okullardakilerden hiçbir nitelik farkı bulunmamaktadır. Dolayısıyla, RAM'ların değerlendirme raporları yerine, müracaat edilen okulda tanılama yapılarak öğrencinin okula kaydının yapılması, özürlü öğrencilerin RAM ile okul arasında yaşadığı sıkıntıları ortadan kaldıracaktır. Bunun için gerekli olan bir koşul da, okullarda yeterli düzeyde özel eğitimcinin bulunmasıdır. Üniversiteler yeterli sayıda özel eğitimci mezun edemediği için, okullarda yeterli sayıda özel eğitimci yoktur. Bu ihtiyacı karşılayacak şekilde üniversitelerde özel eğitimci yetiştirecek bölümlerin açılması gerekmektedir.

Netice itibarıyla, MEB’de özürllülerle ilgili yapı gözden geçirilmeli, kaynaştırma eğitimi yaygınlaştırılmalıdır. Ayrıca, üniversitelerde özel eğitimci yetiştiren bölümler artırılarak okullardaki özel eğitimci sayısı yeterli seviyeye çıkarılmalı, tanılama işleminin RAM’lar yerine okullarda yapılması sağlanmalıdır.

6. Özürllülerin istihdama katılmalarının önündeki engeller kaldırılmalı, istihdamı artırıcı yapı ve modeller geliştirilmeli ve desteklenmelidir.

Özürllülerin istihdamı konusunda ülkemizde önemli sıkıntılar mevcuttur. Mevzuatımızda, kamu ve özel kesim işverenlerinin belli bir oranda özürllü çalıştırması zorunluluğunu esas alan “kota sistemi” benimsenmiştir; ancak hem kamu hem de özel kesim işverenleri özürllü personel çalıştırma konusunda isteksiz olduğundan bu kontenjanların çok altında özürllü istihdamı gerçekleşmektedir. Kota sistemiyle de iç içe olan, özürllü çalışanlarının sigorta primlerinin kısmen devlet tarafından karşılanması da uygulamada özürllü istihdamına fazla bir katkı sağlamamıştır. Mevzuatımızda benimsenen diğer bir model, “korunmalı işyeri” uygulamasıdır. Ancak destek sistemini belirleyen ikincil mevzuatın (yönetmelik) bugüne kadar çıkarılmamasının sonucu olarak ülkemizde bu kapsamda bir işyeri henüz kurulmamıştır. Korunmalı işyeri uygulamasının özürllüler idaresi koordinatörlüğünde ilgili kurum ve kuruluşlarca tartışılarak ülkemize uygun bir yapıyla uygulamaya geçirilmesi faydalı olacaktır.

İşverenlerin özürllü istihdamından kaçınmalarının en önemli nedeni, özürllülerin vasıfsız olmasıdır. Bu sorun, özürllülerin mesleki eğitimleri konusunda önemli hâle getirmektedir. Türkiye İş Kurumu tarafından desteklenen bazı küçük kapsamlı eğitim projelerinin dışında ülkemizde özürllülerin mesleki eğitimleri ile ilgili bir çalışma mevcut değildir. Gelişmiş ülkelerde, özürllülerin dezavantajlarını avantaja çeviren istihdam uygulamaları örnek alınarak, özürllülerin mesleki eğitimi ve istihdamlarını geliştirecek çalışmalar, MEB, üniversiteler, İş Kurumu ve Özürllüler İdaresi Başkanlığı işbirliğinde gerçekleştirilmelidir.

7. Özürllülerin sosyal hayata katılmalarının önündeki engeller kaldırılmalı, bu konuda 5378 sayılı Kanunla kurumlara yüklenen sorumluluklar için müeyyideler de belirlenmelidir.

Özürllülerin sosyal hayata etkin bir şekilde katılabilmelerinin en önemli şartı, bina, yol, kaldırım, açık alan gibi çevre koşulları, ulaşım araçları ve iletişim araçlarının özürllülerin kullanımına uygun olmasıdır. Ülkemizde, özürllülerin ulaşabilirlikleri ile ilgili olarak belirtilen şartlarda eksiklikler bulunmaktadır.

Mevzuatta birçok kurum ve kuruluşa ulaşabilirlikle ilgili önemli görev ve sorumluluklar verilmiştir; ancak bunların karşısında yaptırımlar belirlenmediği için, yöneticiler görevlerini

yeterince yerine getirmemektedirler. 2005'te çıkarılan 5378 sayılı Kanunda, kamu kurum ve kuruluşlarına, fiziki düzenlemelerle ilgili görevler verilmiş; fakat süre olarak 2012'ye kadar bir zaman dilimi belirtilmiştir. Üstelik bu süre sonrasında yönelik bir yaptırım da belirlenmemiştir. Zaman genişliği ve yaptırım olmayışı, iş yapmazlığı teşvik edici bir etkiye sebep olmuştur. Fiziki düzenlemelerle ilgili en basit tedbirlerden biri olan, merdiven veya kaldırımlar yanında rampa yapılması konusundaki eksiklikler, ilgisizliğin en önemli göstergesidir. Başta okullar olmak üzere birçok kamu binasında rampa bulunmamaktadır. Toplu taşıma araçlarının çok azı özürülülerin kullanımına uygundur.

Fiziki çevrenin (bina, yol, kaldırım, yolcu durakları, park, sosyal ve sportif tesisler), toplu taşıma araçlarının, Resmî internet sitelerinin özürülülerin kullanımına elverişli hâle getirilmesi ve mevzuatın yöneticilere yüklediği görevlerin yapılması için tedbirler alınmalı, yaptırımlar belirlenmeli ve sorumluluklarını yerine getirmeyenlere (kamu yöneticileri dâhil) yaptırımlar tavizsiz bir şekilde uygulanmalıdır.

İşaret dili oluşturma çalışmaları bir an önce sonuçlandırılmalıdır.

Ev içinde ve dışında özürülülerin kendi başına yaşayabilme kapasitelerini artıracak ve kendilerinin ve onların bakımını üstlenenlerin işlerini kolaylaştıracak uygun teknoloji ürünleri araştırılmalı ve dünyadaki faydalı örneklerin ülkemizde de üretilmesi teşvik edilmelidir.

Üniversiteler bünyesinde kurulan Özürülüler Danışma ve Koordinasyon Merkezlerinin faaliyetlerini, teorik çalışmalarla sınırlı tutmak yerine ulaşılabilirliği artırıcı ve somut düzeyde sonuç alınacak şekilde sürdürmeleri temenni edilmektedir.

8. Özürülülüğün istismarını önleyecek tedbirler geliştirilmeli, denetim ve takipler artırılmalı ve müeyyideler tavizsiz bir şekilde uygulanmalıdır.

Özürülülük meselesi ülkemizde en kolay, bu yüzden de en fazla istismar edilen konuların başında gelmektedir. Kurum ve kuruluşlar, diğer şahıslar ve özürülülerin kendileri tarafından özürülülük istismar edilmektedir.

Bazı özürülü derneklerinin, kanunlara aykırı şekilde gelir toplama ve harcama şeklinde özürülüler üzerinden menfaat sağladığı yönündeki haberler, zaman zaman medyada yer almaktadır. Öte yandan İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Denetçileri tarafından yapılan denetimlerde de bu hususlar tespit edilmiştir. Özürülülere eğitim ve rehabilitasyon hizmeti veren merkezler tarafından da özürülülüğün istismar edildiği, sahte belge ve bilgilerle haksız kazanç sağlandığı, 2008 yılında MEB Müfettişleri tarafından yürütülen denetimlerde ortaya konulmuştur.

Özürülülüğün, hem başkaları hem de özürülülerin kendileri (aileleri) tarafından istismarında en yaygın uygulama, özürülülerin dilen(diril)mesidir.

Dilencilik bir kazanç kapısı olarak kaldığı sürece, Raporumuzun ilgili bölümlerinde anlatıldığı üzere; sağlıklı ama kimsesiz çocukların kollarına, bacaklarına ya da görünür yerlerine sarımsak bağlanarak yaraya sebep olma, sonra ilaçlarla yarayı sürekli hâle getirme; kemik gelişimi tamamlanmamış çocukların kırıkdaıkları üzerine baskı yaparak bedensel deformasyona neden olma; kol ve bacakları kırıp kemikleri yanlış kaynatma gibi insanlık dışı uygulamalar devam edebilecektir. Bu yüzden dilencilikle mücadelenin hem insanlık mücadelesi hem de özürllükle mücadele kapsamında ele alınması gerekir.

Özürllüğün istismarı ile ilgili olarak mevzuatta öngörülen denetim ve yaptırım yöntemleri uygulamada yetersiz kalmaktadır. Özürllülerin kendi haklarını koruma konusunda zayıf kalmaları, istismarın boyutlarını büyötmektedir. İstismara karşı tedbirlerin artırılması kapsamında; mevzuatta yasak eylemler için öngörülen cezalar bu eylemlerin özürllülere karşı işlenmesi halinde ağırlaştırılmalı ve yaptırımlar tavizsiz bir şekilde uygulanmalıdır.

9. Özürllüğün önlenmesi çalışmalarına ağırlık verilmeli, kurumlara verilen görevlerin etkin bir şekilde yerine getirilmesi sağlanmalıdır.

Özürllükle mücadele konusunda; özürllüğün ortaya çıkışının önlenmesi ve özürllük ortaya çıktıktan sonra olumsuz etkilerinin azaltılması şeklinde iki temel yöntem söz konusudur. Özürllüğün ortaya çıkması halinde alınacak tedbirler hem belli ölçülerde yetersiz kalmakta (geri dönüşsüz) hem de daha büyük maddi ve manevi maliyetlere sebep olmaktadır. Bu durum, özürllüğün ortaya çıkmasını önleyecek tedbirleri daha önemli hâle getirmektedir. Özürllüğün ortaya çıkmasını önlemeye yönelik tedbirler birçok alan ve yöntemi içermektedir. Kalıtsal hastalıklarla mücadele, doğru beslenme, çevre sağlığı/güvenliği, iş güvenliği, fiziki ve sosyal düzenlemeler, bu kapsamda ele alınması gereken konulardır.

Birçok alanda olduğu gibi özürllüğün önlenmesi alanında da ülkemizdeki genel eğilim, bir olumsuzluğun ortaya çıkmasını önlemekten daha çok ortaya çıktıktan sonra onunla mücadele etme şeklindedir. Bu eğilimin bir sonucu olarak ülkemizde özürllüğün önlenmesine yönelik çalışmalar oldukça yetersizdir.

Önleyici tedbirler konusunda en önemli görev Sağlık Bakanlığına düşmektedir. İş kazalarının önlenmesi konusunda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, trafik kazalarının önlenmesi konusunda Ulaştırma Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler ve Emniyet Genel Müdürlüğü başta olmak üzere birçok kuruma önemli görevler düşmektedir. Çevre ve bina güvenliği konusunda, başta belediyeler olmak üzere bütün kamu kurumlarının sorumluluğu bulunmaktadır. Kurumların görevlerini gerektiği şekilde yerine getirmeleri için mevzuatta yer alan tedbirler sıkı bir şekilde uygulanmalı ve takip edilmelidir, bunların yetersiz kalması hâlinde yeni tedbirler belirlenmelidir. Görevini yerine getirmeyen kamu görevlileri

hakkında gerekli yaptırımlar tavizsiz bir şekilde uygulanmalı ve bu konularda raporlar hazırlanarak kamuoyunun bilgisine sunulmalıdır.

10. Özürülülerin ve özürülü ailelerinin sosyal ve psikolojik sorunlarına çözümler geliştirilmeli ve bu konuda devlet politikası belirlenmelidir.

Aileler, çocuklarına özürülü tanısı konulduğunu öğrendikleri anda büyük bir travma yaşamaktadırlar. Hayata küsme, isyan, çocuğu dışlama (bazen terk etme), gizleme, acilen sağlam bir çocuk sahibi olma gibi davranışlar ortaya çıkabilmektedir. Ailelerin bu dönemi en az hasarla atlatabilmesi için, doğumun gerçekleştiği kurumdan başlayarak bütün safhalarda kurumlar tarafından ailelere psikolojik danışmanlık hizmeti verilmelidir.

İlerleyen dönemlerde, ailelerde, gelecek korkusu baş göstermektedir. Kendilerinin yaşlanma veya ölmeleri halinde çocuklarının bakımlarının ne olacağı, evlenip yuva kuramayacak dolayısıyla da nesillerini devam ettiremeyecek olmaları gibi nedenler, özürülü çocuğun bakım yükünün yanında, ailelerin ilave olarak katlandıkları psikolojik yüklerdir.

Özürülülerin istihdama katılma imkânlarının geliştirilmesi ve bakım sigortası gibi yöntemler, ailelerin kaygılarını kısmen giderecektir. Neslin devam etmeyeceği kaygıları ile ilgili olarak yine psikolojik danışmanlık desteği gerekmektedir. Ülkemizde bugüne kadar benimsenmemiş olan manevi bakım (spiritual care) bu konuda önem kazanmaktadır. Özürülü ve özürülü ailelerine, çağdaş bir anlayışla manevi bakım hizmeti sunulabilmesinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Özürülülerin ebeveynlerinin yüzleşmek zorunda oldukları diğer bir sorun cinsellik konusundadır. Sosyal hayata katılma ve sosyal rollerdeki eksiklikler, bazı özürülü gruplarında cinsel yönün daha fazla ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Bazen özürülü bireyi kontrolsüz davranışlara sevk eden bu sorun, cinsel istismara da sebebiyet verebilmekte, kimi özürülü aileleri sosyal ilişkilerine sınırlama getirmek zorunda kalmaktadır.

Bu konularda, aileler kendi hallerine terk edilmemeli bilimsel çalışmalarla bir devlet politikası oluşturulmalıdır.

11. Özürülülere karşı ayrımcılığın ve kötü muamelenin önüne geçilmelidir.

Özürülüler, toplumun her alanında kötü muameleye maruz kalmakta, kamuoyundaki bütün tepkilere ve alınan bütün önlemlere rağmen, kötü muamelenin önüne geçilememektedir. Bu durum, toplumsal bir yara olmanın yanında, zaman zaman, uluslararası alanda da ülkemizin itibarını önemli ölçüde zedeleyen bir boyut kazanmaktadır.

Kötü muamele, daha çok bakım merkezlerindeki şiddet içeren davranışlarla kamuoyunun gündemine gelmektedir ancak, sadece bakım merkezlerinde değil, her alanda özürllüer kötü muamele görmekteirler.

Özürllüer, sosyal dışlanmaya en fazla maruz kalan gruplardır. Sosyal dışlanma, bilinçli/kasıtlı tavırlardan kaynaklandığı gibi, kasıtlı olmayan durumlardan da kaynaklanabilir.

Özürllünün, başarı derecesini düşüreceği gerekçesiyle okula alınmaması veya çocuğunun sınıfında özürllü öğrenci bulunmasına veli tarafından karşı çıkılması, işyerinde özürllü istenmemesi ve diğer alanlardaki dışlayıcı tavırlar bilinçli ayrımcılık hâlleridir.

Kasıtlı olmayan ayrımcılık ise, koşulların, özürllülerin bazı imkânlarla erişimlerini engelleyecek şekilde oluşturulmasıdır. Fiziki çevrenin (bina, yol, kaldırım, taşıt), bilgiye erişimin, sosyal çevrenin (sosyal ve kültürel etkinlikler) elverişsizliği, kasıtlı olmayan ayrımcılık nedenleridir. Dolayısıyla, görevlerini ihmal etmek suretiyle bu tür koşulları özürllüler için uygun hâle getirmeyenler, kasıtlı olmasa da, özürllülerin ayrımcılığa uğramasına neden olurlar. Her iki ayrımcılık türünün de ortadan kaldırılması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu kapsamda, cezai müeyyideler getirilmesi ve uygulama yanında, bilgilendirme amaçlı eğitim ve yayın faaliyetlerine de ağırlık verilmesi önerilir.

12. Özürllülerin hizmetlere ulaşımını engelleyen gereksiz bürokrasi ortadan kaldırılmalıdır.

Hükümet tarafından bürokrasinin azaltılması yönünde bazı düzenlemeler yapılmakla birlikte (“tek adımda hizmet” gibi), geleneksel bürokrasiden kaynaklanan bazı tavırlar nedeni ile, genel olarak uygulamada sorunun çözümü açısından fazla bir ilerleme sağlanamamaktadır.

Özürllü vatandaşların, hemen her türlü sosyal ve ekonomik haktan yararlanabilmesi, özürllülüğünü belgelendirmesi şartına bağlıdır. Ülkemizde, bir ölçüde kendi bünyesinde değerlendirme yapan kurum veya kuruluşlar dahi, özürllülerle ilgili iş ve işlemlerini, özürllü sağlık kurulu raporuyla yürütmektedirler. Bu yüzden, özürllüler için sağlık kurulu raporu, en temel belge haline gelmiştir. Ulaşım konusunda zaten sıkıntı yaşıyan özürllü için sağlık kurulu raporu almak zor bir iştir ancak sorun, rapor almakla da bitmemektedir. Özürllünün müracaat ettiği her kurum kendisinden sağlık raporu istemektedir. Bunun yanında bazı kurumlar, sağlık kurulu raporunu da dikkate alarak yeniden bir değerlendirme yapmakta ve rapor düzenlemektedirler (RAM’larda olduğu gibi). Özürllü bunu yapacak olan kuruma da gitmek zorundadır. Zorunlu tutulan bu raporlar, bazen, farklı yorumlara tabi tutulması nedeni ile, özürllünün hizmet almasını engellemektedir (okullarda kayıtlarda olduğu gibi).

Sağlık kurulu raporu, özürllünün tıbbi tanı, özür türü ve derecesi ve fonksiyon kaybının belirtildiği bir belge olmalıdır. Her haktan yararlanmak için sağlık kurulu raporu ayrı ayrı

istenmemeli, bir rapor bütün iş ve işlemlerde geçerli olmalıdır. Ayrıca rapor, Sağlık Bakanlığı ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı veritabanında yer alıyorsa, diğer kurumların raporu bu veri tabanından alması sağlanmalı, özürllülerden istenmemelidir.

Bu tür sorunların en aza indirilmesi için, özürllülerden belge istemek yerine, belgeyi düzenleyen kurumun veya ÖZİDA'nın veri tabanından ilgili kurumlarca belgeye ulaşılması sağlanmalıdır. Bunun yanında, uygulama takip edilmeli ve işleri gereksiz yere zorlaştırıcı davranışlara çeşitli yaptırımlar getirilmelidir.

13. Özürllülerle ilgili bilgileri sağlıklı ve güvenilir bir şekilde barındıracak bir veri tabanı oluşturulmalı, bunun önündeki engeller giderilmelidir.

Ülkemizde en son özürllülük araştırması 2002 yılında yapılmıştır. Bu araştırmaya göre, ülkemizdeki özürllü vatandaşların sayısı 8.4 milyondur ve bunun nüfusa oranı % 12.29'dur. Bu çalışma, o dönemdeki bazı zorlukların doğurduğu bir takım eksiklikler içermesi yanında, güncelliğini çoktan kaybetmiştir. Bugün itibarıyla özürllülerle ilgili veriler, farklı kurumların elinde, dağınık şekilde bulunmakta, kamu yöneticilerinin, tek noktadan bütün bilgileri görme imkânı bulunmamaktadır. ÖZİDA tarafından "veri tabanı projesi" uygulamaya konulmuş ve veriler toplanmaya başlanmıştır ancak, bütün verileri elde edecek bir yöntem ve mekanizmanın olmaması, diğer bazı kurumların da ellerindeki bilgileri paylaşmaya yanaşmamaları nedeni ile, ülkenin tamamına ait özürllü bilgileri sisteme dâhil edilememiştir.

Ülkemizdeki bütün özürllülerle ilgili bilgilerin kayıt altında tutulmasını ve düzenli olarak güncellenmesini sağlayacak bir veri sağlama sisteminin kurulması gerekmektedir. Özürllülerle ilgili bilgilerin aleni hâle getirilmesi veya herkesin ulaşımına açılması, özürllü haklarının ihlaline neden olabilir. Bu yüzden, veri sistemin güvenliğinin en üst düzeyde sağlanması zorunludur. Öte yandan bilgi güvenliğini sağlayacak şekilde olmak şartıyla, belli ölçülerde, veriye ihtiyacı olan kurumun, ihtiyaç ölçüsünde bu verilere ulaşabilmesini de sağlayacak bir yöntem oluşturulmalıdır.

14. Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'den doğan yükümlülükler karşısında gerekli tedbirler alınmalıdır.

13 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilerek 30 Mart 2007 tarihinde taraf devletlerin imzasına açılan ve aynı tarihte ülkemiz tarafından imzalanmış olan BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından uygun bulunmuş ve Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını ve bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere taraf ülkeleri, "makul düzenleme" yapmakla sorumlu tutan sözleşme; ayrımcılığın önlenmesi, eşitliğin sağlanması, erişebilirliğin geliştirilmesi, siyasal ve toplumsal

yaşama katılma, sömürü, şiddet ve istismarın önlenmesi, eğitim, sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanması, sosyal korunma gibi konularda ülkelere görevler yüklemiştir. Sözleşme ayrıca taraf devletlere, sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili olarak idari yapıları içerisinde koordinasyon mekanizması ve bağımsız mekanizmalar oluşturma sorumluluğu getirmiştir.

Özürllüer Kanunu, kamu kurum ve kuruluşlarına, engellilerle ilgili bazı görevler vermiş ve bu görevlerin yerine getirilmesi ile ilgili yedi yıllık bir süre (2012'ye kadar) tanımıştır. Kurumlar, Kanun'dan kaynaklanan görevlerini yeterince yerine getirmemektedirler. Bu durumun devam etmesi halinde, Engellilerin Hakları Sözleşmesi'ni imzalamış olan Ülkemizin, 2012 yılından sonra, yerli ve uluslararası mahkemeler nezdinde çok sayıda dava ile yüzleşmesi muhtemeldir.

Bu konuda, kurumların görevlerini eksiksiz olarak yerine getirmelerini sağlamak üzere izleme ve denetleme çalışmaları yapılmalı ve söz konusu riske karşı, şimdiden politikalar geliştirilmelidir.

Özürllülükle ilgili sorunların en aza indirilmesi ve özürllülerin durumlarının iyileştirilmesi konusunda, ayrıntıları Raporun Dördüncü Bölümünde yer alan ve yukarıda özet halde sunulan çözüm önerilerinin, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği halinde Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı koordinasyonunda/tarafından değerlendirilerek özürllülükle ilgili sorunların ivedilikle çözüme kavuşturulması gerektiği sonuç ve kanaatine varılmıştır.

Saygılarımızla arz ederiz.

Cemal BOYALI
Başkan

Hüseyin SAK
Üye

İsmail Hakkı SAYIN
Üye

Faik CECELİ
Üye

Mehmet İLHAN
Üye

Mehmet Ali ÖZKILINÇ
Üye

KAYNAKÇA

ALKAN MEŞHURÖZ, H.Filiz, Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve Uygulanan İstihdam Politikalarının, Değerlendirilmesi, ÖZ-VERİ Dergisi, Aralık 2004 . Cilt: 1 Sayı: 2

ALTAN, Ö.Zühtü, **“Sakatların İstihdam Edilerek Korunmalarını Öngören Sosyal Politikalar ve Türkiye”**, 28.04.2001 tarihli Seminer Notu

AYSOY, Mehmet, **Hayatı Paylaşmak İçin “Engel Çok”**, Açı Kitaplar, Ankara, 2008

DDB, **Dernekler Mevzuatı**, Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2008

DPT Raporu, **Sakatlar İçin Politika Dokümanı**, DPT, Ankara, 1990

GÜL, Enes, “Dârüşşifâ Nâfi-i Nâs-ı Cihân: Osmanlı Sultan Dârüşşifâları”, Osmanlılarda Sağlık, Der. Coşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz, Biofarma, İstanbul, 2006

ICF, İşlevsellik, **Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması**, Dünya Sağlık Örgütü, 2004

KARA, Hayrettin, **“Osmanlı'nın Mahalle Sakinleri”**, Osmanlılarda Sağlık, Der. Coşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz, Biofarma, İstanbul 2006

MUTLUOĞLU, Lutfiye, **Türkiye’de Özürlülerin Çıraklık Eğitim Sisteminden Yararlanmaları Konusunda Mesleki Eğitim Merkezleri, Meslek Odaları ve Özürlülere Yönelik Faaliyette Bulunan Sivil Toplum Örgütleri Yöneticilerinin Görüş, Beklenti ve Önerilerinin İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003

OECD, **Herkes İçin Ulaşılabilirliğin İyileştirilmesi: Örnek Uygulama Rehberi**, Çev. Murat Öznaneci, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara, 2008

ÖZİDA, **III. Özürlüler Şurası: Bakım Hizmetleri**, İstanbul, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını, 2007

ÖZİDA, Stratejik Plan 2008-2012 (2007b), T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını,

DİE-ÖZİDA, **Türkiye Özürlüler Araştırması 2002**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 2004

Özen, Cahit, “Adli Tıp Ve Sosyal Tıp Bakımından Medenî Kanunumuzun Bazı Maddelerinin Tetkiki”, A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, 1951, C. 8, sayı. 3

SEYYAR, Ali; **Özürlülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları**, Adapazarı Büyükşehir Bel. yay., 2006

SEYYAR, Ali, http://www.sosyalsiyaset.com/documents/belediyeler_birligi.htm, (04.02.2009)

<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=200&l=1> (18.04.2009).

<http://www.sydgm.gov.tr/tr/> (29.04.2009)

<http://www.sydgm.gov.tr/tr/html/239/Ozurlu+Yardimlari++/> (22.07.2009)

<http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/Anasayfa/Istatistikler> (12.04.2009)

<http://www.trafik.gov.tr> (11.04.2008).

<http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/Anasayfa/Istatistikler> (17.03.2008).

<http://www.w3.org/WAI/> (07.04.2008)
